

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

**İBN SEYYİDİNNÂS (Ö. 734/1334) VE 'UYÛNÜ'L-ESER ADLI
ESERİ**

(DOKTORA TEZİ)

Abdurrahim ARSLAN

ŞANLIURFA- 2017

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

**İBN SEYYİDİNNÂS (Ö. 734/1334) VE 'UYÛNÛ'L-ESER ADLI
ESERİ**

(DOKTORA TEZİ)

Abdurrahim ARSLAN

Danışman:

Prof. Dr. Kasım ŞULUL

ŞANLIURFA- 2017

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı 125269102 numaralı Abdurrahim ARSLAN'nın hazırladığı "İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334) ve 'Uyûnu'l-Eser Adlı Eseri" konulu doktora tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30/11/ 2017 tarihinde, saat 11.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

30/11/2017

Danışman ve Sınav Komisyonu
Başkanı:
Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Üye
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Üye
Prof. Dr. Fatih Yahya AYZ

Üye
Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ

Üye
Doç. Dr. Celil EBÜZER

Bu tezin İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylım.

30/11/2017

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Abdurrahim ARSLAN
Öğrenci Numarası: 125269102
Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı: İslam Tarihi
Başlık: "İbn Seyyidinnâs ve 'Uyünü'l-Eser Adlı Eseri"

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen doktora tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 274 sayfalık kısmına ilişkin 24/10/2017 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılar bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağımı gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24/10/2017
Abdurrahim ARSLAN
Hazırlayan Öğrencinin
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 24/10/2017

Prof. Dr. Kasım ŞULUL
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
(İmzası)

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanların, Allah'a ve Resûl'üne itâat etmelerini; Hz. Peygamber'i kendilerine örnek almalarını ve onu sevmelerini emretmiştir. Bu hususlar Müslümanları Hz. Peygamber'in hayatı ve şahsiyetiyle yakından meşgul olmaya sevk etmiştir. Bundan dolayıdır ki, sahâbe döneminden günümüze kadar nesilden nesille siyer çalışmaları büyük bir ihtimam görmüştür. Değişik milletlere mensup birçok müellif, Hz. Peygamber'i çeşitli yönlerden tanıtan binlerce eser kaleme almış ve siyer alanında muazzam bir ilmî miras bırakmışlardır. Bu köklü mirasa yönelmek, araştırmak ve gelecek nesillere bu mirası sunmak önemli bir vazifedir. Bu mirası araştırmak, İslâm kültürüne ve bilim dünyasına önemli katkılar sunacaktır.

Bu önemli noktadan hareketle biz bu çalışmamızda, kaleme aldığı eserleriyle Hz. Peygamber'in Sünneti'ne ve sîretine önemli hizmetlerde bulunan İbn Seyyidinnâs'ın hayatını ve henüz üzerine bir çalışma yapılmayan *'Uyûnü'l-eser fi fûnüni'l-megâzive's-şemâil ve's-siyer* adlı eserini tahlil etmeğe çalıştık.

İbn Seyyidinnâs'ın hayatı genel olarak çalışılmışsa da, siyer sahasında kaynak eserler arasında büyük bir şöhrete sahip olan *'Uyûnü'l-eser* üzerine bir çalışma mevcut değildir. İlk kaynaklara dayanması, günümüze ulaşamayan kaynaklardan iktibaslar kapsamı ve kendine özgü daha başka yanlarıyla *'Uyûnü'l-eser*, hususi bir çalışmayı fazlasıyla hak etmektedir.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Girişte, başlangıçtan İbn Seyyidinnâs'a kadar ana hatlarıyla Hz. Peygamber'in siyeri ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Birinci bölümde İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı dönem ve hayatı ele alınmıştır. Bu çerçevede onun yaşadığı

dönemin siyasi, sosyal ve ilmî durumu hakkında bilgi verilmiştir. Hayatı başlığı altında ise onun adı, ailesi, doğumu, yetişmesi ve seyahatleri, görevleri, vefatı, hocalarının ve çağdaşlarının onun hakkındaki görüşleri hakkında bilgi verilmiştir. İlmî yönü başlığı altında hocaları ve öğrencileri, ilmî şahsiyeti ve tarihçiliği ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise *'Uyûnü'l-eser* yöntem, kaynaklar, kapsam, dil ve benzeri yönlerden tetkik edilmeye çalışılmıştır.

Tezimi okuyup değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ ve Yrd. Doç. Dr. Ömer SABUNCU hocalarıma, kuzenlerim Yrd. Doç. Dr. M. Nafi ARSLAN ve Feyzi ARSLAN'a, çalışmam süresince bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim ve çalışmanın planlanmasından nihâyete ermesine kadar fikir ve görüşleriyle beni destekleyen tez danışmanım sayın Prof. Dr. Kasım ŞULUL'a şükranlarımı sunarım.

Abdurrahim ARSLAN

30/11/2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
GİRİŞ	1
1. Konu, Amaç ve Yöntem	1
2. Araştırmanın Kaynakları	3
3. Anahatlarıyla İbn Seyyidinnâs'a Kadar Siyer Çalışmaları	11
3.1. Sahâbe Dönemi	13
3.2. Tâbiîn Dönemi	15
3.3. Siyerle İlgili Müstakil Eserlerin Ortaya Çıkışı.....	27
BİRİNCİ BÖLÜM	33
İBN SEYYİDİNNÂS'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ	33
1.1. Yaşadığı Dönem	33
1.1.1. Siyasi Ortam.....	34
1.1.2. Sosyal Ortam.....	38
1.1.3. İlmî Ortam.....	40
1.2. Hayatı	45
1.2.1. İsmi, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi	45
1.2.2. Ailesi	47
1.2.3. Doğumu.....	48
1.2.4. Yetiştirilmesi ve İlmî Seyahatleri	49
1.2.5. Üstlendiği Görevler.....	54
1.2.6. Vefatı.....	56
1.2.7. Hocalarının ve Çağdaşlarının İbn Seyyidinnâs Hakkındaki Görüşleri	59

1.3. İlmî Yönü	65
1.3.1. Hocaları.....	65
1.3.2. Öğrencileri	69
1.3.3. İlmî Şahsiyeti ve Tarihçiliği.....	73
1.4. Eserleri	81
1.4.1. ‘Uyûnü’l-Eser fi Fünûni’l-Meğâzî ve’ş-Şemâil ve’s-Sîyer (es-Sîretü’l-Kübrâ) .	82
1.4.2. Nûrû’l-‘Uyûn fi Telhîsi Sîreti’l-Emîni’l-Me’ mûn (es-Sîretü’s-Sügrâ)	82
1.4.3. Büşra’l-Lebîb bi Zikra’l-Habîb	83
1.4.4. Minahu’l-Midah.....	87
1.4.5. el-Makâmâtü’l-‘Aliye fi Kerâmâti’s-Sahâbeti’l-Celiyye	90
1.4.6. en-Nefhu’s-Şezî fi Şerhi Câmi’i’t-Tirmizî.....	91
1.4.7. Ecvibetü İbn Seyyidinnâs ‘an Mesâ’ili İbn Aybek Lehu ‘an Ahfezi men Lekiyehû mine’s-Şüyûh	94
1.4.8. Dîvânu İbn Seyyidinnâs	95
1.4.9. el-Kasîdetü’l-‘Ayniyye	95
1.4.10. el-Kasîdetü’l-Lâmiyye	95
1.4.11. Tahsîlü’l-İsâbe fi Tafdîli’s-Sahâbe	96
1.5. İbn Seyyidinnâs’a Yanlışlıkla Nisbet Edilen Eserler	96
İKİNCİ BÖLÜM	97
‘UYÛNÜ’L-ESER Fİ FÜNÛNİ’L-MEĞÂZÎ VE’Ş-ŞEMÂİL VE’S-SİYER	97
2.1. ‘Uyûnü’l-Eser’in Anlamı	97
2.2. Âlimlerin ‘Uyûnü’l-Eser Hakkındaki Görüşleri	99
2.3. ‘Uyûnü’l-Eser’in İçeriği	101
2.4. ‘Uyûnü’l-Eser’de Dil ve Yöntem	104
2.5. ‘Uyûnü’l-Eser’in Kaynakları	126
2.5.1. Temel Kaynakları.....	129
2.5.1.1. İbn İshâk.....	130
2.5.1.2. el-Vâkıdî	156
2.5.2. Tâlî Kaynakları	176
2.5.2.1. Siyer Kaynakları	182
2.5.2.2. Hadis Kaynakları.....	198
2.5.2.3. Tefsir Kaynakları	207
2.5.2.4. Tarih, Ensâb, Tabakât ve Coğrafya Kaynakları	209
2.5.2.5. Dil ve Edebiyat Kaynakları.....	222

2.5.2.6. İbn Seyyidinnâs'ın Hocaları.....	225
2.6. 'Uyûnü'l-Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	235
2.6.1. 'Uyûnü'l-Eser Üzerine Yapılan İhtisâr Çalışmaları.....	235
2.6.2. 'Uyûnü'l-Eser Üzerine Yapılan Nazım Çalışmaları	237
2.6.3. 'Uyûnü'l-Eser Üzerine Yapılan Şerh Türü Çalışmalar	238
2.7. 'Uyûnü'l-Eser'in Diğer Siyer Eserleriyle Mukayesesi.....	240
2.8. 'Uyûnü'l-Eser'in Önemi ve İlmî Değeri.....	245
SONUÇ	250
KAYNAKÇA.....	254
ÖZGEÇMİŞ.....	273

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-Selâm
b.	: İbn, bin/Oğulu
bint	: Binti: Kızı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: <i>Diyânet İslâm Ansiklopedisi</i>
ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İSTEM	: <i>İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi</i>
karş.	: Karşılaştırınız
Ktp.	: Kütüphane
MÜ	: Marmara Üniversitesi
nşr.	: Neşir eden
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
tas.	: Tashih
ter.	: Tercüme eden
thk.	: Tahkik eden
t. y.	: Basım tarihi yok
Ünv.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
yay.	: Yayınları
y. y.	: Basım yeri yok

ÖZET

İBN SEYYİDİNNÂS (Ö. 734/1334) VE “‘UYÛNÛ’L-ESER” ADLI ESERİ

İbn Seyyidinnâs hicri yedinci asrın sonu ile sekizinci asrın ilk yarısına yakın bir dönemde yaşamış hayatını, Mısır’ın Kahire şehrinde geçirmiştir. İbn Seyyidinnâs hadis ilmindeki şöhretiyle ön plana çıkmakla birlikte daha çok Hz. Peygamber’in hayatına dair te’lif ettiği ‘*Uyûnü’l-eser fi funûni’l-meğâzi ve’ş-şemâil ve’s-siyer* adlı eseri ile tanınmıştır. Bu araştırmanın amacı, İbn Seyyidinnâs ve onun söz konusu eserini tanıtarak siyer alanındaki yerini ortaya koymaktır. Bu arada eser hakkında yapılan bazı hatalı tespitlerin de tashih edilmesi ihmal edilmemiştir. Araştırmanın sonucunda şu neticelere varılmıştır: Müellif serini yazarken yüzden fazla kaynaktan istifade etmiştir. Eser, muhteva, yöntem ve kaynakları bakımından Hz. Peygamber hakkında yazılan eserler arasında özgün bir yere sahiptir. İçeriğinin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda İslâm âleminde siyer kaynaklarının en sahîhlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Seyyidinnâs, Siyer, Meğâzi, Şemâil, Peygamber, ‘Uyûnü’l-eser

ABSTRACT

IBN SEYYIDĪNNAS (734/1334) AND HIS BOOK NAMED “‘UYNU -L-ESER”

Ibn Seyyidinnâs lived around the end of the seventh century and the first half of the eighth century of hijri, in the city of Cairo, Egypt. Ibn Sayyidinnâs, with his reputation in the science of hadith, is well known for his work titled ‘Uyûnu’l-eser fi funûni’l-megâzî ve’sh-emâil ve’s-siyer which he wrote about the life of the Prophet. The aim of this research is to introduce Ibn Sayyidinnâs and his book in the siyer field. In the meantime in this research some incorrect detections about the work have also been corrected. The following conclusions were reached based on findings of this research: The author used more than a hundred sources when writing his work. It has a unique place among the works written about the Prophet Muhammad in terms of content, methods and sources. It is regarded as one of the most reliable sources of siyar in the Islamic world in terms of the integrity and reliability of its contents.

Keywords: Ibn Seyyidinnâs, Siyar, Megâzî, Shâmâil, Prophet, 'Uyunu'l-eser

GİRİŞ

1. Konu, Amaç ve Yöntem

Bu araştırmanın konusu, İbn Seyyidinnâs künyesiyle meşhur olan Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî'nin hayatı ve *'Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğâzi ve 'ş-şemâil ve 's-siyer* adlı eseridir.

Araştırmanın amacı, İbn Seyyidinnâs'ı ve onun en önemli eseri kabul edilen *'Uyûnü'l-eser*'i tanıtmak ve siyer alanındaki yerini ortaya koymaktır. Bu gâye çerçevesinde İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı dönem, hayatı, yetişmesi, ilmî seyahatleri, çağdaşı olan bazı âlimlerin onun hakkındaki görüşleri, hocaları, öğrencileri, ilmî kişiliği, tarihçiliği ve eserleri, incelenecektir.

Hız. Peygamber hakkında yazılmış en önemli ve muteber eserlerden biri olan *'Uyûnü'l-eser* Hız. Peygamber'in soyunu, kronolojik sıraya göre hayatını, savaşlarını, mucizelerini ve şemâilini ele almıştır. *es-Sîretü'l-Kübrâ* (Büyük siyer) olarak da bilinen *'Uyûnü'l-eser* İslâm âleminde siyer kaynaklarının en sahîhlerinden biri olarak kabul görmüştür. İbn Seyyidinnâs eserini kaleme alırken hadis, siyer ve tarih alanında yazılan temel kaynaklara dayanmıştır. Günümüze ulaşmayan eserlerden nakiller yapması onların kaybolup gitmesini engellemiştir. Ayrıca hocalarından rivâyet yoluyla edindiği bilgileri de eserinde kullanmıştır. Bu özelliğiyle eserin özelde siyer ilmine genelde de İslâm tarihine katkısı inkâr edilemez. Bundan dolayı siyer sahası ile ilgili böyle bir eserin çalışılması hiç şüphe yok ki alan ile ilgili bilimsel faaliyetlere önemli bir katkı olacaktır. Bu itibarla konumuzun bir kısmını oluşturan *'Uyûnü'l-eser*, birçok yönden tahlil edilerek ilmî değeri ortaya konulmaya çalışılacak ve tezin genelinde ilmî kıstaslar gözetilmeye gayret edilecektir.

Konumuz olan eserin yerinin daha iyi kavranması için kendisinden önce ve aynı dönemde Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili kaleme alınmış eserlerle kıyaslanıp metot ve içerik bakımından tanıtılacaktır. Eser; âlimlerin onun hakkındaki görüşleri, içerik, kaynaklar, dil, üslûp ve yöntem gibi birçok başlık altında tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Kaynakların temininde İSAM ve Türkiye'deki ilgili kütüphanelere gidilerek araştırma yapıldı, ilgili ilim adamlarıyla görüşülerek fikirleri alındı ve şahsi kütüphanelerden yararlanıldı, imkân nispetinde yurt dışındaki kütüphanelerden ve elektronik kaynaklardan da istifade edildi.

İbn Seyyidinnâs ve '*Uyûnü'l-eser*'i konu alan bu araştırmamızda tabakât, vefeyât, ensâb ve İslâm tarihinin temel kaynaklarını taradık ve bunlardan yararlanmaya çalıştık. İbn Seyyidinnâs ve '*Uyûnü'l-eser*' ile ilgili gerek ülkemizde gerekse yurtdışında kaleme alınmış çağdaş çalışmalar, ansiklopedi maddeleri, makaleleri ve tezleri inceledik ve bunlardan da istifade etmeye çalıştık.

Kaynakların kullanımında kronolojik sıralama takip edilerek öncelik en eski kaynaklara verilerek rivâyetler tasnif edildi. Konu hakkındaki çağdaş çalışmalar incelenirken eski kaynaklarla karşılaştırma yapılarak rivâyet tahlilleri yapıldı.

Bilgilerin teyidi için; aynı bilgilere ulaştığımız tüm kaynakların adını vermek yerine, en eski kaynaklardan birkaç tanesinin adını vermekle yetindik. Ancak bizi temel kaynaklara götüren çağdaş çalışmaları da zikretmeyi ihmal etmedik.

İbn Seyyidinnâs ve '*Uyûnü'l-eser*'i konu alan bu araştırmamızda kelimelerin yazımı, imlâ ve kısaltmalar hususunda Türk Dil Kurumu *Yazım Kılavuzu*'nu esas aldık. Yabancı kelimelerin yazımında ise Türk Dil Kurumu'nun *Yazım Kılavuzu* ile birlikte Türkiye Diyanet Vakfı tarafından neşredilen *İslâm Ansiklopedisi*'ne başvurduk.

Dipnotlarda izlediğimiz yönteme gelince, genellikle müellif adlarının başındaki harf-i tarifleri ismin geçtiği ilk yerde ve bibliyografyada verdik, diğer yerlerde kolaylık olması bakımından yer vermedik. Kullandığımız kaynakların künyelerini ilk geçtiği yerde tam verdik, sonraki kullanımlarda müellif ve eserin meşhur ismini vermekle yetindik. Tek eserinden istifade ettiğimiz müellifin sadece

isim, künye, nisbe veya lakabını; birden fazla eserinden yararlandığımız müellifin isim, künye, nisbe veya lakaplarıyla birlikte eser ismini de kısaltarak dipnotta gösterdik. Madde isimlerini tırnak içerisinde göstermeye çalıştık, a, g, e, ve Prof., Doç., Dr. gibi kısaltmaları zikretmedik.

2. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın giriş bölümünde, “Anahatlarıyla İbn Seyyidinnâs’a Kadar Siyer Çalışmalar” başlığı altında, Hz. Peygamber’in siyeri ile ilgili kaynakların ortaya çıkış ve gelişim süreci ile ilgili birçoğu çalışmamızın kaynakları arasında yer alan ve aşağıda zikredeceğimiz siyer ve tarih eserlerinin mukaddimelerine başvurduk. Zira bu mukaddimelerde, siyer ilminin başlangıcı, bu konuda yazılan eser ve müellifler hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Bunlarla birlikte konu ile ilgili yazılan çağdaş çalışmalara da başvurduk.

Eserlerini incelediğimiz âlimlerin hayatlarını, eserlerinin ilmî değerlerini, eserleri ile hayatları arasındaki irtibatları hakkında en fazla istifade edilecek kaynaklar şüphesiz ki, o şahısların kendi eserleridir. İbn Seyyidinnâs ve *‘Uyûnü’l-eser*’i konu alan bu araştırmamızı yaparken İbn Seyyidinnâs’ın hayatını, yetişmesini, ilmî seyahatlerini, hocaları ve öğrencilerini, bunlardan etkilenip etkilenmediğini ilmî kişiliğini, tarihçiliğini ve eserlerini ortaya çıkarmak için öncelikle İbn Seyyidinnâs’ın kendi eserlerine başvurduk. İbn Seyyidinnâs’ın eserleri arasında, bu hususlarda en fazla istifade ettiğimiz eser, *Ecvibetü İbn Seyyidinnâs ‘an mesâ’ili İbn Ayybek lehu ‘an ahfezi men lekıyehû mine’ş-şüyûh* adlı eseridir.¹ İbn Seyyidinnâs bu eserinde ailesi, ilmî seyahatleri, görüştüğü ve istifade ettiği önemli hocaları ve üstlendiği bazı görevler hakkında önemli bilgiler vermektedir. İbn Seyyidinnâs’ın eserlerinden sonra, ona uzun bir süre eşlik etmiş, derslerine iştirak etmiş ve yakınında bulunmuş çağdaşları ve öğrencileri tarafından kaleme alınan esere öncelik verdik.

¹ Eser, Muhammed er-Râvendî tarafından tahkik edilerek Vezâretü’l-Evkâf ve’ş-Şünû’d-Diniyye tarafından *Ebü’l-Feth el-y’amurî hayatühü ve esârühü ve tahkiku ecvibetihı* adıyla 1990 yılında Mağrib’de (Fas) iki cilt halinde neşredilmiştir. Râvendî eserin birinci cildinde İbn Seyyidinnâs’ın hayatını ve eserlerini ele almış, ikinci cildinde ise eserin metnini tahkik etmiştir. Bu eser dipnotlarda Râvendî olarak gösterilmiştir.

Zira Tâceddîn es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) de ifade ettiği gibi, tarihçinin, biyografisini yazacağı kimsenin dindarlığı, ilimdeki mertebesi ve o kimseyi tanıtacak başka özellikleri hakkında bilgi sahibi olması şarttır. Bu da ancak o kimseye yakın olmak ve ilimde ona iştirak etmekle mümkündür.²

Bu çerçevede İbn Seyyidinnâs'ın hayatı ve eserleri ile ilgili başvurduğumuz kaynakların başında İbn Seyyidinnâs'ın talebeleri ez-Zehebî (ö. 748/1348) ve es-Safedî'nin (ö.764/1363) eserleri gelmektedir. Özellikle hadis, tarih ve terâcim konularında emsalsiz bir âlim olan Zehebî, ders halkalarına katıldığı ve kendisine icâzet veren hocalarına tahsis ettiği *el-Mu'cemü'l-muhtas bi'l-muhaddisin*³ adlı eserinde İbn Seyyidinnâs'ın biyografisine de özel olarak yer vermiştir. İbn Seyyidinnâs'ın sohbetinde bulunmuş ve ondan ilim tahsil etmiş olan Zehebî, birçok eserinde İbn Seyyidinnâs hakkında bilgiler vermiş ve önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.

İbn Seyyidinnâs'ın en yakın talebesi olan ve ona uzun bir süre eşlik eden Safedî, onun derslerine iştirak etmiş ve eserlerinin çoğunu bizzat ondan okumuştur. Böylece İbn Seyyidinnâs'ın birçok özelliğine muttali olmuştur. Eserlerinde İbn Seyyidinnâs'ın biyografisine genişçe yer veren Safedî, hocasını birçok yönden tanıtmış ve eserleri hakkında bilgiler aktarmıştır.⁴ Dolayısıyla Bu iki müellifin İbn Seyyidinnâs ile ilgili verdikleri bilgiler oldukça önemlidir ve bu bilgilerin büyük bir kısmı sonraki müellifler tarafından aynen tekrarlanmıştır.

Şunu da belirtmeliyiz ki, sadece çalışmamızın İbn Seyyidinnâs ile ilgili kısmında değil, her aşamasında Safedî ve Zehebî'nin İslâm kültürüne armağan ettikleri son derece kapsamlı ve nefis eserlerinden istifade ettik.⁵

² Abdurrahim Arslan, *Sübkî'nin Tarih Tenkidi İle İlgili Görüşleri*, Yayınlanmamış Doktora Semineri, Şanlıurfa, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 27-28.

³ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mu'cem muahddis'z-Zehebî*, thk. Ruhîye Abdurrahman, Beyrut, Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1993, s. 175.

⁴ Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn b. Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1. baskı, 29 cilt, thk. Ahmed Arnâvût ve Türkî Mustafa, Beyrut, Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 2000/1420; a. mlf. *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*, 1. baskı, 6 cilt, thk. Alî Ebû Zeyd vd. Dimaşk, Dâru'l-Fikr, 1998.

⁵ Çalışmamızda istifade ettiğimiz Zehebî'ye ait eserler şunlardır: Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3. baskı, 25 cilt(23+2 fihrist), thk. Şuayb el-Arnâvût-Ali Ebû Zeyd, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1982; a. mlf. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 1. baskı 53 cilt (52+1 cilt zeyl) thk. Ömer Abdullâh Tedmurî, Beyrut, Dâr el-Kitâb el-Arabî, 1991/1411; a. mlf. *el-İber fî haberi men ğaber*, 1. baskı 4 cilt, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Sâid, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985; a. mlf. *Tecridü esmâi's-sahâbe*, 2 cilt, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, t.y;

Çalışmamızda yoğun bir şekilde İslâm tarihi kaynaklarına müracaat etmekle birlikte müteakip dönemlerde yazılan eser ve araştırmalara; konumuzla ilgili yapılmış müstakil çalışmalara; tez ve makalelere de başvurduk.

Çalışmamızda en çok istifade ettiğimiz kaynaklardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz. Hem İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer alması hem de ilk dönemlere ait biyografi çalışmaları için vazgeçilmez kaynakların başında gelmesi sebebiyle çalışmamızın her aşamasında İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtu'l-kebîr*'inden⁶ istifade ettik. İbn Seyyidinnâs'ın çağdaşlarından olan el-Yûsufî'nin (ö. 759/1358), *Nüzhetü'n-nâzir fi sîretî'l-meliki'n-Nâsir*⁷ adlı eserinden özellikle İbn Seyyidinnâs'ın bazı eserleri ve vefatı hakkında verdiği değişik bilgileri aktardık. İbn Seyyidinnâs'ın akranlarından el-Ûdfüvî'nin (ö. 748/1348), *et-Tâl'iu's-sa'id el-câm'i li esmâ'il-fudalai ve'r-rûvât bi a'la's-sa'id*⁸ adlı eserinden el-Ûdfüvî'nin, İbn Seyyidinnâs'ın ilmi kişiliği hakkında yaptığı değerlendirmeler ve İbn Seyyidinnâs'a yöneltilen eleştiriler hususunda yararlandık.

İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı döneme yakın bir dönemde yaşamış ve İbn Seyyidinnâs'la aynı alanlarda mütehassıs olan, hadîs ilminin hem rivâyet hem dirâyet sahalarında döneminin en yetkili şahsiyeti sayılan ve bu alanlarda 170 kadar eser kaleme alan İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) eserleri, çalışmamız boyunca istifade ettiğimiz kaynaklardandır.

İbn Hacer'in eserleri arasında, 701-800/1302-1398 yılları arasında vefat eden 4500 kişinin biyografisini ihtiva eden *ed-Dürerü'l-kâmine fi 'ayani mieti's-sâmine*, adlı eseri,⁹ gerek İbn Seyyidinnâs'ın hayatı ve eserleriyle ilgili gerekse çalışmamızda yer alan diğer kişilerin biyografileriyle ilgili sık sık başvurduğumuz eserlerdendir.

a. mlf. *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, 4 cilt, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut, Dâru'l-Marife 1995; a. mlf. *el-Müştebih fi'r-ricâl: esmâihim ve ensâbihim*, 2. baskı, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Delhi, ed-Dâru'l-İlmiye 1987; a. mlf. *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'r-ricâl*, 11 cilt, thk. Guneym Abbas Guneym-Eymen Selâme, Kahire, el-Fâruk el-Hadesiye, 2004; a. mlf. *Tezkiretü'l-huffâz*, 1. baskı, 4 cilt, thk. Zekeriya 'Umeyrât, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1998/1416.

⁶ Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *et-Tabakâtu'l-kebîr*, 8 cilt, Beyrut, Dâru's-Sâdir, t. y.

⁷ Mûsâ b. Muhammed b. Yahyâ el-Yûsufî, *Nüzhetü'n-nâzir fi sîretî'l-meliki'n-Nâsir*, 1. baskı, thk. Ahmed Hutît, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1986.

⁸ Kemâlüddîn Ebü'l-Fazl C'âfer b. S'aleb b. C'âfer el-Ûdfüvî eş-Şâfîî, *et-Tâl'iu's-sa'id el-câm'i li esmâ'il-fudalai ve'r-rûvât bi a'la's-sa'id*, 1. baskı, Mısır, matba'atü'l-Câmeliyye, 1339/1920.

⁹ İbn Hacer Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi 'ayani'l- mieti's-sâmine*, 6 cilt, thk. Muhammed Abdülmü'id Zân, Seyderabâd, Meclis Dairretü'l-Osmaniye, 1972.

İbn Hacer'in yararlandığımız diğer eserleri: Hadîs, hadîs usulü ve tarih sahasındaki eserlerdir.¹⁰

İbn Seyyidinnâs'ın hayatını geçirdiği Mısır ve Kahire ile ilgili, İbn Tağrıberdî'nin (ö.812/1409-1410), *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kahire*¹¹; el-Makrîzî'nin (ö. 845/1442), *el-Hitât* diye meşhur olan *Kitâbü'l-mevâ'iz ve'l-'itibâr bi zikri'l-hitâtı ve'l-asâr*¹² ve *es-Sülûk li m'arifet düveli'l-mülûk*,¹³ es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505), *Husnü'l-muhâdara fi tarihi Mısır ve'l-Kahire*¹⁴ adlı eserlerine müracaat ettik.

Herhangi bir konu sırlaması olmayan, genel biyografik kaynaklardan İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282), *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*,¹⁵ İbnü'l-İmâd'ın (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*'i,¹⁶ ez-Ziriklî'nin (1893-1976), *el-Âlâm*'i¹⁷ biyografiler hususunda istifade ettiğimiz kaynaklardır. Keze belli bir dönemde yaşamış kişilerin biyografilerine yer veren Sehâvî'nin (ö. 902/1497), *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*¹⁸

¹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, 13 cilt, Beyrut, Dar el-Marife, 1379/1959; a. mlf. *İnbâü'l-ğumr bi-enbâi'l-umr*, thk. Muhammed Abdülmü'id Hân, 9 cilt, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986; a. mlf. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, 8 cilt, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.; a. mlf. *el-Mu'cem el-muferes ev tecridi esânidi'l-kütübi'l-meşhure ve'l-eczâi'l-mensûre*, thk. Muhammed Şakûr el-Meyâdinî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle 1998; a. mlf. *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, 2. baskı, thk. Nureddin İtr, Dımaşk, Dâr el-Hayr, 1993. a. mlf. *Lisânü'l-mizân*, 3. baskı, 7 cilt, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1986.

¹¹ Cemâleddin Yûsuf b. Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kahire*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul, Selenge Yayınları, 2013.

¹² Takiyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü'l-mevâ'iz ve'l-'itibâr bi zikri'l-hitâtı ve'l-asâr*, 2 cilt, Kahire, Mektebtü's-Sekâfetü'd-Diniyye, 1987.

¹³ Makrîzî, *es-Sülûk li m'arifet düveli'l-mülûk*, 8 cilt, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

¹⁴ Celaladdin Abdurahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara fi tarihi Mısır ve'l-Kahire*, 2 cilt, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1968.

¹⁵ İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, 1. baskı, 7 cilt, thk. İhsan Abbas, Beyrut, Dâru's-Sâdır, 1971.

¹⁶ İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 1. baskı, 10 cilt, thk. Abdülkadir Arnâvût ve Mahmûd Arnâvût, y.y., Dar İbn Kesir, 1413/1992.

¹⁷ Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-Âlâm kâmusu teracim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, 15. baskı, 8 cilt, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.

¹⁸ Şemseddin Muhammed b. Abdirrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 12 cilt, Beyrut, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat, t. y.

ve eş-Şevkânî'nin (ö. 1250/1834), *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsin min b'adi'l-karni's-sâbi'*,¹⁹ adlı eserlerden de yararlandık.

Benzer şekilde belli bir mezhebe mensup âlimlerin biyografilerine yer veren Tâceddin es-Sübki'nin *Tabakâtü's-Şafi'iyeti'l-kübrâ'sı*,²⁰ İbn Receb'in (ö. 736/1333), *ez-Zeyl ala tabakâti'l-Hanâbile'si*²¹ ve Kureşî'nin (ö.775/1373), *el-Cevâhirü'l-mudıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye'si*²² bu alanda başvurduğumuz eserlerdir.

Genel tarih kitapları ile bazı şehir ve devletler tarihi, gerek İbn Seyyidinnâs'ın hayatına dair bazı bilgilerin gerekse eserinde başvurduğu kaynakların tespitinde istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Târîhu Bağdâd*,²³ İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Târîhu medineti Dımaşk*,²⁴ el-Yâfiî'nin (ö.768/1369) *Mirâtü'l-cinân*,²⁵ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*²⁶ ve İbn Haldûn'un (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-iber*,²⁷ adlı eserleri bu meyanda istifade ettiğimiz kaynaklardandır.

Araştırmamızın yukarıda zikredilen kaynaklarını tamamlayan en önemli çalışmalar ise biyobibliyografyalardır. Hem '*Uyûnü'l-eser*' üzerine yapılan ihtisar, şerh, haşiye ve nazım türündeki çalışmaları hem de '*Uyûnü'l-eser*'in kaynaklarını tespit ederken bu sahada kaleme alınmış eserlere başvurmaya çalıştık. Ayrıca

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini min b'adi'l-karni's-sâbi'*, 1. baskı, 2 cilt, nşr. Maruf Abdullâh Bâsunduh, Kahire, Metbaatü's-Se'âde 1348/1929.

²⁰ Tâceddin Abdulvehhâb b. Ali b. Abdülkâfi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şafi'iyeti'l-Kübrâ*, 2. baskı, 10 cilt, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, Abdülfettah Muhammed el-Helvi, y.y. Hicir yayımları, 1413/1992.

²¹ Abdurrahman b. Ahmed b. Receb, *ez-Zeyl ala tabakâti'l-Henâbile*, 5 cilt, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Riyad, 1425/2005.

²² Abdulkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Kureşî el-Mısrî, *el-Cevâhirü'l-mudıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, 5 cilt, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Helvî, Riyad, 1993.

²³ Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14 cilt, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

²⁴ İbn Asâkir Ali b. Hasan b. Hibetillah b. Abdillâh, *Târîhu medineti Dımaşk*, 1. baskı, 80 cilt(74+6 cilt fihrist), thk. Muhibbuddîn Ebî Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî, Beyrut Daru'l-Fikr neşri, 1997.

²⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî, *Mirâtü'l-cinân ve 'ibrtü'l-yakzân fi m'arifeti mâ y'uteberu min havâdis'z-zaman*, 1. baskı, 4 cilt, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

²⁶ Ebû'l-Fidâ İmâdiddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1. baskı, 21 cilt, thk. Abdullah b. Abdülmüsin et-Türkî, Mısır, Hicr neşr. , 1997.

²⁷ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Kitâbü'l-iber ve dıvânü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarehum min sevi's-sultâni'l-ekber*, 8 cilt, thk. Halil Şehhâde, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2001.

günümüze ulaşamayan bazı eserlerin izlerini de bu biyobibliyografyalar vasıtasıyla sürdürdük.

Bu alanda yazılmış ilk önemli eser olan İbnü'n-Nedîm'in (ö 385/995) *el-Fihrist*'i²⁸ başta olmak üzere, İbn Hayr el- İşbilî'nin (ö.575/1179) *Fehrese*,²⁹ Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zunun 'an esâmi'l-kütübve'l-fünûn*,³⁰ Bağdatlı İsmail Paşa'nın (ö. 1338/1920) *Hediyetü'l-ârifîn*,³¹ er-Ruvdânî'nin (ö. 1094/1683) *Sılatü'l-halef bi mûsûli's-selef*³² ve el-Kettânî'nin (1857-1927), *er-Risâletü'l-müstetrafe*³³ adlı eserleri bu çerçevede istifade ettiğimiz kaynaklardır.

Bu alanda istifade ettiğimiz eserlerden birisi de Sehâvî'nin *el-İ'lân bi't-tevbîh limen zemme't-tarih*³⁴ adlı eseridir. Konusu itibarıyla, her ne kadar bibliyografya türü eserler arasında yer almasa da Sehâvî'nin eserinde yer verdiği “Tarih Alanındaki Eserler”³⁵ bölümü İslâm tarihi literatürü ile ilgili geniş bilgiler içermektedir. Sehâvî bu bölümde, İslâm tarihçilerini, çalıştıkları alanları daha sonra kendi dönemine kadar İslâm âlimleri tarafından kaleme alınan tespit edebildiği binlerce eseri yer yer kısa tanıtım bilgileriyle birlikte kaydetmiştir.³⁶ Ayrıca Carl Brockelman³⁷ ve Fuad Sezgin'in³⁸ eserlerine de başvurduk.

Araştırmamızın temel kaynaklarından biri de ‘*Uyûnü'l-eser*’den önce ve sonra yazılan siyer alanındaki eserlerdir. İstifade ettiğimiz siyer kaynaklarının başında, ‘*Uyûnü'l-eser*’i çalışırken birçok yönden istifade ettiğimiz ve ‘*Uyûnü'l-eser*’in

²⁸ Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk b. Nedîm, *el-Fihrist*, Beyrut, Dâru'l-M'arife, 1978.

²⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Hayr el- İşbilî, *Fehrese*, 1. baskı, thk. Muhammed Fuad Mansûr, Beyrut, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.

³⁰ Kâtib Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunun 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971.

³¹ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, 2 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1951.

³² Muhammed b. Süleyman, *Sılatü'l-halef bi mûsûli's-selef*, 1. baskı, thk. Muhammed Hacî, Beyrut, Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 1408/1988; müellif, hocalarını ve rivâyet hakkına sahip olduğu kitapları bu eserde toplamıştır.

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer b. İdrîs el-Kettânî el-Hasenî, *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyânî meşhûri kütübî's-sünneti'l-müşerrefe*, 5. baskı, Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993.

³⁴ Sehâvî, *el-İ'lân bi't-tevbîh limen zemme't-tarih*, thk. F. Rosenthal, Mekke, Dâru'l-Bâz, t. y.

³⁵ Sehâvî, *el-İ'lân*, 150-337.

³⁶ Bkz. Sehâvî, *el-İ'lân*, 153.

³⁷ Carl Brockelman, *Kitâbu't-târîhi'l-edebi'l-Arabî*, 5. baskı 6 cilt, çev. Abdulhalim en-Neccâr, Kahire, Dâru'l-M'arife, 1959.

³⁸ Fuad Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, trc. Araf Mustafa, 8 cilt, Riyad, İdâretü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi-Câmi'ati'l-İmam Muhammed b. Sü'üd el-İslâmiyye, 1988.

şerhleri içinde günümüze eksiksiz bir şekilde ulaşmış Sıbtu İbni'l-Acemî'nin (ö. 841/1438) *Nûru'n-nibrâs 'alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*³⁹ adlı eseri gelmektedir.

Ayrıca *'Uyûnü'l-eser*'le mukayese etmek amacıyla İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *ed-Dürer fi' ihtisâri'l-meğâzi ve's-siyer*⁴⁰ ve el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*,⁴¹ adlı eserinden istifade ettik. *'Uyûnü'l-eser*'in kaynaklık ettiği eş-Şâmî'nin (ö. 942/1536) *Subulü'l-hudâ ve'r-reşâd*,⁴² ed- Diyarbekrî'nin (ö. 966/1558) *Târîhu'l-hamîs*⁴³ ve el-Halebî'nin (ö. 1044/1635) *İnsânü'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*⁴⁴ adlı eserleri *Uyûnü'l-eser*'in etkisini araştırırken incelediğimiz siyerlerdir. *'Uyûnü'l-eser*'e kaynaklık etmeleri açısından başta İbn Hişâm'ın (ö. 218/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye'si*⁴⁵ ve es- Süheylî'nin (ö.581/1185) *er-Ravzü'l-ünüf*⁴⁶ adlı eseri olmak üzere burada tamamını zikretmeğe gerek duymadığımız birçok eserden yararlandık.

Çalışmamız kapsamında karşılaşılan hadîs istilahlarının açıklamasında İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *'Ulûmü'l-hadîs'i*⁴⁷ en-Nevevî'nin(ö. 676/1277) *et-Takrib ve't-teysir*'i⁴⁸ ve Süyûtî'nin *Tedribü'r-râvî'si*⁴⁹ istifade ettiğimiz eserlerden bazılarıdır. Çalışmamız sırasında karşılaşılan kelime ve kavramların tahlilinde, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab*,⁵⁰ ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791)

³⁹ Ebü'l-Vefâ Sıbtu İbni'l-Acemî Burhanüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî, *Nûru'n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*, 1. baskı, 9 cilt, thk. NûruddînTâlib, Dımaşk, Dâr en-Nevâdir, 1435/2014.

⁴⁰ Ebü Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Asım en-Nemerî, *ed-Dürer fi ihtisâri'l-meğâzi ve's-siyer*, thk. Şevki Dayf, Kahire, 1386/1966.

⁴¹ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*, 2. baskı, 4 cilt, thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî, 1425/2004.

⁴² Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî eş- Şâmî, *Subulü'l-hudâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, 12 cilt, thk. Abdülaziz Abdülhak Hilmi, Kahire, Cumhuriyetü Mısır el-Arabiyye Vezâretü'l-Evkâf, 1997.

⁴³ Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed- Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesü'n-nefis*, 1. baskı, 3 cilt, thk. Abdullah Muhammed el-Halîf, Beyrut, Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, 2009.

⁴⁴ Ebü'l-Ferec Nûruddîn Alî b. Bürhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*, 3 cilt, thk. Ahmed T'ame el-Halebî, Beyrut, Dâr el-M'arife, 2012.

⁴⁵ İbn Hişâm, Ebü Muhammed Abdümelik b. Hişâm b. Eyyûb ez-Zühelî, es-Sedûsî, *es-Sirtü'n-Nebeviyye*, 2. baskı, 4 cilt, thk. Muhammed Nebil Tureyfi, Beyrut, Dâr Sâdır, 2005.

⁴⁶ Abdurrahman es- Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf ve'l-meşrâ'u'r-rivâ*, 1. baskı, 7 cilt, thk. Abdurrahman el-Vekîl, y.y. Dâru'l- Kütüb el-Hadisiyye, 1967.

⁴⁷ İbnu's-Salâh, Ebü Amr Osman b. Abdirrahman, *Ulûmü'l-hadîs*, 1. baskı, Mektebetü'l-Ferabî, y.y. 1984.

⁴⁸ Muhyüddin Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şerfeddîn en-Nevevî, *et-Takrib ve't-teysir li ma'rifeti süneni'l-Beşîri'n-Nezîr*, 1. baskı, Beyrut, Dâr el-Canân, 1986.

⁴⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1. baskı, 2 cilt, Demâm, Dâr İbn el-Cevzî, 1431/2009.

⁵⁰ İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, 1. baskı 15 cilt, Beyrut, Dâru's- Sâdır, t.y.

*Tâcü'l-arûs*⁵¹ ve bir heyet tarafından hazırlanmış olan *Mu'cemü'l-vasît*,⁵² istifade ettiğimiz lügatlerden bazılarıdır.

Çalışmamızın kaynaklarından birisi de *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'dir. Hemen her başlık altında ihtiyaç duydukça bu esere müracaat ettik.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz araştırmalara gelince Türkçe literatürde M. Yaşar Kandemir'in⁵³ *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan "İbn Seyyidinnâs" maddesi ve "İbn Seyyidinnâs'ın Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği"⁵⁴ başlığını taşıyan bir Yüksek Lisans Tezi, dışında bir çalışmaya rastlamadık. Nevzat Türkoğlu tarafından çalışılan bu tezin giriş kısmında İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı dönem, birinci bölümde hayatı, ikinci bölümde eserleri, üçüncü bölümde tarihçiliği ele alınmıştır. Yüksek Lisans Tezi olması hasebiyle çalışmada ele alınan konulara etraflıca değinilmemiş ve konular iyice değerlendirilememiştir.

Konumuzla ilgili araştırmalar arasında özellikle Nâtık Sâlih Matlûb'un, *'Uyûnü'l-eser*'i konu edinen "Dirâse fi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Seyyidinnâs"⁵⁵ başlıklı makalesi bizim için yol gösterici olmuştur. Matlûb, makalesinde İbn Seyyidinnâs'ın hayatı hakkında kısa bilgiler aktardıktan sonra, İbn Seyyidinnâs'ın *'Uyûnü'l-eser*'de izlediği yöntemi, kaynakları ve *'Uyûnü'l-eser*'in ilmî değeri üzerine önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.

Ayrıca Abdülazîz ed-Dûrî'nin *Neşetü ilmi't-târih 'inde'l-Arab*,⁵⁶ Muhammed b. Sâmil es-Sülemî'nin *Menhecü kitabeti't-târîhi'l-İslâmî*,⁵⁷ Fâruk Hamâde'nin

⁵¹ Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezak el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 40 cilt, thk. Mustafa Hicazî, Kuveyt, Matbatü Hükümeti Kuveyt, 2001.

⁵² İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyât, Hamid Abdulkadir ve Ali en-Neccâr, *Mu'cemü'l-vasit*, İstanbul, Çağrı yayınları, 1992.

⁵³ M. Yaşar Kandemir, "İbn Seyyidinnâs", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 316-318.

⁵⁴ Nevzat Türkoğlu, *İbn Seyyidinnâs'ın Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

⁵⁵ Nâtık Sâlih Matlûb, "Dirâse fi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Seyyidinnâs", *Adabur'rafidin*, Mûsul, 1982, c. 15, s. 175-202.

⁵⁶ Abdülazîz ed-Dûrî, *Neşetü ilmi't-târih 'inde'l-Arab*, Birleşik Arap Emirlikleri, Merkez Zâyed li't-Turâs ve't-Târîh, 2000.

⁵⁷ Muhammed b. Sâmil es-Sülemî, *Menhecü kitabeti't-târîhi'l-İslâmî*, 2. baskı, Mekke, Dâru'r-Risâle, 1998.

Mesâdiru's-sîreti'n-nebevviyye ve takvîmuhâ,⁵⁸ Mühdî Rızkullah'ın *es-Sîretü'n-Nebevviyye fi davi'l-mesâdiri'l-asliyye*,⁵⁹ Yüsrî Selâme'nin

Mesâdiru's-sîreti'n-nebevviyye,⁶⁰ Ramazan Şeşen'in *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*,⁶¹ Sabri Hizmetli'nin, *İslâm Tarihi*⁶² gibi İslâm tarihçiliği alanında yapılmış birçok çağdaş araştırmadan istifade etmeğe çalıştık.

Memlükler dönemi siyasî, ictimâî ve ilmî durumunu konu alan araştırmalardan Alî İbrahim Hasan'ın *Dirâse fi târihi'l-Memâlikî'l-Bahriyye*,⁶³ Saîd Abdülfettâh Âşûr'un, *Mısır ve's-Şâm fi 'asri'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*,⁶⁴ Kâsım Abdühu Kâsım'ın *Asru selâtuni'l -Memâlik*,⁶⁵ adlı çalışmalar, özellikle İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı dönemi ortaya koyarken istifade ettiğimiz önemli çalışmalardır.

Yukarda örnek olarak zikrettiğimiz eserlerin dışında, çalışmamızda istifade ettiğimiz kaynakların tamamını, tezin sonunda kaynakça başlığı altında alfabetik olarak kaydettik ve çalışmamızda onlara atıflar yaptık.

3. Anahatlarıyla İbn Seyyidinnâs'a Kadar Siyer Çalışmaları

Hz. Peygamber'in siyeri ile ilgili kaynakların ortaya çıkışı ve gelişim sürecine geçmeden önce hadis ilminin geçtiği merhaleler hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Zira bu bilgiler sadece hadis ilmi için gerekli olmayıp, bütün

⁵⁸ Faruk Hamâde, *Mesâdiru's-sîreti'n-nebevviyye ve takvîmuhâ*, 3. baskı Dımaşk, Dâru'l-Kalem, 1424/2002.

⁵⁹ Mühdî Rızkullah Ahmed, *es-Sîretü'n-Nebevviyye fi davi'l-mesâdiri'l-asliyye*, 1. baskı, Riyad, Merkez Melik Faysal libuhûs ve'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, 1992.

⁶⁰ Muhammed Yüsrî Selâme, *Mesâdiru's-sîreti'n-nebevviyye ve makeddime fi tedvini's-sîre*, 1. baskı, Kahire, Dâr en-Nedve, 1431/2010,

⁶¹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, İSAR yay., 1998.

⁶² Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, 9. baskı Ankara, Ankara Okulu, 2015.

⁶³ Alî İbrahim Hasan, *Dirâsetün fi târihi'l-Memâlikî'l-Bahriyye*, Kahire, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısrıyye, t. y.

⁶⁴ Saîd Abdülfettâh Âşûr, *Mısır ve's-Şâm fi asri'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, Kâhire, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 1967.

⁶⁵ Kâsım Abdühu Kâsım, *Asru selâtuni'l -Memâlik*, Mısır, Dâru'l-'ayn li-d-dirâsât ve'l-buhûsi'l-insâniyye ve'l-ictimâ'ıyye, 1998.

İslâmî ilimlerin ortaya çıkış ve gelişiminin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için de gerekli olan bilgilerdir.⁶⁶

Başlangıçta hadis ilmi, dini ilimlerin tamamını kapsıyordu. Zaten bu dönemde ilim denilince genellikle hadis rivâyeti ve hadislerin ihtiva ettiği konulara dair bilgiler anlaşılmaktaydı. Bu durum 1/7 asrın ikinci yarısına dek devam etmiş, bu tarihten sonra dinî ilimler giderek dallara ayrılmaya başlamıştır. Dinî ilimlerin müstakil dallar halinde teşekkülü Abbâsîler'in ilk zamanlarında gerçekleşmiştir.⁶⁷

Hadis ilminin gelişimi şu merhalelerde gerçekleşmiştir:

1) Kitâbetü'l-hadis, sahâbe dönemiyle tâbiînin ilk zamanlarını kapsayan bu merhalede hadislerin sahife veya cüz ad verilen defterlerde yazılmasıdır.

2) Tedvînü'l-hadis, dağınık bir şekilde kaydedilmiş malzemenin 1./7 asrın sonu ile 2./8 asrın başında bir araya getirilmesidir.

3) Tasnîfü'l-hadis, Emevîlerin son devrinde başlayıp Abbâsîler zamanında tamamlanan bu merhalede hadislerin konulara veya râvilere göre düzenlenmesidir.⁶⁸

Müslümanlar Hz. Peygamber'in sünnetine⁶⁹ gösterdikleri itina ile beraber, siyerine de itina göstermişlerdir. Zira onun siyeri, sünnetinin bir parçasıdır. Sünneti gibi siyeri de dini hüküm ve kuralları ihtiva etmekte ve “*Andolsun ki, Resûlullah sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir*”⁷⁰ meâlindeki âyet Hz. Peygamber'i örnek alınmasını istemektedir. Bundan dolayı da İslâm ilim tarihinin çok erken bir döneminde Müslümanlar Hz. Peygamber'in siyerine büyük bir ehemmiyet göstermişlerdir. Öyle ki, siyer öğrenmeyi ibadet saymışlar ve çocuklarına Kur'ân'dan bir sûre öğretir gibi siyer öğretmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hayatı, tebliğ mücadelesi ve savaşları

⁶⁶ Geniş bilgi için bkz. M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara, Otto yay. , 2001, s. 23-49.

⁶⁷ İsmail Yiğit, “Emevîler”, *DİA*, Ankara, 1995, c. 11, s. 98.

⁶⁸ Bu konu için bkz. Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, 4. baskı, Ankara, TDV yay., 2004, s. 278-283; Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 25; M. Yaşar Kandemir, “Hadis”, *DİA*, Ankara 1997, c. 15, s. 32-33; Yiğit, “Emevîler”, *DİA*, c. 11, s. 97-98.

⁶⁹ Burada sünnet kelimesi hadis ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Hadis ile sünnetin kapsamları konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber bu iki terimin eş anlamlı olarak Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirleri için kullanılması özellikle hadis âlimleri arasında daha fazla kabul görmüştür. Bkz. Kandemir, “Hadis”, *DİA*, c. 15, s. 28.

⁷⁰ Ahzâb, 33/21.

gibi konuları ihtiva eden siyer ve megâzî ile ilgili bilgi ve rivâyetler de yukarıda zikredilen hadis ilminin geçtiği merhalelerden geçerek gelişim göstermiştir.⁷¹

3.1. Sahâbe Dönemi

Siyer ile ilgili çalışmalara hadis çalışmaları içerisinde başlanmakla birlikte,⁷² rivâyetler, sahâbeden birçok kimsenin siyer ile ilgili konulara özel ilgi gösterdiğini, bu konudaki haberleri kaydettiğini ve talebelerine ders olarak okuttuğunu göstermektedir. Nitekim İbn Sa’d, Ebû Amr b. Hureys el-Uzrî’den senediyle birlikte şu rivâyeti aktarmıştır: “Dedelerimin kitaplarında bulmuştum. Onlar dediler ki, ‘aralarında Hamza b. Nu‘mân el-Uzrî’nin de bulunduğu on iki kişilik heyetimiz (Benî Uzre heyeti) 9. senin Safer ayında Resûlullah’ın yanına vardı’...” (c. 1, s. 331).⁷³

Ebû Seleme el-Hadremî’den rivâyet edilen şu haberde ise Abdullah b. Abbâs’ın (ö. 68/687-688) megâzî ile ilgili haberlere özel ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Ebû Seleme el-Hadremî İbn Abbâs’tan “Resûlullah’ın, Mühâcir ve Ensâr’dan büyük sahâbelerine, sürekli Resûlullah’ın megâzîlerini ve bu konuda inen Kur’ân âyetlerini sorardım” (c. 2, s. 371) işittiğini ifade etmiştir.⁷⁴

Yine İbn Sa’d’ın, Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe’den, İbn Abbâs’ın ilmî genişliğine dair aktardığı şu rivâyet, İbn Abbâs’ın diğer ilim dalları gibi megâzî ilmine de özel bir gün tahsis ettiğini ve öğrencilerine yazdırdığını göstermektedir. “...İbn Abbâs bir gün sadece fıkıh, bir gün sadece tefsir, bir gün sadece megâzî... anlatmak için otururdu” (c. 2, s. 368).⁷⁵ İbn Abbâs’ın vefatından sonra geride çok sayıda kitap bıraktığı bilinmektedir. İbn Abbâs kitaplarını azatlısı Küreyb’e bırakmıştı, daha sonra Küreyb bu kitapları ilk megâzî müelliflerinden Mûsâ b. Ukbe’ye (ö. 141/758) bırakmıştır.⁷⁶

⁷¹ Sülemî, s. 326-327.

⁷² Dûrî, s. 23.

⁷³ İbn Sa’d, c. 1, s. 331.

⁷⁴ İbn Sa’d, c. 2, s. 371.

⁷⁵ İbn Sa’d, c. 2, s. 368.

⁷⁶ İbn Sa’d, c. 5, s. 293.

Bin civarında hadis ihtiva ettiği ifade edilen⁷⁷ Abdullah b. Amr b. Âs'ın meşhur *es-Sahîfetü's-sâdika*'nın içinde siyer ile ilgili bazı hadislerin yer aldığı bilinmektedir.⁷⁸ Abdullah b. Amr'ın vefatından sonra bu sahife torunlarına intikal etmiş ve onlar tarafından rivâyet edilmiştir.⁷⁹ Abdullah b. Amr'ın torunlarından olan Amr b. Şu'ayb tarafından bu sahifeden siyer ile ilgili rivâyet edilen birçok haber bulunmaktadır.⁸⁰ Siyer ile ilgili haberleri öğrencilerine imla ettiren sahâbeden birinin de Berâ b. Âzib (ö. 72/691)⁸¹ olduğu ifade edilmiştir.⁸²

Bunlar dışında ashâbtan Sa'd b. Ubâde, Humejd ve Alâ b. Hadramî'nin de megâziye dair sahifeleri olduğu ifade edilmektedir. Çocuk sahâbîlerden Sehl b. Ebû Hasme el-Ensârî'nin Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bir sahifesi olduğu, torunu Muhammed b. Yahyâ b. Sehl'in yanında bulunan bu sahifeden Vâkıdî'nin istifade ettiği, hatta bu sahifenin tamamını kendi eserine aldığı ifade edilmiştir.⁸³

Ayrıca siyeri yakından alakadar eden, Medine'de yazılan ilk sözleşmenin (Medine Sözleşmesi), Hudeybiye Antlaşmasının, İslâm'a davet mektupları gibi metinlerin, bazı kişi ve kabilelere verilen iktâ ve ahidnâme gibi belgelerin muhafaza edildiği ve sonraki nesillere intikal ettikleri de bilinmektedir.⁸⁴

Bu veriler siyer ile ilgili ilmî çalışmaların İslâm'ın ilk kuşaklarından itibaren yapıldığını ve siyer ile ilgili malzemenin daha çok erken bir dönemde bir araya getirildiğini böylece siyer olayları ile siyer ilminin tedvin edilmesi arasına bir aranın girmediğini göstermektedirler.

⁷⁷ Kandemir, "Hadis", *DİA*, c. 15, s. 30.

⁷⁸ Yiğit, "Emevîler", *DİA*, c. 11, s. 99.

⁷⁹ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 270.

⁸⁰ Bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *Müsned*, 2. baskı, 50 cilt (45-5 fihrist), thk. Şuayb el-Arnâvût, vd. Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1999, c. 11, s. 264, 272, 339, 506, 515, 525, 574, 587. Amr b. Şu'ayb'in rivâyet ettiği hadisler şu konularla ilgilidir. Mekke'nin fethi, Huneyn, Tebûk ve Benî Mustalık (Müreysi') gazveleri.

⁸¹ Hayatı için bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 1, s. 147.

⁸² Sülemî, s. 328-329; Yiğit, "Emevîler", *DİA*, c. 11, s. 99.

⁸³ Mühdî Rızkullah, s. 23; Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzi", *DİA*, Ankara 2009, c. 37, s.320.

⁸⁴ Fayda, "Siyer ve Megâzi", *DİA*, c. 37, s.320.

3.2. Tâbiîn Dönemi

Sahâbe neslinden sonra gelen “ikinci kuşak Müslümanlar”⁸⁵ demek olan tâbiîn’den birçok kimse siyer alanında çalışmalar yapmış, siyer ile ilgili malzeme toplamayı kendilerine bir görev bilmişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1) Urve b. Zübeyr (ö. 94/713): tam adı Ebû Abdillâh Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Hûvaylid el-Kureşî el-Esedî’dir. Hz. Peygamber ailesiyle yakın ve güçlü bağları bulunan Urve’nin babası Hz. Peygamber’in halası Safiyye ile Hz. Hatice’nin kardeşi Avvâm’ın oğlu, aşere-i mübeşşereden ve Hz. Peygamber’in havarim dediği Zübeyr b. Avvâm’dır. Annesi Esmâ bint Ebû Bekir, teyzesi Hz. Âişe’dir. Teyzesi Âişe’den birçok alanda ilim tahsil eden Urve, Hz. Peygamber’in hayatına dair birçok bilgiler de aktarmıştır.⁸⁶

Medine’deki Fukahâ-i Seb‘a’dan⁸⁷ biri kabul edilen⁸⁸ Urve’nin Hz. Peygamber ailesiyle yakınlığı dinî hususlar yanında siyer ve megâzî alanında da birinci elden sağlam bilgilere sahip olması yönünden akranları arasında ona bir ayrıcalık kazandırmıştır.⁸⁹ Urve’nin hayatını ele alan kaynakların aktardığı şu rivâyet, Müslümanların İslâm tarihinin çok erken bir döneminde ilmi yaygın bir şekilde yazıya geçirdiklerini göstermesi açısından önemlidir. Urve’nin oğlu Hişâm’ın aktardığına göre babası Harre Savaşı’nda⁹⁰ bir dizi kitaplarını yakmış lakin daha sonra bundan dolayı çok üzülmüştür.⁹¹

⁸⁵ Kasım Şulul, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 3. baskı, İstanbul, İnsan Yayınlar, 2011, s. 913; tâbiîn kelimesinin terim anlamı hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bkz. Arif Ulu, “Tâbiîn”, *DİA*, Ankara 2010, c. 39, s. 328-330.

⁸⁶ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 4, s. 421-422; Dûrî, s. 23-24; İrfan Aycan, “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, Ankara 2012, c. 42, s. 183-185.

⁸⁷ Medine’de tâbiîn döneminde şöhret kazanan yedi tabiîn fakihî. Bunlardan Urve b. Zübeyr, Saîd b. Müseyyeb, Ubeydullah b. Abdullah, Hârice b. Zeyd, Süleyman b. Yesâr ve Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir üzerinde ittifak varsa da yedinci fakih için farklı isimler zikredilmektedir. Cengiz Kallek, “Fukahâ-i Seb‘a”, *DİA*, Ankara 1996, c. 13, s. 214.

⁸⁸ Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 4, s. 421.

⁸⁹ Aycan, “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, c. 42, s. 185.

⁹⁰ Medineliler ile Emevî kuvvetleri arasında Harretü Vâkım’da cereyan eden savaş (63/683). Mustafa Sabri Küçük aşçı, “Harre Savaşı”, *DİA*, Ankara 1997, c. 16, s. 245-247.

⁹¹ Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 4, s. 426 ve 436; Aycan, “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, c. 42, s. 184.

Siyer ile alakalı haberleri toplama ve korumada ve siyer yazıcılığında önemli rol oynayan Urve, siyer ilminin kurucusu kabul edilmektedir.⁹² Nitekim yaşadığı dönemde yönetici ve âlimlerden birçok kimse kendisiyle yazışarak siyer ile ilgili bilgi istemişlerdir.⁹³

Urve'nin Megâzî'ye dair müstakil bir eser yazıp yazmadığı hususunda değişik görüşler bulunmaktadır. Nitekim Vâkıdî (ö. 207/822), "Urve, fakih, âlim, hâfız, hüccet; siyer âlimi ve meğâzî alanında ilk tasnif yapandır"⁹⁴ demiştir. Daha sonra gelen Safedî de, Vâkıdî'nin ifadesini tekrarlayarak "meğâzî alanında ilk tasnif yapan, Urve b. Zübeyr'dir"⁹⁵ demektedir. Keza Urve'nin öğrencisi Ebü'l-Esved tarafından rivâyet edilen meğâzî haberlerini cemedip neşreden Mustafa el-A'zamî de Urve'nin böyle bir eseri olduğu görüşündedir.⁹⁶

Bazı kaynaklarda İbnü'n-Nedim'in, Vâkıdî'nin ileri gelen öğrencilerinden Ebû Hassân Hasan b. Osman ez-Ziyâdî'nin hayatını ele alırken kütüphanesi'nde Urve b. Zübeyr'in *Megâzî*'sinin bulunduğu ifade edilmiştir.⁹⁷ Ancak kanaatimize göre bu kaynaklar yanlış tercüme yaparak bunu ifade etmişlerdir. Çünkü İbnü'n-Nedim ez-Ziyâdî'nin kütüphanesinde bulunan kitapların ismini değil, onun yazdığı kitapların ismini saymıştır. İbnü'n-Nedim, ez-Ziyâdî'nin yazdığı kitaplar arasında eserinin bazı nüshalarında "*Kitâbü meğâzî Urve b. Zübeyr*" bazı nüshalarında ise "*Kitâbü me'ânî Urve b. Zübeyr*" şeklinde yer alan bir eseri zikretmiştir.⁹⁸

Safedî, ez-Ziyâdî'ye ait bu eseri "*Kitâbü Urve b. Zübeyr*" ismiyle kaydeder.⁹⁹ Bağdâtlı İsmâil Paşa ise ez-Ziyâdî'nin bu eserini, "*Kitâbü me'ânî Urve b. Zübeyr*" ismiyle zikretmiştir.¹⁰⁰ Muhtemelen ez-Ziyâdî'nin bu eseri Urve b. Zübeyr'in rivâyetlerinden istifade edilerek derlenen bir eserdir.

⁹² Hizmetli, s. 74; Aycan, "Urve b. Zübeyr", *DİA*, c. 42, s. 185.

⁹³ Sülemî, s. 330-331; Aycan, "Urve b. Zübeyr", *DİA*, c. 42, s. 185.

⁹⁴ (وهو أول من صنف في المغازي), İbn Kesîr, c. 12, s. 476.

⁹⁵ (فأول من صنف في المغازي عروة بن الزبير), Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 28.

⁹⁶ Fayda, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, c. 37, s.321.

⁹⁷ Fayda, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, c. 37, s.321; Aycan, "Urve b. Zübeyr", *DİA*, c. 42, s. 185.

⁹⁸ İbnü'n-Nedîm, s. 123.

⁹⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 12, s. 62.

¹⁰⁰ "من تصانيفه كتاب معاني عروة بن الزبير.", Bağdâtlı, c. 1, s. 268.

İbn Hacer ve onun öğrencisi Sehâvî'nin konu ile ilgili beyanlarından anlaşılan Urve'ye sarahaten bir eser atfetmemişler, İbn Lehîa'nin¹⁰¹ Ebü'l-Esved'den, onun da Urve b. Zübeyr'den el-Megâzî rivâyet ettiğini belirtmişlerdir.¹⁰² Kanaatimize göre bunların konu ile ilgili ibaresini müstakil bir eser anlamında değil, el-Megâzî ilgili meseleler veya haberler manasına hamletmek pekâlâ mümkündür.

Vâkıdî ile Safedî'nin yukarda geçen; “meğâzî alanında ilk tasnif yapan, Urve b. Zübeyr'dir” görüşlerine gelince, öteden beri siyer ve meğâzî sahasında yazılan ilk eser ile ilgili farklı görüşler serdedilmiştir. Süheylî'ye (ö. 581/1185), göre İslâm tarihinde ilk siyer¹⁰³ kitabını te'lîf eden müellif İbn Şihâb ez-Zührî'dir (ö. 124/741).¹⁰⁴ Şâmî, “meğâzî alanında ilk tasnif yapan, Urve b. Zübeyr'dir sonra Mûsâ b. Ukbe (ö. 141/758), daha sonra İbn Şihâb ez-Zührî'dir demek ve Süheylî'nin “İslâm tarihinde ilk siyer kitabını te'lîf eden müellif İbn Şihâb ez-Zührî'dir” sözünü yanlış olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵ Zehebî ve Sehâvî ise meğâzî alanında ilk tasnif yapanın Mûsâ b. Ukbe olduğu görüşündedir.¹⁰⁶ Brockelman da bu görüşü benimsemiştir.¹⁰⁷

Muhammed Yüsrî Selâme, *Mesâdiru's-sîreti'n-nebeviyye ve mukeddime ft tedvini's-sîre*, adlı eserinde bu konuyu ele almış ve tartışmıştır. Selâme'nin beyanına göre bu konuda farklı görüşlerin bulunmasının nedeni muütekaddimin âlimlerinin kullandıkları kitâbet, tedvîn, tasnîf ve telif gibi ıstılahların daha sonrakiler tarafından yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁸ Yüsrî Selâme'nin bu görüşüne katıldığımızı belirtmeliyiz, zira bu kavramlar her ne kadar bazen birbirlerinin yerine kullanılıyorsa da sözlük ve ıstılah anlamlarından anlaşılacağı üzere aralarında fark bulunmakta ve ayrı anlamlara delalet etmektedirler. Şimdi de bu kavramların anlamlarına bakalım.

¹⁰¹ Ebû Abdırahmân Abdullâh b. Lehîa b. Ukbe el-Hadremî el-Mısrî (ö. 174/790), tebeu't-tabiîn âlimlerinden muhaddis ve fakih. Nihat Dalgın, “İbn Lehîa”, *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 158-159.

¹⁰² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, c. 7, s. 11; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 159.

¹⁰³ Kettânî de, Süheylî'ye uyarak Zührî'nin eseri için *es-Sire* adını kullanmıştır. Muhtemelen ikisi de *el-Megâzî* yerine bu ismi kullanmışlardır. Bkz. Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, s. 106-107.

¹⁰⁴ Süheylî, c. 2, s. 239-240.

¹⁰⁵ Şâmî, c. 4, s. 11.

¹⁰⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 6, s.114; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 158.

¹⁰⁷ Bkz. Brockelman, c. 3, s. 10.

¹⁰⁸ Yüsrî Selâme, s. 61.

Kitâbet: sözlükte “yazmak, toplamak, harfleri bir araya getirmek, yazı ile tesbit etmek” anlamına gelir.¹⁰⁹ Yazma işlemi bir yaprak veya bir sahife olabileceği gibi, daha az ya da daha fazla bir miktarda da gerçekleştirilebilir. Genellikle kitâbet ile ilmin muhafaza edilmesi, sözün yazıyla kaydedilmesi kastedilmektedir. Kitap ise yazılan sayfaların bir araya getirilmiş haline verilen isimdir.¹¹⁰ Hadis terminolojisinde ise Kitâbet, “Hz. Peygamber ve sahâbe zamanında hadis yazma faaliyetini ifade eden bir terimdir.”¹¹¹

Tedvin: sözlükte “yazmak, toplamak, derlemek” anlamındaki tedvin, terim olarak hâfızalarda ve değişik yazı malzemeleri üzerinde bulunan hadis metinlerini veya hadislerle ilgili muhtelif bilgileri belli bir tasnife tâbi tutmadan yazıya geçirmeyi ifade eder.”¹¹² Tedvin, sözlükte kitâbet (yazmak) ile aynı anlama gelse de, genelde fazla miktardaki malzemenin yazıya geçirme işlemi ifade etmektedir. Dolayısıyla tedvin, kitâbet’ten daha geniş, sistemli ve kapsamlı bir faaliyeti ifade eder. Nitekim Farsçadan Arapçaya geçtiği ifade edilen “divan” kelimesi sözlükte sayfaların toplandığı yeri ifade ederken, tedvin toplama ve derleme faaliyetini ifade eder.¹¹³ Buna göre tedvin dağınık halde bulunan sayfaları büyük bir kitapta (divan) toplamaktır.¹¹⁴

Tasnîf: sözlükte “bazı şeyleri bazısından ayırmak, seçmek ve düzenlemektir. Tasnîfî’l-kütûb ifadesi buradan gelmektedir.”¹¹⁵ Hadis terimi olarak tasnîf, “hadisleri belli bir düzene/sıraya göre sınıflandırarak eser meydana getirme”¹¹⁶ işlemini ifade etmektedir.

¹⁰⁹ Bkz. Ebi’l-Hüseyîn Ahmed b. Fâris b. Zekariyâ, *Makâyîisu’l-luğa*, 6 cilt, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 2002, c. 5, s. 158-159; Râğîb el-İsfehânî Hüseyin b. Muhammed, *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân*, 2 cilt, Dimaşk, Dâru’l-Kalem, t. y. , c. 2, s. 280; İbn Manzûr, c. 1, s. 698; Zebîdî, c. 4, s. 100-107.

¹¹⁰ Ayrıca Kitâp: Bir kitapta, çoğunlukla Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan bir hükme, bir konuya dayalı olarak meydana getirilen ana bölüm anlamında da kullanılır. Aydınlı, s. 150.

¹¹¹ Aydınlı, s. 151; Ahmet Yücel, “Kitâbet”, *DİA*, Ankara 2002, c. 26, s. 81.

¹¹² Aydınlı, s. 314; Mehmet Efendioğlu, “Tedvîn”, *DİA*, Ankara 2011, c. 40, s. 267.

¹¹³ Bkz. İbn Manzûr, c. 13, s. 164; Zebîdî, c. 35, s. 34-35.

¹¹⁴ Yüsrî Selâme, s. 62.

¹¹⁵ Bkz. İbn Manzûr, c. 9, s. 198; Zebîdî, c. 24, s. 37; İbn Fâris, c. 3, s. 313-314.

¹¹⁶ Aydınlı, s. 31; İbrahim Hatiboğlu, “Musannef”, *DİA*, Ankara 2006, c. 31, s. 235.

Telif: sözlükte “kurma, tesis etme, dağınık halde bulunan şeyleri bir araya getirmek, birleştirmek ve uzlaştırmak gibi anlamlara gelir. Nitekim “ألف الكتاب جمعه” denildiğinde “Kitap derledi, bir eser ortaya koydu” anlamına gelmektedir.¹¹⁷

Bir hadis ıstılahı olarak telif: “ilk bakışta aralarında çelişki varmış gibi görülen hadislerin arasını, birini veya ikisini te’vil etmek suretiyle veya başka bir şekilde uzlaştırmak”¹¹⁸ anlamında kullanılmaktadır.

Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 395/1004), telif ile tasnif arasına şöyle bir ayırım koymuştur: “Telif, tasnif’ten daha kapsamlıdır: Şöyle ki, tasnif, bir kitabı ilimden sadece bir alana tahsis edip, başka alanların bilgilerine o kitapta yer vermemektir. Başka alanlara ait bilgileri ihtiva eden veya yazarın yorum ve müdahalesiyle şekillenen bir kitaba “musannef” denilmez, ancak böyle bir kitaba “müellef” denilir.”¹¹⁹

Buna göre telif, yazarın kendi gayesine göre bir metot izlediği, eserin içeriği, hacmi, düzenlenmesi, bölümlere ayırması, değişik görüşlere yer vermesi, onlar arasında tercihte bulunması gibi zekâ ve maharetiyle birçok müdahalede bulunarak ortaya koyduğu eserdir. Tasnîf ise, yazarın (Musannif) var olan malzeme arasından belli bir kısmı seçip düzenleyerek ortaya koyduğu eserdir. Örneğin hadis alanında, hadisleri konularına göre sınıflandıran “musannef” eserler için “et-Tasnîf Ale’l-Ebvâb” ifadesi kullanılmaktadır.

Görüldüğü üzere bu ıstılahlar anlam bakımından birbirine yakın olsa bile, gerek zaman bakımından ve gerekse sistem ve kapsam bakımından birbirinden ayrılmakta ve değişik derleme ve düzenleme faaliyetlerine delâlet etmektedir.

Bu kavramların anlamları böylece ortaya konulduktan sonra siyer ve meğâzî sahasında yazılan ilk eser ile ilgili karışıklığı bu anlamlar ışığında şöyle izale etmek mümkündür:

Buna göre siyer-meğâzî ilmini ilk tasnif eden yani: diğer ilimlerden siyer-meğâzî haberlerini seçip ayıran Urve b. Zübeyr’dır. Ancak Urve’nin bu çalışmaları

¹¹⁷ Bkz. İbn Manzûr, c. 9, s. 9; Zebîdî, c. 23, s. 33; İbrahim Mustafa vd. , *Mu‘cemü’l-vasit*, s. 24.

¹¹⁸ Aydınlı, s. 316.

¹¹⁹ Hasan b. Abdillâh b. Sehl Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Furûk el-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm, Kahire, Dâru’l-İlim ve’s-Sekâfe, 1997, s. 145-146.

yukarda zikredilen “müellef” bir kitap şeklinde değerlendirilmemelidir. Belki Urve'nin bu çalışmaları, onun siyer-meğâzî'ye dair araştırmalarını cüz, sahife veya risâleler halinde kaydetmesi ve bunların öğrencileri tarafından muhafaza edilip rivâyet edilmesidir. Nitekim bazı araştırmacılar da bunu ifade etmişlerdir.¹²⁰

Urve'nin bu çalışmalarını hadis ilminin gelişimindeki merhaleler açısından tasnif dönemi içerisinde değerlendirmek mümkün değilse de tedvin dönemi içerisinde tasnifin ilk nüveleri olarak değerlendirmek mümkündür. Şu bir gerçektir ki, kaynaklarda hadis ilminin gelişim merhaleleri olarak farklı zamanlara ayrılan dönemlerle ilgili kesin bir tarih de tesbit edilmiş değildir.¹²¹

Siyer-meğâzî ilmini ilk tedvin eden yani: dağınık halde bulunan; hâfizalarda ve değişik yazı malzemeleri üzerinde bulunan siyer-meğâzî haberlerini toplayıp derleyen, İbn Şihâb ez-Zührî'dir.

Siyer-meğâzî alanında ilk müstakil kitap telif (yazan) eden Mûsâ b. Ukbe'dir. Ancak Mûsâ b. Ukbe'nin eseri kısa olup olaylar veciz bir şekilde aktarılmıştır.¹²² Mûsâ b. Ukbe'nin eserinden sonra siyer-meğâzî alanında ilk kapsamlı müstakil kitap şüphesiz Muhammed b. İshâk'ın (ö. 151/768) meşhur *Kitâbü'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzî* adlı kitabıdır.¹²³

2) eş-Şa'bî (ö. 104/722): Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abd el-Hemdânî eş-Şa'bî ünlü ve güvenilir muhaddislerdendir.¹²⁴ 19/640 yılında Kûfe'de doğdu, orada yetişti ve orada vefat etti.¹²⁵ Abdullah b. Mes'ûd'un önde gelen talebelerindendir.¹²⁶ Kendisi 500 sahâbeye yetiştiğini ifade etmiştir.¹²⁷ Hz. Ali'yi görüp arkasında namaz kılmış¹²⁸ ve ondan hadis rivâyet etmiştir.¹²⁹ Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Mûsâ el-Eş'arî,

¹²⁰ Sülemî, s. 333; Yüsrî Selâme, s. 63.

¹²¹ Bkz. Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 78-81.

¹²² Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 6, s.115-116; *Uyûnü'l-eser*'in kaynakları arasında yer almasından dolayı, Mûsâ b. Ukbe ve eseri hakkında *Uyûnü'l-eser*'in tali kaynakları başlığı altında geniş bilgi verilecektir.

¹²³ İbn İshâk ve eseri hakkında *Uyûnü'l-eser*'in temel kaynakları başlığı altında geniş bilgi verilmiştir.

¹²⁴ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. İbn Sa'd, c. 6, s. 246-255; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 4, s. 294-318; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 264-265; Ziriklî, c. 3, s. 251; M. Yaşar Kandemir, “Şa'bî”, *DİA*, Ankara 2010, c. 38, s.217-218.

¹²⁵ Ziriklî, c. 3, s. 251;

¹²⁶ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, İSAR, 1998, s. 32; Kandemir, “Şa'bî”, *DİA*, c. 38, s. 217: ancak bazı kaynaklarda Abdullah b. Mes'ud'ten hiç hadis dinlemediği görüşü de aktarılmıştır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 265.

¹²⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 4, s. 298; Kandemir, “Şa'bî”, *DİA*, c. 38, s.217.

¹²⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 4, s. 296.

Üsâme b. Zeyd, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Berâ b. Âzib Abdullah b. Ömer gibi sahâbeden elli kişiden fazla hadis,¹³⁰ Hz. Peygamber'in Habeşistan kralı Necâşi'ye elçi olarak gönderdiği Amr b. Ümeyye ed-Damrî'den siyer rivâyet etmiştir.¹³¹ Kendisinden tabiîn ve tebeu't-tabiîn kuşağından A'meş, Katâde b. Diâme, Amr b. Şürahbîl, Âsım el-Ahvel, Mekhûl eş-Şâmî, İbn Sirîn, Haccâc b. Ertât, Muhammed b. Sâib el-Kelbî, İmam-ı Azam Ebû Hanife ve daha başka kimseler rivâyette bulunmuştur.¹³² Hadis ilmi yanında birçok ilim dalında da derin bilgi sahibi olan eş-Ş'abî, özellikle tarih, şiir, hesap ve meğâzî alanlarında benzerinin bulunmadığı ifade edilmiştir. Meğâzî dersi verirken onu dinleyen Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, "bu genç bizimle beraber gazvelerde bulunmuş gibi gazveleri anlatıyor,¹³³ onları benden daha iyi biliyor"¹³⁴ demiştir. Rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan eş-Şa'bî'nin güvenilir olduğuna âlimler ittifak etmiştir.¹³⁵ Fuad Sezgin, eş-Ş'abî'ye bazı eserler nispet etmişse de¹³⁶ Hatîb el-Bağdâdî'nin aktardığı rivâyete göre *el-Fâ'riz ve'l-cirâhât* adlı eseri dışında başka bir eseri bulunmamaktadır.¹³⁷ Sonraki tarihçiler kendisinden siyer-meğâzî,¹³⁸ fetihler ve Kerbela hadisesi başta olmak üzere çok haber nakletmişlerdir.¹³⁹

3) Ebân b. Osman (ö. 105/723): Ebû Saîd Ebân b. Osman b. Affan el-Emevî 3. halife Hz. Osman'ın oğludur.¹⁴⁰ Ebân b. Osman bazı yazarlar tarafından siyer-meğâzî ilminin öncüleri arasında sayılmıştır. Hatta bazı müellifler tarafından ilk siyer yazarı olarak kabul edilmiştir.¹⁴¹ Ancak Ebân b. Osman'ın hayatını ele alan

¹²⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 264; Kandemir, "Ş'abî", *DİA*, c. 38, s.217.

¹³⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 4, s. 296; Kandemir, "Ş'abî", *DİA*, c. 38, s.217.

¹³¹ Kandemir, "Ş'abî", *DİA*, c. 38, s.217.

¹³² Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 4, s. 297; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 264; Kandemir, "Ş'abî", *DİA*, c. 38, s.217.

¹³³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 12, s. 230.

¹³⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 264

¹³⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 264-265; Kandemir, "Ş'abî", *DİA*, c. 38, s.218.

¹³⁶ Fuad Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-Arabî*, c. 1/2, s. 69.

¹³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 12, s. 232.

¹³⁸ Ş'abî'den aktarılan siyer-meğâzî rivâyetlerinden bazıları için bkz. İbn Sa'd, c. , s. 163, 305, 340, 400, c. 2, s. 22, 44, 104, 171, 179, 188, 245, 247, 263, 276, 283, 297, 300, 302, c. 3, s. 13, 16; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 126, 146, 175, 250, 252, 283, 445, c. 2, s. 166, 399.

¹³⁹ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 33.

¹⁴⁰ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. İbn Sa'd, c. 5, s. 151-152; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 6, s. 147-157; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 4, s. 351-353; Safedî, *el-Vâfi*, c. 5, s. 200; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, s. 54-55; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe fi târihi'l-Medineti's-şerîfe*, 3 cilt, Kahire, Matbaatü Dâru Neşri's-Sekâfe, 1979, c. 1, s. 100; Ziriklî, c. 1, s. 27; Sülemî, s. 329; Salahtin Polat, "Ebân b. Osman b. Affan", *DİA*, Ankara 1994, c. 10, s. 66-67.

¹⁴¹ Ziriklî, c. 1, s. 27.

İbn Sa‘d,¹⁴² İbn Asâkir,¹⁴³ Zehebî,¹⁴⁴ es-Safedî,¹⁴⁵ İbn Hacer¹⁴⁶ ve Sehâvî,¹⁴⁷ gibi muteber müellifler, eserlerinde Ebân b. Osman’ın siyer-meğâzî ile ilgili münasebetine değinmemişlerdir. Ebân b. Osman’ın isminin bu alanda zikredilmesinin sebebinin kaynaklarda yer alan şu iki rivâyetten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu rivâyetlerden biri İbn Sa‘d’ın meşhur *et-Tabakâtu’l-kebîr*’inde geçer. İbn Sa‘d, Muğîre b. Abdîrahman b. el-Hâris’in hayatını ele alırken bu bilgileri hocası Vâkıdî’den aktarmıştır. “...sıkadır. Ebân b. Osman’dan aldığı Resûlullah’ın meğâzîsi dışında hadisi azdır. Rivâyetin sonunda Vâkıdî, ‘çoğunlukla onun (Muğîre b. Abdîrahman) yanında meğâzî okunurdu ve bize de meğâzî öğrenmeyi emrederdi’” demektedir.¹⁴⁸

Diğer rivâyet ise yine senedinde Vâkıdî’nin yer aldığı, Zübeyr b. Bekkâr’ın *Ahbâru’l-muvaffakıyât* adlı eserinde yer almaktadır. Söz konusu rivâyet mealen şu şekildedir: Abdülmelik b. Mervân döneminde Medine valiliği yapan Ebân b. Osman, Abdülmelik’in oğlu ve veliaht Süleyman 82/701 senesinde hac yolculuğu sırasında Medine’ye uğradığında kendisine şehri ve Hz. Peygamber ve sahâbenin hatırası bulunan mekânları gezdirir, onun bu yerler ile ilgili suallerine cevap verir. Aldığı bilgilerden memnun kalan Süleyman, Ebân b. Osman’dan kendisi için Hz. Peygamber’in bir siyer-meğâzîsini yazmasını talep eder. Ebân b. Osman, ‘Böyle bir eser bende var; kendisine güvendiğim kimselerden düzeltilmiş bir şekilde aldım’ der bunun üzerine Süleyman kendisi için bir nüsha istinsah edilmesini emreder ve (çabuk yazılması için) on yazıcı görevlendirir. Süleyman istinsah edilen nüshayı okuduğunda içinde ensârın faziletine dair bilgiler bulunduğu gerekçesiyle beğenmeyip onu yaktırmıştır.¹⁴⁹

Kanaatimize göre Ziriklî,¹⁵⁰ Abdülazîz ed-Dûrî¹⁵¹ ve daha başka yazarlar bu iki rivâyete bakarak Ebân b. Osman’ı siyer-meğâzî alanındaki ilk müellifler arasında

¹⁴² İbn Sa‘d, c. 5, s. 151-152.

¹⁴³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, c. 6, s. 147-157.

¹⁴⁴ Zehebî, *Siyeru a‘lâm*, c. 4, s. 351-353; a. mlf. *el-İber*, c. 1, s. 98; a. mlf. *Târîhu’l-İslâm*, c. 6, s. 38-39.

¹⁴⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 5, s. 200.

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, s. 54-55.

¹⁴⁷ Sehâvî, *et-Tuhfetü’l-latîfe*, c. 1, s. 100.

¹⁴⁸ İbn Sa‘d, c. 5, s. 210.

¹⁴⁹ Rivâyetin tamamı için bkz. Zübeyr b. Bekkâr, *Ahbâru’l-muvaffakıyât*, thk. Sâmî Mekkî el-Ânî, Beyrut, Alemü’l-Kütüb, 1969, s. 275-276.

¹⁵⁰ Ziriklî, c. 1, s. 27.

zikretmişlerdir. Ebân b. Osman hakkında yukarıda zikredilen rivâyetlere ve yapılan değerlendirmelere bakarak şunu söylemek mümkündür: Bazı araştırmacıların yaptığı gibi onu külliye bu sahanın dışında tutmak¹⁵² doğru olmadığı gibi, ilk siyer yazarı olarak kabul etmek de isabetli değildir. Lakin İbn Sa‘d’ın Muğîre b. Abdirrahman hakkında “...sikadır. Ebân b. Osman’dan aldığı Resûlullah’ın meğâzî dışında hadisi azdır” sözlerine ve diğer rivâyette geçen kendisinin yanında siyer-meğâzîye dair bir çalışmanın bulunduğu ifadelerine bakarak, Ebân b. Osman’ın siyer-meğâzî sahasına sempati duyduğunu ve bu konuda az da olsa rivâyetleri bulunduğu söylemek mümkündür. Mustafa el-A‘zamî, Ebân b. Osman’ın siyer-meğâzî kaynaklarında rivâyetlerinin az bulunmasının nedenini, öğrencilerinin az olması ve dolayısıyla kendisinden sonra ilminin yayılmadığı görüşünü ileri sürmüştür.¹⁵³ el-A‘zamî’nin bu açıklamasına şunu da ilave edebiliriz, belki de Ebân b. Osman valilik görevinden dolayı ilmî faaliyetlere yeteri kadar zaman ayıramamıştır. Ayrıca Ebân b. Osman’dan siyer-meğâzî rivâyet ettiği ifade edilen Muğîre b. Abdirrahman’ın da birçok kez gazvelere katıldığı ve bu gazvelerin birinde gözünü kaybettiği ifade edilmiştir.¹⁵⁴ Dolayısıyla hocasının ilmini kâfi derecede yayamamış olabilir.

4) Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/738): Ebû Amr veya Ebû Ömer Âsım b. Ömer b. Katâde b. Nu‘mân ez-Zaferî, ünlü tâbiîlerdendir.¹⁵⁵ Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah ve ninesi Rümeyse gibi sahâbelerden rivâyette bulunmuştur. Siyer-meğâzî sahasında geniş bilgi sahibi olduğu gibi, diğer alanlarda da geniş bilgisi vardı. Ömer b. Abdülazîz’in isteği üzere Dımaşk’daki Emevî Camiî’nde siyer-meğâzî ve sahâbilerin menkıbelerine dair dersler vermiştir. Âlimler tarafından sika kabul edilmiştir ve rivâyetleri çoktur.¹⁵⁶ İbn İshâk, Vâkîdî, İbn Sa‘d ve Taberî eserlerinde birçok konuda ondan istifade etmişlerdir.¹⁵⁷ İbn İshâk, Kâ‘b b. Zühre’ın ünlü Kasîdetü’l-Bürde’sini Âsım b. Ömer’den rivâyet etmiştir.¹⁵⁸

¹⁵¹ Dûrî, s. 24.

¹⁵² Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 208.

¹⁵³ Sülemî, s. 329.

¹⁵⁴ İbn Sa‘d, c. 5, s. 210.

¹⁵⁵ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, c. 25, s. 274-281; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 7, s. 389; M. Zeki Terzi, “Âsım b. Ömer b. Katâde”, *DİA*, Ankara 1991, c. 3, s. 479; Öz, s.176-186.

¹⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, c. 25, s. 274, 277; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 7, s. 389.

¹⁵⁷ Terzi, “Âsım b. Ömer b. Katâde”, *DİA*, c. 3, s. 479.

¹⁵⁸ Bkz. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 281-285.

5) Şürahbîl b. Sa'd (ö. 123/740): Şürahbîl b. Sa'd el-Hatmî el-Medenî, Ensâr'ın mevlâsidir. Uzun bir ömür sürdüğü ve 123/740 tarihinde vefat ettiği ifade edilmiştir.¹⁵⁹ İbn Hıbbân onu sika kabul ederken âlimlerin ekseriyeti tarafından cerh edilmiştir. İbn Hıbbân ve İbn Hüzeyme *Sahîh*'lerinde ondan hadis tahric etmişlerdir.¹⁶⁰ Meğâzî âlimi, özellikle Bedir'e katılanlar konusunda geniş bilgiye sahip olduğu ifade edilen Şürahbîl b. Sa'd,¹⁶¹ başka kaynaklarda pek yer almayan nâdir bazı haberleri rivâyet ettiği ifade edilmiştir.¹⁶² Bundan dolayı birçok kimse tarafından itham edilmesine rağmen, İmam Mâlik ve İbn İshâk gibi müellifler eserlerinde onun rivâyetlerine yer vermişlerdir.¹⁶³

6) İbn Şihâb ez-Zührî: Tam ismi, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdillâh b. Şihâb b. Abdillâh b. Hâris b. Zühre b. Kilâb b. Mürre el-Kuraşî'dir.¹⁶⁴ Siyer anlatıcılığının ana çatısını ve bunun sonraki nesillerde izleyeceği yolu belirleyen Zührî olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁵ *'Uyûnü'l-eser'*in kaynakları arasında yer alan Zührî hakkında, bu çalışmanın ikinci bölümünde geniş bilgi verilecektir.¹⁶⁶

7) Ya'kûb b. Utbe: Tam ismi Ya'kûb b. Utbe b. Muğîre b. el-Ahnes b. Şüreyk es-Sekafî'dir (ö. 128/745).¹⁶⁷ Urve b. Zübeyr, Ebân b. Osman, Ömer b. Abdülazîz, Süleyman b. Yesâr ve daha başka kimselerden ilim tahsil etti. Kendisinden oğlu Muhammed, Muhammed b. İshâk, İbrâhim b. Sa'd ve başkaları rivâyette bulunmuştur. Çok dürüst ve muttaki olduğundan yöneticiler idari ve siyasi işlerde ondan istifade ederlerdi. Çok hadis ve rivâyetleri bulunan Ya'kûb'un siyer ilminde geniş bir birikime sahip olduğu ifade edilmiş ve âlimler tarafından güvenilir kabul

¹⁵⁹ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. İbn S'ad, c. 5, s. 310; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 8, s. 129; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 157-158; Ziriklî, c. 3, s. 159; Hizmetli, s. 77.

¹⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 158.

¹⁶¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 8, s. 129; Ziriklî, c. 3, s. 159.

¹⁶² Fayda, "Siyer ve Megâzî", *DİA*, c. 37, s.321.

¹⁶³ Öz, s. 172.

¹⁶⁴ Hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. İbn Hallikân, c. 4, s. 177-178; Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 83-84; a. mlf. *Siyeru a'lâm*, c. 5, s. 326-349; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 696-699; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 106-107; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 24-25.

¹⁶⁵ Halit Özkan, "Zührî", *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 548.

¹⁶⁶ Bu çalışmanın Siyer Kaynakları alt başlığına Bkz.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 444.

edilmiştir.¹⁶⁸ Ya'kûb'un siyer-meğâzî ile ilgili rivâyetleri İbn İshâk yoluyla bize ulaşmıştır.¹⁶⁹

8) Abdullah b. Ebî Bekr b. Hazm (ö. 130/747-48): Tam ismi, Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Medenî el-Ensârî'dir.¹⁷⁰ Sahâbe olan büyük dedesi Amr b. Hazm Hz. Peygamber tarafından hem yönetici sıfatıyla hem de dini öğretmek üzere Necran'a gönderilmiştir. Babası Ebû Bekir ise Medine'de kadılık ve valilik yapmıştır.¹⁷¹ Dolayısıyla ilim ve riyaset ile şöhret bulmuş bir ailede yetişmiş ve bu ilmi mirası devralmıştır. Abdullah b. Ebî Bekr babası, Enes b. Mâlik, Urve b. Zübeyr ve daha başka kimselerden ilim tahsil etti. Talebeleri arasında Mâlik, Zührî, İbn Cüreyc ve İbn İshâk gibi âlimler bulunmaktadır. Abdullah âlimler tarafından sika kabul edilmiştir ve hadisleri çoktur.¹⁷² Abdullah b. Ebî Bekr'in siyer ilmine yaptığı en önemli katkı ailesinden kendisine intikal eden Hz. Peygamber dönemi ile ilgili vesikaları nakletmesidir.¹⁷³ Nitekim onun rivâyet ettiği bu vesikalar kaynaklarda yer almaktadırlar.¹⁷⁴ Abdullah b. Ebî Bekr İbn İshâk, Vakıdî ve İbn Sa'd gibi büyük siyer otoritelerinin önemli kaynağı konumundadır.¹⁷⁵

Zehebî *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* adlı eserinde Abdullah b. Ebî Bekr'i "Sâhibü'l-meğâzî" olarak tanımlamıştır.¹⁷⁶ Ancak Zehebî bu alanda müstakil eserleri bulunan, İbn İshâk ve Mûsâ b. Ukbe gibi müelliflerin eserleri hakkında değerlendirmelerde bulunurken¹⁷⁷ Abdullah b. Ebî Bekr için kullandığı "Sâhibü'l-meğâzî" ifadesinden sonra bir değerlendirmede bulunmamıştır. Kanaatimize göre, bu da, Zehebî'nin elinde Abdullah b. Ebî Bekr'e ait müstakil bir eserin bulunmadığını göstermektedir.

¹⁶⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 444-445; Sezgin, *Târihu't-türâsi'l-Arabî*, c. 1/2, s. 79;

¹⁶⁹ İbn Hişâm, c. 1, 23, 54, 157, 195, c. 2, s. 22, c. 3, 211, c. 4, s. 32, 44, 112, 167, 190, 194, 198; ayrıca bkz. İbn Seyyidinnâs da *Uyûn*, c. 2, s. 251.

¹⁷⁰ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 8, s. 459; Hizmetli, s. 79-80; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed", *DİA*, Ankara 1988, c. 1, s.95.

¹⁷¹ Fayda, "Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed", *DİA*, c. 1, s.95.

¹⁷² Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 5, s. 314.

¹⁷³ Fayda, "Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed", *DİA*, c. 1, s.95.

¹⁷⁴ Bkz. Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 2, s. 692-693; Öz, s. 193.

¹⁷⁵ Fayda, "Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed", *DİA*, c. 1, s.95.

¹⁷⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 5, s. 314.

¹⁷⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 6, s.115-116.

Şüphesiz bu dönemde siyer-meğâzî ile ilgili çalışmaları olan veya bu alana ilgi duyan âlimler bunlarla sınırlı değildir. Bunlar siyer alanındaki rivâyet ve çalışmalarıyla teberüz etmiş ve daha sonra bu alanda müstakil eserler yazmış Mûsâ b. Ukbe, İbn İshâk ve Vâkîdî gibi siyer otoritelerinin önemli kaynağı konumunda olan şahsiyetlerden bazılarıdır. Bu dönemde siyer-meğâzî'ye ilgi gösteren diğer bazı isimler şunlardır:

Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), Abdullah b. Kâ'b b. Mâlik (ö. 97/715), Süleyman b. Büreyde b. el-Husayb (ö. 105/723), Muhammed b. Amr b. Ata (ö. 105/723), Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 107/725), Abdullah b. Büreyde b. el-Huseyb (ö. 115/733), Amr b. Şu'ayb b. Muhammed b. Abdillâh b. Amr (ö. 118/736), Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî (ö. 118/736), Muhammed b. Yahyâ b. Habbân el-Ensârî el-Medenî (ö. 121/739), Ebû İshâk Amr b. Abdillâh es-Sebî'î (ö. 127/744), Yezîd b. Rûmân el-Esedî (ö. 130/747-48), Abdullah b. Ebî Nuceyh el-Mekkî (ö. 132/749), Dâvûd b. el-Huseyn el-Ümmevî (ö.135/752), Ebû Bekir b. Abdirrahmân b. el-Misver b. Mahreme (ö. 135/752), Mücâlid b. Saîd el-Hemdânî el-Kûfî (ö. 144/761), Abdülhümejd b. C'afer b. Abdillâh el-Ensârî (ö. 153/770).¹⁷⁸

Yukarda yer verilen tahlil ve değerlendirmeler ışığında, buraya kadar zikredilen isimlerin siyer-meğâzî alanında yaptığı çalışmaları müstakil bir kitap/te'lîf anlamında yorumlamak isabetli görünmemektedir. Mamafih bu çalışmaları cüz, sahife veya risâleler halinde yazılıp hoca tarafından talebelere verilen veya talebelerin hocalarından yazdıkları sahifeler anlamına hamletmek daha isabetli görünmektedir. Nitekim bu isimlere ait müstakil bir eser günümüze ulaşmadığı gibi, ulaşabildiğimiz kaynaklarda, belli bir döneme kadar mevcut olup ortadan kaybolduğu bilgisine ve hiçbir âlimin merviyâtları arasında zikredildiğine de rastlamadık. Bu isimlerin siyer-meğâzî ile ilgili rivâyetleri değişik hadis, siyer ve tarih eserleri içinde parçalar halinde günümüze gelmiştir.¹⁷⁹

Her ne kadar bu tabakaya ait müstakil bir kitap/te'lîf günümüze ulaşmamış olsa da bu tabaka, sahâbe ile kendilerinden sonra gelen ve siyer-meğâzî alanında müstakil eser yazan kuşak arasında haberlerin naklinde bir vasıta konumunda olup

¹⁷⁸ Bkz. Yüsri Selâme, s. 82-83.

¹⁷⁹ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Sezgin, *Târihu't-türâsi'l-Arabî*, c. 1/2, s. 67-81; Yüsri Selâme, s. 86-87; Sülemî, s. 333.

ehemmiyet arz etmektedir. Zira siyer-meğâzî ile ilgili rivâyetlerin ekseriyeti bu tabakada yer alan isimler yoluyla gelmiştir.¹⁸⁰ Ayrıca bu dönemde ana hatlarıyla siyer ilminin esasları ortaya konulmuştur. Sonraki nesillerin takip edeceği yol belirlenmiştir.¹⁸¹

3.3. Siyerle İlgili Müstakil Eserlerin Ortaya Çıkışı

ez-Zührî ve içinde yer aldığı tabakadan sonra siyer-meğâzî alanında müstakil eser yazmış ve bu alanın en meşhur müelliflerinden sayılan üç önemli isim yer almaktadır. Bunlar:

- 1) Bu çalışmanın ikinci bölümünde kendileri hakkında geniş bilgi verilen ve ‘*Uyûnü’l-eser*’in kaynakları arasında yer alan Mûsâ b. Ukbe,
- 2) Muhammed b. İshâk ve
- 3) Ebû Urve Ma’mer b. Râşid el-Basrî es-San‘ânî’dir. (ö. 154/770)¹⁸² Ma’mer, Katâde b. Dâime, İbn Şihâb ez-Zührî, Amr b. Dînâr, Hemmâm b. Münebbih ve daha başka birçok hocadan ilim tahsil etti. Kendisinden Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Ebû Kesîr, Saîd b. Ebû Arûbe, Ebân b. Yezid, Vâkîdî ve Şu‘be b. Haccâc gibi meşhur muhaddisler rivâyette bulundu. Hadis hâfızı olan Ma’mer b. Râşid yaşadığı dönemin en âlimi. İbn Şihâb ez-Zührî’den rivâyette bulunanların en güvenilirini kabul edilmiştir.¹⁸³ Ona güvenirliliği ile ilgili bir eleştiri yöneltilmemiş, kendilerinden rivâyette bulunduğu bazı hocaları dolayısıyla eleştiri almıştır. Ma’mer’in Yemen’de ilk eser yazan ve o bölgede hadisleri ilk tedvin eden kişi olduğu ifade edilmiş, *el-Cami’* adlı eserinin Mâlik’in *el-Muvatta*’ından önce yazıldığı kabul edilmiştir.¹⁸⁴ Ma’mer’in siyer-meğâzî ile ilgili rivâyetleri *Küttüb-i sitte*, Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*, Abdürrezzâk b. Hammâm es-San‘ânî’nin *el-Musannef*, et-Taberânî’nin *el-Mu‘cemü’s-sağîr el-Evsat*, *el-Kebîr* ve kendisinden

¹⁸⁰ Bkz. Yüsrî Selâme, s. 84.

¹⁸¹ Bkz. Hizmetli, s. 73-81; Özkan, “Zührî”, *DİA*, c. 44, s. 548; Yüsrî Selâme, s. 84-86.

¹⁸² Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. İbn Sa’d, c. 5, s. 46; Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 7, s. 5-9; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 125-126; Ziriklî, c. 7, s. 272; Hizmetli, s. 80; İbrahim Hatipoğlu “Ma’mer b. Râşid”, *DİA*, Ankara 2003, c. 27, s. 552-554.

¹⁸³ Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 7, s. 8-9; Hatipoğlu “Ma’mer b. Râşid”, *DİA*, c. 27, s. 553.

¹⁸⁴ Ziriklî, c. 7, s. 272; Hatipoğlu “Ma’mer b. Râşid”, *DİA*, c. 27, s. 553.

sonra gelen Vâkıdî gibi siyer-meğâzî yazarlarının eserlerinde dağınık bir şekilde yer almaktadırlar.¹⁸⁵ Nitekim müellifimiz İbn Seyyidinnâs da *'Uyûnü'l-eser'*de Abdürrazâk es-San'ânî ve Vâkıdî vasıtasıyla Ma'mer'in rivâyetlerine yer vermiştir.¹⁸⁶ İbnü'n-Nedîm, Ma'mer'in siyere dair *Kitâbü'l-meğâzî* adında bir eserinin olduğunu kaydeder.¹⁸⁷ Selâhaddin el-Müneccid'in beyanına göre Ma'mer'e ait *Kitâbü'l-meğâzî*'nin bir bölümü Nebihe Abûd tarafından Şikago'da neşredilmiştir.¹⁸⁸

Siyer-meğâzî alanında müstakil eser yazan diğer bazı önemli isimler şunlardır: Süleyman et-Teymî (ö. 143/760) *Kitâbü sîret-i Resûlillah*,¹⁸⁹

Ebû Ma'ser Necîh b. Abdirrahmân es-Sindî el-Medenî (ö.170/787) *Kitâbu'l-meğâzî*,¹⁹⁰

Ebû İshâk el-Fezârî (ö. 185/801) *Kitâbu's-sîyer fi'l-ahbâr ve'l-ahdâs*,¹⁹¹

Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri (ö. 197/813) *Kitâbu'l-meğâzî*,¹⁹²

Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî *Kitâbu'l-meğâzî*,¹⁹³

İbn Hişâm *es-Sîretü'n-Nebeviyye*,¹⁹⁴

Muhammed b. Âiz el-Kureşî (ö. 233/847) *Kitâbu'l-meğâzî*,¹⁹⁵

¹⁸⁵ Bkz. Sülemî, s. 340.

¹⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 209, *'Uyûn*, c. 2, s. 76.

¹⁸⁷ İbnü'n-Nedîm, s. 106.

¹⁸⁸ Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cem mâ üllife 'an Resûlillah*, 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1982, s. 136; Yüsrî Selâme, s. 102-104.

¹⁸⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Sa'd, c. 7, s. 225; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 6, s. 195-202; Bilal Saklan "Süleyman b. Tarhan", *DİA*, c. 38, s. 109.

¹⁹⁰ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 7, s. 33-440; Sülemî, s. 346-348; Selman Başaran, "Ebû Ma'ser es-Sindî", *DİA*, Ankara 1994, c. 10, s. 184-185.

¹⁹¹ Bazı kaynaklarda (Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 160, Hamâde, s. 100-101), *Kitâbu's-sîyer* isimli eserinin ismine bakılarak Ebû İshâk el-Fezârî'de ilk dönem siyer müellifleri arasında zikredilmiştir. Ancak el-Fezârî'nin bu eseri içinde bazı siyer rivâyetleri bulunsa da, müstakil bir siyer eseri değildir. İslâm devletler hukukuna dair bir eser olup Farûk Hemâde tarafından (Beyrut 1987) yayımlanmıştır. Bkz. Hasan Güleç, "Fezârî Ebû İshâk", *DİA*, Ankara 1995, c. 12, s. 539; el-Fezârî'nin hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 8, s.539-543; Ziriklî, c. 1, s.59.

¹⁹² Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 9, s.220-233; Ziriklî, c. 4, s.144; Saffet Köse, "İbn Vehb", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 441-442.

¹⁹³ Vâkıdî hakkında *'Uyûnü'l-eser'*in temel kaynakları başlığı altında geniş bilgi verilmiştir.

¹⁹⁴ İbn Hişâm ve eseri hakkında *'Uyûnü'l-eser'*in temel kaynakları başlığı altında geniş bilgi verilmiştir.

Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849) *Kitâbu'l-meğâzî*,¹⁹⁶

Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî (ö. 238/853)¹⁹⁷ *Kitâbu'l-meğâzî*.¹⁹⁸

Fihrist kitaplarından anlaşıldığı üzere bu eserler İslâm âleminde asırlarca elden ele dolaşmış, ancak değişik nedenlerden dolayı bu eserlerden bazıları günümüze müstakil olarak ulaşamamıştır.¹⁹⁹ Fakat yazıldıkları dönemden itibaren genel olarak her alandaki (tarih tefsir, hadis, ensâb..) müellifler özel olarak siyer müellifleri onlara itimat etmiş ve onlardan yaptıkları nakillerde bu eserlerin isimlerini açıkça zikretmişlerdir. Böylece çok bir erken dönemde yazılan bu ilk müstakil eserler, yapılan nakiller yoluyla kısmen ya da tamamen muhafaza edilmiştir.

Bu eserler içinde İbn Hişâm'ın *Sîretü İbn Hişâm* veya *Tehzîbü İbn Hişâm* adıyla meşhur eserinin içinde günümüze ulaşan İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-meğâzî* adlı eseri, birçok âlim tarafından Hz. Peygamber'in hayatına dair en sağlam eser olarak kabul edilmiştir.²⁰⁰ Siyer alanında kitap yazan birçok müellif İbn İshâk'ın eserini örnek alarak kitaplarını yazmıştır.²⁰¹

Siyer ilminin temel kaynaklarını teşkil eden bu eserlerden sonra İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı (671-734/1273-1334) hicri yedinci asrın sonu ile sekizinci asrın ilk yarısına yakın döneme kadar ilk kaynaklarla birlikte sonraki malzemeyi de kullanmak suretiyle Hz. Peygamber'in hayatını çeşitli yönlerden ele alan sayısız müstakil eser te'lîf edilmiştir. Tekrarın önüne geçmek için burada İbn Seyyidinnâs'tan önce yazılan bazı eserlerin -müelliflerinin vefat tarihleri dikkate alınarak- ismi zikredilmekle iktifa edilecektir. Zira bu eserlerin birçoğu aynı

¹⁹⁵ İbn Âiz ve eseri hakkında *'Uyûnü'l-eser'* in tali kaynakları başlığı altında geniş bilgi verilmiştir.

¹⁹⁶ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 11, 122-127; Ali Yardım, "İbn Ebû Şeybe", *DİA*, Ankara, 1999, c. 19, s. 442-443.

¹⁹⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. Ziriklî, c. 4, 157; Tahsin Görgün, "İbn Habîb es-Sülemî", *DİA*, Ankara 1999, c. 19, s. 510-513.

¹⁹⁸ Bkz. Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 157-161; Hamâde, s. 98-103; Sülemî, s. 344-352.

¹⁹⁹ Örnek olarak: İbn Hayr el- İşbilî, *Fehrese*; İbn Hacer, *el-Mu'cem el-muferes ev tecridi esânidi'l-kütübi'l-meşhure ve'l-eczâi'l-mensûre*; Ruvdânî, *Silatü'l-halef bi müsûli's-selef* adlı eserlere bakınız.

²⁰⁰ Mustafa Fayda, "İbn Hişâm" *DİA*, Ankara, 1999, c. 20, s. 71-73.

²⁰¹ Bu eser hakkında *'Uyûnü'l-eser'* in temel kaynakları başlığı altında geniş bilgi verilmiştir.

zamanda ‘Uyûnü’l-eser’in kaynakları arasında yer aldıkları için bu çalışmanın ikinci bölümünde onlara dair malumat verilecektir. ‘Uyûnü’l-eser’in kaynakları arasında yer almayanlar hakkında ise burada kısa bilgiler verilecektir.

İbn Seyyidinnâs’tan önce yazılan müstakil siyer-meğazi eserlerinden önemli ve meşhur olanlardan bazıları şunlardır:

Abdülmelik b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri el-Harkûşî el-Vâ’iz (ö. 406-407/) *Şerefü’l-Mustafâ*²⁰²: Eser sekiz ciltten oluşmaktadır. İbn Hacer *el-İsabe* adlı eserinde bu esere sıkça atıfta bulunmuştur. Müellif eserine aldığı rivâyetleri tenkide tabi tutmadan aktarmıştır.²⁰³ Dimaşk Zâhiriyye, İstanbul Süleymaniye Kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan bu eser *Menâhilü’ş-şifâ ve menâhilü’s-safâ bi tahkiki kitâbi Şerefi’l-Mustafâ* adıyla, ilk olarak 2003 yılında Mekke’de altı cilt halinde basılmıştır.²⁰⁴

Ebü Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr b. Asım en-Nemerî *ed-Dürer fi ihtisâri’l-meğâzi ve’s-sîyer*’i,²⁰⁵

Ebü Şucâ’a Şireveyh b. Şahrudâr b. Şireveyh b. Fennâhisrev ed-Deylemî el-Hemedânî eş-Şâfiî (444- 509/1055-1115), *Riyâzu’l-üns li ‘ukalâi’l-ins fi m’arifeti ahvâli’n-nebiyyi münzü vülide ilâ en lühide*’si:²⁰⁶ Bu eserin bilinen tek yazma nüshası Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye’de (nr.48) kayıtlıdır.²⁰⁷

Ebü’l-Kasım ve Ebü Zeyd Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Ebi’l-Hasan Asbağ b. Hüseyin b. Sa’dun b. Rıdvân b. Fettûhe’l-Has’ami es-Süheylî’nin²⁰⁸ *er-Ravzü’l-ünüf ve’l-meşrâ’u’r-rivâ*’sı,

²⁰² Hayatı ve eserleri için bkz. Sübkî, *Tabakât*, c. 5, s. 22-223; Kâtib Çelebi, c. 2, s. 1046; Kettânî, *er-Risâletü’l-mustatrafe*, s. 109; Ziriklî, c. 4, s. 163.

²⁰³ Mevlânâ Şibli Numânî, (1857-1914), çev. Yusuf Karaca, *Son Peyygamber Hazreti Muhammed(Sîretü’n-Nebî)*, 6. baskı, (1. ve 2. Cilt bir arada), İstanbul, İz Yayıncılık, 2014, s. 50.

²⁰⁴ Abdülmelik b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri el-Harkûşî el-Vâ’iz, *Menâhilü’ş-şifâ ve menâhilü’s-safâ bi tahkiki kiâtbi Şerefi’l-Mustafâ*, 1. baskı, 6 cilt, thk. es-Seyyid Ebü Âsım Nebîl b. Hâşim, Mekke, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2003.

²⁰⁵ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hallikân, c. 7, s. 66-71; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, c. 3, s. 217-219; a. mlf. *Târîhu’l-İslâm*, c. 31, s. 136-142;

²⁰⁶ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 20, s. 375-377; Ziriklî, c. 3, s. 183.

²⁰⁷ Yüsrî Selâme, s. 213.

²⁰⁸ İbn Hallikân, c. 3, s. 143-144; Süheylî’nin hayatı ve eserleri için bkz. İbn Ferhun, Ebu’l-Vefa Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed (ö. 799/1397), *ed-Dibacu’l-muzheb fi ma’rifeti a’yani ‘ulemai’l-mezheb*, 2 cilt, thk. Muhammed el-Ahmedi Ebu’n-Nur, Kahire 1972, c. 1, s. 48482;

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî'nin (ö. 597/1201) *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Mustafâ'sı*²⁰⁹: Hz. Peygamber'in sîreti, şemâili ve mucizelerine dair bu eser, Türkçeye çevrilmiştir.²¹⁰ Meşhur ve ellerde dolaşan bir eser olmasına rağmen içinde birçok mevzu hadisin bulunduğu ifade edilmiştir.²¹¹

Ebü Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî'nin (ö. 600/1203) *ed-Dürretü'l-müdi'e fi's-sîreti'n-nebeviyye'si*,²¹²

Ebu'r-Rebî Süleyman b. Mûsâ b. Sâlim b. Hısân el-Kellâ'î el-Himeyrî el-Belensî'nin (ö. 634/1237) *el-İktifâ fi meğâzi Resulluhi ve meğâzi seleseti'l-hulafâ'sı*²¹³ ve

Şerafüddîn Abdulmü'min b. Halef b. Ebi'l-Hasen ed-Dimyâtî'nin (ö. 703/1306) *es-Sîyretü'n-Nebeviyye'si*.²¹⁴

Siyer ile ilgili yazılan müstakil eserlerin yanı sıra benzer bir şekilde müellifler, yazdıkları genel tarih kitapları içinde Hz. Peygamber'in siyerine müstakil bir bölüm ayırmış ve Hz. Peygamber'in hayatını bazıları muhtasar, bazıları ise detaylı bir şekilde kaydetmişlerdir. O eserlerden bazıları şunlardır: Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854-55), *et-Târîh*, İbn Ebî Hayseme (ö. 279/892-93), *et-Târîhü'l-kebîr*, el-Belâzürî (ö. 279/892-893), *Ensâbü'l-eşraf*, Taberî (ö. 310/923), *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-târîh*.

Bu verilere göre siyer ilminin gelişim aşamalarının ilk merhalesini İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-meğâzi (Sîretü İbn İshâk, Kitâbü'l-mübtede' ve'l-meb'as ve'l-meğâzi)* adlı eseri üzerine yaptığı çalışmasıyla başladığını söylemek mümkündür. Kitabının başında açıkladığı üzere İbn Hişâm, İbn İshâk'ın kitabında

Zehebî, *Tezkire*, c. 4, s. 96-97; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 158; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 917-918; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 107-108.

²⁰⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 21, s.365-383; Ziriklî, c. 3, s.316-317; Yusuf Şevki Yavuz-Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 543-2549.

²¹⁰ Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Sahâbenin Dilinden Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Tacettin Uzun, Ankara, Serhat Kitabevi, 2012.

²¹¹ Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi-ahvâli'l-Mustafâ*, thk. Râşid el-Halilî, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 2005, s. 10.

²¹² Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 21, s. 444-471; Ziriklî, c. 4, s. 34; M. Yaşar Kandemir, "Cemmâilî", *DİA*, Ankara 1993, c. 7, s. 338-340.

²¹³ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 23, s. 134-138; Ziriklî, c. , s. 136.

²¹⁴ Hayatı ve eserleri için bkz. Safedî, *el-Vâfi*, c. 19, s. 159-160; Ali Osman Ateş, "Abdulmü'min b. Halef ed-Dimyâtî", *DİA*, Ankara 1994, c. 9, s. 310-312.

yer alan, Hz. Peygamber’le alakası olmayan, hakkında Kur’ân’dan bir şey nazil olmayan, kitabının oluşmasında katkısı bulunmayan, içeriğini destekleyici veya açıklayıcı olmayan bilgileri eserine almadığını belirtmiştir. Aynı şekilde İbn İshâk’ın zikrettiği ancak belâgat ehlerinden hiçbir kimsenin şiir olarak tanımadığı bazı şiirleri, nezaket dışı ve zikredilmeleriyle bazı kimselerin incinebileceği bazı hususları ve el-Bekkâî’nin, rivâyet edilmesini onaylamadığı bir kısım rivâyetleri almadığını ifade etmiştir.²¹⁵

Ayrıca İbn Hişâm bu çalışmasıyla özelde İbn İshâk’ın eserine genelde de siyer ilmine birçok katkıda bulunmuştur. Zira o, metinlerde geçen kelimeleri açıklamış, neseb ve isimleri düzeltmiştir. Şiirlerin kaynağı, çeşidi, muhtevası ve sıhhati ile ilgili tashihlerde bulunmuştur. Aynı görüşlere yer vermiştir. İbn İshâk’ın rivâyetlerini tenkide tabi tutmuştur. Kapalı ifadeleri açıklamaya ve belirsiz şahıs isimlerini tespit etmeye çalışmıştır. Gerektiğinde konuları kısaltmış ancak İbn İshâk’ın eksik bıraktığı haberleri de tamamlamayı ihmal etmemiş ve onun nakillerine birçok ilavelerde bulunmuştur. İbn Hişâm sadece el-Bekkâî vasıtasıyla aldığı İbn İshâk rivâyetiyle yetinmemiş daha başka kaynaklara da başvurmuştur.²¹⁶

İbn Hişâm’ın yaptığı bu çalışmalar yukarıda isimleri zikredilen ve daha başka âlimler tarafından örnek alınmış ve derledikleri eserlerde bu hususları geliştirerek olgunlaştırmışlardır. Telif edilen bu eserler arasında içerik, dil ve yöntem açısından farklılıklar bulunsun da siyer ilminin kesintisiz bir şekilde gelişip olgunlaşma aşamaları temel noktasında birleşmektedir.

Siyer ilminin gelişim aşamalarının ilk halkasında -özellikle metinleri tenkid etme konusunda- İbn Hişâm’ın *es-Sirtü’n-nebeviyye*’si yer aldığına göre, bu gelişimin zirvesinde metin ve senedleri titiz bir şekilde tenkide tabi tutan ve çalışmamızın bir bölümünü teşkil eden *‘Uyûnü’l-eser*’in yer aldığı rahatlıkla söylenebilir.

²¹⁵ Bkz. İbn Hişâm, c.1, s. 19.

²¹⁶ Fayda, “İbn Hişâm” *DİA*, c. 20, s. 71-73; Öz, s. 435-444.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN SEYYİDİNNÂS'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Yaşadığı Dönem

İbn Seyyidinnâs (671-734/1273-1334) hicri yedinci asrın sonu ile sekizinci asrın ilk yarısına yakın bir dönemde yaşamış; yaptığı ilmi seyahatler dışında hayatını, doğduğu ve çocukluğunu yaşadığı Mısır'ın Kahire şehrinde geçirmiştir. İbn Seyyidinnâs'ın doğduğu ve yaşadığı Mısır, el-Melikü's-Sâlih Necmüddîn Eyyûb b. Muhammed'in (ö. 647/1249) oğlu Turan Şah'ın (ö. 648/1250) vefatıyla Eyyûbî devletinin kökleri üzerine kurulan ve tarihte Memlûkler adıyla bilinen yeni bir devletin kurulmasına tanıklık ediyordu. Bu devlet Bahrî Memlûkler (1250-1382) ve Burcî Memlûkler (1382-1517) olarak iki döneme ayrılır.²¹⁷ Memlûkler Mısır, Suriye ve Hicaz toprakları üzerinde hicrî 658/1250'den 923/1517'e kadar süren uzun bir dönem hüküm sürmüşlerdir. İslâm tarihinde bu evreye Memlûkler Dönemi adı verilmektedir.²¹⁸ Bu dönemde Moğol ve Haçlılar gibi büyük düşmanlarla mücadele edilmiş, dönemin muhtelif merhalelerinde toplumu etkileyen kritik durumlar ve siyasi istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Fakat bununla birlikte bu dönemde faydalı faaliyetler de gerçekleştirilmiş, birçok güzellikler de yaşanmıştır. Nitekim bu dönemde kültürel hayata etki eden birçok medrese, cami zaviye vb. eser inşa edilmiş, birçok kaynak eser yazılmıştır. İbn Seyyidinnâs'ın doğduğu ve yaşadığı Mısır'ın bahsi geçen dönemdeki siyasi, sosyal ve ilmi ortamına ışık tutmak, onun yetiştiği dönemi daha yakından tanımamızı sağlayacaktır. Her insan yaşadığı çevrenin

²¹⁷ Alî İbrahim Hasan, *Dirâsetün fi târihi'l-Memâliki'l-Bahriyye*, Kahire, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısıriyye, t. y. s. 50.

²¹⁸ Mahmud Şakir, *İslâm Tarihi*, 8 cilt, çev. Ferit Aydın, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1995, c. 5, s. 335.

şartlarından etkilendiğine ve içinde yetiştiği toplumun sosyal ikliminden sıyrılmadığına göre İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı dönemi bilmek kendisini de daha yakından tanımak manasına gelecektir.

1.1.1. Siyasi Ortam

Beş asırdan beri İslâm dünyasının başşehri durumunda olan Bağdat, hicrî yedinci asrın ikinci yarısında Moğollar tarafından tahrip edildi. Bütün İslâm şehirlerinde olduğu gibi Bağdat'ta da dünya tarihinde az rastlanır cinâyetler işlendi; bütün medenî müesseseler yerle bir edildi. Camiler ahır haline getirildi; kütüphaneler tahrip edildi, kitaplar yakıldı ve Dicle nehrine atıldı. Moğollar'ın Bağdat'ı işgalleri İslâm tarihinde büyük bir felaket olarak kabul edilmektedir. Bu felaket siyasî sahadan ziyade medeniyet sahasında olmuş ve bu tarihten itibaren İslâm medeniyeti duraklamaya ve gerilemeye başlamıştır.²¹⁹

Moğollar 656/1258 yılında Bağdat'ı işgal edip Abbâsî halifeliğine son verdikten sonra Suriye'ye yönelmiş ve birkaç günlük muhasaradan sonra Halep ve Dımaşk'ı da zaptetmişlerdi. Bunun üzerine Eyyübîler'in Halep ve Dımaşk hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Selâhaddîn Yûsuf, Mısır'dan yardım istedi. O sırada Memlûk tahtında bulunan el-Melikü'l-Mansûr Ali, Moğol kuvvetlerine karşı koyacak durumda değildi. Emîr Kutuz, ulemânın ve kumandanların da desteğiyle onu azledip el-Melikü'l-Muzaffer unvanıyla tahta çıktı (657/1259).²²⁰ İslâm tarihinin çok kritik bir safhasında tahta oturan Sultan Kutuz hemen Moğollar'la savaş hazırlıklarına başladı ve kısa bir süre sonra yola çıktı. Kutuz 25 Ramazan 658 (3 Eylül 1260) günü Ayn-i Câlût mevkiinde Moğol ordusunu büyük bir hezimete uğrattı.²²¹ Sultan Kutuz, kazandığı bu zafer sayesinde Müslümanları o güne kadar maruz kaldıkları en büyük tehditten kurtarmış oldu. Bu zaferle Suriye ve Mısır'dan başka Mağrib hatta bütün Avrupa Moğol istilâsından kurtarılmıştır. Ayn-i Câlût Savaşı sayesinde Memlûkler Suriye ve Mısır'daki hâkimiyetlerini sağlamlaştırdıkları gibi büyük bir itibar da

²¹⁹ Hakkı Dursun Yılmaz, "Abbâsiler", *DİA*, Ankara 1998, c. 1, s. 37.

²²⁰ İbn Tağrıberdi, s. 32; Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, Ankara 1991, c. 4, s. 275.

²²¹ İbn Tağrıberdi, s. 37; Abdülmün'im Muhammed Hüseyin, *Dirâsâtünfi târihi'l-Eyyübiyyine ve'l-Memâlik*, İskenderiye, Dâru'l-m'arifet'il-Câm'iyye, 2000, s. 161-164; İsmail Yiğit, "Kutuz", *DİA*, Ankara 2002, c. 26, s. 501.

kazandılar. Osmanlılar'ın yükselme dönemine kadar İslâm âleminin hâmesi ve en büyük devleti kabul edildiler.²²²

İslâm âleminin doğuda Moğollar fitnesiyle boğuştuğu bu dönemde Endülüs ise Haçlı saldırılarıyla boğuşuyordu. Muvahhidler'in İkab Savaşı'nda (609/1212) Hristiyanlar karşısında ağır bir hezimetle uğramasının ardından Endülüs'teki çok sayıdaki şehir düşmüş ve Müslümanların elinde kalanlarda otorite boşluğu ortaya çıkmıştı.²²³ Bu yenilgiden sonra Hristiyanların art arda yaptığı işgal hamlelerinden sadece Muhammed b. Nasr tarafından 1238 yılında Gırnata'da kurulan Nasrîler (Gırnata Benî Ahmer Emîrliği) kurtulabildi. Oldukça zor koşullara rağmen uzun bir müddet varlığını sürdüren bu devlet, çetin mücadelelerden sonra İspanyollar'ın 1492 yılında Gırnata'ya girmeleriyle yıkılmıştı. Böylece Endülüs'te İslâm hâkimiyetinin son mümessili de ne hazindir ki tarih sahnesinden silinmişti.²²⁴

İbn Seyyidinnâs Bahrî Memlûkleri döneminde yaşamıştır. Bu dönemin siyasi seyri kısaca şöyledir:

Dünyanın geniş bir kısmını istilâ eden Moğollar'a kimse karşı çıkmazken hiçbir ordu onların karşısında dayanmazken Memlûk sultanlarından Kutuz'un (1259-1260) Ayn-i Câlût Savaşında (1260) onlara karşı zafer elde etmesinden sonra Memlûk Devleti'nin Müslümanlar gözündeki heybet ve saygınlığı arttı. I. Baybars'ın (1260-1277) Moğollar tarafından son verilen Abbâsî hilâfetini Mısır'da yeniden tesis etmesiyle Memlûk Devleti hilâfet merkezi sıfatını aldı, böylece Memlûk tarihinde yeni bir dönem başladı.²²⁵ İçeride ayaklanmaları bastırarak güvenliği sağlayan I. Baybars, saltanatı zarfında İlhanlılar ve Haçlılarla mücadele etti, Ermeni Krallığı ile Nûbe Krallığı'nı vergiye bağladı, Antakya Haçlı prensliğini ortadan kaldırdı ve Bâtınîlere boyun eğdirdi. O içte ve dışta yaptığı bu başarılı icraatlarıyla Memlûk Devleti'nin gerçek kurucusu oldu.²²⁶ Müellifimiz İbn Seyyidinnâs, I. Baybars döneminde doğmuştur.

I. Baybars'ın 1277 tarihinde vefatından sonra tahta oturan oğlu Muhammed Berke (1277-1279) isyan eden emîrlere karşı mukavemet göstermedi ve kısa bir

²²² Özeydin, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, c. 4, s. 276.

²²³ Yiğit, "Nasrîler", *DİA*, c. 32, s. 420.

²²⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, Ankara 1995, c. 11, s. 216.

²²⁵ Mahmud Şakir, c. 5, s. 336.

²²⁶ Kâzım Yaşar Koprman, "Baybars I", *DİA*, Ankara 1992, c. 5, s. 221-222.

müddet oturduğu tahtını terk etti. Onun yerine henüz çocuk yaşta sultan yapılan kardeşi Sulamış da (1279) birkaç ay tahtta kaldıktan sonra yaşı bahane edilerek isyancıların sultan adayı Seyfuddîn Kalavun (1279-1290) Memlûk sultanı oldu.²²⁷ Kalavun saltanatı süresince İlhanlılar, Ermeni Krallığı ve Haçlılarla mücadele etti. Bölgedeki Haçlı varlığını ortadan kaldırmak için gayret sarf etti ancak ömrü buna vefa etmedi. Onun yerine tahta geçen oğlu el-Melikü'l-Eşref Halîl (1290-1293) Haçlıların bölgedeki son başşehri Akkâ'yı aldı ve bölgede uzun müddet devam eden Haçlı varlığına son vererek babasının hayallerini gerçekleştirdi.²²⁸ Savaşlardaki başarısını idari işlerde gösteremeyen Eşref Halîl yaptığı bazı icraatlar yüzünden öldürüldü. Eşref Halîl'in ölümünden sonra Kalavun'un henüz dokuz yaşındaki oğlu Muhammed (1293-1294) el-Melikü'n-Nâsır unvanıyla tahta çıkarıldı. Üç ayrı dönemde sultanlık tahtına oturan (1293-1294, 1299-1309, 1310-1340) el-Melikü'n-Nâsır Muhammed birinci dönemde iki yıl tahtta kalabilmişti. Onu tahttan indiren el-Melikü'l-Âdil Zeynüddîn Ketboğa (1294-1296) kısa bir süre sonra sultanlığı bırakmak zorunda kaldı. Onun yerine sultan ilan edilen el-Melikü'l-Mansûr Hüsemeddin Lâçin'in de (1296-1299) sultanlığı fazla sürmedi ve düzenlenen bir baskın sonucunda öldürüldü. Müellifimiz İbn Seyyidinnâs, bu sultan döneminde Dîvânü'l-İnşâ'da²²⁹ görev almıştır. Hüsemeddin Lâçin'den sonra el-Melikü'n-Nâsır Muhammed ikinci defa tahta çıkarıldı. On yıl süren bu dönemin sonunda saltanatı bırakmak zorunda kalsa da takriben bir sene sonra el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigir'den tahtını geri alır ve onu öldürtür (709-1310).²³⁰ el-Melikü'n-Nâsır Muhammed, üçüncü döneminde güçlü bir hükümdar olarak bütün yetkileri eline alır ve otuz bir yıl hüküm sürerek on yedi yıldan beri devam etmekte olan siyasi kargaşayı sona erdirir.²³¹

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'den sonra ailesinden sultanlık tahtına çıkanlar onun yerini dolduramamış ve saltanat süreleri kısa sürmüştür. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'in ilk oğlu iki ay, ikinci oğlu beş ay, üçüncü oğlu sultanlık tahtında üç

²²⁷ Muhammed Hüseyin, s. 184-185.

²²⁸ Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 91.

²²⁹ Dîvânü'l-İnşâ: en önemli devlet dairelerinden biri olup yabancı devletlerle, eyaletlerle ve tâbi hükümdarlarla yapılan yazışmaları, veliaht ve görevlilerin tayinleriyle ilgili tefvîz ve tevk'ileri, halkın şikâyetleri ile ilgili devlet kararlarını hazırlardı. Kopruman, "Divan" (*Memlûkler'de Divan*), *DİA*, c. 9, s. 383.

²³⁰ Muhammed Hüseyin, s. 194-195.

²³¹ Saîd Abdülfettâh Âşûr, *Mısır ve 'ş-Şâm fi 'asri'l-Eyyübiyyîn ve'l-Memâlik*, Kâhire, Dârü'n-Nehdati'l-'Arabiyye 1967, s. 122; Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 91.

buçuk ay oturabilmişti. Üç yıl tahtta kalan dördüncü oğlu da bu müddet zarfında emîrlerin elinde oyuncak oldu. el-Melikü'n-Nâsır'ın beşinci oğlu el-Melikü'l-Kâmil Şa'bân ise on dört ay tahtta kalabildi. Vergiler sebebiyle çıkan bir isyan sonucu 22 Cemaziyelevvel 746 (20 Eylül 1345) yılında öldürüldü. Onun ardından tahta çıkarılan kardeşi Zeynüddin I. Haccî, değişik nedenlerden dolayı 12 Ramazan 748 (16 Aralık 1347) tarihinde tahtan indirilip öldürüldü. Zeynüddin I. Haccî'den sonra tahta çıkarılan ve babasının unvanını alan el-Melikü'n-Nâsır Hasan, babasının memlûklerini dağıtıp kendisine bağlı yeni birlikler oluşturdu. Ancak sonunda yaptığı bu yeniliğin kurbanı olur ve bir isyan sonunda Cemaziyelevvel 762/ Mart 1361 yılında tahttan indirildi.²³²

el-Melikü'n-Nâsır Hasan'ı tahtan indiren asiler I. Haccî'nin oğlu Selâhaddin'i tahta oturturlar. İki yıl sonra onun yerine amcasının oğlu el-Melikü'l-Eşref Şa'bân'ı tahta geçirdiler. Muktedir bir sultan olmayı beceren el-Melikü'l-Eşref Şa'bân zamanında Kilikya Ermeni Krallığı ortadan kaldırılır. Hac niyetiyle Kahire'den ayrıldığı esnada onun baskısından sıkılan bir grup asker, öldüğü söylentisini yayarak tahta oğlu Alâaddin Alî'yi çıkarıdılar ve ardından onu 15 Zilkade 778 (26 Mart 1376) tarihinde yakalayıp öldüler. Alâaddin Alî'nin dönemi (1376-1381) güçlü emîr gruplarının çekişmesine sahne oldu. Bu çekişmelerden galip çıkarak başkomutanlık (atabekü'l-'asâkir) makamını elde eden Burcî Memlûkleri'nin lideri Berkuk, Türk asıllı emîrleri tasfiye etti. Sultanın ölümü üzerine tahta çıkardığı on bir yaşındaki kardeşi Zeynüddin II. Haccî döneminde de (1381-1382) idareyi elinde tuttu. Nihâyetinde çocuk yaştaki sultanın yetersizliğini gerekçe gösterip Ramazan 784 (Kasım 1382) tarihinde sultanlığını ilan etti. Böylece Bahrî Memlûkleri'nin dönemi de sona erdi.²³³

İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı dönem gözlemlendiğinde genelde İslâm dünyasının özelde Memlûklerin zor günlerden geçtiği ve siyasi açıdan çalkantılı bir dönem yaşandığı müşahade edilmektedir. Sultanlar çok kısa süre tahtta kalabilmiş, tahtta çıkmalarında adalet değil güç ve kuvvet belirleyici olmuştur.

²³² Muhammed Hüseyin, s. 196-199; Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 91.

²³³ İbn Tağrıberdi, s. 253; Muhammed Hüseyin, s.199-200; Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 92.

1.1.2. Sosyal Ortam

İbn Haldûn, İbn Seyyidinnâs'ın yaşadığı dönemde Memlûk toplumunu sultan ve halk diye başlıca iki sınıfa ayırmıştır.²³⁴ Ünlü Mısır tarihçisi Makrîzî İbn Haldûn'un bu ikili tasnifini muhtelif tabakalara ayırmış ve daha detaylı bir tasnif ortaya koymuştur. Ona göre Memlûk toplumu şu yedi tabakadan oluşur:

- 1) Devlet ricâli (sultan ve ailesi, emîrlere, askerî erkân),
- 2) Seçkin tabaka (bolluk içinde yaşayan üst sınıf tüccarlar),
- 3) Orta tabaka (orta halli tüccarlar, esnaf ve ücretliler),
- 4) Çiftçiler (kırsal bölgelerde ziraat işiyle uğraşan kesim ve köylüler),
- 5) Fakirler (fukahanın çoğu, ilim talebeleri ve emir altındaki askerlerin çoğu),
- 6) Sanat ve meslek erbabı,
- 7) İhtiyaç sahibi, yoksullar (hayatını dilenerek başkalarının sırtından geçinenler).²³⁵

Bu tabakalar arasında çeşitli yönlerden fark bulunduğu gibi devletin onlara bakışı da farklı olup her birinin hak ve vazifeleri de farklıydı.²³⁶ Memlûkler toplumunda devlet yönetimindeki önemli vazifeleri elinde tutan hâkim askeri sınıf, aynı zamanda ülke hasılatının en büyük hissesini de alırdı.²³⁷ Yönetici sınıfa ilaveten tüccarlardan oluşan elit bir tabaka da Memlûkler dönemi boyunca toplum içinde kendilerine mümtaz bir mevki bulmuşlardı.²³⁸ Bunların dışında kalan büyük halk kesimleri ise sefalet derecesine varan maddi zorluklarla iç içe yaşardı.²³⁹

²³⁴ İbn Haldûn, c. 1, s. 207.

²³⁵ Makrîzî, *İğâsetü'l-ümme bî keşfi'l-ğumme*, thk. Kerem Hilmî Ferhât, Mısır, Dâru'l-‘ayn li-d-dirâsât ve'l-buhûsi'l-insâniyye ve'l-ictimâ‘iyye, 2007, s. 147.

²³⁶ Âşûr, s. 320.

²³⁷ Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, c. 29, s. 96.

²³⁸ Âşûr, s. 323.

²³⁹ Âşûr, s. 324-325; Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, c. 29, s. 96.

Siyasi otoriteyi elinde tutan ayrıcalıklı askerî zümre aynı zamanda iktisadi hayata da hâkimdi. Asayiş ve belediye görevlerini de onlar yürütüyordu. Halk kesiminden âlimler yalnızca dinî, adlî ve bürokratik görevlere getiriliyordu. Âlimler halk tabakası ile idareyi elinde bulunduran asker sınıfı arasında bir aracı rolü oynar, toplumda önemli bir fonksiyon icra ederlerdi.²⁴⁰ Irk bakımından halktan farklı olan ve kamu güçlerini elinde tutan askerî sınıf halktan ayrı, egemen ve ayrıcalıklı bir sınıf olarak kaldı. Yerli halkın kızlarıyla evlenmeyip kendi ırklarından eşler tercih ettiler.²⁴¹

Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Memlük ülkesinde Müslümanlarla birlikte başka dinlere mensup insanlar da bulunuyordu. Ekseriyetini Hıristiyanların oluşturduğu gayrimüslimler malî işler, muhasebe ve kâtiplik gibi devlet hizmetlerinde çalışabiliyordu.²⁴²

Siyasi kargaşa ve ekonomik zorluklara rağmen Memlükler, genel olarak Mısır şehirlerini bilhassa da Kahire’yi camiler, medreseler, tekkeler, hastaneler, sebiller ve hanlar gibi büyük sosyal müesseselerle süslemişlerdi.²⁴³

Bu dönemde toplumun bir parçası olarak kadın bütün haklara sahipti. Kadın sosyal ve kültürel hayata iştirak ediyor ve saygı görüyordu. Kadın çarşıda alışveriş yapıyor, hamama gidebiliyor, cami ve medreselerde eğitim-öğretim faaliyetlerine katılıyordu.²⁴⁴ Makrîzî’nin verdiği bilgilere göre “er-Ribâtü’l-Bağdâdiyye” adındaki ribat, sultan Baybars’ın kızı tarafından kadınlar için özel inşa edilmiş ve buranın şeyhliğine Bint el-Bağdâdiyye olarak bilinen Zeyneb bint Ebi’l-Berekât tayin edilmişti. Vaaz ve zikir gibi faaliyetlerin yanında fıkıh derslerinin de okutulduğu bu ribat, aynı zamanda günümüzdeki kadın sığınma evlerine benzer bir işlevi de görmekteydi.²⁴⁵

Bu dönemde tarikat liderlerinin hem idareciler hem de toplum üzerinde etkisi vardı. Devlet yöneticilerinden aldıkları desteklerle güçlenen tarikatlara halkın ekseriyeti intisap etmişti. I. Baybars tarikata girmiş ve mürşidi olan

²⁴⁰ Yiğit, “Memlükler”, *DİA*, c. 29, s. 96.

²⁴¹ Âşûr, s. 322.

²⁴² Kâsım Abduh Kâsım, s. 175-176.

²⁴³ Âşûr, s. 321; Memlükler döneminde yapılan bu tür müessesler için bkz. A. Fulya Eruz, “Memlükler” (*sanat*), *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 97-100.

²⁴⁴ Yiğit, “Memlükler”, *DİA*, c. 29, s. 96.

²⁴⁵ Bkz. Makrîzî, *el-Hıtat*, c. 2, 428.

Hızır b. Ebî Bekir'e son derece ihtiramda bulunmuştur. Baybars birçok konuda müşşidine danışmış ve bazı seferlerinde onu da yanında götürmüştür.²⁴⁶ Bu dönemde Mısır'da yaygınlık kazanan tarikatlar Rifâiyye, Şâzeliyye, Bedeviyye ve Desûkiyye tarikatları idi.²⁴⁷

Bu dönemde Mısır'ı ziyaret eden orta çağın en büyük seyyahı İbn Battûta (ö. 770/1368-69) İbn Seyyidinnâs'ın hayatını geçirdiği Mısır ve Kahire ilgili gözlemlerini kısaca şöyle aktarmıştır:

Nihâyet Mısır'a ve onun dillere destan payitahtı Kahire'ye ulaştım. Mısır, beldelerin gözbebeği ve firavunların yatağı, sahası geniş ve şehirleri zengin, fevkalâde mamur, gelip gidenlerin toplandığı, gücü yeten ve yetmeyenlerin barındığı büyük bir ülkedir. Âlim, cahil, ciddî ve gayrı ciddî, halîm ve sefih, alçak ve şerefli, inanan ve inanmayan kim var ise orada her türden insan mevcuttur. Nüfusu dalgalar gibi arttığından son derece geniş olan arazisi artık insanlara dar gelmeye başlamıştır. Çok eski bir devirde kurulmasına karşılık güzelliğini aralıksız muhafaza etmekte olup bahtı açık bir yerdir. Ünlü Kahire'si uğruna bir sürü kavim ve millet mahvolmuş, buralara hükmeden liderler Arap ve Acem'in ileri gelenlerini hâkimiyetleri altına almıştır. Mübarek Nil çok büyük bir nehir olduğundan Mısır arazisinin yağmura ihtiyacı yoktur. Hızlı yürüyebilecek bir adam için bir aylık mesâfe olan Mısır ülkesinin temiz toprağı, cömert ve teselli vericidir. Mısır'da çok sayıda medrese bulunduğundan, kimse sayısını tam olarak bilemez.

el-Melikü'l-Mansûr Kalavun'un türbesi civarında iki kasır arasında bulunan hastaneye gelince... Buranın özelliklerini tarif etmekte müellifin kalemi âciz kalır. Hastanede hazırlanan sağlığa faydalı maddelerin ve ilaçların tam sayısını tesbit etmek bir hayali zor. Ama oldukça başarılı bir ilaç üretim düzeni kurduklarına hiç kuşku yok. Zâviyeler çok olup bunlara hankahın çoğulu olan havânık denilir. Mısır ümerası zâviye inşası konusunda âdete birbiriyle yarış eder. Her zâviye dervişlerden bir Tâifeye mahsustur. Bu dervişlerin büyük bir kısmı acemlerden olup irfan ve edep sahibidirler. Tasavvuf yolunun âdâbını bilirler.(s. 44-45)²⁴⁸

1.1.3. İlmî Ortam

Hız. Ömer döneminde fethedilen Mısır'a sahâbeden birçok kimse yerleşti ve İslâm'ın öğretilmesi hususunda çok çaba sarf ettiler. Mısır'da ilmî çalışmalar sahâbenin yetiştirdiği nesil olan tabiûn devrinde daha da arttı. Amr b. Hâris, Yahyâ b. Eyyûb, İbn Lehîa, İbn Vehb, İmam Şâfiî, İbn Kâsım gibi âlimlerin ve arkadaşlarının

²⁴⁶ Makrîzî, *el-Hutat*, c. 2, s. 430.

²⁴⁷ Yiğit, "Memlükler", *DİA*, c. 29, s. 95.

²⁴⁸ İbn Battûta, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Levâtî et-Tancî, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, İstanbul, Yeni Şafak baskısı, t.y. s. 44-45.

zamanında Mısır'da başta İslâmî ilimler sahasında olmak üzere ilerleme devam etti. Mısır'da ilmî terakki Ubeydilerin (Fâtımiler) 358/968'de Mısır'ı işgal edip Kahire'yi inşa etmelerine kadar sürdü. Bu dönemde Mısır'da hadis ve Sünnet ilimlerine ilgi azaldı, Şiilik yayıldı. Bu durum Mısır'ın iki asır sonra Ehl-i Sünnet idarecilerinin eline geçmesine kadar devam etti. Selâhaddin Eyyûbî'nin Mısır'ı kurtarmasıyla ilim geri döndü, Şiilik zayıfladı.²⁴⁹ Eyyûbiler döneminde eğitim ve öğretim faaliyetlerine son derece ehemmiyet verildi ve birçok eğitim kurumu inşa edildi.²⁵⁰

İlmî cihetten sahâbe zamanından başlayarak böyle güçlü bir temele sahip olan Mısır, Eyyûbilerden sonra buraya egemen olan Memlûkler döneminde siyasi alanda görülen kargaşanın tersine İslâmî ilimler alanda çok önemli faaliyetlere sahne oldu. Moğollar 656/1258 yılında Bağdat'ı işgal edip Abbâsî hilafetine son vermişlerdi. Gene Endülüs'teki Müslümanların Haçlı istilâsı nedeniyle o bölgeyi terk etmeleri 892/1492 yılında son bulmuştu.²⁵¹ Buralardan ayrılmak zorunda kalan âlimlerin ekseriyeti Memlûk topraklarına yerleşmişlerdi. Memlûk yöneticileri, Moğol istilâsı ve Haçlı seferleri nedeniyle kendilerine sığınan bütün âlimlere kucak açmışlar ve eğitim faaliyetleri için gereken ortamı hazırlamışlardı. Böylece kısa bir zaman diliminde Kahire, hem İslâm dünyasının hem de Abbâsî devletinin payitahtı, cazibe merkezi ve ilmî faaliyetlerde büyük bir şöhrete sahip olan Bağdât'ın yerini aldı.²⁵²

Memlûk sultan ve idarecileri ilmî faaliyetleri geliştirmek ve yaymak amacıyla medrese, cami, ribat ve zaviye gibi ilmî hayata etki eden müesseselerin inşasına önem verdiler. Ülkenin her tarafına bu müesseseleri yayarak ilmin gelişmesine büyük bir katkıda bulundular. Öyle ki hicri 8 ve 9. yüzyılda edebiyat ve fikri hayat zirveye ulaştı ve bu dönem büyük edebiyat ve ansiklopediler çağı oldu.²⁵³

Memlûkler döneminde inşa edilen önemli medreselerin bazıları şunlardır:

Zâhiriyye Medresesi: Sultan Zâhir Baybars el-Bundukdârî tarafında inşa edilmiş ve 662/1263 yılında tamamlanmıştır. Bu medresenin bünyesinde sâir ilimlerin temel kaynaklarını ihtiva eden zengin bir kütüphane de vardı. Ayrıca medresenin yanına yetimler için bir ilkokul da yapılmıştı. Bu medresede hadis ve

²⁴⁹ Sehâvî, *el-İ'ân*, s. 280.

²⁵⁰ Ramazan Şeşen, "Eyyûbiler", *DİA*, Ankara 1995, c. 12, s. 26.

²⁵¹ Özyayın, "Aynicâlüt Savaşı", *DİA*, c. 4, s. 276; Özdemir, "Endülüs", *DİA*, c. 11, s. 216.

²⁵² Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 94.

²⁵³ Âşûr, s. 341-343; Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 94-95.

kırâat eğitiminin yanı sıra ayrı ayrı bölümlerde dört mezhebe göre fıkıh eğitimi yapılıyordu.²⁵⁴ Müellifimiz İbn Seyyidinnâs daha sonra bu medresenin hadis hocalığına getirilecektir.

Mansûriyye Medresesi: el-Melikü'l-Mansûr Kalavun (1279-1290) tarafından yaptırılmış ve 679/1280 yılında hizmete girmiştir. Bu yapı medrese, cami ve hastaneden oluşan bir külliye şeklinde inşa edilmişti. Burada hadis, tefsir ve dört mezhebe göre fıkıh okutulduğu gibi tıp eğitimi de yapılıyordu.²⁵⁵

Nasıriyye Medresesi: Bu medresenin temeli el-Melikü'l-Âdil Zeynüddîn Ketboğa (1294-1296) döneminde atılmış fakat sultanlığı kısa sürdüğü için medresenin inşası tamamlanamamıştı. el-Melikü'n-Nâsır Muhammed 698/1299 yılında ikinci defa tahta çıktığında bu medresenin inşasını devam ettirdi ve 703/1303 yılında hizmete soktu. Bu medrese yapıldığı dönemde Kahire'nin en görkemli binalarda biri sayılıyordu. Bu medresede de diğer medreselere benzer bir şekilde eğitim yapılıyordu.²⁵⁶

Medreselerin ekseriyeti Sünnî dört mezhebe göre talim yapan fıkıh medresesi hüviyetini taşıyor, bazılarında tek bazılarında ise birkaç mezhebin fıkıh okutuluyordu. Bunların yanında “Dârü'l-Kur'ân” ve “Dârü'l-Hadis” gibi ihtisas medreseleri de var idi. Fıkıh ilmi ile birlikte diğer dinî ilimlerle dil ilimlerinin okutulduğu bu medreseler zengin kütüphanelere sahipti. Ayrıca pek çoğunun bünyesinde yetim ve yoksul çocuklar için mektepler yapılmıştı. Medreselerin başmüdürrisleri sultan tarafından atanırdı. Hocalar ve öğrenciler devletin himayesindeydi ve medreselerin her biri için bânileri tarafından zengin vakıflar tahsis edilmişti. Camiler ve tarikatlara ait tekke ve zâviyeler de birer okul görevi görüyorlardı. Zengin kütüphanelerin bulunduğu büyük camiler zamanın önemli ilim merkezleri arasında yer alıyordu.²⁵⁷

Bu dönemde ilme ve ilim adamlarına önem verilmesi, birçok zengin kütüphanenin kurulması ve çok kıymetli kaynak eserlerin var olması, hem âlimlerin yetişmesinde hem de âlimlerin eserlerini te'lîf etme hususunda etkili olmuştur.

²⁵⁴ Makrîzî, *el-Hutat*, c. 2, s. 378-379; Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, c. 2, s. 264.

²⁵⁵ Makrîzî, *el-Hutat*, c. 2, s. 380; Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, c. 2, s. 264.

²⁵⁶ Makrîzî, *el-Hutat*, c. 2, s. 382; Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara*, c. 2, s. 265.

²⁵⁷ Âşûr, s. 350-351; Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, c. 29, s. 94-95.

Nitekim İslâm tarihinin bu merhalesi telif verme bakımından en zengin aşama olarak görülmüştür.²⁵⁸

İlmî bakımdan eşsiz bir hareketliliğin müşahede edildiği Memlûkler döneminde birçok önemli ilim adamı yetişmiş ve paha biçilmez kaynak eserler kaleme alınmıştır.

Bu devirde yetişmiş önemli âlimlerden bir kısmının isimleri şöyle sıralanabilir:

İzzeddîn b. Abdüsselâm (ö. 660/1262), meşhur müfessir el-Kurtubî (ö. 671/1273), en- Nevevî, İbn Halikân, es-Safedî, İbn Teymiyye (ö. 728/1328), en-Nüveyrî (ö. 732/1332), el-Mizzî (ö. 742/1342), İbn Kudâma (ö. 744/1344), ez-Zehebî, İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 748/1347), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Alî b. Abdülkâfi es-Sübkî (ö. 756/1355) ve oğlu Abdülvehhâb b. Alî es-Sübkî, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, İbn Haldûn, el-Kalkaşendî (ö. 821/1418), el-Makrizî, İbn Hacer el-Askalânî, İbn Tağrîberdî, Sehâvî, es-Semhudî (ö. 911/1505), es-Süyûtî ve sayılmaları güç daha birçok âlim bu dönemde yetişti.²⁵⁹

²⁵⁸ Mahmud Şakir, c. 5, s. 346.

²⁵⁹ Mahmud Şakir, c. 5, s. 346-347; Yiğit, "Memlûkler", *DİA*, c. 29, s. 94-95.

İbn Seyyidinnâs'ın Hadis Hocalığı Yaptığı Zâhiriyye Medresesi

1.2. Hayatı

1.2.1. İsmi, Künyesi, Lakabı ve Nisbesi

Müellifimizin kendisi, soy şeceresini Hz. İsmâîl'in neslinden olan ve Adnânî Arapların atası olan Adnân'a kadar şu şekilde vermiştir: Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed b. Muhammed b. Ebi'l-Kâsım b. Muhammed b. Abdillâh b. Abdilazîz b. Seyyidinnâs b. Ebi'l-Velîd b. Münzîr b. Abdülcebbâr b. Süleymân b. Abdilazîz b. Harb b. Saîd b. Abdirrahim b. Hâlid b. Ya'amer b. Mâlik b. Bahse b. Harb b. Vehb b. Cülî (Celî veya Cilî de olabilir) b. Ahmes b. Debîa b. Rebîa b. Nizâr b. M'ad b. Adnan.²⁶⁰ Müellifin biyografisini ele alan kaynaklar içinde onun soy şeceresini en uzun şekilde verenler ise Süleymân b. Abdilazîz'e kadar zikretmişlerdir.²⁶¹

Müellifimizin künyesi²⁶² Ebü'l-Feth, lakabı²⁶³ Fethuddîn'dir. Bu künyeyi ona ilk hadis icazetini veren ve en-Necîb el-Harrânî olarak bilinen Abdüllatif

²⁶⁰ Râvendî, c. 2, s. 261-262; İbn Seyyidinnâs'ın hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Mu'cem*, s. 175; a. mlf. *Tezkire*, c. 4, s. 1503; Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 219-234; a. mlf. *A'yân*, c. 5, s. 201-244; Yûsufî, s. 217; Kütübî, Muhammed b. Şakir b. Ahmed, *Fevâtü'l-vefeyât*, 1. baskı, 4 cilt, thk. İhsân Abbâs, Beyrut, Dâru's-Sadr, 1974, c. 3, s. 287-292; Makrîzî, *es-Sülûk*, c. 3, s. 183; el-Yâfiî, c. 4, s. 218-219; İbn Hacer, *ed-Dürrer*, c. 5, s. 476-479; Tâceddin Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 269-272; İbn Kâdı Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Tabakâtü's-Şâfiye*, 1. baskı, 4 cilt, thk. el-Hâfız Abdülalim Hân, Beyrut, Alemü'l-Kütüb, 1407/1987, c. 2, s. 295-297; Süyûtî, *Zeylû tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, thk. Zekeriya 'Umeyrât, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, t. y. s. 350; İbnü'l-İmâd, c. 8, s. 189-190; Şevkânî *el-Bedrü't-tâli*, c. 2, 249-251; Bağdâtlı, c.2, s. 149; Matlûb, s. 175-202; Râvendî, *Ebü'l-Feth el-y'amurî hayatühü ve esârühü ve tahkiku ecvibetihî*, 2 cilt, Mağrib, Vezâretü'l-Evkâf ve's-Şünû'd-Diniyye, 1410/1990; Kandemir, "İbn Seyyidünnâs", *DİA*, c. 20, s. 316-318.

²⁶¹ İbn Hacer, *ed-Dürrer*, c. 5, s. 476; Süyûtî, *Zeylû tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, s. 350; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, c. 2, s. 249.

²⁶² el-Cürcânî, Künye'yi: "eb", "üm", "ibn" veya "bint" lafızlarıyla başlayan tabirlerdir" şeklinde tanımlamıştır. es-Seyyid, eş-Şerif, Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, 3. baskı, thk. Muhammed Bâsil, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîye, 2009, s. 187; "Arap toplumlarında kişiler için kullanılan ve genelde ebû kelimesiyle yapılan tanıtıcı ibare", Nebi Bozkurt, "Künye", *DİA*, Ankara, 2002, c. 26, s. 558.

²⁶³ Lakap: "övgü veya yergiye delalet eden bir lafızdan türetilerek, kişinin asıl adından ayrı olarak kullanılan kavram", el-Cürcânî, s. 193; Bir kimseye asıl adından ayrı olarak sonradan takılan ad; şeref pâyesi; halife ve sultanların hâkimiyet almeti. Nebi Bozkurt, "Lakap", *DİA*, Ankara, 2003, c. 27, s. 65.

b. Abdülmün‘im b. Ali (ö. 672/1272)²⁶⁴ verdi. İbn Seyyidinnâs doğumundan kısa bir süre sonra babası tarafından dönemin meşhur muhaddisi ve Kâmilîyye Medresesi’nin hadis hocası olan Necip el-Harrânî’ye götürüldü, Necîb el-Harrânî onu dizine oturttu, öptü ve ona Ebü’l-Feth künyesini verdi.²⁶⁵ Uzun bir süre ilim tahsil ettiği hocası İbn Dakîkul‘îd (ö. 702-1302)²⁶⁶ de ders esnasında ona hep bu künyesiyle hitap etmiştir.²⁶⁷

Öte yandan müellifin ailesinden birçok kimse için kullanılan “İbn Seyyidinnâs” künyesi de müellifimiz için yaygın bir şekilde kullanılmıştır. İbn Kâdı Şühbe ve İbnü’l-İmâd’in de belirttiği gibi müellif daha çok “İbn Seyyidinnâs” künyesi ile tanınmıştır.²⁶⁸ Nitekim müellifin hayatını ele alan bütün kaynaklar onun için bu künyeyi zikretmişlerdir.

Böyle olmakla birlikte yukarıda müelliften aktardığımız soy şeceresinden anlaşıldığına göre “İbn Seyyidinnâs”²⁶⁹ künyesi, Abdilazîz b. Ebi’l-Velîd b. Münzîr’den itibaren bu ailenin ortak künyesi olarak kullanılmıştır. Ayrıca aile içinde herkesin özel bir künyesi bulunuyordu. Örneğin kaynaklarda müellifin dedesi için Ebû Bekir, babası için Ebû Amr,²⁷⁰ kardeşleri için Ebû Sa’d, Ebü’l-Kâsım ve Ebû Saîd künyesi zikredilmektedir.²⁷¹ Ancak bilahare “İbn Seyyidinnâs” künyesi bu aile içinde daha çok müellifimiz için kullanıldığı görülmektedir. Kanaatimize göre bunun nedeni de müellifin ‘*Uyûnü’l-eser* gibi ölümsüz eserler vermesi, ailenin diğer fertlerine nispeten ilmi çevrelerde daha çok tanınması ve şöhret bulmasıdır. Çalışmamız boyunca müellifimiz “İbn Seyyidinnâs” künyesi ile anılmıştır.

İbn Seyyidinnâs, soy kökeni sebebiyle Ya‘merî ve Reba‘î,²⁷² atalarının Endülüslü olması hasebiyle Endelüsî ve İsbîlî, Mısır’da doğup yaşadığı için Mısırî ve

²⁶⁴ Hayatı için bkz. Safedî, *el-Vâfi*, c. 19, s. 78.

²⁶⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 220; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

²⁶⁶ Bu bölümde hakkında bilgi verilecektir.

²⁶⁷ Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 221.

²⁶⁸ İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 295; İbnü’l-İmâd, c. 8, s. 189. Ayrıca bkz. Bağdatlı, c. 2, s. 149.

²⁶⁹ Bu dönemde Hz. Peygamber için “Seyyidinnâs” ifadesinin kullanılması Endülüs’te yaygın idi. Bkz. Râvendî, c. 1, s. 21. Muhtemelen soyları Hz. Peygamber ile Nizâr b. M‘ad’da birleştiği için bu künye onlara verilmiştir.

²⁷⁰ Zehebî, *Mu‘cem*, s. 175.

²⁷¹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 482.

²⁷² Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 219; İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 295

el-Kâhirî, Şâfî mezhebine mensup olması hasebiyle eş-Şâfî nisbeleriyle anılmıştır.²⁷³

1.2.2. Ailesi

İlim ve riyâsetle²⁷⁴ şöhret bulmuş İbn Seyyidinnâs ailesi, Endülüs'ün İşbîliye (Sevilla) şehrinde ikamet ediyordu. Muvahhidler Devleti'ndeki (1130/1269) karışıklıklar,²⁷⁵ Hıristiyan saldırıların artması ve yıllarca devam eden savaşlar sonucunda Endülüs bölgesi son derece istikrarsızlaştı.²⁷⁶ Durumun kötüye gittiğini gören müellifin dedesi Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (ö. 659/1259), İşbîliye'den göç etme karar aldı. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Seyyidinnâs İşbîliye'den Hısnu'l-Kasr'a sonra Tanca'ya intikal etti. Tanca Camisi'nde ders okuttu, imamlık ve hatiplik yaptı. Sonra Bicâye'ye intikal edip buradaki camide de hatiplik yaptı. Daha sonra Hafsîler'in (1228-1574) yönetimindeki Tunus'a yerleşen Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, dönemin sultanı tarafından hürmetle karşılandı ve kendisine bir medrese tahsis edildi.²⁷⁷ Daha sonra çocuklarına devletin önemli kademelerinde görev verildi.²⁷⁸ Müellifin babası Ebû Amr, Muhammed b. Muhammed (ö. 705/1306) bu zorunlu göç esnasında 645/1247 yılında Tanca'da doğdu. Bicâye ve Tunus'ta hadis âlimi olan babasından ve daha başka âlimlerden hadis dinledi. Daha sonra Mısır'a intikal eden müellifin babası Ebû Amr Muhammed'in hangi tarihte Mısır'a yerleştiğine dair ulaşabildiğimiz kaynaklarda bir bilgiye rastlamadık. Ancak müellif babasının İskenderiye'deki hocaları hakkında bilgi verirken babasının 670'ten önce bu hocalardan ilim tahsil ettiğini belirtmiştir.²⁷⁹ Buna göre Ebû Amr'ın daha genç yaşta Kahire'ye yerleştiği söylenebilir.

Kardeşleri Tunus'ta devlet kademelerinde görev alırken Ebû Amr, dönemin ilim ve kültür merkezi olan Kahire'ye yerleşip Seyyidinnâs ailesinin ilmi mirasını

²⁷³ Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 269; İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

²⁷⁴ Müellifimizin amcaları Hâciblik görevinde bulunmuşlar. Bkz. Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 220; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

²⁷⁵ Bkz. Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", *DİA*, Ankara 2006, c. 31, s. 410-412.

²⁷⁶ Câsim el-Ubûdî, "İşbîliye", *DİA*, Ankara 2001, c. 23, s. 429.

²⁷⁷ Zehebî, *Tezkire*, c. 4, s. 1451; İbn Haldûn, c. 6, s. 299.

²⁷⁸ Seyyidinnâs ailesinin Hafsîler Devleti'nin çeşitli kademelerinde yaptıkları görevler için bkz. İbn Haldûn, c. 6, s. 299-334.

²⁷⁹ Râvendî, c. 2, s. 255-256.

devam ettirdi. Mısır'a ulaşmasıyla birlikte ilmi faaliyetlere başlayan Ebû Amr, kısa bir zamanda Kahire'nin ilim ortamında kendine seçkin bir yer edindi ve İbn Dakîkul'î'den sonra Kahire'nin önemli ilim merkezlerinden olan

Kâmilîyye Dâru'l-Hadis'i²⁸⁰ hocalığına getirildi.²⁸¹ Kaynaklarda ifade edildiğine göre müellifin babası Mısır'a gelirken yanında zengin bir kütüphane getirmişti. Onun yanında getirdiği bazı temel kaynak eserler şunlardır:

Abdurrezzâk es-San'anî'nin (ö. 211/826-827) *el-Musannef*'i,

İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *el-Musannef* ve *el-Müsned*'i,

İbn Ebû Heyseme'nin (ö. 279/892-93) *Tarih*'i,

Bezzar'ın (ö. 292/905) *el-Müsned*'i,

İbn Hazm'in (ö. 456/1064) Zâhirî mezhebine göre yazdığı *el-Muhallâ*'sı ve

İbn Abdilber en-Nemerî'nin *el-İsti'ab*, *et-Temhîd* ve *el-İstizkâr* adlı eserleri.²⁸²

1.2.3. Doğumu

İbn Seyyidinnâs, öğrencisi Safedî'ye yazdığı icâzette kendi doğum tarihini "14 Zilkade 671/1273'de Kahire'de doğdum" şeklinde kaydetmiştir.²⁸³ Bazı kaynaklarda da İbn Seyyidinnâs'ın doğumu aynı yılın Zilhicce ayı olarak verilmiştir.²⁸⁴ İbn Kâdı Şühbe aynı tarihi vermekle birlikte tereddütte düşmüş olmalı ki Zilkade ayını zikrettikten sonra kîle ifadesiyle Zilhicce ayını da zikretmiştir.²⁸⁵

²⁸⁰ İslâm tarihinde inşa edilen ikinci Dâru'l-hadistir. Bkz. Makrîzî, *el-Hıtat*, c. 2, s. 375-378.

²⁸¹ Zehebî, *Mu'cem*, s. 175; Kandemir, "İbn Seyyidünnâs", *DİA*, c. 20, s. 317.

²⁸² Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 220-21; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

²⁸³ Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 233; Safedî, *A'yân*, c. 5, s. 213.

²⁸⁴ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 50, s. 81; Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 269; Süyûtî, *Zeylü tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, s. 350.

²⁸⁵ İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 295.

Diğer kaynaklardan farklı olarak Kütübî'nin İbn Seyyidinnâs'ın doğumunu 14 Zilkade 661/1263 olarak vermesi muhtemelen sehven olmuştur.²⁸⁶

1.2.4. Yetiştirilmesi ve İlmî Seyahatleri

İlim sevdalısı bir babanın çocuğu olarak gözlerini dünyaya açan İbn Seyyidinnâs, kendisinin de işaret ettiği gibi babasının gayretleriyle daha doğduğu yıl Necîb el-Harrânî ve daha başka âlimler ona icâzet vermişlerdir. Böylece âlî isnatlara sahip olmuştur. Eğitimine hadis âlimi olan babasından aldığı derslerle başlayan İbn Seyyidinnâs, dört yaşına (675/1277) geldiğinde başta Şemsüddîn el-Makdisî (ö. 676/1277)²⁸⁷ olmak üzere Kahire'nin önemli âlimlerinin ders halkalarında babasıyla birlikte hazır bulunmuştur.²⁸⁸ Bu huzûr²⁸⁹ merhalesinden sonra, hadisçiler arasında semâ' yaşı kabul edilen²⁹⁰ beş yaşında (676) babası, gittiği ilim meclislerine İbn Seyyidinnâs'ı da götürmüştür.²⁹¹ 676/1277'den 685/1286'e kadar dönemi kapsayan bu devrede babasının kırâ'atı ile el-Buhârî'nin meşhur *el-Câmi'u's-sahîh*'i ve Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sı gibi birçok eseri değişik hocalardan dinlemiştir.²⁹²

İbn Seyyidinnâs babasının gözetimindeki bu eğitim merhalesinden sonra artık tek başına ders halkalarına katılmış, hadis okumuş, dinlemiş ve yazmıştır. Nitekim kendisi 685'ten başlayarak Kahire'de Kutbüddîn Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. el-Kastallânî'den (ö. 686/1287) ve daha sonra Mısır, İskenderiye, Şâm ve Hicaz'da birçok hocadan kendi yazısıyla hadis yazdığını ve okuduğunu ifade etmiştir.²⁹³

²⁸⁶ Kütübî, c. 3, s. 292.

²⁸⁷ Şemsüddîn el-Makdisî hakkında, ikinci bölümde; Tâli Kaynaklar başlığı altında bilgi verilmiştir.

²⁸⁸ Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 233.

²⁸⁹ Huzûr “الحضور” : Hadis rivâyet meclisinde; hadis öğrenimine başlamanın asgari yaşı kabul edilen temyiz çağından veya muteahhürün âlimlere göre, beş yaşından önce bulunmak. Bu yaşta hadis meclisinde bulunarak hadis almaya da semâ' değil, huzur denir. Hadis tarihinde çocuklar, bu şekilde, küçükken hadis meclislerine götürülürlerdi. Bunun sebebi, meclisin bereketinden, manevî havasından yararlandırmak veya hadis rivâyet etme çağına gelince rivâyet etme izni almaktır. Abdullah Aydınli, *Hadis İstilahatları Sözlüğü*, 3. baskı, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yay. , 2009, s. 119.

²⁹⁰ Bkz. Nevevî, s. 45-46.

²⁹¹ Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 232.

²⁹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 455-60; Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 232; Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, c. 20, s. 317.

²⁹³ Safedî, *el-Vâfi*, c.1, s. 233; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

Kahire’de bir müddet daha tahsiline devam eden İbn Seyyidinnâs, ilk ilmî seyahatini (er-rıhle fî talebi’l-ilm) İskenderiye’ye yapmış ve değişik tarihlerde buraya iki defa daha seyahat etmiştir. Kahire’deki hocaları hakkında bilgi verdikten sonra bu seyahatleri hakkında kendisi şu bilgileri aktarmıştır:

Sonra İskenderiye’yi ziyaret ettim. Buraya birinci seyahatimde (rihle) ve daha sonraki seyahatlerimde yaklaşık yüz şeyhten (hadis) yazdım. Ancak bunlar içerisinde es-Seyyîd eş-Şerîf Muhaddîs Tacüddîn Ebü’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Abdülmühsin b. Ebî’l-Abbâs el-Hüseynî el-Garrâfî (704/1304) dışında, ilmi ile tanınmış ve kendisine itimat edilecek başka şeyh bulunmuyordu.(c. 2, s. 207)²⁹⁴

İbn Seyyidinnâs’ın İskenderiye’ye yaptığı ilk seyahat yaklaşık 688/1289 yılına denk gelmektedir. Nitekim kendisi Abdülaziz ed-Dümeiry ile karşılaşmasını aktarırken onu Demenhûri²⁹⁵ camisinde gördüğünü ve bu görüşmeden kısa bir süre sonra da 688/1289’de vefat ettiğini ifade etmiştir.²⁹⁶

İbn Seyyidinnâs’ın İskenderiye’ye yaptığı ilk seyahatindeki hocalarının başında yukarıda bahsi geçen Ebü’l-Hasen el-Garrâfî gelmektedir. Gerek bu ilk seyahatinde gerek daha sonraki seyahatlerinde İbn Seyyidinnâs bu hocayı ziyaret etmiştir.²⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, el-Garrâfî dışında bu seyahatinde Muhammed b. Hasan b. Abdülmelik el-Bûnî (ö. 689/1289), Ahmed b. Abdülkadir ed-Demrâvî (ö. 690/1291) ve daha başka âlimlerden de ilim tahsil etmiştir.²⁹⁸

İbn Seyyidinnâs, İskenderiye’ye yaptığı bu ilk seyahatinden iki sene sonra 690/1291’de, dönemin en önemli ilim merkezlerinden olan Şam’a gittiğini ifade etmiştir.²⁹⁹ Ancak Şam’a geldiğinde buluşmak istediği Fahr b. Buhârî’nin (ö. 690/1291)³⁰⁰ vefat ettiğini öğrendi ve bundan dolayı çok üzüldü.³⁰¹ İbn Seyyidinnâs Şam’da birçok hocadan istifade etmekle birlikte özellikle es-Sûrî (ö. 690/1291), İbn el-Mucâvir (ö. 690/1291) ve İbn Asâkir’den (ö. 699/1300) daha çok istifade ettiği

²⁹⁴ Râvendî, c. 2, s. 207.

²⁹⁵ Demenhûr: İskenderiye’ye bir günlük mesafede bulunan bir yerleşim yeridir. Bkz. Şihâbüddîn Ebü Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1229), *Mu‘cemü’l-büldân*, 5 cilt, Beyrut, Dâru’s-Sâdır, 1977, c. 2, s. 472.

²⁹⁶ Râvendî, c. 2, s. 275.

²⁹⁷ Bu bölümde hakkına geniş bilgi verilecektir.

²⁹⁸ Râvendî, c. 1, s. 124-125; c. 2, s. 236.

²⁹⁹ Râvendî, c. 2, s. 210.

³⁰⁰ Alî b. Ahmed b. Abdülvâhid b. Ahmed el-Makdisî 596 yılında doğdu. Babası bir süre Buhâra’da ikamet ettiğinden kendisi İbnü’l-Buhârî olarak tanındı. Yaşadığı zamanda âlî isnatlara sahip âlimlerden biri idi. İbn Seyyidinnâs Şam’a varmadan iki gün öce vefat etti. Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 51, s. 422-425.

³⁰¹ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 51, s. 425; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476;

ifade edilmiştir.³⁰² İbn Seyyidinnâs *‘Uyûnü’l-eser’*’de bu hocaların rivâyetlerine yer vermiştir.³⁰³

İbn Seyyidinnâs Şam seyahatinde Kudüs’e de uğramış ve orada da bazı âlimlerin derslerine iştirak ettiğini ifade etmiştir.³⁰⁴ Onun belirttiğine göre Kudüs’te şu iki hocadan ders okumuştur: Yûsuf b. Dâvûd b. İsâ b. Ebî Muhammed b. Eyyûb (ö. 698/1299)³⁰⁵ ve el-Emîr İmâdüddîn Dâvûd b. Muhammed b. Ebi’l-Kâsım el-Hakkârî (ö. 700/1301).³⁰⁶ İbn Seyyidinnâs Şam ve çevresindeki âlimlerin derslerine iştirak ettikten sonra Şam’dan ayrılmıştır. Ancak burada ne kadar kaldığı ve buradan ne zaman ayrıldığına dair bir bilgiye sahip değiliz.

İbn Seyyidinnâs, Şam seyahatinin ardından İskenderiye’ye ikinci seyahatini 694/1296’de gerçekleştirmiştir. O, bu seyahatinde İbrâhîm b. Abdirrahman b. Abdillâh b. İsâ el-Müticî (ö. 700/1301),³⁰⁷ Ebû Bedir b. Ahmed (ö. 712/1312), Zeynüddîn b. el-Münîr Alî b. Muhammed b. Mansûr (ö. 695/1296)³⁰⁸ ve daha başka hocalardan hadis okumuş ve icâzet³⁰⁹ almıştır.³¹⁰

³⁰² İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

³⁰³ *‘Uyûnü’l-eser’*’in kaynakları arasında yer aldıklarından dolayı, bu hocalar hakkında Tâlî Kaynaklar başlığı altında geniş bilgi verilmiştir.

³⁰⁴ Râvendî, c. 1, s. 135; c. 2, s. 218.

³⁰⁵ Hayatı için bkz. Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 52, s. 374-375.

³⁰⁶ Hayatı için bkz. Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 52, s. 475-476.

³⁰⁷ Râvendî, c. 2, s. 192.

³⁰⁸ Hayatı için bkz. Safedî, *el-Vâfi*, c. 22, s. 90.

³⁰⁹ İcâzet: Sözlükte “su akıtmak; helal kılmak, izin vermek, onaylamak, geçerli kılmak” gibi manalara gelen cevz kökünden türeyen icâzet, İbn Faris’e göre “su akıtmak” şeklindeki anlamından hareketle “bir âlimin ilmini talebesine aktarması” manasında terimleşmiştir. İlk defa kullanıldığı hadis alanında icâzet: “hadis rivâyetine sözlü veya yazılı izin vermek. rivâyet hakkını devretmek” demektir. Hatîb el-Bağdadî’ye göre de icâzet verenin, bir hadis veya haberi rivâyet etmeyi öğrenciye mubah (helal) kılmasıdır. Diğer alanlarda verilen icâzetleri hadis icâzetlerinden ayırmak için “icâzetü’l-iftâ (fetva), icâzetü’l-fikh, icâzetü’t-tedris, icâzetü’t-tıb, icâzetü’l-ferâiz, icâzetü’l-hisab, icâzetü’l-hat, icâzetü’t-tarîk” gibi terkipler oluşturulmuştur. Osmanlılar’da ve Doğu İslâm ülkelerinde, medrese ve tekke mensuplarıyla sanat erbabından eğitim ve öğrenimlerini tamamlayanlara üstatlarının verdiği yazılı belgeye icâzetnâme denilmiştir. Kullanıldıkları alana ve konularına göre icâzetler âlimler tarafından farklı tasniflere tabi tutulmuştur. Konumuzla ilgili ilmî İcâzet ise kapsamına göre hususi ve umumi olmak üzere ikiye ayrılır. Belli bir ilmin veya bir kitabın tahsilini tamamlayanlara verilen icâzete hususi icâzet denir. Hadis icâzeti, feraiz icâzeti, *Sahîh-i Buhâri* icâzeti, şemâil-i şerif icâzeti gibi. Bütün ilimlerin bir âlimden veya medreseden tahsilini tamamlayanlara verilen icâzet ise umumi icâzettir. Önceleri “öğretimsiz verilen izin ve izin belgesi” anlamında kullanılan icâzet terimi, medreselerin kuruluşundan sonra “belli bir öğretim disiplini içinde bilgi ve rivâyet nakletme yetkisi tanıyan belge” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. İslâmî eğitim ve öğretimde icâzet: akademik diplomaları, sanat ve meslekte yeterlilik için gerekli izin ve onayı ifade eden terimdir. Cemil Akpınar, “İcâzet”, *DİA*, Ankara 2000, c. 21, s. 393-400.

³¹⁰ Râvendî, c. 1, s. 136-138.

İbn Seyyidinnâs İskenderiye'ye yaptığı üçüncü seyahatine yukarıda bahsi geçen hocası el-Garrâfî'nin biyografisi içerisinde bir tarih zikretmeden şöyle değinmiştir.

İskenderiye'ye üçüncü seyahatimde el-Garrâfî, kendisinin bizzat musannifinden dinlediği (semâ') ancak kendisinden Takıyyüddîn el-Kuşeyrî (İbn Dakîkul'îd) dışında kimsenin dinlemediği bir kitabın rivâyetini özellikle bana vermek istediğini söyledi. Ona, bu hangi kitaptır?, dedim. O, 'İbnü'n- Neccâr'ın (ö. 643/1245) *Târîhu'l-Medîne*³¹¹ adlı eseri olduğunu söyledi.' ancak bu eseri ondan dinleme (semâ') fırsatım olmadı, icâzetini almakla yetindim.(c. 2, s. 208)³¹²

Zehebî'nin 695/1296 yılı vefeatları içinde ele aldığı Sahnûn lakabı ile tanınan Abdurrahman b. Abdilhalim'in biyografisinde verdiği bilgilere göre kendisi ve İbn Seyyidinnâs'ın İskenderiye'de bu zattan hadis dinlediklerini ve kendisi daha oradayken bu zatın vefat ettiğini belirtmiştir.³¹³ Dolayısıyla İbn Seyyidinnâs'ın İskenderiye'ye yaptığı üçüncü seyahatin tarihi 695/1296 olarak ortaya çıkmaktadır. İbn Seyyidinnâs'ın bu seyahatinde bahsi geçen iki hoca dışında hangi hocalarla görüştüğü hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte muhtemelen bu tarihte vefat eden ve hocaları arasında zikredilen Ebû Rebî'i Süleymân b. Ahmed el-Mercânî (ö. 695/1296)³¹⁴ gibi âlimlerle görüşmüştür.

İskenderiye'ye yaptığı üçüncü seyahatinin ardından Kahire'ye dönen İbn Seyyidinnâs, 696/1297'de rivâyet ve isnâd ilmine büyük hizmetleri olan ve İbn ez-Zâhirî olarak tanınan hocası Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh ez-Zâhirî'nin cenazesinde hazır bulunduğunu ifade etmiştir.³¹⁵

696/1297'den itibaren müellifimiz İbn Seyyidinnâs'ın Kahire'de devlet kademelerinde görevli iki önemli hocanın derslerine iştirak ettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi Dârüladl³¹⁶ nâibi el-Emîr Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed

³¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Mahmûd b. Hasen b. Hibetillâh b. Mehâsin İbnü'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-semîne fi târihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb, Mısır, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 1995.

³¹² Râvendî, c. 2, s. 208.

³¹³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 52, s. 260.

³¹⁴ Tâlî Kaynaklar başlığı altında hakkında geniş bilgi verilmiştir.

³¹⁵ İbn Seyyidinnâs, bu hoca hakkında geniş bilgi vermiştir. Bkz. Râvendî, c. 2, s. 182-186.

³¹⁶ Dârüladl: fıkıh terimi olarak meşrû yönetimin hâkimiyet ve idaresi altındaki ülke anlamını ifade eden dârüladl, İslâm tarihinde, mezâlîm oturumlarının yapıldığı özel daireyi ifade etmektedir. İlk devirlerde halka açık alanlarda, medrese ve mescidlerde veya hükümdar saraylarında yapılan mezâlîm oturumları için Abbâsîler döneminde Dârü'l-mezâlîm ve Kubbetü'l-mezâlîm adında özel mekânlar tahsis edilmeye başlanmıştır. Nûreddin Mahmud Zengî, Halep'te ve Şam'da mezâlîm oturumlarının düzenlenmesi için inşa ettirdiği binaya Dârüladl adını vermiş, ardından dârüladliler

b. İsmâîl b. Ebî Sa‘d el-Amedî el-Hanbelî’dir (ö. 704/1304). İbn Seyyidinnâs bu hocadan bazı şiirleri ve hadis cüzlerini dinlediğini bazılarını da yazdığını ve 4 Cemâziye’l Âhir 696/1297’de ondan icâzet aldığını ifade etmiştir.³¹⁷

İbn Seyyidinnâs’ın bu hocası Hûsemeddin Lâçin döneminde (1296-1298) dârüladl nâibi olarak görev yapmıştır.³¹⁸

Yine bu dönemde devlet kademelerinde birçok görevde bulunmuş ve İbn Seyyidinnâs’ı sultana takdim ederek Dîvânü’l-İnşâ’da görev³¹⁹ almasını sağlayan Ebû Muhammed Alemüddîn Sencer b. Abdillâh ed-Devâdârî es-Sâlihî’den³²⁰ (ö. 699/1299), 697/1298 tarihinde ilim tahsil ettiğini kendisi ifade etmiştir.³²¹

İbn Seyyidinnâs bu seyahatlerine ilaveten Hac farızası için gittiği Hicaz bölgesinde de oradaki âlimlerden istifade etmiştir. Bu seyahatin tarihi hakkında İbn Seyyidinnâs’ın ifadeleri arasında bir bilgiye rastlamadık. Ancak öğrencisi Safedî’nin Halef b. Abdülaziz el-Kabtavrî’nin (ö. 704/1304) biyografisinde verdiği bilgilere göre İbn Seyyidinnâs 703/1303 yılında Medine’de bu hocayla görüşmüştür.³²² İbn Seyyidinnâs’ın Hicaz’da görüştüğü hocalardan biri de Ebû Hâmid

Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. el-Hâdim el-Mekkî’dir (ö.703/1303). İbn Seyyidinnâs *Ecvibe*’ adlı eserinde ondan hadis rivâyet etmiştir.³²³

İbn Seyyidinnâs ilim tahsili için yaptığı bu seyahatlerle yetinmemiş ayrıca Irak, Şam, Endülüs ve Afrikalı birçok âlimden icâzet aldığını ifade etmiştir.³²⁴ Bundan dolayı da Zehebî ve başkaları haklı olarak İbn Seyyidinnâs’ın takriben bine yakın hocadan ilim tahsil ettiğini ifade etmişlerdir.³²⁵

Eyyübîler ve Memlükler’de yaygınlık kazanmıştır. Bkz. Celal Yeniçeri, “Mezâlim”, *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 517.

³¹⁷ Râvendî, c. 2, s. 299.

³¹⁸ Râvendî, c. 1, s. 142.

³¹⁹ İbn Seyyidinnâs’ın görevlerine dair bilgi bu bölümde verilecektir.

³²⁰ Hayatı için bkz. Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 52, s. 409; Safedî, *A’yân*, c. 2, s. 360-364.

³²¹ Râvendî, c. 2, s. 238.

³²² Safedî, *el-Vâfi*, c. 13, 232.

³²³ Râvendî, c. 2, s. 171.

³²⁴ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 233; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

³²⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 220; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

1.2.5. Üstlendiği Görevler

İbn Seyyidinnâs'ın çalışma hayatı, Kahire'deki Kâmilîyye Medresesi'nde hocası İbn Dakîkul'îd'in onu yanına mu'îd³²⁶ olarak almasıyla başlar.³²⁷ İbn Seyyidinnâs bu görevde bulunduğu esnada hocasının *el-İlmâm*, *Şerhu'l-umde* ve daha başka birçok eserini de imla etmiştir.³²⁸ Hocasının yanındayken hocası kendi memleketi olan Kûs'a gidip hadis dersi vermesini teklif etmiş ancak İbn Seyyidinnâs bu teklifi kabul etmemiştir.³²⁹

Bu ilk görevinin ardından İbn Seyyidinnâs, Mühezzebiyye Dâru'l-Hadisi'nin³³⁰ hocalığına tayin edildiğini kendisi ifade etmiştir.³³¹ Yine kendisinin ifadesine göre Kahire'deki Fahreddîn Osmân Medresesi'nin³³² hadis hocası Ebü'l-Hüdâ İsâ es-Sebtî'nin 696/1297'de vefat etmesi üzerine kendisi bu medresenin hadis hocalığına getirilmiştir.³³³

Bu görevinden sonra İbn Seyyidinnâs'ın idarî yazışmalara bakan Dîvânü'l-İnşâ'da³³⁴ görev aldığını görmekteyiz. Öğrencisi Safedî'nin naklettiğine göre hocası İbn Seyyidinnâs devlet ricâli tarafından sevilen bir âlimdi. Dönemin emîrlerinden biri olan ve yukarıda ismi geçen Alemüddîn Sencer ed-Devâdârî, İbn Seyyidinnâs'ı çok sever, takdir eder ve sürekli onun yanına uğrardı. Onu sultan Lâçin'e: "Büyük

³²⁶ Mu'îd: medrese ve camilerde bir eğitim-öğretim kadrosu olup vazifesi müderris ve veya fakihin anlattıklarını tekrar etmek ve derslerin talebeler tarafından anlaşılması için hocanın dersle ilgili vermediği detayları vermek ve yapmadığı açıklamaları yapmaktır. Bkz. George Makdisî, *Ortaçağ'da Yükseköğretim İslâm Dünyası ve Hristiyan Batı*, trc. Ali Hakan Çavuşoğlu -Tuncay Başoğlu, İstanbul, Klasik Yayınları, 2012, s. 284; ayrıca bkz. Sübkî, *Mü'idü'n-nî'am ve mübidü'nikam*, 1. baskı, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, Ebû Zeyd Şilbi ve Muhammed Ebü'l-'Uyun, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1948, s. 108.

³²⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476; İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-zezi fi şerhi camii't-Tirmizî*, 1. baskı, 2 cilt, thk. Ahmed Ma'bed Abdülkerim, Riyad, Dâru'l Âsime, 1409, c. 1, s. 44.

³²⁸ Râvendî, c. 1, s. 148.

³²⁹ Üdfüvî, s. 11.

³³⁰ Mühezzebiyye Dâru'l-Hadisi: Ebû Huleyke olarak tanınan, el-Hâkim Muhezzibiddîn Ebû Saîd Muhammed b. İlmüddîn tarafından inşa edilmiştir. Bu medrese inşa edenin ismine nispetle Ebû Huleyke Medresesi ismiyle de anılmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, c. 2, s. 369.

³³¹ Râvendî, c. 2, s. 177.

³³² Fahreddîn Osmân b. kızıl Ebü'l-Feth el-Bârûmî (551-129) tarafından inşa edilen bu medrese Fahriyye medresesi olarak tanınır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, c. 2, s. 367.

³³³ Râvendî, c. 2, s. 197.

³³⁴ Burada çalışanlar Arapça'yı iyi bilen, iyi kullanan, diplomasiden anlayan edipler ve kâtipler arasında tayin edilirdi. Bkz. Ramazan Şeşen, *Eyyübîler (1169-1260)*, İstanbul, İSAM yay. , 2012, s.175.

âlimlerden biridir” diyerek takdim etmiştir. Sultan Lâçin İbn Seyyidinnâs’ı güzel karşılamış ve yanına oturtmuştur. Sultan onun fasih konuşmasını ve güzel yazısını görünce onun Dîvânü’l-İnşâ’da görev alması gerektiğini söyler ve onu orada görevlendirir. Ancak bu görevi sıkıcı bulan İbn Seyyidinnâs, bir müddet sonra bu görevden kendi isteğiyle ayrılmıştır. Bununla birlikte burada bağlanılan aylığı sultanın emriyle o vefat edinceye kadar kendisine verilmeye devam edildiği ifade edilmiştir.³³⁵

Dîvânü’l-İnşâ’daki görevinden kendi isteğiyle ayrılan İbn Seyyidinnâs Kâmiliyye Medresesi’ndeki hocası İbn Dakîkul’îd’in yanına tekrar dönmüş ve hocasının 702/1302’de vefat etmesine kadar buradaki eğitim faaliyetlerine iştirak etmiştir. İbn Dakîkul’îd vefatından sonra Kâmiliyye Medresesi’ndeki hadis hocalığı görevini müellifin babası Ebû Amr, Muhammed b. Seyyidinnâs’a bırakırken aynı zamanda Şâfîîlerin Kâdilkudâtı olan İbn Dakîkul’îd bu görevini ve diğer yetkilerini ise el-Bedr b. Cem’â’ya (ö. 733/1333)³³⁶ bırakmıştır. Ebû Amr, Muhammed b. Seyyidinnâs’ın Kâmiliyye Medresesi’ndeki hadis şeyhliği görevi, vefatından önce - İbn Seyyidinnâs babasının vefat tarihini 22 Cemâziye’l-Evvel 705 olarak vermiştir-³³⁷ el-Bedr b. Cem’â tarafından kendisinden zorla alınmıştır.³³⁸

Uzun bir süre Kâdilkudâtlık görevinde kalan el-Bedr b. Cem’â’nın döneminde (702/1302-727/1327),³³⁹ İbn Seyyidinnâs için kaynaklarda şu görevler zikredilmektedir: İbn Seyyidinnâs bir müddet adlî teşkilatta şühûd³⁴⁰ unvanıyla çalışmış, Kahire’de bulunan Sâlih Camii³⁴¹ ve Rasd mescidinde³⁴² hadis dersleri okutmuş, Kahire dışında bulunan Hendek Camiinde³⁴³ de hatiplik görevinde bulunmuştur.³⁴⁴ Ayrıca bu dönemde İbn Tolun Camiinde bir süre mu’id olarak çalışan İbn Seyyidinnâs, el-Ûdfüvî’nin (ö. 748/1348) verdiği bilgilere göre devlet

³³⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 477.

³³⁶ Bedrüddîn İbn Cem’â, Muhammed b. İbrâhîm b. Sa’dullah el-Kinânî el-Hamevî, bkz. Zehebî, *el-İber*, c. 4, s. 96; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 4-6.

³³⁷ Râvendî, c. 2, s. 255.

³³⁸ Süyûtî, *Husnü’l-muhâdara*, c. 2, s. 262.

³³⁹ Süyûtî, *Husnü’l-muhâdara*, c. 2, s. 171.

³⁴⁰ Şühûd: Başkadiya adaletin yürütülmesi için yardımcı olan görevlilere verilen unvana denir. Bkz. Ramazan Şeşen, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, Ankara 1983, s. 397.

³⁴¹ Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, c. 2, s. 293.

³⁴² Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, c. 2, s. 445.

³⁴³ Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, c. 2, s. 325.

³⁴⁴ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 446- 477; İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu’s-şezi*, c. 1, s. 46; Kütübî, c. 3, s. 287.

büyüklerinden bazılarıyla muaşeretinden dolayı el-Bedr b. Cem‘â tarafından azarlanıp bu görevden uzaklaştırılmıştır.³⁴⁵

Bu görevlerden sonra İbn Seyyidinnâs'ın Zâhiriyye Medresesinin hadis şeyhliğine getirildiği hayatını ele alan hemen bütün kaynaklar tarafından ifade edilmiştir.³⁴⁶ İbn Seyyidinnâs'ın bu göreve getirilmesiyle ilgili değişik rivâyetler aktarılmıştır. Öğrencisi Safedî'nin³⁴⁷ aktardığına göre onu bu göreve getiren Emîr Seyfüddîn Argûn'dur.(ö. 731/1331)³⁴⁸ Tâceddin Sübkî ise Zâhiriyye Medresesinin hadis şeyhliği makamı boşalınca bu göreve babasının (Takıyüddin es-Sübkî ö. 756/1355) getirildiğini ifade etmiştir. Fakat İbn Seyyidinnâs'ın Takıyüddin es-Sübkî'ye: "Sen her alanda görev almaya müsaitsin, ben ise eğer hadis ilminde tedris yapmasam başka hangi alanda görev alabilirim ki?" şeklinde ricada bulunması üzerine Takıyüddin es-Sübkî ona acımış ve bu görevi ona bırakmıştır. İbn Seyyidinnâs vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür.³⁴⁹

1.2.6. Vefatı

İbn Seyyidinnâs 11 Şâban 734'te (17 Nisan1334) vefat etti ve Karâfe Kabristanında³⁵⁰ İbn Ebû Cemre'nin (ö. 695/1296)³⁵¹yanında defnedildi.³⁵²

³⁴⁵ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, 478.

³⁴⁶ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 270; İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 446- 477; Süyûtî, *Zeylü tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, s. 350.

³⁴⁷ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

³⁴⁸ Argûn ed-Devâdâr: Memlûk sultanlarından el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'in (1310-1340) hizmetinde uzun seneler bulunmuş Türk asıllı bir emir olan Argûn ed-Devâdâr, ilim ve âlimlere önem vermiş, fetva verebilecek derecede Hanefi fıkında uzmanlaşmıştır. Kitaplara çok meraklı olan bu zat muazzam bir kütüphane oluşturmuştur. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 1, s. 417-418.

³⁴⁹ Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 270.

³⁵⁰ İbn Battûta, Karâfe Kabristanı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Mısır'da Karâfe denilen bir mezarlık vardır ki, burası kutsallığı ve bereketi ile ünlüdür. Kurtubî ve diğerlerine göre, bu kabristanın cennet bahçelerinden bir bahçe olması, Allahü Teâlâ tarafından vadedilen Cebel-i Mukattam cümlesinden bulunması ile ilgilidir. Mısır ahalisi kabristanda güzel kubbeler inşa ederek etrafını duvarla çevirmiştir. İbn Battûta, s. 45-46.

³⁵¹ Abdullâh b. Sa'd b. Sa'îd b. Ebî Cemre, hadis âlimidir. Aslen Endülüslü olup 695'te (1296) Mısır'da vefat etmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'yi, *Muhtasarı İbn Ebû Cemre* olarak meşhur olan *Cem'u'n-nihâye* adıyla ihtisar etmiş ve başka eserleri de mevcuttur. Ziriklî, c. 4, s. 89.

³⁵² Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 226; a. mlf. *A'yân*, c. 5, s. 205; İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 297; Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 270; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 479; Süyûtî, *Zeylü tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, s. 350; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli'*, c. 2, s. 125;

İbn Seyyidinnâs vefat edeceği gün bazı arkadaşlarına uğrayıp onlardan helallik istemiştir. Bu da nereden aklına geldi diyenlere ölümüne işaret eden bir rüya gördüğünü, rüyasında Hz. Peygamber ile selamlaştığını, Hz. Peygamber'in kendi mübarek elleriyle ona bir takke giydirdiğini ve yakında öleceğine işaret eden bazı sözler buyurduğunu anlatmıştır. Bazı arkadaşlarına da: “Ölümüm yakındır, zira altmış üç yaşına girdim. Babam ve dedem de altmış üç yaşlarında vefat etti. Bundan sonrası ancak ölümdür” demiştir. Arkadaşlarından ayrıldıktan sonra sancılarının artması üzerine hastaneye uğrayıp bazı ilaçlar alan İbn Seyyidinnâs, Zâhiriyye Medresesi'nin yukarısında bulunan evine gider bir saat istirahat ettikten sonra kibleye doğru uzanır ve ruhunu teslim eder.³⁵³ Cenazesine kadılar, emîrlar, âlimler, askerler ve halkın birçok kesiminden insanlar katılmıştır. Cenaze namazı dönemin Kâdılkudâtı Celâluddîn el-Kazvinî (ö. 739/1339) tarafından kıldırılmıştır.³⁵⁴ Cenazesinde toplanan kalabalık dönemin sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed'in dikkatini çekmiş ve cenazenin kim olduğunu sormuştur. İbn Seyyidinnâs, hakkında kendisine bilgi verilince Sultan: “Bu değerli bir adamdır, onun görevlerini ancak onun gibi birisine vermemiz gerekir” demiştir.³⁵⁵ İbn Seyyidinnâs'ın vefatından sonra Zâhiriyye Medresesi'nin hadis şeyhliğine Moğoltay b. Kılıç (ö. 762/1361) getirilmiştir.³⁵⁶

Muhammed Fethi Ebû Bekir, *Zeylu kitâbu'm-murşidü'z-zuvvâr ilâ kubûri'l-abrâr el-müsemma ed dürral-munazzam fî ziyâreti'l-cebeli'l-mukattam*, nşr. ed-Dâru'l-Mısıriyye el-Lübniyye, t. y. s. 37-38; Kandemir, “İbn Seyyidinnâs”, *DİA*, c. 20, s. 317.

³⁵³ Yûsufî, s. 223-224.

³⁵⁴ Safedî, *el-Vâfi*, c. 3, s. 199.

³⁵⁵ Safedî, *A'ÿân*, c. 5, s. 205.

³⁵⁶ Yûsufî, s. 224.

İbn Seyyidinnâs'ın Medfun Bulunduğu Türbenin Girişi

İbn Seyyidinnâs'ın Mezarı

1.2.7. Hocalarının ve Çağdaşlarının İbn Seyyidinnâs Hakkındaki Görüşleri

İbn Seyyidinnâs daha öğrencilik yıllarında hocası İbn Dakûkul'îd'in iltifatına mazhar olmuş, hocası onu sevmiş ve onun ilmine itimat etmiştir. Daha yirmili yaşlarındayken onu Kâmilîyye Medresesi'nde yanına mu'îd olarak almış,³⁵⁷ Mühezzebiyye Dâru'l-Hadisi ve daha sonra Fahreddîn Osmân Medresesi'nin hocalığını ona emanet etmiştir.³⁵⁸

Yine İbn Seyyidinnâs'ın hocası ve dostu olan Alemüddîn Sencer ed-Devâdârî, onun hitabet ve kitabetine büyük övgüler dizerek Sultan Lâçin'e: "Büyük âlimlerden biridir" diyerek takdim etmiştir.³⁵⁹

İbn Seyyidinnâs'ın İskenderiyeli hocalarından el-Garrâfi, bizzat İbnü'n-Neccâr'dan dinlediği (semâ'), *Târîhu'l-Medine* adlı eserinin rivâyetini özellikle İbn Seyyidinnâs'a vermek istemiştir.³⁶⁰

Hocalarının takdirini kazanan İbn Seyyidinnâs, İslâmî ilimlerde ulaştığı derece ve ortaya koyduğu mümtaz eserleriyle de birçok âlimin ve tarihçinin dikkatini çekmiş, ilim dünyasında kendisi hakkında bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur. İbn Seyyidinnâs, hakkında yapılan değerlendirmelerin çoğu Birzâlî (ö.739/1339), Zehebî, İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349) el-Üdfüvî, Yûsufî, Safedî ve İbn Kesîr gibi çağdaşları ve arkadaşları olan ve onun biyografisi açısından ilk tabakayı teşkil eden kaynaklara dayanmaktadır.

Kendisi de muhaddis ve tarihçi olan Birzâlî İbn Seyyidinnâs'ı şöyle vasfetmiştir:

İbn Seyyidinnâs, hadis alanında derin bilgi sahibi büyük âlimlerden biriydi. Hadislerin sened ve metinlerinde bulunan gizli kusurlara vakıf, hadisın sahîhini, sakiminden rahatlıkla ayırırdı. Siyer ve Arapça (edebiyat) alanında da geniş bir bilgiye sahip olan

³⁵⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

³⁵⁸ Râvendî, c. 2, s. 177, 197.

³⁵⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 477.

³⁶⁰ Râvendî, c. 2, s. 208.

İbn Seyyidinnâs, güzel eserler kaleme almıştır. İtikadî sahîh, kıraâtı düzgün idi. güzel görünümlü, alçak gönüllü, sohbeti hoş, espirili bir kişiliğe sahip, çok zeki idi. Hadis talebelerini çok severdi. Vefatından sonra onun yerini dolduracak, ona denk bir âlim bulunmuyordu.³⁶¹

Zehebî İbn Seyyidinnâs'ın birçok meziyete sahip olduğunu belirttikten sonra hakkındaki düşüncelerini genel olarak şöyle aktarmıştır:

Defalarca sohbetine katıldım, kıraatıyla ders dinledim. O ahlakı güzel, güler yüzlü, neşeli ve nüktedan birisiydi. Hadiste sadûk, hadisi, hadis râvilerini ve tabakalarını, hadiste ihtilâf edilen konuları, rivâyetlerdeki gizli kusurları iyi bilen, rivâyet ettiği konularda kendisine güvenilen bir âlim idi. Aynı zamanda edebiyat sahasında geniş bilgi sahibiydi.³⁶² Güzel yazısıyla birçok eser istinsah etti ve mükemmel eserler kaleme aldı. Harika şiirler söylerdi. Birçok talebe yetiştirdi, bana da icâzet verdi. İtikatta Eseriyye'ye (Selefiyye)³⁶³ mensup olup Allah ve Resûlünü severdi.³⁶⁴

İbn Hacer'in aktardığına göre yine Zehebî, İbn Seyyidinnâs hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

O parlak bir zihne sahip, çok yönlü ve eşsiz biri olup dil ve edebiyat alanında otorite idi. Cömertliği, ilmi, feraseti, zekâsı, geniş kültürü ve güzel yazısı gibi meziyetleriyle İbn Seyyidinnâs gibisini gözler az görmüştür. Çok sayıda temel kaynak esere sahip olan İbn Seyyidinnâs, kitaplarını ilim ehlerinden esirgemez, birçok kimseye ödünç kitap verirdi.³⁶⁵

İbn Seyyidinnâs'ın öğrencisi ve dostu, ünlü tarihçi ve edebiyatçı Safedî, biyografi alanında yazdığı *el-Vâfi bi'l-vafeyât* ve *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr* adlı iki devasa eserinde, hocası İbn Seyyidinnâs'ın biyografisine uzun yer vermiş ve hocasını şöyle vasfetmiştir:

İbn Seyyidinnâs çeşitli ilimlere vakıf bir hâfız, etkili konuşma kabiliyeti yüksek bir edip, harika şiirler yazan bir şair ve akıcı üsluba sahip bir yazar idi. Yazısı çiçek bahçelerinden daha güzel ve göz alıcıydı. Yazısının yer aldığı sayfalar ise bakire kızların kullandığı işlemeli örtülerden daha temiz ve berrak görünürdü. Kelimeleri fasih, konuşması kibar, sohbetine doyum olmazdı. Mükemmel bir düşünce ve kusursuz bir zekâyâ sahipti. Sosyal ilişkilerinde samimiydi, kimse ondan bıkkınlık duymazdı. Nezaket sahibi, cana yakın, herkes onun sohbetinden hoşlanırdı. Güzel görünümlü, çok hayâlî, sıkıntılara tahammül ederdi. Gözler onun gibisini az görmüştür.³⁶⁶

Safedî hocasını bu şekilde tarif ettikten sonra onun meziyetleri ve alçakgönüllüğü hakkında şu beyitlere yer vermiştir:

³⁶¹ Safedî, *A'yân*, c. 5, s. 202-203; Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 269; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476-477.

³⁶² Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 220.

³⁶³ İtikadî konularda Kur'an ve Sünnet'in lafzına bağlı olan ve te'vili kabul etmeyen ekol. Bkz. M. Sait Özervarlı, "Selefiyye", *DİA*, Ankara 2009, c. 36, s. 399.

³⁶⁴ Zehebî, *Mu'cem*, s. 175; İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295; İbnü'l-İmâd, c. 8, s. 190.

³⁶⁵ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 478.

³⁶⁶ Safedî, *A'yân*, c. 5, s. 202-203; a. mlf. *el-Vâfi*, c. 1, s. 219-220.

“Heybeti karşısında neredeyse kurumuş toprak coşup yeşermeye başlayacaktı.
Sahip olduğu yetenekler aklın sınırlarını öyle aşmışlardı ki,
Eğer göz önünde olmasalar, neredeyse akıl o yetenekleri inkâr edecekti.
Hayret ettim, biz onu övüp onunla gururlanırken
O hiçbir zaman nefsiyle övünüp gururlanmazdı.”³⁶⁷

Safedî, İbn Seyyidinnâs’ın Zâhiriyye Medresesi’nin hadis şeyhliği döneminde kendisinin de bu medresede iki yıla yakın bir süre kaldığını ve ayrıca uzun bir müddet İbn Seyyidinnâs’a refakat ettiğini belirtmiştir. Bu sürede İbn Seyyidinnâs’ın birçok vakitte vakit namazlarını tekrar tekrar kıldığını gördüğünü ifade eden Safedî, bunun nedenini kendisine sorduğunda: “Bir gün aklıma her namazı iki defa kılmak geldi ve bir müddet öyle devam ettim. Daha sonra aklıma üç defa kılmak geldi. Bir müddet öyle de devam ettim ve bu bende bir alışkanlık halini aldı. Daha sonra aklıma her namazı dört defa kılmak geldi ve öyle devam ettim”³⁶⁸ şeklinde cevap verdiğini belirtmiştir. Safedî’nin aktardığına göre İbn Seyyidinnâs mükemmel hattı yanında seri yazı yazma kabiliyetine de sahipti. Kur’ân-ı Kerim’i baştan sona bir haftada, iki büyük cilt hacmindeki ‘Uyûnü’l-eser’i yirmi günde yazabiliyordu. Yazması gibi okuması da düzgün ve seri olan İbn Seyyidinnâs, ibarelerdeki ince detayları keskin zekâsı sebebiyle hemen anlayabiliyordu.³⁶⁹

İbn Seyyidinnâs’ın çağdaşlarından ve onu yakından tanıyanlardan biri olan Yûsufî ise onu Mısır ülkesinin hadis hâfızı olarak okuyucuya takdim etmiş ve İbn Seyyidinnâs’ın hadisleri tahlilde ve hadis ricâlini değerlendirme konusunda mütehasıs olduğunu ifade etmiştir. Yûsufî’ye göre bu ihtisasından dolayı İbn Seyyidinnâs, birçok âlim tarafından kendisinden önceki hadis şeyhlerinden bile üstün görülmüştür.³⁷⁰

³⁶⁷ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 220.

³⁶⁸ İbn Seyyidinnâs’ın bu uygulaması hakkında rivâyeti aktaran Safedî yorum yapmazken, Şevkânî şu yorumu yapmıştır: “her ne kadar bu durum en önemli ibadet olan namazın kesretini ifade ediyorsa da evla olan, farzdan sonra nafîle kılmaktır. Zira aynı günde bir namazın iki defa kılınmasını yasaklayan hadis muhtemelen bu gibi durumlara işaret etmektedir”. Bkz. Şevkânî, *el-Bedrü’l-tâli*, c. 2, s. 251.

³⁶⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 220.

³⁷⁰ Yûsufî, s. 216.

Yine İbn Seyyidinnâs'ın çağdaşlarından ve onunla aynı alanlarda ihtisas sahibi olan İbn Fazlullah el-Ömerî,³⁷¹ İbn Seyyidinnâs ile araları bozuk olmasına rağmen³⁷² onu büyük hâfız, belâgat ehlinin imamı ve tarih bilgini olarak tarif etmiştir.³⁷³

Ünlü tarihçi ve müfessir İbn Kesîr İbn Seyyidinnâs hakkında şu bilgileri paylaşmıştır:

O, kendini ilme verdi ve başarılı oldu. Değişik ilim dallarında; hadis, fıkıh, nahiv, siyer, tarih ve başka alanlarda akranlarının önüne geçti. Siyer alanında iki ciltlik makbul bir kitap yazdı. Hayatını ustaca yazılmış ve faydalı eserler ortaya koyarak sürdürmesine rağmen bazı eleştirilerden kurtulamamıştır. İbn Seyyidinnâs mümtaz şiirler inşad etmiş, seçkin nesirler kaleme almıştır. Kaleme aldığı mükemmel eserleri ehli ilim tarafından kabul görmüştür. (c. 18, s. 372-373)³⁷⁴

Yapılan bütün bu olumlu değerlendirmelerin yanında İbn Seyyidinnâs, aynı kişiler tarafından bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. Zehebî İbn Seyyidinnâs'ın birçok meziyete sahip olduğunu belirttikten sonra yaşantısı ve dindarlığı ile ilgili bazı kusurlarının bulunduğunu ifade etmiştir.³⁷⁵ Yine Zehebî: “Eğer gereği gibi kendini ilme verseydi kendisinden ilim tahsil etmek için insanlar dört bir yandan yola koyulurdu. Fakat o kendini yazı yazmakla oyalayarak (muhtemelen Dîvânü'l-İnşâ'da görev alması kastedilmektedir.) ilmi ihmal etti”³⁷⁶ demiştir. Üdfüvî, İbn Seyyidinnâs'ın ayak takımından olan ayyaşlarla arkadaşlık kurduğunu ve bundan dolayı ayıplandığını ifade etmiştir.³⁷⁷ Yukarıda da geçtiği gibi yine el-Üdfüvî, devlet büyüklerinden bazılarıyla muaşeretinden dolayı İbn Seyyidinnâs'ın el-Bedr b. Cem'â tarafından azarlanıp İbn Tolun Camii'indeki görevinden uzaklaştırıldığını belirtmiştir.³⁷⁸

Öğrencisi Safedî ise İbn Seyyidinnâs'ı sahip olduğu parlak zekâsına rağmen ilmi çalışmalara gereken ehemmiyeti vermemekle eleştirmiştir. Ona göre İbn Seyyidinnâs parlak zekâsını çalıştırmamış ve sadece nakli ilimlerle yetinmiştir. Şâyet

³⁷¹ Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ b. Fazlillah el-Ömerî. Bkz. Abdülazîz el-Alevî, “İbn Fazlullah el-Ömerî”, *DİA*, Ankara 1999, c. 19, s. 483-434.

³⁷² İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 478.

³⁷³ Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 269; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 477.

³⁷⁴ İbn Kesîr, c. 18, s. 372-373.

³⁷⁵ Zehebî, *Mu'cem*, s. 175; İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295.

³⁷⁶ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

³⁷⁷ İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295; İbnü'l-İmâd, c. 8, s. 190.

³⁷⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, 478.

zekâsı ölçüsünde uğraş vermiş olsaydı ilmin zirvesine ulaşırdı; fakat o ilmi çalışmalara kayıtsız kaldı ve ciddi davranmadı.³⁷⁹

İbn Seyyidinnâs hakkında yapılan olumlu değerlendirmelere bakıldığında onun itikat açısından Selef akidesine sahip, ilmi yönden güvenilir, hitabet ve kitabet yönünden mükemmel, sosyal ilişkilerinde samimi, kimseyi incitmeyen, mütevazı ve daha birçok güzel hasleti kendisinde bulunduran bir profil ortaya çıkmaktadır.

Eleştirildiği konulara bakıldığında ise hakkında dile getirilen hususlar bir eleştiriden ziyade sanki bu hususları dile getiren kişiler, konumu itibari ile bazı şeyleri İbn Seyyidinnâs'a yakıştıramamış ve ona sitemde bulunmuşlardır. Örneğin Zehebî, Dîvânü'l-İnşâ'da görev almasından dolayı İbn Seyyidinnâs'ın gereği gibi kendini ilme vermediğini dile getirmiş ancak yukarıda da geçtiği üzere İbn Seyyidinnâs bu görevde fazla kalmadan kendi isteğiyle ayrılmıştır. Safedî'nin hocasını zekâsını iyi çalıştırmamakla, sadece nakli ilimlerle yetinmekle ve ilmi çalışmalara kayıtsız kalmakla suçlaması biraz ağıra kaçmışa benziyor. Zira bu çalışmanın bir sonraki bölümünde de görüleceği üzere İbn Seyyidinnâs 'Uyûynü'l-*eser*'de sened ve metinleri tahlil etmiş ve tenkide tabi tutmuştur.³⁸⁰ İctihat yapma ve görüş belirtmesi gerektiği yerlerde içtihat yapmış ve görüş belirtmiştir. Aynı şekilde Tirmizî'ye şerh olarak yazdığı *en-Nefhu's-şezi*, adlı eserinde de konular üzerine tartışmalar yapmış, tercihte bulunmuş, hadisleri tahlil etmiş, yapılan bazı tahlilleri eleştirmiş ve görüş belirtmesi gerektiği yerlerde görüşünü açıkça ortaya koymuştur.³⁸¹ Böylece eserlerinde sadece nakil ile yetinmemiş, rivâyet ve dirâyeti bir araya getirmiştir.

Sefedî'nin İbn Seyyidinnâs hakkında: "İlmi çalışmalarda ciddi davranmıyordu" eleştirisinin geçersizliği için yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz âlimlerin İbn Seyyidinnâs'ı büyük bir âlim olarak vasıfetmeleri, değişik ilim dallarında mütehassıs, akranlarını geride bırakan; rivâyet ettiği konularda son derece güvenilir bir âlim olarak anmaları yeterlidir. Zira mütehassıs olmak, akranların önüne geçmek ve büyük âlim olup güven kazanmak ciddiyet işidir. Ayrıca şunu ifade etmeliyiz ki İbn Seyyidinnâs'ın yetiştirdiği öğrencileri -ki bu eleştiri yapan

³⁷⁹ Safedî, *A'yân*, c. 5, s. 208; a. mlf. *el-Vâfi*, c. 1, s. 220-221.

³⁸⁰ 'Uyûynü'l-*eser*'de Dil ve Yöntem ve 'Uyûynü'l-*eser*'in Önemi ve İlmî Değeri, başlıkları altında bu konuda geniş bilgi verilmiştir.

³⁸¹ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-şezi*, c. 1, s. 40.

Sefedî’de onlardan birisidir- ve yazdığı güzide eserleri onun ilme ve âlime önem verdiğinin en ciddi göstergesidir.

Safedî bu eleştirisiyle ilgili vefatından yaklaşık on yıl sonra İbn Seyyidinnâs’ı rüyada gördüğünü, İbn Seyyidinnâs’ın kendisine: “Benim için yazdığın biyografiyi gördüm, seni o iki kelimeyi zikretmeye zorlayan şey nedir?” diyerek sitem ettiğini, kendisinin de farkına varıp o kelimeleri sildiğini ifade etmiştir.³⁸² Ancak Sefedî’nin İbn Seyyidinnâs’ın hayatını ele aldığı hem *el-Vâfi bi’l-vefeyât* hem de *A’yânü’l-asr ve a’yânü’n-nasr* adlı eserlerinin mevcut nüshalarında Sefedî’nin, sildim, dediği ifadeler halen yerinde durmaktadır.³⁸³ Belki de Sefedî o iki kelimeyi, sadece kitabın kendi elindeki nüshasından silmiş, diğer nüshalar da öylece kalmışlardır. Netice olarak Safedî’nin bu eleştirisinden vazgeçtiği görülmektedir.

İbn Seyyidinnâs hakkında devlet büyüklerinden bazılarıyla içli dışlı olma iddiasında bulunmuş ve bazı kimseler tarafından yaşantısı yönünden eleştirilmişse³⁸⁴ de dönemin Kâdîkudâtî Celâlüddîn el-Kazvinî bu iddiaları kesin bir dille reddetmiştir. O, İbn Seyyidinnâs’ın bu tür şeylerden beri olduğuna, adalet ve iffetine şahitlik etmiştir.³⁸⁵

Sonuç olarak İbn Seyyidinnâs hakkında yapılan yorumlara bakıldığında temâyüz ettiği ilim dallarıyla ve kaleme aldığı kıymetli eserleriyle çevresinin dikkatini celbetmiştir. Bu konularda âlimlerin güvenini kazanmış ve onların övgülerine mazhar olmuştur. Onu eleştirenlerin çoğu aynı zamanda ona hem ahlakî hem de ilmî yönden övmüş ve vefatından sonra Mısır’da ona denk bir âlimin kalmadığını itiraf etmişlerdir.³⁸⁶

³⁸² Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 230.

³⁸³ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; a. mlf. *A’yân*, c. 5, s. 208.

³⁸⁴ Yûsufî, s. 221-222.

³⁸⁵ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, 479.

³⁸⁶ Safedî, *A’yân*, c. 5, s. 208; İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, 477; Şevkânî, *el-Bedrü’t-tâli*, c. 2, s. 250.

1.3. İlmî Yönü

1.3.1. Hocaları

İbn Seyyidinnâs'ın hayatını ele alan kaynakların geneli Zehebî'nin: "İbn Seyyidinnâs, takriben bine yakın hocadan ilim tahsil etti" ifadelerini aktarmışlardır. Fakat bu kaynaklar İbn Seyyidinnâs için birkaç hocanın ismini zikretmekle yetinmişlerdir. Muhammed er-Râvendî ise 182 hocanın ismini zikretmiştir.³⁸⁷ İbn Seyyidinnâs çalışmamızın bir bölümünü teşkil eden '*Uyûnü'l-eser*'de 23 hocasından istifade etmiştir. Bu hocalar hakkında tâlî kaynaklar başlığı altında geniş malumat verilmiştir. Tekrarın önüne geçmek için burada İbn Seyyidinnâs'ın yetişmesinde farklı yönlerden etkileri olduğu düşünülen üç hocası hakkında bilgi vermekle iktifa edilecektir. Bu hocaları şunlardır: Uzun süre refakat ettiği ve etkilendiği İbn Dakîkul'îd, Arap dili derslerini aldığı İbnü'n-Nehhâs el-Halebî (ö. 698/1299) ve ilmi seyahatlerinin ilk durağı olan İskenderiye'deki hocalarından el-Garrâfî.

1) İbn Dakîkul'îd: Tam ismi Ebü'l-Feth Takıyyüddîn Muhammed b. Alî b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî'dir.³⁸⁸ 625/1228 yılında anne ve babası hacca giderken Hicaz bölgesinde yer alan Yenbu' sahilinde seyreden bir gemide doğdu. Babası Ka'be 'de tavaf esnasında onu yanında taşıyarak âmil bir âlim olması için bol bol dua etti.³⁸⁹ Dedelerinden Mutî'nin bir bayram gününde giydiği çok beyaz kıyafetini görenlerin "bayram unu gibi" demeleri üzerine bu (Dakîk=un, 'id=Bayram Dakîkul'îd=Bayram unu) deyim kendisine lakap olmuş, arkasından da evlat ve torunları için kullanılmıştır. İbn Dakîkul'îd ilk eğitimine memleketi olan Mısır'ın Kûs kentinde babasının yanında başladı. Ünlü bir Mâlikî âlimi olan babasından bu mezhebin fikhını, hadis ve fıkıh usulü okudu. Bahâeddin Hibetullah b. Abdullah el-Kıftî'den ve bilahare gittiği Kahire'de İzzeddin b. Abdüsselâm'dan Şâfiî fikhı okudu. İbnü'l-Cümezyî, İbn Revâc, Abdülazîm b. Abdülkavî el-Münzirî gibi âlimlerden hadis dinledi. Önceleri Mâlikî mezhebine bağlı olan İbn Dakîkul'îd, sonra Şâfiî

³⁸⁷ Râvendî, c. 1, s. 173-245.

³⁸⁸ Zehebî, *Tezkire*, c. 4, s. 1481.

³⁸⁹ Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 209.

mezhebine intisap etti ve her iki mezhepte de derinleştii. Öğretim mesaisine memleketindeki Necîbiyye Medresesinde başladı ve daha sonra kendisi için inşa edilen Sâbıkıyya Medresesi diye anılan Dâru'l-Hadis'te ders verdi. Birçok öğrenci yetiştirdi ve ünü yayıldı. Memleketi Kûs'ta bir müddet Mâlikî kadılığı yaptıktan sonra Kahire'ye gitti. Kahire'nin önemli medreselerinde ders verdi. İbn Dakîkul'îd uzun bir dönem öğretim ve te'lîfle meşgul olarak yönetimden ve idarî vazifelerden uzak durdu. İleri bir yaşta Şâfiî kâdilkudatlığına getirildi. Vefatına kadar bu görevde kalmakla birlikte idarenin bazı icraatlarından rahatsız olduğu için zaman zaman bu görevi bırakmış ancak ikna edilerek tekrar görevini sürdürmesi sağlanmışır. Öğrencileri arasında müellifimiz İbn Seyyidinnâs ile birlikte İmâdüddîn İbnü'l-Esir el-Halebî, Kutbüddîn el-Halebî, Zehebî, Mizzî, Ebû Hayyân el-Endülüsî, Alâeddin Ali b. İsmâil el-Konevî ve Şemseddin İbn Adlân gibi meşhur âlimler bulunmaktadır.³⁹⁰

Aklî ve naklî ilimlere olan derin bilgisi yanında ahlak ve yaşayışıyla da örnek olan İbn Dakîkul'îd, kaynaklarda hadis hâfızı ve müctehid olduğu ifade edilmektedir. Sübkî, onun hakkında “el-müctehidü'l-mutlak” ifadesini kullanmakta ve yedinci yüzyılın başında gönderilen müceddid olduğu konusunda hocalarından hiçbirinin ihtilaf etmediğini kaydetmektedir.³⁹¹ Müellifimiz İbn Seyyidinnâs'a göre de hocası her yüzyılın başında dini tecdid için gönderilen müceddidlerden biridir.³⁹²

İbn Seyyidinnâs uzun yıllar İbn Dakîkul'îd'ten ayrılmamış, hadis ve fıkıh usulü gibi alanlarda kendisinden ilim tahsil etmiştir. Yukarıda da geçtiği üzere hocası onu sevmiş iltifatta bulunmuş, onun ilmine itimat etmiştir. Dolayısıyla İbn Seyyidinnâs hocaları arasında en fazla İbn Dakîkul'îd'den etkilenmiş görünmektedir. Nitekim İbn Seyyidinnâs'ın hayatını ele alan kaynaklar onun hocalarından söz ederken:“Uzun yıllar İbn Dakîkul'îd'e eşlik etti ve onun yanından mezun oldu”³⁹³ demişlerdir. Ayrıca el-Üdfüvî de İbn Seyyidinnâs hakkında: “Tirmizî'nin şerhine başladı fakat hocası İbn Dakîkul'îd'in izinden gitmek istediği için hedeflediği şeyin

³⁹⁰ Zehebî, *Tezkire*, c. 4, s. 1481-1483; Safedî, *el-Vâfi*, c. 4, 138-144; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, c. 2, s. 229-230; Ahmet Özel, “İbn Dakîkul'id”, *DİA*, Ankara 1999, c. 19, s. 407-409.

³⁹¹ Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 207-209.

³⁹² Safedî, *el-Vâfi*, c. 4, 140.

³⁹³ İbn Kâdi Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

gerisinde kaldı”³⁹⁴ diyerek İbn Seyyidinnâs’ın İbn Dakîkul’îd’den etkilendiğine işaret etmiştir.

İbn Seyyidinnâs da hocası İbn Dakîkul’îd’in bu etkisini ikrar edercesine onun için: “Gördüğüm hocalar içerisinde onun benzerini görmedim, rivâyette bulunduğum kişiler arasında ondan yücesinden rivâyette bulunmadım” ifadelerini kullandıktan sonra birçok meziyetini dile getirerek hakkını teslim etmiştir.³⁹⁵

Birçok alanda derin bilgi sahibi olan İbn Dakîkul’îd mümtaz eserler kaleme almıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

el-İlmâm fî ma ‘rifeti ehâdîsi ‘l-ahkâm,

el-İlmâm bi-ehâdîsi ‘l-ahkâm: bir önceki eserin muhtasarı mahiyetindedir.

İhkâmü ‘l- ahkâm şerhu ‘umdeti ‘l-ahkâm,

El-İktirâh fî beyâni ‘l-istulâh ve mâ üdîfe ilâ zâlike mine ‘l-ehâdîsi ‘l-ma ‘dûde mine ‘s-sihâh ve

*Tuhfetü ‘l-lebîb fî şerhi ‘t-Takrîb.*³⁹⁶

2) İbnü’n-Nehhâs el-Halebî: İbn Seyyidinnâs’ın Arap dili derslerini aldığı³⁹⁷ İbnü’n-Nehhâs’ın tam ismi Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî’dir. 29 Cemâziyelâhir 627/1230’de Halep’te doğdu.³⁹⁸ İlk tahsiline hadis âlimi olan babasının yanında başladı. Ebü’l-Bekâ İbn Y’âiş ve Cemâleddin İbn Amrûn’un’dan dil bilgisi ve edebiyat öğrendi. Ebû Abdullah Muhammed el-Fâsî’den kıraat dersleri aldı. Ebü’l-Müneccâ İbn Lütfî, Ebü’l-Kâsım İbn Revâha, Yûsuf b. Halîl gibi âlimlerden Halep’te hadis dinledi.

İbnü’n-Nehhâs, Moğol saldırısı nedeniyle Halep’ten ayrılıp Mısır’a gitti. Mısır’da birçok hocadan ilim tahsil etti. Dil, edebiyat, lügat ve şiire dair birçok eser ezberledi. Daha sonra tedris faaliyetlerine başlayan İbnü’n-Nehhâs’ın verdiği nahiv dersleri çok ilgi gördü ve onun şöhretinin yayılmasına vesile oldu. Fıkıh, hadis, tefsir

³⁹⁴ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

³⁹⁵ Râvendî, c. 2, s. 176-178.

³⁹⁶ İbn Dakîkul’îd’in eserleri için bkz. Bağdâtî, c. 2, s. 140.

³⁹⁷ İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476; Kandemir, “İbn Seyyidinnâs”, *DİA*, c. 20, s. 317.

³⁹⁸ Kütübî, c. 3, s. 294; Ziriklî, c. 5, s. 297; İsmail Durmuş, “İbnü’n-Nehhâs el-Halebî”, *DİA*, Ankara 2000, c. 21, s. 177

ve kıraat alanlarında da derin bilgi sahibi olan İbnü'n-Nehhâs, Kahire'deki Mansûriyye Medresesi, Tolunoğlu Camii, Akmer Camii ve başka medreselerde tefsir dersleri verdi. Onun hendese ve mantık alanlarında da bilgi sahibi olduğu, irticalen şiir söyleyecek kabiliyete sahip olduğu ve Cevherî'nin *es-Sihâh* adlı meşhur lügat kitabının çoğunu hıfz ettiği ifade edilmektedir.³⁹⁹ İbnü'n-Nehhâs mütevazılığı sebebiyle ulemâ kıyafetine bürünmemiş bayağı insanlar gibi giyinmiş, nahiv derslerinde fasih dil yerine avam dilini kullanmıştır. Son derece mütedeyyin, dürüst ve mutemet biri olduğu için kimi kadıların onun şahitliğini iki kişinin yerine saydığı ifade edilmektedir.⁴⁰⁰ İbnü'n-Nehhâs'ın öğrencileri arasında müellifimiz İbn Seyyidinnâs'ın yanında Zehebî, Ebû Hayyân el-Endülüsî, İbn Adlân, Kadı Nûreddîn İbrâhim el-İsnâî ve Cemâleddin İbn Nübâte gibi meşhur âlimler bulunmaktadır.⁴⁰¹

Kaynaklarda ifade edildiğine göre İbnü'n-Nehhâs hiç evlenmemiş, evini ve sofrasını sürekli ilim talebelerine açık tutmuştur.⁴⁰² İbnü'n-Nehhâs hayatını ibadet, zikir ve ders vermekle geçirmiş fazla eser kaleme almamıştır. Kendisine nispet edilen eserler şunlardır:

et-Ta'lika: İmruülkays'ın divanına şerh olarak yazılmıştır.

Hedyü ümmehâti'l-mü'minîn: Yûsuf b. İsmâil el-Kûfî'nin “*Kaside fi mâ yukâl bi'l-vâv ve'l-yâ*” adlı manzumenin şerhidir.

Şerhu'l-Mukkarib: İbn Uşfûr el-İşbîlî'nin nahve dair kitabının bir kısmının şerhidir.⁴⁰³

3) el-Garrâfî: Tam adı Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Abdilmühsin b. Ebi'l-Abbâs El-Garrâfî eş-Şâfiî el-İskenderî'dir. 628/1230'da doğmuştur.⁴⁰⁴Yukarıda da geçtiği üzere İbn Seyyidinnâs İskenderiye'ye üç ilmi seyahat düzenlemiştir. Yaklaşık yüz hocadan hadis yazdığını ancak bunlar içerisinde el-Garrâfî dışında ilmi ile tanınmış ve kendisine itimat edilecek başka şeyh bulunmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁵

³⁹⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 2, s. 10-14; Kütübî, c. 3, s. 294.

⁴⁰⁰ Safedî, *el-Vâfi*, c. 2, s. 11-12; Durmuş, “İbnü'n-Nehhâs el-Halebî”, *DİA*, c. 21, s. 178.

⁴⁰¹ Durmuş, “İbnü'n-Nehhâs el-Halebî”, *DİA*, c. 21, s. 177

⁴⁰² Safedî, *el-Vâfi*, c. 2, s. 11; Kütübî, c. 3, s. 294.

⁴⁰³ Zirikli, c. 5, s. 297; Durmuş, “İbnü'n-Nehhâs el-Halebî”, *DİA*, c. 21, s. 178.

⁴⁰⁴ Safedî, *A'yân*, c. 3, s. 255.

⁴⁰⁵ Râvendî, c. 2, s. 208.

İbn Seyyidinnâs'ın verdiği bilgilere göre ilim ve irfanda akranlarını geride bırakan el-Garrâfi'nin tüccar olan babası henüz küçük yaşlarındayken onu kendisi ile birlikte Bağdat, Halep, Şam ve Kahire gibi dönemin önemli ilim merkezlerinde dolaştırdı ve buralardaki âlî isnatlara sahip birçok seçkin hocadan ilim tahsil etmesine vesile oldu.⁴⁰⁶ İskenderiye'deki Nebîhiyye Dâru'l-Hadisi'nde hadis hocalığı yapan el-Garrâfi'nin hadis ve fıkıh alanında derin bilgi sahibi ve güvenilir olduğu ifade edilmektedir. Kendisinden İbn Dakîkul'îd, Zehebî ve İbn Seyyidinnâs gibi büyük âlimler ilim tahsil etmişlerdir.⁴⁰⁷ Kaynaklarda kendisine nispet edilen bir eser görülmemektedir.

1.3.2. Öğrencileri

Yukarıda da geçtiği üzere Zehebî, İbn Seyyidinnâs'ın birçok talebe yetiştirip mezun ettiğini belirtmiştir.⁴⁰⁸ Zehebî'nin bu ifadeleri, birçok talebenin uzun bir süre ondan ders aldığını gösterir. Dolayısıyla İbn Seyyidinnâs'ın başarılı bir müderris olduğu gerçeğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. İbn Seyyidinnâs iyi bir hadisçi olmasıyla birlikte onu başarılı kılan özelliği, iyi bir eğitimcide bulunması gereken birçok vasfa sahip olmasıdır. Nitekim yukarıda da geçtiği gibi hakkında yapılan değerlendirmelere baktığımızda güzel ahlaklı, alçak gönüllü, güler yüzlü, esprili kişiliği, talebeleri sevmesi, kitaplarını kimseden esirgememesi gibi hasletler, talebelerin ona yönelmesine ve derslerine devam etmesine ortam hazırlamıştır.

Burada çok sayıdaki öğrencileri içinden İbn Seyyidinnâs ile münasebetleri göz önüne alınarak iki önemli örnek isim seçilip onlar hakkında bilgi vermekle iktifa edilecektir. Bunlardan biri uzun bir süre İbn Seyyidinnâs'a refakat etmiş, başta çalışmamızın bir bölümünü teşkil eden “ *‘Uyûnü’l-eser*” olmak üzere eserlerinin çoğunu bizzat ondan dinlemiş tarihçi, edebiyatçı ve şair Salâhuddîn es-Safedî'dir.

⁴⁰⁶ Râvendî, c. 2, s. 207-208.

⁴⁰⁷ Safedî, *A'yan*, c. 3, s. 255; Râvendî, c. 2, s. 208.

⁴⁰⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 478.

Diğeri de ‘*Uyûnü’l-eser*’in rivâyetini icazet yoluyla İbn Seyyidinnâs’tan almış, muhaddis ve biyografi yazarı Sirâcüddîn İbnü’l-Mülakkın’dır (ö. 804/1401).⁴⁰⁹

1) Safedî: Tam adı Ebü’s-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn b. Aybeg b. Abdillâh es-Safedî’dir. 696/1297 yılında Filistin’in Safed nahiyesinde doğdu.⁴¹⁰ 690/1291’de doğduğu da rivâyet edilmiştir.⁴¹¹ Neseb bakımından Türk’tü.⁴¹² Çocuk yaşlarında resim ile ilgilendi ve bu konuda mahir oldu. Kendi memleketinde eğitimine başlayan Safedî, Arap grameri, mantık ve aklî ilimleri okudu. Daha sonra başta Takıyyüddin es-Sübkî, Bedreddin İbn Cemâa ve Zehebî olmak üzere Dımaşk’ın tanınmış hocalarından muhtelif ilimleri tahsil etti. Dımaşk’ta el-Medresetü’t-Takaviyye’de ders veren Safedî’nin derslerine Zehebî, Birzâlî, Mizzî ve İbn Kesîr gibi hocaları da iştirak etmiş ve onun ilminden ve zekâsından övgüyle bahsetmişlerdir.⁴¹³ Daha sonra Kahire’ye giden Safedî buradaki değişik hocalardan ilim tahsil etti. Kahire’de bulunduğu dönemde uzun bir zaman İbn Seyyidinnâs’a eşlik etti, tarih, siyer⁴¹⁴ ve yazdığı eserleri onun yanında okudu ve onunla kaynaştı.⁴¹⁵ Özellikle edebiyat alanında İbn Seyyidinnâs’tan etkilendi.⁴¹⁶ Safedî Kahire’den ayrıldıktan sonra da İbn Seyyidinnâs ile irtibatını sürdürdü ve vefatına kadar onunla mektuplaştı. O, İbn Seyyidinnâs ile birbirlerine yazdıkları mektuplara eserlerinde yer verir.⁴¹⁷ Devletin değişik kademelerinde görev alan Safedî, Şam’da Beytülmâl vekilliği görevindeyken 764/1362’de vefat etti.⁴¹⁸

İlim tahsiline önem veren Safedî tarih ve edebiyat alanında zirveye ulaşmış ve bu alanlarda çok sayıda nefis eser kaleme almıştır. Safedî’nin eserlerinin sayısı hakkında kaynaklarda farklı rakamlar zikredilmiştir.⁴¹⁹ Örneğin Tâceddin Sübkî, Safedî’nin kendisine 600’den fazla cilt kitap yazdığını ifade ettiğini kaydetmiştir.⁴²⁰ Safedî’nin en büyük ve en önemli eseri biyografi alanında yazdığı *el-Vâfi bi’l-*

⁴⁰⁹ Râvendî, c. 1, s. 350.

⁴¹⁰ Sübkî, *Tabakât*, c. 10, s. 5-6; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 2, s. 87-88; İsmail Durmuş, “Safedî”, *DİA*, Ankara 2008, c. 35, s. 447-450.

⁴¹¹ Safedî, *A’yân*, c. 1, s. 7.

⁴¹² M.Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler)*, İstanbul, Endülüs Yayınları, 1991, s. 326; Durmuş, “Safedî”, *DİA*, c. 35, s. 447.

⁴¹³ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 2, s. 87-88; Durmuş, “Safedî”, *DİA*, c. 35, s. 447.

⁴¹⁴ Safedî, *A’yân*, c. 1, s. 9.

⁴¹⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 220.

⁴¹⁶ Sübkî, *Tabakât*, c. 10, s. 5.

⁴¹⁷ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 222-226; Safedî, *A’yân*, c. 5, s. 208-244.

⁴¹⁸ Sübkî, *Tabakât*, c. 10, s. 6.

⁴¹⁹ Safedî’nin eserleri için bkz. Durmuş, “Safedî”, *DİA*, c. 35, s. 448-450.

⁴²⁰ Sübkî, *Tabakât*, c. 10, s. 5.

Vefeyât adlı eseridir. Basılı olan bu eser bir tür biyografik ansiklopedidir.⁴²¹ Safedî, bu eserinde sahâbeler döneminden başlayarak din, devlet, ilim ve sanat adamlarla meşâyih, evliya ve sâlihlerden meydana gelen 14.000 biyografiyi ele almıştır.⁴²² *el-Vâfi*, siyasi İslâm tarihi kadar İslâm medeniyeti ve düşünce hareketleri bakımından da eşsiz bir eserdir. *el-Vâfi*'de İslâm dünyasında ortaya çıkan mezheplerin kurucularını, çeşitli görüş sahibi kimselere dair bilgileri ve değerli belgeleri bulmak mümkündür.⁴²³

Safedî'nin eserlerinden diğer bazıları şunlardır:

A 'yânü'l-asr ve a 'vânü'n-nasr: Safedî'nin muasırı 2017 kişinin biyografisini ihtiva eder.

Nektü'l-himyân fi nuketi'l-'umyân: Meşhur Müslüman âmâların biyografileri hakkındadır.

Tezkiretü'l-edeb: Müellife ait edebiyat, şiir ve nesir koleksiyonudur.

Cinânü'l-cinâs fi 'ilmi'l-bedî': Cinâs ve türleri ele alınmıştır.⁴²⁴

2) İbnü'l-Mülakkın: Tam adı Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî'dir. 723/1323 yılında Kahire'de doğdu.⁴²⁵ Meşhur bir nahiv âlimi olan babası aslen Endülüslü olup sonradan Kahire'ye yerleşti. İbnü'l-Mülakkın'ın doğumundan bir sene sonra vefat etti. Vefatından önce oğlunun himayesini arkadaşı İsâ el-Meğribî'ye vasiyet etti. Daha sonra İbnü'l-Mülakkın'ın annesi ile evlenen İsâ el-Meğribî, İbn Tolon Camii'nde tecvid kaidelerine göre Kur'ân okumayı (telkîn) öğrettiği için Ömer ona nisbetle İbnü'l-Mülakkın diye anıldı. Fakat kendisi bu künyeden hoşlanmaz ve künyesini İbnü'n-Nahvî diye yazardı. İbnü'l-Mülakkın üvey babasından Kur'ân okuyup hâfiz oldu. Mâlikî mezhebinin fikhıyla meşgul oldu ve Cemmâilî'nin *'Umdetü'l-ahkâm* adlı eserini ezberledi. Daha sonra babasının arkadaşlarından birinin telkiniyle Şâfiî mezhebine yöneldi ve imam Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'ini ezberledi. Kahire'de müellifimiz İbn Seyyidinnâs ve onun öğrencisi Moğultay b. Kılıç gibi meşhur âlimlerden ilim tahsil ettikten sonra Kudüs, Dımaşk, Mekke ve Medine gibi ilim merkezlerine giderek oradaki hocalardan da

⁴²¹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1. baskı, 29 cilt, thk. Ahmed Arnavut, Türkî Mustafa, Beyrut, Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 2000/1420.

⁴²² İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 2, s. 87; Durmuş, "Safedî", *DİA*, c. 35, s. 448.

⁴²³ Günaltay, s. 326.

⁴²⁴ Durmuş, "Safedî", *DİA*, c. 35, s. 448-50.

⁴²⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, c. 5, s. 41.

istifade etti. Maddi durumu iyi olan İbnü'l-Mülakkın henüz küçük yaşlarda ilim tahsiline başladı fıkıh, hadis, tefsir, tarih, kıraat ve Arap dili alanlarında kendini yetiştirdi. Kahire'deki çeşitli medreselerde dersi verdi. Öğrencileri arasında İbn Hacer el-Askalânî, Sıbt İbnü'l-Acemî, Takıyüddin el-Fâsî, Takıyüddin el-Makrîzî ve İbn Demâmînî gibi ünlü âlimler yer alır. Bir süre kadı nâibliği görevi dışında resmî görevlerde bulunmayan İbnü'l-Mülakkın zamanının çoğunu te'lif ve tedrise ayırdı. 804/1401 yılında Kahire'de vefat etti. Erken bir yaşta eğitime başlaması, maddi durumunun iyi olması, zengin bir kütüphaneye sahip olması ve uzun bir müddet resmî vazife almamasından dolayı İbnü'l-Mülakkın te'life erken bir dönemde başlamış, çeşitli alanlarda takriben 300 eser yazmıştır. Ancak hayatının sonlarına doğru kütüphanesi'nin yanması kitaplarından bazılarının gün ışığına çıkmasını engellemiştir.⁴²⁶

Eserlerinin çokluğuyla meşhur olan İbnü'l-Mülakkın'ın eserlerinden bazıları şunlardır:

Şevâhidü't-tavzih fî şerhi'l-Câmi'i's-Sahih: Müellif hocaları Kutbüddîn el-Halebî ve Moğultay b. Kılıç'ın Buhârî şerhlerini esas alıp bazı ilavelerde bulunarak yazdığı bu eser yirmi cilttir. Millet Kütüphanesi (Feyzullah Efendi, no. 377-392) başta olmak üzere muhtelif kütüphanelerde kitabın değişik ciltlerine ait yazmaları mevcuttur.

el-İ'lâm bi fevâ'idi'Umdetü'l-ahkâm: Yukarıda ismi geçen Cemmâilî'ye ait eserin şerhidir.

Tühfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc: Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'indeki fikhî hükümlere dayanak teşkil eden hadisler hakkındadır.

'Umdetü'l- muhtâc ilâ kitabi'l-minhâc: Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserinin şerhidir.

et-Tezkire fî'l- fikhi'ş-Şâfiî.

el-İkdü'l-müzheb fî tabakâti'l-mezheb: Müellifin zamanına kadar olan 1200 Şâfiî aliminin biyografisini kapsar.

⁴²⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr*, c. 5, s. 41-46; Ahmet Özel, "İbnü'l-Mülakkın", *DİA*, Ankara 2000, c. 21, s. 150-152.

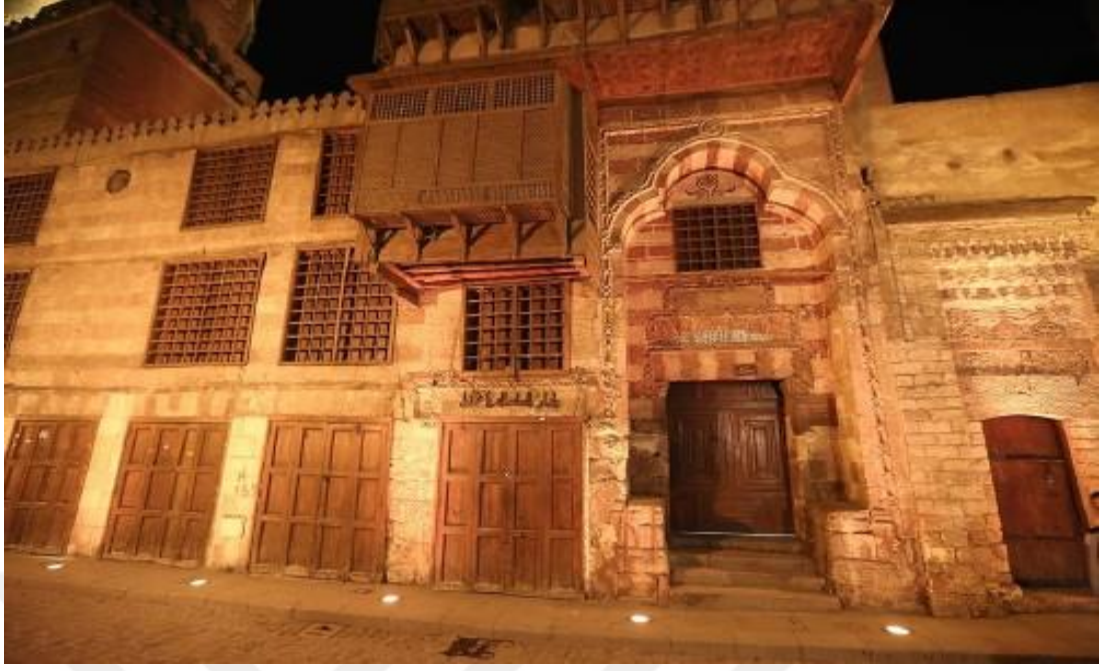
1.3.3. İlmî Şahsiyeti ve Tarihçiliği

Evleri kitapla dolu bir ailede gözlerini dünyaya açan İbn Seyyidinnâs babası ve çevresinin de etkisiyle daha çocuk yaşlarında ders halkalarına katıldı. Hadis ilmine yöneldi ve bu ilime son derece ehemmiyet verdi. Hadis alanında sayısız kitap okudu, bine yakın hocadan ders aldı ve hâfızlık derecesine ulaştı. Yukarıda da işaret edildiği üzere tahsiline hadis âlimi olan babasından aldığı derslerle başlayan İbn Seyyidinnâs, hadis öğreniminin aşamaları olan huzur ve semâ' merhalelerini geçinceye kadar babasının gözetiminde eğitimini sürdürdü. Genç İbn Seyyidinnâs erdemli ve güzel ahlak sahibi olan babasının gözetiminde iyi bir eğitim aldıktan ve sağlam bir karaktere sahip olduktan sonra İskenderiye, Şâm, Kudüs, Mekke ve Medine gibi ilim merkezlerine yolculuk yaptı ve olgunlaştı. İlim tahsil ederken muhaddislerin özen gösterdiği ve uğruna türlü meşakatlere katlandığı âlî isnatlarla temeyyüz etmiş âlimlerden ilim tahsil etmeye özen gösterdi. O, Abdurrahîm b. Yûsuf el-Mevsilî (ö. 687/1288), Ġazî el-Hellâvî (ö. 690/1291), Muhammed b. Abdülmü'min es-Sûrî (ö. 690/1291), Ebü'l-Feth İbn el-Mucâvir (ö. 690/1291), Ebû İshâk İbnu'l-Vâsîtî el-Hanbelî (ö. 692/1293) gibi devrinin en önemli âlimlerinden ders aldı. İbn Seyyidinnâs sadece erkek hocalardan ders almakla kalmamış Emetü'l-Hak Şâmîye bint el-Hasen b. Muhammed el-Bekrî (ö. 685/1286) ve Mü'nise hatun bint. Sulatan el-Melikü'l-Âdil b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Şâdî (ö. 693/1294) gibi bayan hocalardan da ders almıştır.⁴²⁸ Birçok âlim de İbn Seyyidinnâs'a talebelik yapmış ve ondan ilim tahsil etmiştir.

İlim tahsili için yaptığı seyahatlerle ilmi yönden kemale ulaşan İbn Seyyidinnâs, ardından Kahire'ye döndü. Dönemin Kâmilîyye Medresesi'nin hadis hocası İbn Dakîkul'îd, İbn Seyyidinnâs'ın üstün başarısının farkına vardı ve onu yanına mu'îd olarak aldı.

⁴²⁷ Yukarıda ismi geçen eserlerin baskısı mevcuttur. İbnü'l-Mülakkın'ın eserleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Özel, "İbnü'l-Mülakkın", *DİA*, c. 21, s. 150-152.

⁴²⁸ Safedî, *el-Vâfî*, c. 1, s. 220; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

İbn Seyyidinnâs'ın Uzun Yıllar İlim Tahsil Ettiği Kâmilîyye Medresesi

İbn Seyyidinnâs sadece hadis ilmini tahsil etmekle kalmadı fıkıh ve fıkıh usulünü hocası İbn Dakîkul'îd'den tahsil etti⁴²⁹ ve Şirâzî'nin Şâfiî fikhının beş muteber kitabından biri sayılan *et-Tenbih*⁴³⁰ adlı eserini ezberledi.⁴³¹

İbn Seyyidinnâs daha çok hadis ve tarih bilgini olarak tanınmasına rağmen edebi alanda da önemli çalışmalara imza attı. Arap dilini dönemin en önemli hocalarından olan İbnü'n-Nehhâs el-Halebî'den okuyan İbn Seyyidinnâs, dil ve edebiyat sahasında derinleşti ve harika şiirler kaleme aldı.⁴³² Nitekim Hz. Peygamber'in methine dair yazdığı *Büşa'l-lebîb bî zikra'l-habîb* adlı eseri ve kaynaklarda yer alan Safedî ile birbirlerine yazdıkları şiirler⁴³³ onun edebi yönünü açıkça göstermesi açısından kâfidir. Safedî, İbn Seyyidinnâs'ın şiirlerinde etkileyici bir üslup ve akıcı bir dil kullandığını ve şiirlerinin duygu yüklü olduğunu kaydeder.⁴³⁴

İbn Seyyidinnâs âruz ilmini bir hocadan ders almadan kendisi çalışmış ve bu alanda bir eser kaleme almıştır. Aynı şekilde kimseden ders almadan mağrib ve doğu hatlarını mükemmel şekilde ve hızlı yazdığı ifade edilmiştir.⁴³⁵ Nitekim Safedî onun yazısını insanın seyredince zevk aldığı çiçek bahçelerinden daha güzel ve göz alıcı olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁶ Dönemin sultanı yazısını beğenerek ona Dîvânü'l-İnşâ'da görev vermiştir.⁴³⁷

Bir müellif olarak İbn Seyyidinnâs, eserlerinde şiir ve nesri, hadis ve tarihi, rivâyet ve dirâyeti bir araya getirmeyi başarabilmiştir.

⁴²⁹ İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

⁴³⁰ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şirâzî, *et-Tenbih fî fur'i'l-fikhi's-Şafi'i*, 1. baskı, Beyrut, Alemü'l-Kütüb 1983. *et-Tenbih*: Delillerin ve tartışmaların yer almadığı bu muhtasar eser Şâfiî fikhının beş muteber kitabından biri olup üzerinde çok sayıda şerh yazılmış, çeşitli ilmi konulara konu olmuş, Latince, Fransızca ve Almanca'ya tercüme edilmiştir. Bkz. Bilal Aybakan. "Şirâzî Ebû İshâk", *DİA*, Ankara 2010, c. 39, s. 184-186.

⁴³¹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

⁴³² İbn Seyyidinnâs'ın edebi yönüne dair, Emin Münevfilî Abdülkerîm, *İbn Seyyidinnâs ve edebühü* adıyla, Câmîatü'l-Ezher külliyyetü'l-lugati'l-Arabiyye'de bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.

⁴³³ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 222-230; a. mlf. *A'yân*, c. 5, s. 219-244; Ayrıca Safedî, çağın ünlü edip ve âlimlerinden kendisine gelen mensur-mazum mektuplarla kendisinin bunlara verdiği cevapları ihtiva eden: *Elhânü's-sevâci' beyne'l-bâdi' ve'l-mürâci'* adlı eserinde İbn Seyyidinnâs ile birbirlerine yazdıkları mektuplara uzunca yer vermiştir. Bkz. Safedî, *Elhânü's-sevâci' beyne'l-bâdi' ve'l-mürâci'* 1. baskı, 2 cilt, thk. İbrâhîm Sâlih, Dîmaşk, Dâru'l-Beşâir, 2004, c. 2, s. 151-179.

⁴³⁴ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

⁴³⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221-222; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 477.

⁴³⁶ Safedî, *A'yân*, c. 5, s. 203.

⁴³⁷ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

Kaynaklarda İbn Seyyidinnâs'ın çok yönlü (المتفنون) bir âlim olduğu dile getirilmiş,⁴³⁸ değişik ilim dallarında -hadis, fıkıh, nahiv, siyer, tarih ve daha başka alanlarda- başarılı olduğu ifade edilmiştir. Temayüz ettiği alanlara atfen hâfız, muhaddis, fakih, edip ve tarihçi gibi ilmî lakaplarla anılan İbn Seyyidinnâs hadis ilmindeki şöhretiyle ön plana çıkmıştır.⁴³⁹ Başta Birzâlî ve Zehebî, olmak üzere çeşitli âlimler tarafından İbn Seyyidinnâs'ın hadisi, hadis râvilerini ve tabakalarını, hadislerdeki gizli kusurları iyi bildiği ve rivâyet ettiği konularda güvenilir olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁰ Aynı zamanda çağdaşları olan bu âlimler tarafından İbn Seyyidinnâs'ın tarihçilik yönüne de vurgu yapılmış ve bu alandaki üstünlüğü dile getirilmiştir. Nitekim Birzâlî onun siyer alanındaki, İbn Fazlullah el-Ömerî Hz. Peygamber sahâbe ve tâbiîler hakkındaki bilgisine, İbn Kesîr siyer ve tarih alanındaki nüfuzuna işaret etmiştir.⁴⁴¹

Bu âlimlerin beyanlarından ve İbn Seyyidinnâs'ın yazdığı eserlerden de anlaşıldığı gibi hadis ilminden sonra İbn Seyyidinnâs'ın temayüz ettiği alan şüphesiz tarih alanıdır. Zira o tarih ilmiyle uğraşmış, bu alanda kitaplar yazmış ve dersler vermiştir. Daha çocuk yaşta (677/1278) babasından Kâdî İyâz'ın (ö.544/1149) meşhur *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*; İbn Abdilberr'in *ed-Dürer fi ihtisâri'l-meğâzî ve's-siyer*; es-Süheylî'nin *er-Ravzü'l-ünüf ve'l-meşr'u'r-rivâ'sı* gibi siyer alanında önemli olan eserleri okumuştur.⁴⁴² İbn Seyyidinnâs'ın daha sonra tarih alanında okuduğu bazı temel kaynaklar şunlardır:

İbn Hişâm'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye'si*,

Mûsâ b. Ukbe ve İbn Âiz'in *Kitâbu'l-Meğâzî*'leri,

İbn Sa'd'ın *et-Tabakât*'ı,

Ebû Arûbe el-Harrânî (ö. 318/ 931) *et-Tarih*'i,

⁴³⁸ Zehebî, *Mu'cem*, s. 175; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 478; Süyûtî, *Zeylü tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, s. 350; İbn Kesîr, c. 18, s. 372.

⁴³⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 219; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476; Ziriklî, c. 7, s. 34.

⁴⁴⁰ Zehebî, *Mu'cem*, s. 175; Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 220-222; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 477; Süyûtî, *Zeylü tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, s. 350; Kandemir, "İbn Seyyidinnâs", *DİA*, c. 20, s. 317.

⁴⁴¹ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 477; İbn Kesîr, c. 18, s. 372.

⁴⁴² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 459-460.

Ruşâtî'nin (ö. 542/1147) *İktibâsü'l-envâr ve iltimâsü'l-ezhâr fi ensâbi's-sahâbeti ve ruvâti'l-asâr*'ı.⁴⁴³

İbn Seyyidinnâs tarih alanındaki derin bilgisiyle çevresinin itimadını kazanmıştır. Sehâvî, yukarıda ismi geçen Sencar ed-Devâdârî'nin İbn Seyyidinnâs'ı takdir etmesinin sebebini onun tarihçiliğine bağlamış ve şunları aktarmıştır:

Sencar ed-Devâdârî, saygınlığı ve bilgisiyle mükemmel bir zat olan el-Hâfız ed-Dimyâtî'ya⁴⁴⁴ (613-705/1217-1306) aniden Buharî'nin (ö. 256/870) vefat tarihini sordu. ed-Dimyâtî o an Buharî'nin vefat tarihini hatırlayamadı. ed-Dimyâtî'dan sonra Sencar'ın yanına İbn Seyyidinnâs girdi, aynı soruyu ona da sordu. O, hemen cevap verdi. Bu ani cevap nedeniyle İbn Seyyidinnâs, Sencar nezdinde itibar kazandı ve Sencar ona daha fazla ikramda bulundu ve yakınlık gösterdi. (s. 80-81)⁴⁴⁵

Hocası İbn Dakîkul'îd de bu konuda İbn Seyyidinnâs'a güvenmiş, öyle ki derste geçen kişilerin biyografilerini ona havale etmiştir. İbn Seyyidinnâs ile aynı ders halkasını paylaşanlardan biri olan İmâdüddîn b. el-Kayserânî'nin (ö.736/1336)⁴⁴⁶ ifade ettiğine göre: “İbn Dakîkul'îd ders anlatırken ders içinde bir sahâbenin veya bir hadis ricâlinin ismi zikredildiğinde şeyh İbn Seyyidinnâs'a bu kişinin biyografisini sorar, o da hemen anlatmaya başladığı. O söze başladığında şeyh da dâhil herkes susar, onu dikkatle dinlerdi.”⁴⁴⁷

Tarih ilmi içinde siyer ve biyografi kısmına yoğunlaşan İbn Seyyidinnâs, siyer alanında “*Uyûnü'l-eser fi fûnüni'l-meğâzî ve's-şemâil ve's-siyer*”, sahâbe hakkında “*Minahu'l-midah ve el-Makâmâtü'l-'aliye fi kerâmâti's-sahâbeti'l-celiyye*” gibi nadide eserler kaleme almış ve bu eserleri öğrencilerine okutmuştur.⁴⁴⁸

Siyer yazarı diye meşhur olan İbn Seyyidinnâs'ın bu alandaki eserleri incelendiğinde onun tarihçiliği hakkında bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

İbn Seyyidinnâs bu alandaki eserlerini kaleme alırken belli bir yöntem dâhilinde hareket etmiştir. Örneğin *Uyûnü'l-eser*'de Hz. Peygamber'in hayatını

⁴⁴³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 456-458. Bu çalışmanın ikinci bölümünde bu kaynaklar hakkında geniş bilgi verilmiştir.

⁴⁴⁴ İbn Seyyidinnâs'ın hocası olan bu zat, aynı zamanda *Uyûnü'l-eser*'in kaynakları arasında da yer almaktadır. İkinci bölümünde hakkında geniş bilgi verilecektir.

⁴⁴⁵ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 80-81.

⁴⁴⁶ İsmâil b. Muhammed b. Abdillâh, Bkz. Safedî, *el-Vâfi*, c. 9, s. 130.

⁴⁴⁷ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; a. mlf. *A'yân*, c. 5, s. 206; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 477; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 80.

⁴⁴⁸ Müellifin eserleri hakkında bu bölümde geniş bilgi verilecektir.

kronolojik sıraya göre anlatırken; *Minahu 'l-midah*'ta sahâbe hayatını alfabetik sıraya göre ele almıştır.

İbn Seyyidinnâs aktardığı tarihi verileri sağlamlaştırmak için haberlerin rivâyetinde metinlerin güvenilirliğine birinci derecede tesir eden senedi esas almıştır. Aynı gayeye binaen kaynak belirtmeye önem vermiş ve kaynakları hakkında geniş bilgi vermiştir.

Çok yönlü bir âlim olan İbn Seyyidinnâs derin bilgi sahibi olduğu değişik ilim dallarından ve bunlara ait eserlerden istifade etmiş, başta hadis, siyer ve tarih olmak üzere ricâl, ensâb ve tabakât türü eserlerden yararlanmışır.

Siyer ve sahâbe hakkında yazdıkları eserlerinde yazılı kaynaklar ve hocalarından semâ' ve kırâ'at yoluyla aldığı bilgilerden istifade eden İbn Seyyidinnâs, dedesi ile bazı hocalarının özel notlarından da yararlanmışır.⁴⁴⁹ İbn Seyyidinnâs, topladığı veya sema' yoluyla aldığı bilgileri sadece aktarmakla kalmamış, doğruyu tespit etmek için farklı kaynaklar arasında karşılaştırma yapmış, konular üzerinde tartışma açmış ve görüş bildirmiştir. Nitekim eserinde birçok konunun akabinde “bu haberle ilgili benim görüşüm ise...”, “ben derim ki...”, ve “müellif der ki...” gibi ifadeler kullanmıştır.⁴⁵⁰

İbn Seyyidinnâs konuları işlerken gördüğü yanlış, hata veya eksikliklere işaret etmiş, o konudaki sahîh görüşü aktarmış ve gerektiğinde eleştiride bulunmuştur.

İbn Seyyidinnâs kendisinden önceki siyer yazarlardan etkilenmiş, muhteva, yöntem ve üslup gibi hususlarda onlardan istifade etmiştir. Ancak onun kendine has tarafları ve siyer yazıcılığına getirdiği yenilikler ve katkılar da mevcuttur.⁴⁵¹

Kaleme aldığı eserlerde oldukça çok miktarda kaynaktan istifade eden, hadis ve tarih ilminin olanaklarını elinden geldiğince değerlendirmeye çalışan İbn Seyyidinnâs'ın tarih ilmindeki birikimini bu alanda kaleme aldığı eserlerde maharetle kullandığı ve tarihçi kişiliğini ortaya koyduğu görülmektedir. Bu alanda kaleme

⁴⁴⁹ Bu çalışmanın ikinci bölümünde bu kaynaklar hakkında geniş bilgi verilmiştir.

⁴⁵⁰ *Uyûnü 'l-eser*'de dil ve yöntem başlığı altında bununla ilgili örnekler verilmiştir.

⁴⁵¹ Bu hususlarla ilgili “*Uyûnü 'l-eser*'de dil ve yöntem” ve “*Uyûnü 'l-eser*'in önemi ve ilmî değeri” alt başlıklara bakılabilir.

aldığı eserleri, yazdıkları günden itibaren âlimler tarafından kabul görmüş ve müracaat edilen kaynaklar arasında yerlerini almışlardır.

İbn Seyyidinnâs'ın eserlerinden istifade eden âlimlerden bazıları şunlardır: Mısır tarihçisi el-Makrîzî, *İmtâ'ü'l-esmâ bimâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-met'â*'da,⁴⁵²

Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ayâti ve's-süver*'de,⁴⁵³

Birçok eser yazmakla meşhur olan Süyûtî, *el-Hâvî lil fetâve fî'l-fikhi ve ulûmi't-tefsîr ve'l-hadis ve'l-usûl ve'n-nahv ve'l-irab ve sâir'l-fünûn*'da,⁴⁵⁴

Ünlü Medine tarihçisi es-Semhûdî (ö. 911/1506) *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*'da,⁴⁵⁵

Kastallânî *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*'de,⁴⁵⁶

Şâmî *Subulü'l-hudâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*'de,⁴⁵⁷

İbn Tolun ed-Dımaşkî (ö. 953/1546) *İ'lâmü's-sâ'ilin 'an kütübi seyyidi'l-mürselin*'de,⁴⁵⁸

Diyarбекрî *Târîhu'l-hamîs*'te,⁴⁵⁹

Hatîb eş-Şirbinî (ö. 977/1570) *es-Sirâcü'l-münîr fî'l-i'âne alâ m'arifeti ba'zı me'ani kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*'de,⁴⁶⁰

⁴⁵² Ebü Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdülkadir el-Makrîzî, *İmtâ'ü'l-esmâ bimâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-met'â*, 15 cilt, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Beyrut 1999, c. 14, s. 543.

⁴⁵³ Ebü'l-Hasan Bürhânüddîn İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî (ö. 885/1480), *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ayâti ve's-süver*, 22 cilt, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, 1983, c. 5, s. 128, c. 8, s. 368.

⁴⁵⁴ Süyûtî, *el-Hâvî lil fetâve fî'l-fikhi ve ulûmi't-tefsîr ve'l-hadis ve'l-usûl ve'n-nahv ve'l-irab ve sâir'l-fünûn*, 1. baskı, 2 cilt, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, c. 2, s. 207.

⁴⁵⁵ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh es-Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, 4 cilt, Beyrut, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, 2009/1430, c. 1, s. 198, 227, 246.

⁴⁵⁶ Kastallânî, c.1, 352, 399, 427, 434, 438, 614.

⁴⁵⁷ Şâmî, c. 1, s. 159, 407, c. 2, s. 124, c. 7, s. 228, c. 8, s. 68, c. 11, s. 224, 408.

⁴⁵⁸ Ebü'l-Fazl Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dımaşkî, *İ'lâmü's-sâ'ilin 'an kütübi seyyidi'l-mürselin*, thk. Mahmud Arnaût, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1986/1407, s. 53, 56, 59, 78, 143.

⁴⁵⁹ Diyarбекрî, c.1, s. 336, 387-88, 390, 547, 557, 560, 565, c. 2, s. 10, 186, 437, 538, c. 3, s. 60-61, 136, 139, 147.

İbn Allân (ö. 1057/1647) *Delîlü 'l-fâlihîn li turuki Riyâzi 's-sâlihîn*' de,⁴⁶¹

ez-Zürkânî (ö. 1122/1710) *Şerhu 'z- Zürkânî alâ Müvattâi 'l-İmam Mâlik*' de,⁴⁶²

Büceyremî (ö. 1221/1806) *Tühfetü 'l-habîb alâ Şerhi 'l-Hatîb*' de,⁴⁶³

Ahmed es-Sâvî (ö. 1241/1825), *Bülğatü 's-sâlik li akrabi 'l-mesâlik*' te,⁴⁶⁴

Şevkânî *Neylü 'l-evtâr şerhu münteka 'l-ahbâr*' da,⁴⁶⁵

Alûsî (ö. 1270/1854) *Rûhu 'l-me'ânî fî tefsîri 'l-Kur'âni 'l-'azim ve 's-sebi 'l-mesânî*' de,⁴⁶⁶

Şemsü'l-Hak Azimabâdî (ö.1382/1911) *Avnu 'l-ma'bûd fî şerhi Ebî Dâvûd*' da,⁴⁶⁷

Mevlâna Şiblî Nu'mânî (1857-1914) *Sîretü 'n-Nebî*' de,⁴⁶⁸

Keşmirî (1875-1933) *el- 'Arfü 'ş-şezî alâ Câmi 'i 't-Tirmizî*' de,⁴⁶⁹

el-Kettânî (1886-1962), *Nizâmü hükümeti 'n-nebeviye el-müsemma bi et-Terâtibü 'l-idâriyye*' de,⁴⁷⁰

⁴⁶⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Bağdâdî eş-Şirbinî, *es-Sirâcü 'l-münîr fî 'l-i'âne alâ m'arifeti ba 'zı me'ani kelâmi rabbine 'l-hakîmi 'l-habîr*, 4 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t. y. c. 2, s. 227.

⁴⁶¹ Muhammed b. Ali b. Muhammed b. 'Allân es-Siddikî eş-Şâfî, *Delîlü 'l-fâlihîn li turuki Riyâzi 's-sâlihîn*, 8 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabiyye, t. y. , c. 1, 102, c. 2, 18, 21, 55, 141, 155, c. 6, 222.

⁴⁶² Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhu 'z- Zürkânî alâ Müvattâi 'l-İmam Mâlik*, 4 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411, c. 1, s. 82, 183, 417.

⁴⁶³ Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî, *Tühfetü 'l-habîb alâ Şerhi 'l-Hatîb el-Bağdâdî*, 1. baskı 5 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996, c. 4, s. 432.

⁴⁶⁴ Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Bülğatü 's-sâlik li akrabi 'l-mesâlik*, 4 cilt, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995, c. 1, s. 173.

⁴⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *Neylü 'l-evtâr şerhu münteka 'l-ahbâr*, 9 cilt, nşr. İdâretü't-Tabâtü'l-Münîre, y. y. , t. y. , c. 1, s. 98, 165, 179, 190, 202, 228, 230, 272, 287, 311, 346, 351, c. 2, 8, 16, 20, 44, 174, 187, 200, 211, c. 3, s. 106, 155, 192, 219, 226, 264.

⁴⁶⁶ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmud el-Alûsî, *Rûhu 'l-me'ânî fî tefsîri 'l-Kur'âni 'l-'azim ve 's-sebi 'l-mesânî*, 30 cilt, Beyrut, Dârü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t. y. , c. 2, s. 108, c. 26. s.37, c. 28, s. 45.

⁴⁶⁷ Muhammed Şemsü'l-Hak Azimabâdî, *Avnu 'l-ma'bûd fî şerhi Ebî Dâvûd*, 2. baskı, 14 cilt, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415, c. 1, s. 171.

⁴⁶⁸ Şiblî Numânî, s. 50.

⁴⁶⁹ Muhammed Enver Şâh Hüseyinî Keşmirî, *el- 'Arfü 'ş-şezî alâ Câmi 'i 't-Tirmizî*, 1. baskı, thk. Mahmud Ahmed Şakir, Hindistan, Müessetü'd-Duhâ, t. y. c. 1, s. 146, 193, 237, 275.

Son devrin önemli hadis alimî Nâsirüddin el-Elbânî (1914-1999) *es-Semerü'l-müstetâb fî fıkhi's-sünne ve'l-kitâb*,⁴⁷¹ adlı eserlerinde İbn Seyyidinnâs'ın kitaplarından istifade etmişlerdir.

İbn Seyyidinnâs bazı yönlerinden eleştirilmişse de bilgisi, doğruluğu ve güvenilirliği yönünden tenkit edilmemiş, hocalarının ve çevresinin itimadını kazanmıştır. Vefatından sonra onun yerini dolduracak, ona denk bir âlimin bulunmadığı ifade edilmiştir.⁴⁷² Kaynaklarda İbn Seyyidinnâs'ın ilmi yönden tenkit edildiğine dair bir kayda rastlanılmamıştır.

1. 4. Eserleri

Kuşkusuz bir şahsiyetin ilmî değerini ortaya koyan, onu unutulmaz kılan ve hayırla yâd edilmesine vesile olan hususlardan biri de onun bıraktığı kültürel mirastır. İbn Seyyidinnâs büyük hadis hâfızı sayılan çağdaşları Zehebî ve İbn Kesîr gibi âlimlere nazaran az sayıda eser kaleme almıştır. Ancak onun kaleme aldığı her bir eseri mümtaz bir ilmî şahsiyeti ortaya çıkarmakta, onu İslâm ilim tarihine büyük katkıları olan İbn Abdilber, Zehebî ve İbn Kesîr gibi âlimlerin sınıfına koymaktadır. Kaleme aldığı her bir eseri onun ilmi üstünlüğüne şahitlik etmekle birlikte özellikle konumuzun bir kısmını teşkil eden '*Uyûnü'l-eser*'de takip ettiği yöntem, kullandığı dil, yaptığı tahliller, onun derin bilgisini ve keskin zekâsını ortaya koymakta, hayırla yâd edilmesine vesile olmaktadır.

İbn Seyyidinnâs hadis, siyer, biyografi ve edebiyat (şiir) alanlarında her biri müstakil bir çalışmaya layık eserler kaleme almış ve onun eserleri âlimler tarafından kabul görmüştür. İbn Seyyidinnâs'ın eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

⁴⁷⁰ Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîrel-Kettânî, *Nizâmü hükümeti'n-nebeviye el-müsemme bi et-Terâtibü'l-idâriyye*, 2. baskı 2. Cilt, thk. Abdullah el-Hâlidî, Beyrut, Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, t.y., c. 1, s. 280-281,284.

⁴⁷¹ Nâsirüddin el-Elbânî, *es-Semerü'l-müstetâb fî fıkhi's-sünne ve'l-kitab*, 1. baskı, 2 cilt, Küveyt, Dâr Ğarrâs 1422/2001, c. 1, s. 64-65, 109, 218, 411-412, 750.

⁴⁷² Safedî, *A'yân*, c. 5, s. 202-203; Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 269; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476-477.

1.4.1. ‘Uyûnü’l-Eser fi Fünûni’l-Megâzî ve’ş-Şemâil ve’s-Sîyer (es-Sîretü’l-Kübrâ)

es-Sîretü’l-Kübrâ olarak da bilinen ve alanında zirve olan ‘*Uyûnü’l-eser*, tartışmasız İbn Seyyidinnâs’ın en meşhur eseridir. İbn Seyyidinnâs’ın isminin anıldığı her yerde ‘*Uyûnü’l-eser* de onunla anılmıştır. ‘*Uyûnü’l-eser*, müellifinin herkesçe tanınmasına vesile olmuştur, dersek herhâlde mübalağa yapmış sayılmayız. İbn Seyyidinnâs’ın biyografisini yazanlar eserlerini aktarırken hep ‘*Uyûnü’l-eser*’e öncelik vermişlerdir. Bildiğimiz kadarıyla İbn Seyyidinnâs’ın eserleri arasında ‘*Uyûnü’l-eser*’i zikretmeyen hiçbir yazar yoktur. Bu yazarların çoğu ‘*Uyûnü’l-eser*’i övmüştür.⁴⁷³ Aynı şekilde meşhur biyobibliyografya yazarları da eserlerinde ona yer vermişlerdir.⁴⁷⁴ Çalışmamızın bir bölümünü teşkil eden bu eser üzerinde ikinci bölümde ayrıntılı olarak duracağımızdan burada bu kadarıyla iktifa ediyoruz.

1.4.2. Nûrû’l-‘Uyûn fi Telhîsi Sîreti’l-Emîni’l-Me’mûn (es-Sîretü’s-Süğrâ)

‘*Uyûnü’l-eser*’e mukabil *es-Sîretü’s-süğrâ* olarak da anılan bu eser kaynaklarda ‘*Uyûnü’l-eser* ile birlikte zikredilmektedir.⁴⁷⁵ Safedî *Nûrû’l-‘Uyûn*’un ‘*Uyûnü’l-eser*’in muhtasarı olduğunu ve bizzat (bunu) müelliften dinlediğini belirtmiştir.⁴⁷⁶ Adından da anlaşıldığı üzere bu eser ‘*Uyûnü’l-eser*’in özetidir. Müellif eserin girişinde bilenler için hatırlatıcı, müptediler için okunması ve ezberlenmesi kolay olsun diye ‘*Uyûnü’l-eser*’de yer alan konuları birkaç yaprakta

⁴⁷³ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 270; İbn Kesîr, c. 18, s. 372-373; Sıbtu İbni’l-Acemî, *Nûru’n-nibrâs*, c. 1, s. 3; İbnü’l-İmâd, c. 8, s. 190; İbn Kâdı Şühbe, c. 2, s. 296; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476; Sehâvî, *el-İ’lân*, s. 161; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1183; Şevkânî, *el-Bedrü’t-tâli*, c. 2, s. 250; Şiblî Numânî, s. 50.

⁴⁷⁴ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1183; Bağdatlı, c. 2, s. 149; Kettânî, *er-Risâletü’l-müstetrafe*, s. 109; el-Müneccid, s. 122; Ali Rıza Karabulut, *Mu’cemü’l-mahtûtâti’l-mevcûde fi mektebâti İstanbul ve Anadolu*, y.y., t.y., s. 1355-1356.

⁴⁷⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1183; Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, c. 20, s. 317.

⁴⁷⁶ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

özetlediğini belirtmiştir.⁴⁷⁷ Resûlullah'ın nesebi konusuyla kitabına başlayan İbn Seyyidinnâs, siyer-meğâzî ve şemâil konularını oldukça kısa bir şekilde ele almıştır. İbn Seyyidinnâs 'Uyûnü'l-eser'de olduğu gibi bu eserinde de Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik sıraya göre ele almış ancak 'Uyûnü'l-eser'den farklı bir tarz kullanarak Hz. Peygamber'in yaşını takip ederek olayları aktarmış ve net tarihler vermiştir. Örneğin: "Hz. Peygamber'in yaşı 8 yıl 2 ay 10 güne ulaşınca dedesi Abdülmuttalib vefat etti. 12 yıl 2 ay 10 güne ulaşınca amcası Ebû Tâlib ile birlikte Şâm yolculuğuna çıktı. Hz. Peygamber'in yaşı 25 yıl 2 ay 10 güne ulaşınca Hz. Hatîce ile evlendi. 35 yaşına ulaşınca Ka'be'nin yeniden inşasına tanıklık etti"⁴⁷⁸ şeklinde Hz. Peygamber'in yaşını takip ederek olayları aktarmıştır. İbn Seyyidinnâs bu eserinde gazve ve seriyyelerin sayılarını zikretmekle yetinmiş onlar hakkında bilgi vermemiştir.⁴⁷⁹ Bunların akabinde Vedâ Haccı hakkında bilgi aktaran İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnü'l-eser'de olduğu gibi Hz. Peygamber'in sıfatları (şemâil), isimleri, ahlakı, giyimi, yaptığı latifeler hakkında bilgi vermiştir. Bunların devamında Hz. Peygamber'in hanımları, çocukları, amca ve halaları, hizmetçileri, köleleri, korumaları, elçileri, kâtipleri, silahları, at ve develeri, ev eşyaları, mu'cizeleri ve Hz. Peygamber'in vefatı, teçhiz ve defin işlemleri hakkında bilgiler aktarmıştır.⁴⁸⁰ Eser altmış bab halinde düzenlenmiş olup çeşitli baskıları mevcuttur.⁴⁸¹

1.4.3. Büşra'l-Lebîb bi Zikra'l-Habîb

Hz. Peygamber'in methine dair yazılan bu eser, alfabetik olarak sıralanmış 29 kaside içermektedir.⁴⁸² Safedî bu eseri bizzat müelliften okuduğunu belirtmiştir.⁴⁸³ Eserde Hz. Peygamber'in sıfatları (şemâil), isimleri, hususiyetleri ve mu'cizeleri dile

⁴⁷⁷ İbn Seyyidinnâs, *Nürü'l-'uyûn fi telhîsi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*, thk. Muhammed Ğassân Nasûh Azkûl, Beyrut, Dârü'l-Minhâç, 2006, s. 30.

⁴⁷⁸ İbn Seyyidinnâs, *Nürü'l-'uyûn*, s. 35-36.

⁴⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, *Nürü'l-'uyûn*, s. 40-41.

⁴⁸⁰ İbn Seyyidinnâs, *Nürü'l-'uyûn*, s. 41-137.

⁴⁸¹ Râvendî, c. 1, s. 353; Kandemir, "İbn Seyyidinnâs", *DİA*, c. 20, s. 317.

⁴⁸² Yûsufî, s. 217.

⁴⁸³ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

getirilerek Hz. Peygamber methedilmiş ve her kasidenin şerhi de yapılarak takiben verilmiştir.⁴⁸⁴

Yûsufî, İbn Seyyidinnâs'ın bu eseri yazmasıyla ilgili şu olayı aktarır:

İbn Seyyidinnâs'ın yanağında bir çıban çıkmıştı ve gittikçe büyümüşü, öyle ki gözünü kapatıp İbn Seyyidinnâs'ın görüşünü engellemeye başlamıştı. Bu durum devam ederken birkaç gece sonra hatrına Resûl-i Ekrem'e halini arz etmek geldiğini ve 'Ey Efendim! Ey Resûlallah! Yüzümdeki bu yara artık bana zarar vermeye başladı' diyerek ve Resûlullah'ı vesile kılarak yüce Allah'a dua ettiğini kendisi bana söylemişti. Bunun üzerine İbn Seyyidinnâs o gece rüyasında Resûlullah'ı gördüğünü ve Resûlullah'ın mübarek elleriyle yüzündeki çıbanı sıvazladığını, sıvazlamasıyla çıbanın patladığını, bunu hissedip uyandığında yarasından bir şeylerin aktığını gördüğünü yine kendisi bana anlatmıştı. Buna sevinen İbn Seyyidinnâs, Hz. Peygamber'in methine dair 29 kasideyi içeren ve alfabetik olarak sıraladığı bir ciltlik eserini yazmaya başladı.(s. 217)⁴⁸⁵

Yûsufî'nin beyanına göre *Büşra'l-lebîb* yazıldığında harika bir şekilde nazım edilmesi ve ihtiva ettiği önemli bilgilerden dolayı büyük âlimler kendileri için ondan bir nüsha istinsah etmişlerdir.⁴⁸⁶ Yûsufî *Büşra'l-lebîb*'den aldığı bazı örnek şiirlere eserinde yer vermiştir.⁴⁸⁷

İbn Hacer, İbn Seyyidinnâs'ın *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb* adlı eserini müelliften bizzat dinleyen Ebü'l-Farec Abdirrahman b. Ahmed b. el-Mübarek el-Gazzî'den (ö. 799/1396) okuduğunu, eserin bir çok siyer konularını ve Hz. Peygamber'in mu'cizelerini ihtiva ettiğini kaydeder.⁴⁸⁸

Süleymaniye (Karaçelebizâde Hüsâmeddin no. 361), Bursa Hüseyin Çelebi (no. 34), Dublin Chester Beatty (no. 5163), Tahran Üniversitesi (no. 160) kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb*'in bazı kısımları (Stralsund 1815) yayımlanmıştır.⁴⁸⁹

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Karaçelebizâde Hüsâmeddin 361 numarada kayıtlı yazma nüshasının bir bölümünü inceleme imkânımız oldu. Müellif eserin girişinde Kâ'b b. Züheyr'in Hz. Peygamber'in methine dair Kasîdetü'l-Bürde'sinin

⁴⁸⁴ İbn Seyyidinnâs, *Minahu'l-midah*, 1. baskı, thk. İffet Visâl Hamza, Dımaşk, Dârü'l-Fikr 1987, s. 30.

⁴⁸⁵ Yûsufî, s. 217.

⁴⁸⁶ Yûsufî, s. 217.

⁴⁸⁷ Yûsufî, s. 218-219.

⁴⁸⁸ İbn Hacer, *el-Mu'cem el-muferes*, s. 79.

⁴⁸⁹ Kandemir, "İbn Seyyidinnâs", *DİA*, c. 20, s. 317; Bu eserin diğer nüshaları için bkz.el-Müneccid, s. 315-316, Karabulut, 1355.

Hız. Peygamber nezdinde gördüğü kabulden etkilendiğini, o berekete ulaşma umudu ve Resûlullah'ın sıfatlarını dile getirme şevkiyle Kâ'b b. Züheyr'in kasidesini örnek olarak Resûlullah'ın methine dair bir kaside kaleme aldığını belirtmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in altmış ismini topladığını, ezberlenmesi kolay olsun diye manzum hale getirdiğini ve daha başka kasideleri de alfabetik sıraya göre ilave ettiğini böylece Hz. Peygamber'in methine dair güzel bir divan oluşturduğunu ve ismini *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb* koyduğunu kaydetmiştir. İbn Seyyidinnâs, vezinden dolayı kaside içinde dile getiremediği -metinde geçen garîb kelimelerin açıklanması, konu için tamamlayıcı mahiyetinde olan bilgileri, konuyu açıklığa kavuşturacak muğlak cümlelerin izahı ve konu ile ilgili hadislerin senedleriyle aktarılması gibi-hususları her kasideden sonra nesir biçiminde ele almıştır.⁴⁹⁰ Böylece yazdığı kasideleri şerh etmiştir.

Safedî, *el-Vâfi*⁴⁹¹; Şemseddin eş-Şâmî *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*⁴⁹²; el-Halebî *İnsânü'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*⁴⁹³ adlı eserlerinde *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb*'ten aldıkları şiirlere yer vermişlerdir.

Abdülganî el-Herâdî'nin *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb* üzerine bir doktora çalışması yaptığı belirtilmektedir.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ İbn Seyyidinnâs, *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb*, Süleymaniye Kütüphanesi Karaçelebizâde Hüsâmeddin 361 numarada kayıtlı yazma nüsha, s. 1-2.

⁴⁹¹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 92.

⁴⁹² Şâmî, c. 9, s. 434.

⁴⁹³ Halebî, c. 1, s. 9-11.

⁴⁹⁴ Abdülganî el-Herâdî, *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb dirâse vetahkik*, Câmîatü İbn Zohr külliyyetü'l-edeb ve 'ulumi'l-insâniye, (Fas) Agâdir, 2013.

Bkz.<http://www.almakaz.ma/Article.aspx?C=5609>, (13. 04. 2017).

Büşra'l-Lebîb bi Zikra'l-Habîb'in İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi
(Karaçelebizâde Hüsameddin) 361 Numarada Kayıtlı Yazma Nüshasının 1-2
Sayfaları.

1.4.4. Minahu'l-Midah

Bu eser Hz. Peygamber'i metheden sahâbelerin biyografilerini ve Hz. Peygamber'in methine dair şiirlerini ihtiva etmektedir. İbn Seyyidinnâs eserin girişinde bu türden bir eser yazmadaki gayesini ve eserinde takip ettiği yöntemini şöyle açıklamıştır:

Resûlullah'ın methine dair alfabetik olarak tertip edilen *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb* adlı eserimden sonra hatırıma -bildiğim kadarıyla- daha önce hiç kimsenin çalışma yapmadığı (bir konu olan) Resûlullah'ı metheden sahâbeyi ele almak geldi. Zira onlardan her biri birer hidâyet yıldızı olup bizim için örnektirler. Bunun üzerine sahâbenin bu konudaki hatıralarına dair bir kaside yazdım. İyi anlaşılması, güzelliklerinin ortaya çıkması ve bu alanda çalışma yapmak isteyenler için yol gösterici olması için akabinde bu kasideyi izah ettim. Eserden yararlanmak isteyen aradığı isme kolay ulaşsın diye sahâbe isimlerini alfabetik olarak tertitledim. Resûlullah'ı metheden çok sahâbe olmakla birlikte onlardan az bir kısmını zikretmekle ve onlara ait şiirlerin bir kısmını vermekle yetindim. Aynı şekilde zikrettiğim haberleri (biyografileri) de muhtasar tuttum ve bu çalışmaya *Minahu'l-midah* ismini verdim.(s. 30-31)⁴⁹⁵

İbn Seyyidinnâs eserine, biyografi ve şiirlerine yer verdiği sahâbe isimlerinin yer aldığı 116 beyitten oluşan kasidesiyle başlamıştır. Eserde biyografilerine yer verilen kişilerin başka konulardaki (hamaset, övünme yerme gibi) şiirlerine -bir iki yer dışında-⁴⁹⁶ yer verilmemiş, Hz. Peygamber hakkındaki methiye veya mersiyeleri diğer şiirlerinden ayıklanarak kitaba alınmıştır. Sahâbe olması ihtilafli olan isimler hakkında kaynaklar arasında karşılaştırma yapılarak bilgi aktarılmıştır. Eserde şiirlerine yer verilen sahâbelerin isimlerinin ilk harfi gözetilerek alfabetik bir sıra takip edilmiş, hayatları hakkında kısa bilgiler verildikten sonra Hz. Peygamber hakkında söyledikleri şiirlerinin bir bölümü aktarılmıştır.⁴⁹⁷

Bu eseri kaleme alırken İbn Seyyidinnâs'ın siyer, ricâl, ensâb ve tarih alanındaki birçok önemli kaynaktan istifade ettiği görülmektedir. Bu kaynaklar arasında günümüze ulaşamayan el-Vâşî nisbesiyle tanınan Vesime b. Mûsâ b. Fırât

⁴⁹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Minahu'l-midah*, s. 30-31.

⁴⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Minahu'l-midah*, s. 351-352.

⁴⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Minahu'l-midah*, s. 18-19.

el-Fârisî'nin (ö. 237/851)⁴⁹⁸ Hz. Peygamber'in vefatından sonra dinden dönen Arap kabilelerini konu edinen *Kitâbü'r-ridde* adlı eseri gibi bazı kaynaklar da yer almaktadır.⁴⁹⁹ Sahâbe hakkında yazdıkları eserlerinde Zehebî⁵⁰⁰ ve İbn Hacer⁵⁰¹ *Minahu'l-midah*'tan istifade etmişlerdir.

Safedî, sahâbeden -erkek ve kadın- birçok kimsenin şiirleriyle Hz. Peygamber'i methettiğini ifade ettikten sonra İbn Seyyidinnâs'ın bunları alfabetik bir şekilde sıralayarak bir kasidede topladığını sonra da bu kasîdeyi şerh ettiğini ve *Minahu'l-midah* olarak isimlendirdiğini belirtmiştir. Safedî'nin tespitine göre İbn Seyyidinnâs bu eserinde yaklaşık 200 şair sahâbenin hayatını ele almıştır. Safedî bu eseri kendi eliyle yazdığını, eserin yarısına yakını bizzat İbn Seyyidinnâs'tan dinlediğini, geriye kalan kısmını ise ondan icazet yoluyla aldığını belirtmiştir.⁵⁰²

İbn Seyyidinnâs, mevcut nüshaya göre bu eserinde on ikisi hanım sahâbe olmak üzere toplam 190 sahâbenin biyografisine ve şiirlerine yer vermiştir. Yukarıda geçtiği üzere Safedî de eserde yaklaşık 200 sahâbenin hayatını ele alındığını belirtmişti. Girişteki sözlerinden de anlaşıldığı gibi İbn Seyyidinnâs bu eserinde Hz. Peygamber hakkında şiir söyleyen sahâbe ve şiirlerinin tamamını ele aldığı iddiasında değildir. İbn Seyyidinnâs'ın burada yaptığı çalışma, Hz. Peygamber'i şiir veya mersiyeleriyle methetmiş ve kaynaklarda dağınık halde zikredilen sahâbenin bir kısmını müstakil bir eserde ele almak ve söyledikleri şiirlerden örnekler vermektir.

Daha önce İbn Kâni' (ö. 351/962), İbn Abdilber ve İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) gibi âlimler sahâbe ile ilgili eserlerinde ve genel olarak şairleri ele alan Merzübânî (ö. 384/994)⁵⁰³ ve daha başka tarihçiler de eserlerinde bu sahâbelerden bazılarının hayatına yer vermişlerse de bu sayıda ve müstakil bir şekilde ilk defa İbn Seyyidinnâs'ın bu eserinde Hz. Peygamber'i metheden bu kadar sahâbeyi bir araya

⁴⁹⁸ Safedî, *el-Vâfi*, c. 27, s. 252; Bağdâtlı, c. 2, s. 499-500.

⁴⁹⁹ İbn Seyyidinnâs'ın bu kaynaktan istifade ettiği bazı yerler için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Minahu'l-midah*, s. 105, 109, 116.

⁵⁰⁰ Zehebî, *Tecridü esmâi's-sahâbe*, c. 1, müellifin girişi.

⁵⁰¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 1, s. 118, 279, 334, c. 4, s. 105, 230.

⁵⁰² Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 93.

⁵⁰³ Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzübânî el-Horasânî el-Bağdâdî Arap edebiyat, tarih ve ahbâr âlimi olan bu zat *Mu'cemü's-şu'arâ'* adlı eseriyle *Minahu'l-midah*'ın önemli kaynakları arasındadır. Hayatı ve eserleri için bkz. Hüseyin Yazıcı, "Merzübânî", *DİA*, Ankara 2004, cilt, 29, s. 256-257.

getirdiği belirtilmektedir.⁵⁰⁴ Zaten eseri önemli kılan ve eserin değerini artıran da bu konuda ilk müstakil çalışma olması ve Hz. Peygamber’i metheden bu sayıdaki sahâbeyi ihtiva etmesidir.

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1951 numarada kayıtlı bir yazma nüshası bulunan *Minahu’l-midah*’ın bu nüshası, İffet Visâl Hamza tarafından edisyon kritiği yapılarak 1987 yılında Dımaşk’ta neşredilmiştir.⁵⁰⁵

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Seyyidinnâs’tan sonra da Hz. Peygamber’i şiir ve mersiyeleriyle metheden bu sayıdaki sahâbeyi müstakil ele alan başka bir eser yazılmamıştır. Aynı türden olmamakla beraber konusu şiir ve sahâbe olan Câbîzâde mahlasıyla meşhur olan Ali Fehmi Câbiç (1853-1918) *Hüsni’s-sahâbe fî şerhi eş’âri’sahâbe* adında bir eser kaleme almıştır.⁵⁰⁶ Ancak adından da anlaşılacağı üzere bu eser ashâb-ı kirama ait şiirlerin açıklamasıdır.

Câbîzâde’ye ait eserin girişinde eserin üç cilt olarak planlandığını, şiirlerin kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralandığı ifade edilmiş ve birinci cildin “râ” kafiyesine, ikinci cildin “lam”a, üçüncü cildin de “yâ” kafiyesine kadar devam edeceği belirtilmiştir. Girişin sonunda birinci cildin tamamlandığı ve sahâbeden 60 kişiye ait 770 beytin şerh edildiği müellif tarafından ifade edilmiştir.⁵⁰⁷ Sadece birinci cildi bulunan bu eserin diğer ciltleri hakkında müellif bilgi vermediği gibi başka yerlerde de bu ciltlerin akıbetiyle ilgili herhangi bir bilgi tespit edilmediği ifade edilmiştir.⁵⁰⁸

İbn Seyyidinnâs’ın yaptığı gibi Câbîzâde de şiiri açıklanan sahâbinin önce kısa biyografisini vermiş ancak İbn Seyyidinnâs eserinde sadece Hz. Peygamber’i metheden sahâbe ve o sahâbenin Hz. Peygamber’in methine dair şiirlerine yer verirken Câbîzâde bir ayırım yapmadan şiiri bulunan her sahâbeyi ve o sahâbenin her konudaki şiirlerine yer vermiştir. Hatta ele aldığı sahâbinin cahiliye devrinde

⁵⁰⁴ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 93.

⁵⁰⁵ Bu eserin diğer nüshaları için bkz. el-Müneccid, s. 340; Râvendî, c. 1, s. 379.

⁵⁰⁶ Hayatı ve eserleri için bkz. Bekir Sadak, “Ali Fehmi Câbiç”, *DİA*, Ankara, 1989, cilt, 2, s. 293-294.

⁵⁰⁷ Ali Fehmi Câbiç, *Hüsni’s-sahâbe fî şerhi eş’âri’sahâbe*, İstanbul, Ruşen Matbaası, 1324, c.1, s. 5-6.

⁵⁰⁸ Sadak, “Ali Fehmi Câbiç”, *DİA*, c. 2, s. 293.

söylediği şiirleri, eğer belâgat açısından değer taşıyor, açık şirk ve küfürlü hiciv içermiyorsa eserinde zikredeceğini Câbîzâde'nin kendisi ifade etmiştir.⁵⁰⁹

1.4.5. el-Makâmâtü'l-'Aliye fî Kerâmâti's-Sahâbeti'l-Celiyye

İsminden de anlaşıldığı gibi eser, ashâb-ı kiramın kerâmetlerini konu almaktadır. Safedî bu eseri İbn Seyyidinnâs'tan dinlediğini belirtmiştir.⁵¹⁰ İbn Seyyidinnâs eserine Resûlullah'ın methini, bazı mu'cizelerini ve Medine'nin faziletini ihtiva eden 20 beyitlik bir kaside ile başlamış, ardından sahâbe kerâmetlerini, “ayn” kafiyesi ile biten bir kasidede aktarmıştır. Sahâbe kerâmetlerine Hulefa-i Râşidîn'in kerâmetlerini zikrederek başlayan İbn Seyyidinnâs, kerâmetlerine yer verilen sahâbelerin isimlerini alfabetik sıra gözetilmeden aktardığı görülmektedir.

Eserde sahâbeye ait kerâmet önce şiir olarak verilmiş, akabinde de onu sağlamlaştırmak için o kerâmeti ihtiva eden haber, senediyle ve kaynak belirtilerek nesir olarak aktarılmıştır.

İbn Seyyidinnâs, bu eserinde diğer eserlerinde olduğu gibi haberlerin rivâyetinde senedi esas almış ancak diğer eserlerinde takip ettiği üslubundan farklı bir üslup izleyerek, metinde geçen garîb kelimeleri açıklamadığı, konuyu açıklığa kavuşturacak muğlak cümlelerin izahını yapmadığı ve konu için tamamlayıcı mahiyette olan bilgileri aktarmadığı görülmektedir.

İbn Seyyidinnâs'ın yukarıda bahsi geçen *Minahu'l-midah* adlı eseriyle Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1951 numarada kayıtlı bir yazma nüshası bulunan *el-Makâmâtü'l-'aliye fî kerâmâti's-sahâbeti'l-celiyye*'nin bu nüshası İffet Visâl Hamza tarafından edisyon kritiği yapılarak 1986 yılında Kahire'de basılmıştır.⁵¹¹

⁵⁰⁹ Câbiç, s. 7.

⁵¹⁰ Safedî, *A'yan*, c. 5, s. 207.

⁵¹¹ İbn Seyyidinnâs, *el-Makâmâtü'l-'aliye fî kerâmâti's-sahâbeti'l-celiyye*, 1. baskı, thk. İffet Visâl Hamza, Kahire, Dâru'l-Melâh, 1986. Bu eserin diğer yazma nüshaları için bkz. Râvendî, c. 1, s. 384-385.

1.4.6. en-Nefhu's-Şezî fî Şerhi Câmi'i't-Tirmizî

İbn Seyyidinnâs'ın yazmaya başlayıp da bitiremediği bu eser, Tirmizî'nin (ö. 279/892) Kütüb-i Sitte içinde yer alan⁵¹² *el-Câmiu's-Sahîhi*'ni “Kitâbü's-Salât” kısmının yarısına kadar şerh etmiştir.⁵¹³ Bazı kaynaklarda değişik isimlerle anılan⁵¹⁴ bu eserin ismi hakkında Safedî, İbn Seyyidinnâs'ın eserine önce *el-'Arfü's-Şezzi fî şerhi Câmi'i't-Tirmizî* adını verdiğini ancak kelimeler (Nefh ve şerh) arasındaki uyumu dikkate alarak kendisinin *en-Nefhu's-Şezî* ismini önerdiğini, İbn Seyyidinnâs'ın da bu ismi kabul ettiğini belirtmiştir.⁵¹⁵ Ancak şu belirtmelidir ki bu eser kaynaklarda daha çok sadece *Şerhü't-Tirmizî* adıyla anılmaktadır.⁵¹⁶

İbn Seyyidinnâs, eserine iki mukaddime ile başlamıştır:

Birinci mukaddimede üzerine şerh yazacağı eserin müellifi olan Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et- Tirmizî'yi ve kitabın isnâdında kendisi ile Tirmizî arasında yer alan râvileri tanıtmıştır.

İkinci Mukaddimede ise Tirmizî'nin üzerine çalıştığı *el-Câmiu's-sahîh*'ini tanıtmış, âlimlerin bu esere verdikleri değeri ve eser hakkındaki övgülerini zikretmiştir.⁵¹⁷

İkinci mukaddimeden sonra kitabın birinci bölümü olan “Kitâbü't-Tahârat” (temizlik konusu) bölümünün şerhine başlayan müellif, bu bölümün tamamını şerh etmiş, sonraki bölüm olan “Kitâbü's-Salât” (namaz konusu) bölümünü ise tamamlayamamıştır.⁵¹⁸

İbn Seyyidinnâs'ın tamamlayamadığı bu şerhi Zeynüddîn Irakî (ö. 806/1404), *Tekmiletü Şerhi't-Tirmizî* adıyla tamamlamaya çalışmış fakat o da

⁵¹² Kandemir, “Kütüb-i sitte”, *DİA*, Ankara 2003, cilt, 27, s. 6.

⁵¹³ Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, c. 20, s. 317.

⁵¹⁴ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-Şezzi*, c. 1, s. 63-64; Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, c. 20, s. 317.

⁵¹⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

⁵¹⁶ Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 270; İbn Kesîr, c. 18, s. 372; İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, 476; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, c. 2, s. 250.

⁵¹⁷ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-Şezzi*, c. 1, s. 164.

⁵¹⁸ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-Şezzi*, c. 1, s. 100.

tamamlayamamıştır.⁵¹⁹ *Tekmile*'den bazı bölümlerin günümüze ulaştığı ifade edilmektedir.⁵²⁰ Irakî'nin bu çalışmasını oğlu Ebû Zür'a ve daha sonra es-Sehâvî'nin tamamladığı ifade edilmiştir.⁵²¹ Ancak bu çalışmaların günümüze ulaşıp ulaşmadığı tespit edilememiştir.⁵²²

Sadece hadis ve hadis usulü değil fıkıh, fıkıh usulü, akâid, lügat ve tarih alanında önemli bilgiler ihtiva eden *en-Nefhu 'ş-şezi*'de müellif, *el-Câmiu 's-Sahîh*'de yer alan hadislerin tahrirlerini yapmış, hadis ıstılahatları hakkında önemli bilgiler vermiş, muğlak gördüğü yerleri açıklamış, eksik gördüğü yerlere ilavelerde bulunmuş ve karışık konulara dikkat çekmiştir. “el-Mebâhis ve'l-fevâid” ve “el-keâm ‘alâ mâ yüstefâdü min hazîhi’l-ahâdisi ve yûstanbitu minhâ mine’l-ahkâm” ve benzeri başlıklar altında, senedler üzerine değerlendirmelerde bulunmuş, sened zincirinde yer alan râvilerin biyografilerini geniş bir şekilde vermeye çalışmış, cerh ve ta’dil açısından onların durumunu ortaya koymuştur. Ayrıca hadisten çıkarılan usul ve hükümleri açıklayan müellif, kelimelerin okunuşu ve anlamları hakkında bilgi vermiş ve konuya katkı sağlayacak önemli bilgiler aktarmıştır.⁵²³ İbn Seyyidinnâs’ın özellikle bu eserinde genelde hadis ıstılahatları özelde de Tirmizî'nin *el-Câmiu 's-Sahîh*'inde kullandığı ıstılahatları hakkında verdiği bilgiler, kendisinden sonra gelen âlimler tarafından dikkate alınmıştır. Örneğin, İbn Hacer, Sehâvî, Süyûtî ve daha başka âlimler bu bilgileri esas alarak onların etrafında tartışma yapmış ve onlardan istifade etmişlerdir.⁵²⁴

Tirmizî şerhleri içinde önemli bir yere sahip olan eserin son derece derin araştırma ve incelemeler sonucunda kaleme alındığı ve değişik alanlara ait çok değerli bilgiler ihtiva ettiği görülmektedir. Nitekim eser İbn Seyyidinnâs’ın biyografisini yazan birçok müellif tarafından övülmüş⁵²⁵ ve eserin ondan sonra yazılan Tirmizî şerhlerinin birçoğuna kaynaklık ettiği ifade edilmiştir.⁵²⁶ Ayrıca eserde değişik alanlarla ilgili bazı önemli bilgiler, Ali b. Ahmed el-Kindî el-Marar

⁵¹⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 4, s. 173.

⁵²⁰ Kandemir, “Irakî Zeynüddîn”, *DİA*, Ankara 1999, c. 19, s. 119-120.

⁵²¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 8, s. 16.

⁵²² İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu 'ş-şezi*, c. 1, s. 76.

⁵²³ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu 'ş-şezi*, c. 1, s. 100-121.

⁵²⁴ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu 'ş-şezi*, c. 1, s. 135-136.

⁵²⁵ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221; İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 296; Şevkânî, *el-Bedrü 't-tâli*, c. 2, s. 250.

⁵²⁶ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu 'ş-şezi*, c. 1, s. 85.

tarafından *el-Fevâidi'l-mecmu'a min şerhi el-Hâfiz İbn Seyyidinnâs alâ Süneni't-Tirmizî* adıyla derlenip müstakil bir şekilde yayınlanmıştır.⁵²⁷

İki yazma nüshası bulunduğu ifade edilen *en-Nefhu's-şezi*'nin bir yazması Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 514 numarada kayıtlıdır.⁵²⁸ Bu nüshanın bir kısmını inceleme imkânımız oldu. Kapağında “*el-evvel min şerhi't-Tirmizî li İbn Seyyidinnâs*” başlığı yer alan bu nüsha 276 sayfadan oluşmakta ve son sayfasında şu ibare yer almaktadır: “Tirmizî şerhinden birinci cildin sonu olup ardından ikinci cilt gelmekte ve ‘müstehâze⁵²⁹ kadının her namaz için abdest alması gerektiği konusuyula başlamaktadır.”⁵³⁰ Eserin diğer yazma nüshası ise Medine Mahmudiye Kütüphanesi 536 numarada kayıtlı olduğu ifade edilmektedir.⁵³¹

en-Nefhu's-şezi üzerine Abdurrahman b. Sâlih Muhyiddin'in 1406/1986 tarihinde Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Kısmü'd-dirâseti'l-ulyâ'da bir doktora çalışması yaptığı ifade edilmektedir.⁵³²

Yukarıda zikredilen iki nüshasından istifade edilerek *en-Nefhu's-şezi*, Ahmed Ma'bed Abdülkerim tarafından tahkik edilerek ilk defa 1409/1988 yılında Riyad'da iki cilt (bir arada) halinde basılmıştır. Ancak Ahmed Ma'bed'in yaptığı tahkiki, ulaşabildiğimiz baskısı kitabın tamamını kapsamamaktadır. Ahmed Ma'bed, eserin tuvalet adâbı ile ilgili bölümünün bir kısmına kadar tahkik yapmış, üçüncü cildin (cüz) “ayakta bevl etmekten nehyi edildiğine dair” konuyla başlayacağını ifade etmiştir.⁵³³ Fakat Ahmed Ma'bed'in bu çalışmasını tamamlayıp tamamlayamadığı tespit edilememiştir. Ancak daha sonra kitabın tamamını kapsayacak şekilde eser, Ebû Câbir el-Ensârî, Abdülazîz Ebû Rihle ve Sâlih el-Lehhâm tarafından yeniden tahkik edilerek 2007 yılında Riyad'da dört cilt halinde basılmıştır.⁵³⁴

⁵²⁷ Ali b. Ahmed el-Kindî el-Marar, *el-Fevâidi'l-mecmu'a min şerhi el-Hâfiz İbn Seyyidinnâs alâ Süneni't-Tirmizî*, Riyad, Müessetü'l-Beynüne, 2011.

⁵²⁸ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-şezi*, c. 1, s. 141; Râvendî, c. 1, s. 390-391.

⁵²⁹ İstihâze: bir fıkıh terimi olarak kadının rahminden hayız ve nifas halleri dışında genellikle de bir hastalık sebebiyle kan akmasını ifade eder. Bu durumdaki kadına da müstehâze denir. Salim Ögüt, “İstihâze”, *DİA*, Ankara, 2001, c. 23, s. 334.

⁵³⁰ İbn Seyyidinnâs, *el-evvel min şerhi't-Tirmizî li İbn Seyyidinnâs*, Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 514 numarada kayıtlı nüsha, s. 276.

⁵³¹ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-şezi*, c. 1, s. 144.

⁵³² Kandemir, “İbn Seyyidinnâs”, *DİA*, c. 20, s. 318.

⁵³³ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-şezi*, c. 2, s. 889.

⁵³⁴ İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-şezi fi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 1. baskı, 4 cilt, thk. Ebû Câbir el-Ensârî, Abdülazîz Ebû Rihle ve Sâlih el-Lehhâm, Riyad, Dâru's-Sumay'î, 1428/2007.

1.4.7. Ecvibetü İbn Seyyidinnâs ‘an Mesâ’ili İbn Aybek Lehu ‘an Ahfezi men Lekıyehû mine’ş-Şüyûh

Bu eser İbn Seyyidinnâs’ın talebelerinden Ahmed b. Aybek’in (ö. 749/1348) kendisine hadis alanı ile ilgili çeşitli konularda yönelttiği sorularına verdiği cevaplardan oluşan bir çalışmadır.⁵³⁵ Talebenin hocasına hadis alanı ile ilgili çeşitli konularda yönelttiği sorulara hocanın verdiği cevapların talebe tarafından bir araya getirilmesiyle oluşan bu çalışma türünün hadis alanında daha erken diyebileceğimiz bir dönemde ortaya çıkan telîf çeşitlerinden biri olduğu ifade edilmiştir.⁵³⁶ Nitekim Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847) ve Ahmed b. Henbel (ö. 241/855) gibi hadis otoriteleri bu alanda eserler vermişlerdir.⁵³⁷

Hem İbn Seyyidinnâs’ın yaşadığı dönemde hem de daha sonraki dönemlerde Zehebî, el-Üdfüvî, Tâceddin Sübkî, İbn Hacer, Sehâvî ve daha birçok âlim bu eserden alıntı yapmasına rağmen bu eser, İbn Seyyidinnâs’ın biyografisini yazanların hiçbiri tarafından eserleri içinde zikredilmemiştir.⁵³⁸

İspanya Escorial Kütüphanesi 1160 numarada kayıtlı tek yazma nüshası bulunduğu ifade edilen eser,⁵³⁹ Muhammed er-Râvendî tarafından tahkik edilerek Vezâretü’l-Evkâf ve’ş-Şünû’d-Diniyye tarafından *Ebü’l-Feth el-y’amurî hayatühü ve esârühü ve tahkiku ecvibetihî* adıyla 1990 yılında Mağrib’de (Fas) iki cilt halinde basılmıştır. er-Râvendî eserin birinci cildinde İbn Seyyidinnâs’ın hayatını ve eserlerini ele almış, ikinci cildinde ise eserin metnini tahkik etmiştir.

Eserde kendisi de hadis alanında hâfız olarak anılan⁵⁴⁰ ve İbn ed-Dimyâti olarak meşhur olan⁵⁴¹ Ahmed b. Aybek b. Abdillâh tarafından yazılı bir şekilde İbn Seyyidinnâs’a 59 soru yöneltilmiştir. Yöneltilen sorular hadis istilahatları, sened,

⁵³⁵ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Mu‘cem*, s. 19; Safedî, *el-Vâfi*, c. 6, s. 162; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 1, s. 108.

⁵³⁶ Râvendî, c. 2, s. 5.

⁵³⁷ Ayhan Tekineş, “İlelü’l-hadis”, *DİA*, Ankara, 2000, c. 22, s. 85.

⁵³⁸ Râvendî, c. 2, s. 7-8.

⁵³⁹ Râvendî, c. 2, s. 9.

⁵⁴⁰ Zehebî, *Mu‘cem*, s. 19.

⁵⁴¹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 6, s. 162.

ricâl, cerh ve ta‘dilde kullanılan ifadeler,⁵⁴² hadis alma yolları ve hadis alanı ile ilgili değişik önemli bilgiler⁵⁴³ ve İbn Seyyidinnâs’ın görüştüğü ve istifade ettiği önemli hocaları hakkındadır.⁵⁴⁴

1.4.8. Dîvânu İbn Seyyidinnâs

Garîb Muhammed Ali Ahmed tarafından 1992 yılında Kahire’de neşredildiği ifade edilen⁵⁴⁵ bu esere ulaşamadık.

1.4.9. el-Kasîdetü’l-‘Ayniyye

Bir nüshasının Hindistan Râmpur’da olduğu ifade edilen bu eser,⁵⁴⁶ muhtemelen müellifin yukarıda zikredilen *el-Makâmâtü’l-‘aliye fî kerâmâti’s-sahâbeti’l-celiyye* adlı eserinde yer alan kasidedir. Çünkü *el-Makâmâtü’l-‘aliye*’de sahâbe kerâmetlerinin yer aldığı kaside “ayn” kafiyesi ile bitmektedir. Yani diğer bir ismi *el-Kasîdetü’l-‘ayniyye* olmaktadır.

1.4.10. el-Kasîdetü’l-Lâmiyye

Safedî bu eseri İbn Seyyidinnâs’tan dinlediğini belirtmiştir.⁵⁴⁷ Eserin bir nüshası Râmpur’da olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴² Cerh ve Ta‘dil Lafızları: Râvîlerin adâlet ve zabt sıfatlarını taşıyıp taşıyımama yönlerinden durumlarını kısaca belirten kelimeler. Aydınlı, s. 50.

⁵⁴³ Râvendî, c. 2, s. 6.

⁵⁴⁴ Râvendî, c. 2, s. 166-220.

⁵⁴⁵ Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, c. 20, s. 318.

⁵⁴⁶ Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, c. 20, s. 318.

⁵⁴⁷ Safedî, *A’yan*, c. 5, s. 207.

⁵⁴⁸ Kandemir, “İbn Seyyidünnâs”, *DİA*, c. 20, s. 318.

1.4.11. Tahsîlü'l-İsâbe fi Tafdîli's-Sahâbe

Safedî *el-Vâfi* adlı eserinde⁵⁴⁹ bu eseri İbn Seyyidinnâs'tan dinlediğini belirtmiş, *A 'yânü'l-asr* adlı eserinde ise tekrar bu eseri zikretmiş ve eserin müellifin yazısıyla olan bir nüshasının kendisinde bulunduğunu ifade etmiştir.⁵⁵⁰ Ancak eserin günümüze ulaşip ulaşmadığı tespit edilememiştir.⁵⁵¹

Yukarıda da geçtiği üzere Safedî, İbn Seyyidinnâs'ın âruz ilmini bir hocadan ders almadan çalıştığını ve bu alanda bir eser kaleme aldığını ve kendisinin bu eseri gördüğünü ifade etmiştir.⁵⁵² Fakat bu eserin günümüze ulaşip ulaşmadığı tespit edilememiştir.

1.5. İbn Seyyidinnâs'a Yanlılıkla Nisbet Edilen Eserler

Bazı kaynaklarda müellifin dedesi Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 659/1259) ümmülveledlerin satılmayacağına dair eseri yanlılıkla ona nispet edilmiştir.⁵⁵³ İbn Seyyidinnâs'a yanlılıkla nisbet edilen diğer bir eser ise *ed-Dürerü'n-nesîr 'ala ecvibeti's-şeyh Ebi'l-Hasan es-Sağîr* adlı eserdir. Bu eseri sadece Bağdâtlı İsmâil Paşa *Hediyetü'l-Ârifîn* adlı eserinde⁵⁵⁴ İbn Seyyidinnâs'ın eserleri içinde zikretmiş ve muhtemelen bu da sehven olmuştur. Mâlikî fihına dair olan bu eser, Mâlikî âlimlerden İbn Hilâl olarak tanınan, İbrâhîm b. Hilâl b. Ali'ye (ö. 903/1497) ait olduğu ifade edilmiştir.⁵⁵⁵ Bu eserin neşri mevcuttur.⁵⁵⁶

⁵⁴⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

⁵⁵⁰ Safedî, *A 'yân*, c. 5, s. 206.

⁵⁵¹ Râvendî, c. 1, s. 403.

⁵⁵² Safedî, *el-Vâfi*, c. 1, s. 221.

⁵⁵³ İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 295.

⁵⁵⁴ Bağdâtlı, c. 2, s. 149.

⁵⁵⁵ Ziriklî, c. 1, s. 78.

⁵⁵⁶ İbrâhîm b. Hilâl b. Ali es-Siclemâsî, *ed-Dürerü'n-nesîr alâ ecvibeti's-şeyh Ebi'l-Hasan es-Sağîr*, 1. baskı, Fas, Dâr İbn Hazm, 2011.

İKİNCİ BÖLÜM

‘UYÛNÛ’L-ESER Fİ FÛNÛNİ’L-MEĞÂZÎ VE’Ş-ŞEMÂİL VE’S-SİYER

2.1. ‘Uyûnü’l-Eser’in Anlamı

Bir eserin önemini, ilmî değerini ve yazıldığı ilim dalındaki yerini ortaya koyabilmemiz için, o eseri, yöntemi, kaynakları, muhteva, dili ve benzeri yönlerden tahkik ve tetkik etmemiz gerekmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Hz. Peygamber’in siyeriyle ilgili, hadis usûlüne göre yazılmış ve haklı bir üne sahip olan ‘Uyûnü’l-eser zikredilen yönlerden incelenmeye çalışılacaktır. ‘Uyûnü’l-eser’in incelemesine müellifin kitabı için seçtiği “‘Uyûnü’l-eser fî fûnûni’l-meğâzî ve’ş-şemâil ve’s-siyer” ismini kısaca tahlil etmekle başlamak yerinde olacaktır.

Kolayca hatırlanması, tanınması ve muhatabın üzerine müspet etki yapması gibi hususlardan dolayı ilim adamları çeşitli alanlarda yazdıkları kitapların başlıklarını seçerken özenli davranmışlardır. Bununla birlikte Müslüman ilim adamları her biri bir akademik çalışma mahiyetinde olan kitaplarına isim verirken genelde kulağa hoş gelen ve zihni canlandıran kafiyeli, estetik özelliğe sahip güzel isimler seçmişlerdir. Bu meyanda İbn Hacer’in, *Fethu’l-bârî fî şerhi sahîhi’l-Buhârî*; Muhammed Şemsü’l-Hak Azimabâdî’nin (ö.1382/1911) *Avnu’l-ma’bûd fî şerhi Ebî Davûd*; Ebû’l-Hasan el-Eşarî’nin (ö. 324/936), *el-İbâne an usûli’d-diyâne* adlı eserleri örnek olarak verilebilir. Bu güzelliğe güzellik katmak için de müellifler kitaplarının başlıklarında altın, gümüş, değerli taşlar, yıldızlar, güneş, ay, bahçe ve çiçek gibi anlamları ifade eden kelimelere yer vermişlerdir. Bu güzelliklerle birlikte

âlimler genellikle kitabın ismi ile muhtevasının uyumlu olmasını da göz önünde bulundurmuşlardır. Bu konuda da el-Mes‘ûdî’nin (ö. 346/957) *Mürûcü’z-zehab ve me‘âdinü’l-cevher*; İbn Abdilber en-Nemerî’nin, *ed-Dürer fi ihtisâri’l-meğâzî ve’s-siyer*; İbn Hacer’in *ed-Dürerü’l-kâmine fi ‘ayani mieti’s-sâmine*; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdülmün‘im el-Himyeri’nin (ö. 727/1326-7) *er-Ravzü’l-mi‘târ fi haberi’l-aktâr*; eş-Şevkânî’nin *el-Bedrü’-tâli‘ bi mehâsini min b‘adi’l-karni’s-sâbi‘*; Muhammed b. Mûsâ ed-Dimyeri eş-Şâfi‘’nin (ö. 808/1406) *en-Necmü’l-vehhâc fi şerhi’l-minhâc* adlı eserleri örnek olarak verilebilir.

Müellifimiz İbn Seyyidinnâs da aynı mülahazalar doğrultusunda muhtevasına uygun bir şekilde eserine *‘Uyûnü’l-eser fi fûnüni’l-meğâzî ve’s-şemâil ve’s-sîyer* ismini vermiştir. İbn Seyyidinnâs’ın kaleme aldığı eserler içinde en meşhur ve değerli eser tartışmasız *‘Uyûnü’l-eser*’dir. Yaşamı hakkında bilgi veren kaynaklarda genelde bu isimle anılan eserin tam ismi: *‘Uyûnü’l-eser fi fûnüni’l-meğâzî ve’s-şemâil ve’s-sîyer* olup bu şekliyle bizzat müellif tarafından zikredilmiştir.⁵⁵⁷ Yûsufî’nin *Nûrü’l-‘uyûn fi sîreti’l-emîn ve’l-me‘mûn* şeklinde vermesi muhtemelen sehven olmuştur.⁵⁵⁸ *‘Uyûnü’l-eser* kaynaklarda *Sîretü’n-nebeviyye li İbn Seyyidinnâs* ve *sîretü İbn Seyyidinnâs* unvanlarıyla da anılmıştır.

‘Uyûn (عيون) kelimesi sözlükte yüze aşkın anlamı olduğu ifade edilen ‘Ayn (العين) kelimesinin çoğuludur. ‘Uyûn kelimesi “bir şeyin en iyi kısmı; seçkin bölümü (خيار الشيء)” anlamındadır.⁵⁵⁹ Nitekim (هذه القصة من عيون الشعر) “bu kaside şiirin en seçkinlerindendir” denilmiştir.⁵⁶⁰

Çoğulu âsâr ve usûr olan eser (الأثر) kelimesi ise sözlükte “bir şeyin artığı; kılıç darbesi” gibi anlamları ifade etmektedir. Hadis terimi olarak ise Hz. Peygamber’in, sahâbenin ve tâbilerin söz, fiil ve takrirlerini ifade etmektedir.⁵⁶¹ Hadis ve haber ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Nitekim “me’sür hadis” nesiller boyu nakledilerek gelen haber demektir.⁵⁶²

⁵⁵⁷ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 72.

⁵⁵⁸ Yûsufî, s. 217.

⁵⁵⁹ Zebidî, c. 35, s. 442-467.

⁵⁶⁰ İbrahim Mustafa vd. *Mu‘cemü’l-vasit*, s. 641.

⁵⁶¹ Aydınli, s. 72.

⁵⁶² Saîd Abdurrahman Mûsâ el-Gazefî, “Eser”, *DİA*, Ankara 1995, c. 11, s. 372.

“durum; tür ve süslemek” gibi anlamları ifade eden fen kelimesinin çoğulu olan “fünûn” (فنون) kelimesi ise burada tür/çeşit anlamına gelmektedir. Nitekim (واصبنا فنون الاموال) “çeşitli malları elde ettik” denilmiştir.⁵⁶³ Ancak bu kelime son dönemlerde anlamı genişleyerek farklı manalarda kullanılmıştır.⁵⁶⁴

Başlığın devamındaki tamlama; “*el-meğâzî ve’s-şemâil ve’s-sîyer*” (المغازي والسير والشمائيل) ise eserin hangi alana ait olduğunu belirtmektedir. Buna göre ‘*Uyûnü’l-eser fi funûni’l-meğâzîve’s-şemâil ve’s-sîyer* başlığı, “Meğâzî, Şemâil ve Siyer Türlerindeki en Seçkin Haberler” manasını ifade etmektedir. Kitabına seçtiği bu başlıkla aslında İbn Seyyidinnâs, mukaddimedeki söylemine uygun olarak eserini, kaynaklardan güzel haberler seçerek⁵⁶⁵ ve haberlerin değerini yükselten senedleri de zikrederek derlemiştir.⁵⁶⁶ el-Halebî de ‘*Uyûnü’l-eser*’in bu seçkin muhtevasına işaret ederek içindeki haberleri parlayan inci ve yıldızlara benzetmiş ve bundan dolayı da İbn Seyyidinnâs’ın eserine ‘*Uyûnü’l-eser*’ ismini verdiğini belirtmiştir.⁵⁶⁷

2.2. Âlimlerin ‘Uyûnü’l-Eser Hakkındaki Görüşleri

Birçok eser yazıldığı dönemden itibaren unutulup gitmiştir. ‘*Uyûnü’l-eser*, daha yazıldığı devirde ihtimam görmüş ve layık olduğu değeri kazanmıştır. Gerek yazıldığı devirdeki gerek daha sonraki dönemlerde yaşayan birçok ilim ehli tarafından övgüyle anılmıştır. Muhtelif kaynaklardan güzel bir uyumla tasnif edilen ‘*Uyûnü’l-eser* kendinden sonra bu sahada eser te’lif eden yazarlar için temel kaynaklardan birisi olmuştur. Bazı yazarlar bunu sarahaten dile getirmişlerdir. Eserin ilmî değerinin tespit edilebilmesi için bunlara da kısaca değinmenin zaruri olduğu kanaatindeyiz.

⁵⁶³ Zebîdî, c. 35, s. 515.

⁵⁶⁴ Son dönemlerde yazılan bir sözlük olan *Mu’cemü’l-vasit*, Fen kelimesine şu anlamları vermiştir: “bir meslek veya sanatla ilgili özel kuralların bütünü, ilmi nazariyeleri el yatkınlığı ve öğrenimle elde edilen vasıtalarla uygulama, resim, musiki ve şiir gibi akla ve kalbe en yüksek güzellik tadını verecek şekilde bir duygu ve düşünceyi ifade çabası”, s. 703.

⁵⁶⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 52.

⁵⁶⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 53-54.

⁵⁶⁷ Halebî, c. 1, s. 9.

Yazıldığı günden itibaren dikkatleri üzerine çekmiş olacak ki İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnü'l-eser'*in muhtasarı olan *Nûrü'l-'uyûn fi telhisi sîreti'l-emîni'l-me'mûn'*un girişinde *'Uyûnü'l-eser* hakkında, “alanında ilgi çeken ve bu ilme (siyer) yönelen ve başvuran kimseler için kendi dışındaki eserlere ihtiyaç bırakmayan...” ifadelerini kullanmıştır.⁵⁶⁸

Tabakâtü'ş-Şâfiyye yazarı Tâceddin Sübkî: *'Uyûnü'l-eser* hakkında “...siyer ve meğâzî alanında *'Uyûnü'l-eser* diye isimlendirdiği son derece güzel bir eser tasnif etmiştir.” demektedir.⁵⁶⁹

İbn Kesîr: “Değişik ilim dallarında; hadis, fıkıh, nahiv, siyer, tarih ve başka alanlarda akranlarını geride bırakan İbn Seyyidinnâs, iki ciltlik güzel bir siyer derlemiştir.”⁵⁷⁰

Sıbtu İbni'l-Acemî, “Bütün siyer eserleri yıldızlar gibiyken *'Uyûnü'l-eser* onlar arasında dolunay gibidir.”⁵⁷¹

İbn Kâdî Şühbe ise genel olarak İbn Seyyidinnâs'ın eserleri hakkında: “Çok değerli kitaplar tasnif etmiştir onlardan biri de *'Uyûnü'l-eser* diye isimlendirdiği, iki ciltlik büyük siyerdir” demiştir.⁵⁷²

İbn Hacer: “İbn Seyyidinnâs'ın siyer alanındaki *'Uyûnü'l-eser* adlı eseri alanında mükemmel/seçkin bir eserdir” diyerek *'Uyûnü'l-eser* hakkındaki kanaatini dile getirmiştir.⁵⁷³

İbn Hacer'in en yakın öğrencilerinden Sehâvî ise: “İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnü'l-eser* adlı eserinde siyer konularına odaklanmış ve eserini en güzel şekilde meydana getirmiştir” diyerek *'Uyûnü'l-eser* ile ilgili beğenisini dile getirmiştir.⁵⁷⁴

el-Halebî: “Akıllı ve zeki kimselerin elden ele dolaştırdığı ve siyer alanında yazılan en güzel eser İbn Seyyidinnâs'ın *'Uyûnü'l-eser* adlı eseridir.”⁵⁷⁵

⁵⁶⁸ İbn Seyyidinnâs, *Nûrü'l-'uyûn*, s. 29.

⁵⁶⁹ Sübkî, *Tabakât*, c. 9, s. 270.

⁵⁷⁰ İbn Kesîr, c. 18, s. 372; İbnü'l-Îmâd, c 8, s. 190.

⁵⁷¹ Sıbtu İbni'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, c. 1, s. 3.

⁵⁷² İbn Kâdî Şühbe, c. 2, s. 296.

⁵⁷³ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476.

⁵⁷⁴ Sehâvî, *el-Î'lân*, s. 161.

Kâtip Çelebi: “*Uyûnü'l-eser*, siyer ile ilgili birçok faydaları ihtiva eden muteber bir kitaptır”⁵⁷⁶ diyerek kanaat belirtmiştir.

Şevkânî: “Gerek müellifin devrinde gerek daha sonraki devirlerde insanlar, İbn Seyyidinnâs’ın meşhur *es-sîyretü'n-Nebeviyye*’sinden istifade etmişlerdir.”⁵⁷⁷

Mevlâna Şiblî Nu‘mânî (1857-1914): “*Uyûnü'l-eser*, bu kitap son derece sağlam olup birçok bilgiyi içine almaktadır. Güvenilir eserlerin kaynağı durumunda bir eserdir.”⁵⁷⁸

Safedî’nin aktardığına göre İbn Seyyidinnâs yazdığı siyer kitabını İbnü’l-Kavb’a olarak bilinen Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân’a (ö. 738/1338) göstermiş, o da kitapta yüzden fazla hatalı yeri kendisine bildirmiştir.⁵⁷⁹ İbn Hacer⁵⁸⁰ ve Sehâvî de Safedî’den aynı şeyleri aktarmışlar.⁵⁸¹ Ancak bunlardan hiçbiri bu hatalı yerler hakkında bilgi vermedikleri gibi İbn Seyyidinnâs’ın buna ne tür bir tepki verdiğinden de söz etmemişlerdir. Eğer böyle bir durum söz konusu ise şöyle bir cevap verilebilir: Muhtemelen İbn Seyyidinnâs eserindeki bu hatalı yerleri düzelttikten sonra insanların istifadelerine sunmuştur.

2.3. ‘Uyûnü’l-Eser’in İçeriği

İbn Seyyidinnâs birçok müellifin yaptığına mugayir olarak eserini bab ve fasıl gibi bölümlere ayırmamış; fakat onun yerine kronolojik sırayı takip ederek ve her konuya başlık vererek konuları düzenli bir şekilde aktardığı görülmektedir. İbn Seyyidinnâs konulara başlık verirken genellikle “zikir” veya “haber” kelimelerini kullanarak başlık açmıştır. Örneğin Hz. Peygamber’in doğumu ile ilgili konuya şu şekilde başlık verirken, “zikru mevlidi Resûlillâhi sallallahu aleyhi vesellem”

⁵⁷⁵ Halebî, c. 1, s. 9.

⁵⁷⁶ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1183.

⁵⁷⁷ Şevkânî, *el-Bedru't-tali*, c. 2, s. 250.

⁵⁷⁸ Şiblî Numânî, s. 50.

⁵⁷⁹ Safedî, *A'yân*, c. 5, s. 152.

⁵⁸⁰ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 446.

⁵⁸¹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 161.

(c.1, s.79); Hz. Hamza'nın İslâm'a girişi ile ilgili konuya "haberu İslâmi Hamza b. Abdulmuttalib radiyallahu anhu" (c.1, s.195) şeklinde başlık vermiştir.

Çalışmamızda esas alınan '*Uyûnü'l-eser*'in neşri iki cilt olup mukaddimeden sonra iki ana bölüm ve iki ekten oluştuğu görülmektedir. İbn Seyyidinnâs müelliflerin âdeti olduğu üzere mukaddimede eserin adından, bu tarz bir siyer kitabı yazmadaki amacından, '*Uyûnü'l-eser*'in muhtevassından söz etmiş ve takip edeceği yöntem ile ilgili önemli bazı malumat aktarmıştır.⁵⁸² Ayrıca temel kaynakları olan İbn İshâk ve el-Vâkıdî hakkında ulemanın cerh ve ta'dil görüşlerini geniş bir şekilde açıklamıştır.⁵⁸³

Birinci bölümde Hz. Peygamber'in hayatının tamamını -doğumundan vefatına kadar- ele alınmıştır. Bu bölüm şu konuları ihtiva etmektedir:

Hz. Peygamber'in nesebi,

Vilâdeti,

Sütanneye verilmesi,

Sütten kesilmesi,

Benî Sa'd yurdunda ikamet ettiği sıradan başından geçen bazı olaylar,

Gelişip büyümesi,

Annesi Âmine'nin vefatı üzerine dedesi Abdulmuttalib'in onu himayesine alması,

Dedesinin vefatından sonra amcası Ebû Tâlib'in himayesine girmesi,

Şam Seferi ve bu seferde başından geçenler,

Kâhin ve rahiplerin Onun nübüvvetinden haber vermeleri,

Hz. Hatice ile evlenmesi,

Bi'setin başlangıcı,

⁵⁸² İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 52-54.

⁵⁸³ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 54-72.

Nübüvvet ve ilk vahyin nüzulü,

İlk Müslümanlar,

Habeşistan'a yapılan iki hicret,

Ayın ikiye yarılması hadisesi,

Hz. Peygamber, ona iman eden ve onu destekleyenlere ambargo uygulanması,

Tâif Seferi ve Mekke'ye dönüşü,

Akabe biatları ve Ensâr'ın İslâm'a girmeye başlaması,

İsrâ ve Mi'râc hadisesi ve namazın farz kılınması,

Medine'ye hicret,

Hz. Peygamber'in Medine'ye ulaşması,

Mescid-i Nebevî'nin inşası,

Mescid-i Nebevî'ye minber yapılması,

Hz. Peygamber'in gazveleri, seriyeleri ve bu konularda nazil olan (vahiy) âyetler,

Hz. Peygamber'in yaptığı umreler,

Hükümdarlara gönderdiği mektuplar,

Arap heyetlerinin Medine'ye gelip Müslüman olmaları,

Vedâ Haccı,

Hz. Peygamber'in vefatı.⁵⁸⁴

İbn Seyyidinnâs birinci bölümün sonuna iki ek ilave etmiştir. Birinci ekte takip ettiği kronolojiyi belirginleştirerek on yıllık Medine döneminde yaşanan hadiseleri senelere göre özetlemiş ve toplu bir şekilde aktarmıştır.⁵⁸⁵

⁵⁸⁴ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 52-53.

⁵⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 2, s. 372-374.

İkinci ekte ise *Uyûnü'l-eser*'de daha önce dağınık halde zikredilen Hz. Peygamber'in mu'cizelerini bir araya getirmiş ve bazı ilavelerde bulunarak aktarmıştır.⁵⁸⁶ Bu bölüm *Uyûnü'l-eser*'in birinci cildinin tamamını ve ikinci cildin çoğunu; 371 sayfasına kadar kapsamaktadır.

İkinci ana bölümde ise Hz. Peygamber'in şemâîli, ailesi ve yakın çevresi ile ilgili değişik konuların tafsilatlı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu bölüm şu konuları ihtiva etmektedir:

Hz. Peygamber'in çocukları, amca ve halaları, hanımları, hizmetçileri, köleleri,

Hz. Peygamber'in isimleri,

Kâtipleri, korumaları, müezzinleri ve havarileri (dost veya yardımcı),

Silahları, at ve develeri,

Hz. Peygamber'in sıfatları (şemâîl),

Nübüvvet mührü,

Genel olarak Hz. Peygamber'in ahlakı,

Hz. Peygamber'in vefatı,

Teçhiz ve defin işlemleri.⁵⁸⁷

Bu bölümün akabinde İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*'de istifade ettiği kaynakları isnatlarıyla birlikte zikretmiştir.⁵⁸⁸

2.4. 'Uyûnü'l-Eser'de Dil ve Yöntem

Âlimlerin *Uyûnü'l-eser* hakkındaki görüşlerinden ve *Uyûnü'l-eser*'in üzerine yapılan çalışmalardan da anlaşıldığı üzere *Uyûnü'l-eser*, siyer eserleri içinde çok az esere nasip olan büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Çok az eser bu

⁵⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 375-377.

⁵⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 378-453.

⁵⁸⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 455-460.

kadar geniş bir ilgi görmüş, bu denli ilmi çevrelerin dikkatini çekmiş ve çok az eserin üzerine bu kadar çalışma yapılmıştır. Bu ilginin sebebi İbn Seyyidinnâs'ın istifade ettiği kaynakları ve eserinde kullandığı dili ile takip ettiği yöntemi olduğundan şüphe yoktur. İbn Seyyidinnâs daha çok hadis ve tarih bilgini olarak tanınmakla birlikte dil ve edebiyat sahasında da otorite sayılmıştır. Ancak hem istifade ettiği kaynaklardan etkilenmesi hem de yazdığı konunun daha dikkat ve vuzuhat gerektiren önemli bir konu olmasının hassasiyetinden olacak ki *'Uyûnü'l-eser'*de sade ve anlaşılır bir dil kullandığı görülmektedir.

İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnü'l-eser'*in girişinde: “Ümit ediyorum ki bu kitabıma göz atan kişi, insanların çoğunun gayelerine ulaşmalarını zorlaştıran ve usandırıcı olan fazlalıklarla karşılaşmayacaktır” demiştir (c. 1, s. 52). Gerçekten de *'Uyûnü'l-eser'* incelendiğinde İbn Seyyidinnâs'ın usandırıcı ve bıktırıcı fazlalıklardan arınmış fakat gerektiğinde ayrıntılara girmeyi ihmal etmeyen bir üslub kullandığı görülecektir.

İbn Seyyidinnâs, eserinde kullandığı dil ve yöntemine dair önemli bazı malumatı eserinin başında zikretmiştir.⁵⁸⁹ Onun verdiği bu malumattan ve eseri incelerken edindiğimiz izlenimlerden yola çıkarak takip ettiği yöntemi ana hatlarıyla aşağıdaki şekilde ortaya koymak mümkündür.

1) İbn Seyyidinnâs'ın *'Uyûnü'l-eser'*de, izlediği yöntemi incelendiğinde göze çarpan ilk hususiyet, onun siyer rivâyetlerini hadislerle desteklemesidir. İbn Seyyidinnâs evvelden beri hadisçi, kıssa ve siyer-meğâzî âlimleri arasında tartışma konusu olan yöntemi *'Uyûnü'l-eser'*de bir araya getirmeye çalışmıştır. Başta Kütübu's-Sitte olmak üzere birçok hadis kitabı ve cüzlerinden aldığı hadislerle siyer-meğâzî haberlerini sahîh hadis rivâyetleriyle desteklemiştir.⁵⁹⁰

2) İbn Seyyidinnâs eserinde Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik sıraya göre ele almıştır. Kendisi bu konuda şöyle demektedir: “Kitabımı derlerken tarihin gerektirdiği şekil olan (kronolojik) olayları tarihlerine göre arka arkaya sıraladım. Tertibin gerektirdiği şekil olan benzer olayları yan yana koyarak sıralamadım”

⁵⁸⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 52-54.

⁵⁹⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 328, 331-332, 378-396, 403, 405, 413, c. 2, s. 5, 7, 9, 12-13, 30, 31, 33, 35, 36-37.

(c. 1, s. 53).⁵⁹¹ İbn Seyyidinnâs belirlediği bu yönteminden bazı yerleri istisna ettiğini şu sözleriyle dile getirmiştir: “Peygamber eşleri ve çocuklarının anlatıldığı kısmı ise tarihin gerektirdiği şekilde değil siyer ve meğâzî konularını izleyen hilye ve şemâil konuları içinde ele aldım. Nübüvvet alametleriyle ilgisi olduğu için sadece Hz. Peygamber’in Hz. Hatice ile evliliği konusunu bunlardan hariç tuttum” (c. 1, s. 53).⁵⁹²

İbn Seyyidinnâs’ın bu kronolojik tertip yöntemine eserin genelinde uyduğunu söylemek mümkündür. Ancak çok az da olsa söz konusu yöntem muhalif davrandığı da olmuştur. Örneğin: Mescid-i Nebevî’de “Minber Yapılması” konusunu hicretin 2. yılında farz olan ramazan orucunun akabinde ele almıştır.⁵⁹³ İhtilafı olmakla birlikte meşhur olan görüş, Mescid-i Nebevî’ye hicretin 8. yılında minber yapılmış olmasıdır.⁵⁹⁴

3) Rivâyetleri senedleriyle birlikte zikretmesi: İbn Seyyidinnâs rivâyet yollarını iyi bilen meşhur muhaddislerden biridir. Onun bu özelliği metodunun şekillenmesinde etkin olmuştur. Bundan dolayı haberlerin rivâyetinde hadis metinlerinin güvenilirliğine birinci derecede tesir eden senedi esas almış, müsned haberi eksik de olsa diğer rivâyetlere tercih etmiştir. Ancak diğer haber daha detaylı ise o detayı da ihmal etmemiş, müsned haberin akabinde zikretmiştir.⁵⁹⁵ Bir örnek vermek gerekirse: İbn Seyyidinnâs İsrâ hadisesini anlattığı rivâyeti, hocalarından kırâ’at yoluyla aldığı ve Buhârî’den naklettiği hadislerle sened zikrederek aktarmıştır.⁵⁹⁶ Aktardığı bu rivâyetler içerisinde bulunmayan şu ayrıntıyı İbn İshâk’tan aktarmıştır:

Hz. Peygamber İsrâ yolculuğu sırasında rastladığı kervanın çarşamba günü Mekke’ye varacağını Kureyşlilere vaat etmişti. Fakat o gün gelince güneş batmaya yakın bir vakte kadar hâlâ kervan gelmemişti, Hz. Peygamber’in Yüce Allah’a duâ etmesi üzerine kervan gelinceye kadar güneş batmadı. Güneşin batması hiçbir zaman engellenmemiş ancak bu günde Hz. Peygamber için ve (kendi zamanında) Yûs‘a b. Nûn için engellenmiştir.(c. 1, s. 244).⁵⁹⁷

⁵⁹¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 53.

⁵⁹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 53.

⁵⁹³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 373.

⁵⁹⁴ Sıbtu İbni’l-Acemî, *Nûru’n-nibrâs*, c. 4, s. 90.

⁵⁹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 54.

⁵⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 241-244.

⁵⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 244.

İbn Seyyidinnâs, birden fazla senedi bulunan bir hadisin senedleri arasında intikal yaparken muhaddislerin tahvil: değiştirmek veya hâil: engel anlamında kullandıkları⁵⁹⁸ “el-Hâ’u’l-muhmele” “ح” işaretini kullanmıştır.⁵⁹⁹

Onun hadisçilik ruhu, çoğu muhaddisin özen gösterdiği, övünç kaynağı olan ve uğruna türlü meşakatlere katlanan âlî isnâdları⁶⁰⁰ almaya sevk etmiştir.⁶⁰¹ Bundan dolayı da bazen daha aşağı derecede olan hadis kitaplarını daha muteber ve meşhur olanlara tercih etmiştir. Örneğin el-Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinde ve Tirmizî ve en-Nesâî’nin *es-Sünen*’lerinde geçtiği halde Hz. Peygamber’in Hirâ Dağı’ndaki inzivasına dair bir hadisi, Ebû Bekir eş-Şâfiî’nin (ö. 354/965) *el-Ğaylaniyyât*, ismi ile meşhur olan *el-Fevâ’id* adlı eserinden almıştır.⁶⁰² Bu şekilde aktardığı hadislerin sonunda bazen kendisi bunu (فوافقناه بعلو),⁶⁰³ (فوقع لنا موافقة عالية له),⁶⁰³ gibi ifadelerle belirtirken bazen de belirtmemiştir.⁶⁰⁴

4) Senedleri tenkide tabi tutup senedler arasında tercihte bulunması: İbn Seyyidinnâs eserinde sadece rivâyetleri senedleriyle birlikte zikretmekle kalmamış, üstün olanı belirlemek için senedler arasında karşılaştırma yapmış, daha sahîh olanı seçerek sened ile metin arasında güvenli bir bağlantı kurmuştur. Bundan dolayı da ‘*Uyûn*’l-eser’de hadis ilimlerine dair birçok bilgi yer almıştır. Örneğin o, Ebû Sâlih’in İbn Abbâs’tan rivâyet ettiği ve senedinde Muhammed b. Saib el-Kelbî’inin (ö. 146/763) bulunduğu bir hadisin senedini şu şekilde tenkit etmiştir: “Hadîs ehlinin yanında İbn el-Kelbî zaten za’iftir. Özellikle onun İbn Abbâs’tan Ebû Sâlih vasıtasıyla aktardığı rivâyetleri daha aşırı derecede za’if sayılmıştır” (c. 1, s. 407-408).⁶⁰⁵ Yine cinlerin İslâm’a girmeleri başlığı altında Ebû Fezâre’nin Abdullah b. Mes’ut’tan rivâyet ettiği uzun bir hadisin akabinde, hadisin senedi üzerine şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

⁵⁹⁸ Aydınlı, s. 115.

⁵⁹⁹ İbn Seyyidinnâs’ın bu kıslatmayı kullandığı örnek için bkz. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 128.

⁶⁰⁰ Âlî isnâd (ulüvü’l-isnâd), bir hadis metninin iki veya daha çok isnâdından yahut metinleri farklı da olsa birkaç isnâddan ilk kaynağa en az râvi ile ulaşanına verilen addır. Bkz. Raşit Küçük, “İsnad”, *DİA*, Ankara 2001, c. 23, s. 154-159.

⁶⁰¹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 53.

⁶⁰² Sıbtu İbni’l-Acemî, *Nûru’n-nibrâs*, c. 2, s. 121-122; İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 169.

⁶⁰³ Muvâfakat: Meşhur hadis kitabı yazarlarından birinin rivâyet etmiş olduğu bir hadisi, yazarın yer almadığı ama onun hocasında birleşen bir senedle rivâyet etmek. Bu senedle yazarın hocasına, yazarın bulunduğu seneden daha az râvi ile ulaşırsa ona *el-muvâfakatu l-âliye*, daha fazla râvi ile ulaşırsa ona *el-muvâfakatu n-nâzile* denir. Aydınlı, 239.

⁶⁰⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 169, 255, 329.

⁶⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 407-408.

Biz bunu Kays b. Reb'î'in hadisinden rivâyet ettik, bu onun lafızlarıdır. Ayrıca Sevrî, İsrâil, Şerik, Cerâh b. Melih ve Ebî Umeys bunların hepsi de bu hadisi Ebû Fezâre'den rivâyet etmişlerdir. Bu hadisin Ebû Fezâre'nin Ebî Zeyd tarîkı⁶⁰⁶ dışındaki tarîkları (örnek: İbn Seyyidinnâs, Kays b. Reb'î tarîkıyla rivâyet etmiştir.) Ebî Zeyd tarîkıyla geleninden daha kuvvetlidir. Çünkü Ebû Zeyd ehli hadîs yanında meçhuldür. (c. 1, s. 237)⁶⁰⁷

Saîd b. el-Müseyyeb vasıtasıyla Hz. Ömer'den rivâyet edilen bir hadisin akabinde de İbn Seyyidinnâs şu açıklamada bulunmuştur:

Bazı âlimlere göre Saîd b. el-Müseyyeb'in Hz. Ömer'den aktardıkları rivâyetler mursaldir.⁶⁰⁸ Çünkü o, Hz. Ömer hilafetinin bitmesine iki yıl kala doğmuştur. Hz. Ömer hilafetinden iki yıl geçtikten sonra doğduğu da söylenmiştir. İnşallah sahîh olan da budur. Buna göre onun Hz. Ömer'den aktardıkları rivâyetler muttasıl sayılır.⁶⁰⁹ Hadisçiler yanında Saîd b. el-Müseyyeb'in Hz. Ömer'den muttasıl olarak rivâyet ettiği hadis sayısı çok azdır. Muttasıl olarak rivâyet ettiği bazı hadislerde Saîd b. el-Müseyyeb, 'Ömer minber üzerindeyken ondan işittim' demektedir.(c. 2, s. 96)⁶¹⁰

5) Metinleri tenkit etmesi: İbn Seyyidinnâs, senedleri tenkide tabi tuttuğu gibi senedlerin sonucu olan metinleri de tenkide tabi tutmuş ve tahlil etmiştir. Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib ile "Şam Seferi" başlığı altında Tirmizî'den aktardığı uzun bir hadisin içinde geçen:

Rahib: "Kureyşlilere, Allah için söyleyiniz bu çocuğun velisi kimdir?" dediler ki Ebû Tâlib'tir. Rahibin ısrarlı isteği üzerine Ebû Tâlib, peygamberi götürmekten vazgeçti. Ebû Bekir de Bilâl'i onunla birlikte gönderdi. Rahib, Peygamber'e azık olarak kek ve zeytinyağı verdi. Ebû İsâ et-Tirmizî, bu hadis hasendir, garîbtir. Sadece bu şekilde bilmekteyiz demıştır.(c. 1, s. 107-108)⁶¹¹

Bu metin üzerine İbn Seyyidinnâs, aşağıdaki değerlendirmeyi yapmıştır.

Derim ki, bu hadisin senedi sahîh olmakla birlikte metninde sıkıntı (nekaret) vardır. O da şudur: Ebû Bekir'in Bilâl'i Hz. Peygamber'le birlikte gönderme meselesidir. Çünkü Ebû Bekir o vakit henüz on yaşında bile değildir. Zira Hz. Peygamber ile Ebû Bekir arasında iki seneden daha fazla bir yaş farkı vardır. Hâlbuki Hz. Peygamber'in yaşı bu sefer esnasında Taberî ve başkalarının da dediklerine göre dokuzdur veya diğer bazı âlimlerin görüşüne göre on ikidir. Bir de Bilâl'in mülkiyetinin Ebû Bekir'e intikali ancak bu tarihten otuz seneden fazla bir zaman geçtikten sonra olmuştur. Çünkü o

⁶⁰⁶ Tarik kelimesi burada sened anlamında kullanılmıştır. Sened ile tarîkın birbirinin yerinde kullanılması çok yaygındır. Bkz. Aydınlı, s. 308.

⁶⁰⁷ Sened tenkitlerinin diğer bazı örnekleri için bkz. İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 254, 407.

⁶⁰⁸ Mursal: bir hadis ıstılahı olarak iki anlamda kullanılmaktadır: 1. Tâbiûn neslinden birinin doğrudan Hz. Peygamber'den (s.a.v) naklettiği hadis; 2. Senedinde râvî düşmesi/eksikliği bulunan hadis. Mutekaddimûn hadisçiler daha çok bu manada kullanırlar. Mursal hadis, zaîf hadislerdendir. Aydınlı, s. 213.

⁶⁰⁹ Muttasıl: ilk kaynağına veya ait olduğu kimseye kadar kesintisiz ulaşan yani, seneddeki her râvînin, hocasından muteber bir öğrenme yoluyla alarak rivâyet ettiği hadis. Aydınlı, s. 237.

⁶¹⁰ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 2, s. 96.

⁶¹¹ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 107-108.

başkalarının kölesiydi, İslâm'dan dolayı işkencelere maruz kalınca, Ebû Bekir onların ellerinden kurtarmak için onu satın almıştır.(c. 1, s. 108)⁶¹²

6) Eserinde ihtisarı, sened zikretmeyi ve tekrarlara yer vermemeyi gaye edinen İbn Seyyidinnâs, sened kullanma ilgili yöntemini ve bundaki amacını da şu şekilde izah etmiştir:

Tekrar tekrar nakillerde bulunduğum hadis kaynaklarından, meğâzî ve siyer kitaplarından ve bunlardan başka sık sık nakil yaptığım kaynaklardan bunlardan alacağım rivâyetleri tam senedleriyle birlikte ve yerinde zikredeceğim. Bu kitapların musannifleri ile aramdaki senedleri sadece bir yerde, kitabı bitirdiğim zaman (kitabın sonunda) zikredeceğim. Az sayıda nakilde bulunduğum kitaplardan veya değişik yerlerde dağınık bulunan faydalardan yaptığım nakillerde o nakillerle birlikte senedlerini de zikredeceğim ki böyle yapmakla gayemiz olan ihtisar ve tekrara düşmeden senedleri zikretme hâsıl olsun.(c. 1, s. 53).⁶¹³

7) Şiirlere yer vermesi: “Bu kitaba göz atan kimseye, son derece beğenilen ve seçkin şiirlerden armağan ediyorum” (c.1, s.53)⁶¹⁴ diyen İbn Seyyidinnâs, eserinde konularla ilgili uygun şiirlere yer vermeyi ihmal etmemiş ve gerektiğinde şiirle istişhatta bulunmuştur. Ancak Bedir ve Uhud gazveleri hakkında söylenen şiirler ve Ka'b b. Züheyr'in [ö. 24/645 (?)] meşhur Kasîdetü'l-Bürde adlı şiiri gibi bazı şiirler dışında, okuyucuyu usandıracak derecede uzun şiirlere yer vermemiştir. Eserinde genelde dört veya altı mısradan oluşan şiirlere yer veren İbn Seyyidinnâs, eserinin tamamında takip ettiği sözü uzatmama (ihtisar) ölçüsüne, şiirler konusunda da uyduğu görülmektedir. Bazen bunu bizzat kendisi de dile getirmiştir: “Eğer takip ettiğimiz ihtisardan bizi uzaklaştırmasaydı bu konuda daha çok şiir aktarırdık” (c. 2, s. 452).⁶¹⁵ Şiirler kaleme almış ve dil ve edebiyat sahasında da söz sahibi sayılmış biri olarak İbn Seyyidinnâs, belki de yazdığı konu gereğince ‘*Uyûnü'l-eser*’de şiirler üzerinde fazla incelemelerde bulunmamıştır. Şiirleri aktarmakla yetinen İbn Seyyidinnâs, nadir de olsa bazen şiirin kaynağı (şair) hakkında: “Ka'b b. Züheyr, kendisi ve babası usta şairlerdendir. Aynı şeklide oğlu Ukbe ve Ukbe'nin oğlu Avvâm da usta şairlerdi” (c. 2, s. 290) gibi kısa bilgiler vermiştir.⁶¹⁶ Bazen de Hâris b. Hişâm'ın aşağıdaki şiiri üzerine yapılan yorum da olduğu gibi yorumlar aktarmış ve bu yorumlar üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

⁶¹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 108.

⁶¹³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 53.

⁶¹⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 53.

⁶¹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 452.

⁶¹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 290; Bu konuda diğer bir örnek için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s.39.

اللّٰه يعلم ما تركت قتالهم حتى رموا فرسى بأشقر مزيد

وعلمت انى ان اقاتل واحداقتل ولا يضررعدوى مشهدى

فصدت عنهم والاحبة فيهم طمعا لهم بلقاء يوم مفسد

“Atım köpüren kanlar içinde kalıncaya kader, Allah bilir ki onlarla savaşmayı terk etmedim.

Biliyordum ki, eğer tek başıma savaşsam öldürülürüm ve oradaki varlığım düşmanıma zarar da vermez.

Bundan dolayı da kötü bir günde onları cezalandırma arzusuyla sevdiğilerim ellerinde iken onlardan uzaklaştım.”

“Asmaî (ö. 216/831), Hâris b. Hişâm’ın bu şiiri için, savaştan kaçma(fırar) mazeretini dile getirme hususunda söylenen en güzel şiirdir” demiştir. Halef el-Ahmer (ö. 180/796 [?]) ise bu konuda söylenen en güzel şiirin, Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî’ye ait olan aşağıdaki şiir olduğunu” söylemiştir.

لعمرك ما وليت ظهري محمدا واصحابه جينا ولا خيفة القتلى

ولكننى قلبت امرى فلم احد لسيفى مساعا ان ضربت ولا نبلى

وقفت فلما خفت ضيعة موقفي رجعت لعود كاهزبر ابى الشبل

Hayatına yemin olsun ki, Muhammed ve ashâbına, korkaklıktan ve ölüm korkusundan dolayı sırtımı dönmedim.

Fakat içinde bulunduğum durumu düşündüm, kılıcımı ve okumu kullanacak müsait bir ortam bulamadım.

Durdum, ne zaman ki duruşumun faydasız olduğundan korktum. Ebî’ş-Şebl aslanı gibi geri dönmek için geriye çekildim” (c. 2, s. 439).⁶¹⁷

⁶¹⁷ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 439.

İbn Seyyidinnâs'a göre her ne kadar her iki şiir de lafız ve mana yönünden birbirine yakın anlamları ifade ediyor olsa da ikincisinin daha güzel (اجود) olma ihtimali daha yüksektir. Çünkü ikinci şiirde savaştan kaçmanın (fırar) korkaklıktan ve ölüm korkusundan olmadığı daha açık bir şekilde ifade edilmiş, kaçma sebebi olarak da orada tek başına durmanın yararsız olacağı gösterilmiştir. Birinci şiirde ise kaçma sebebi olarak, tek başına savaşılmaması durumunda öldürülme olarak gösterilmiştir.⁶¹⁸

Hız. Peygamber'e benzeyen kişiler ve cennetle müjdelenen kişilerin isimlerinde olduğu gibi bazen de İbn Seyyidinnâs, kendi şiirlerine yer vermiştir.⁶¹⁹

8) Neseb listelerine ve bilgilerine yer vermesi: İbn Seyyidinnâs'ın naklettiğine göre Araplarda alt kümeleriyle birlikte sosyal yapı şu şekildedir: şa'b, kabile, imâre batn fahz, fasile.⁶²⁰ O, *'Uyûnü'l-eser'*de kabile ve kişi nesebleriyle ilgili bilgi verirken duruma göre onları tanıtabilecek şekilde bazen kişinin mensup olduğu kabilenin meşhur koluna (fahz veya batn) bazen de daha öteye mensup olduğu kabile veya şa'b'a kadar neseb bilgilerini vererek⁶²¹ neseb konusunda orta bir yol izlemiştir. Örneğin aktardığı metin içinde Hazrec'in bir kolu olarak anılan Benî Sâ'ide'nin nesebini İbn Seyyidinnâs şöyle vermektedir: "Benî Selime b. Sa'd b. Alî b. Esed b. Sâride b. Tezîd b. Cüşem b. el-Hazrec"(c.1, s. 284).⁶²² Şahıs nesepleri konusunda da Hız. Peygamber eşlerinden, Kureyş'in Benî Ümeyye kolundan olan Ebû Süfyân'nın kızı Ümmü Habîbe'nin nesebini verirken "Ümmü Habîbe, Ramle bint Ebû Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye b. Abdışems b. Abdimenâf el-Emevî" (c. 2, s. 400)⁶²³ şeklinde kısa vermiştir. Hız. Peygamber'in diğer bir eşi olan Zeynep bint Hüzeyme'nin nesebini ise "Zeynep bint Hüzeyme b. el-Hâris b. Abdillâh b. Amr b. Abdimenâf b. Hilâl b. Âmir b. S'as'ae b. Mu'aviye b. Bekr b. Hevâzin b. Mensûr b. İkrime b. Hasfe b. Kays b. Aylân" (c. 2, s. 396)⁶²⁴ şeklinde mensubu olduğu kabileye kadar uzatarak vermiştir.

⁶¹⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 439.

⁶¹⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 392, 415.

⁶²⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 75.

⁶²¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 54.

⁶²² İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 284.

⁶²³ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 400.

⁶²⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 396.

Tekrarın önüne geçmek için sadece ismin geçtiği ilk yerde nesebini de zikreden İbn Seyyidinnâs, o ismin tekrarı durumunda aşağıdaki kısaltmaları kullanarak daha önce geçtiği yere işaret etmekle yetinmiştir.

س	: İslâm'a ilk girenler
ها	: Habeşistan'a ilk hicret edenler
هب	: Habeşistan'a ikinci hicret edenler
ه	: Medine'ye hicret edenler
عا	: I. Akabe biatı'na katılanlar
عب	: II. Akabe biatı'na katılanlar
ق	: Akabe'de nakîb seçilenler
عج	: III. Akabe biatı'na katılanlar
ب	: Bedir'e katılanlar
أ	: Uhud'a katılanlar

İbn Seyyidinnâs farklı kaynaklar arasında karşılaştırma yaparak *'Uyûnü'l-esser'*de birçok isim listesine yer vermiş ve bu listeler üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun yer verdiği listeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

İlk Müslüman olanların ve Hz. Ebû Bekir'in davetiyle İslâm'a girenlerin isimleri,⁶²⁵ Hz. Peygamber ve müminlere eziyet edenlerin isimleri,⁶²⁶

Hz. Peygamber'le istihza edenlerin isimleri,⁶²⁷

Habeşistan hicretlerine katılanların isimleri,⁶²⁸

1. Akabe biatı'na,⁶²⁹ 2. Akabe biatı'na,⁶³⁰ 3. Akabe⁶³¹biatı'na,⁶³² katılan ve 12 nakîbin⁶³³ isimleri,

Münafıkların isimleri,⁶³⁴

⁶²⁵ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 183-186.

⁶²⁶ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 202-203.

⁶²⁷ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 206.

⁶²⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 210-213.

⁶²⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 263

⁶³⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 263-265.

⁶³¹ İbn Seyyidinnâs, Hz. Peygamber'le Ensâr'ın ilk buluşmalarını 1. Akabe biatı olarak verdiği için buradaki sayı üçe çıkmıştır.

⁶³² İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 277-282.

⁶³³ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 273-274.

Bedir'e katılan Muhacir⁶³⁵ ve Ensâr'ın isimleri,⁶³⁶

Müslümanlardan şehit olanların isimleri,⁶³⁷

Öldürülen veya esir edilen müşriklerin isimleri,⁶³⁸

Bedir esirlerinden daha sonra Müslüman olanların isimleri,⁶³⁹

Uhud'da: Muhacir⁶⁴⁰ ve Ensâr'dan⁶⁴¹ şehit olanların isimleri,

Uhud'da: Öldürülen müşriklerin isimleri,⁶⁴²

Bi'rîmaüne Vakası'nda şehit olanların isimleri,⁶⁴³

Hayber'de şehit olanların isimleri,⁶⁴⁴

Mûte'de şehit olanların isimleri,⁶⁴⁵

Tâif gazvesi'nde şehit olanların isimleri,⁶⁴⁶

Mescid-i Dirâr'ı inşa edenlerin isimleri.⁶⁴⁷

Gerek listeler içinde yer alan isim ve nesebler gerekse şahıs sayıları üzerinde İbn Seyyidinnâs'ın titizlikle durduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bazen sadece bir ismin okunuşu hakkında birkaç görüş aktardığı olmuştur. Örneğin Akabe biatı'na katılanların isimlerini verirken Ukbe b. Amr'ın nesebinde geçen Üseyre isminin telaffuzu hakkında o şu görüşleri aktarmıştır: “bu ismin okunuşu İbn İshâk'a yanında Yüseyre'dir. ed-Dârekutnî ve Hafîb el-Bağdâdî'nin İbn İshâk'tan aktardıklarına göre Nüseyre'dir. İbn Mâkûle ve İbn Abdilber bu ismi Nüseyre şeklinde okuyanları hatalı bulmuşlar.

⁶³⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 36-338.

⁶³⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 418-420.

⁶³⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 420-432.

⁶³⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 432.

⁶³⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 432-434.

⁶³⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 435.

⁶⁴⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 42.

⁶⁴¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 43-47.

⁶⁴² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 48-49.

⁶⁴³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 69-70.

⁶⁴⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 195-196.

⁶⁴⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 211-212.

⁶⁴⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 271-272.

⁶⁴⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 300.

Mûsa b. Ukbe ise bu ismi Esîre şeklinde telaffuz etmiştir”(c.1, s. 279).⁶⁴⁸ Uhud şehitlerinin sayısı ilgili görüşleri⁶⁴⁹ hakkında isim listesini ve bu konudaki rivâyetleri aktardıktan sonra İbn Seyyidinnâs, şu değerlendirmede bulunmuştur:

Uhud’da şehit düşen Müslüman sayısının yetmiş olduğu zikredilmekle birlikte rivâyetlerde geçen bu fazlalıklarla beraber bu sayı yüzü geçmektedir. Bazılarına göre yetmiş sayısı sadece Ensâr’dan olan şehitleri kapsamaktadır. Aynı şeyi İbn Sa’d da Uhud gazvesi konusunda söylemiş fakat biyografilerini verirken bu sayıyı aşmıştır. Bu konuyla ilgili Âli İmrân Sûresi’nin ‘*hasımlarınızın başına iki mislini getirdiğimiz bir musibet size isabet ediverince...*’⁶⁵⁰ mealindeki âyetin tefsirinde bu âyetin Uhud gününde uğradıkları musibetten dolayı müminler için teselli olduğu zikredilmiştir. Zira Müslümanlar Bedir’de müşriklerden yetmişini öldürmüş, yetmişini de esir almışlardı. Eğer bu görüş sahîh ise buradaki fazlalık toplam sayıdan değil detaylardaki ihtilaflardan kaynaklanmaktadır.(c. 2, s. 48)⁶⁵¹

9) Âyetlere yer vermesi: İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûnü’l-eser*’de Hz. Peygamberin hayatının umumi yönlerini ve siyerinin birinci ve temel kaynağı olan Kur’ân-i Kerîm âyetlerine geniş bir şekilde yer vermiştir. İbn Seyyidinnâs, ayın ikiye yarılması⁶⁵² haberinde olduğu gibi bazen konunun başında; birçok konuda olduğu gibi olay içinde mündemiç, genellikle de konunun sonunda, konu hakkında nazil olan âyetleri zikretmiştir.⁶⁵³ İbn Seyyidinnâs, konuyla ilgili âyetlerin tamamını zikretmediği durumlarda onlara işaret etmekle yetinmiştir. Örneğin Bedir gazvesi’nin akabinde, “Bedir gazvesi sona erdikten yüce Allah onun hakkında el-Enfâl Sûresi’nin tamamını indirdi” (c.1, s. 416).⁶⁵⁴ Cinlerin İslâm’a girişi ile ilgili farklı rivâyetleri aktarıp tartıştıktan sonra “Cinler konusunda Rahmân, Cin ve Ahkâf sûrelerinde verilen (bilgiler) yeterlidir” (c. 1, s. 237)⁶⁵⁵ örneğinde olduğu gibi bazen de tartıştığı konu hakkında kâfi derecede âyetin bulunduğunu söylemiştir. Gerekli gördüğü yerde de İbn Seyyidinnâs, âyetin anlamı hakkındaki görüşünü ortaya koymuştur. Nitekim Mi’râc’da Rüyyetullah (Hz. Peygamber’in yüce Allah’ı görüp görmediği) konusunda, Rüyyetullah’ı kabul etmeyenlerin delil olarak öne sürdüğü

⁶⁴⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 279.

⁶⁴⁹ Sıbtu İbni’l-Acemî Uhud şehitlerinin sayısı ilgili görüşleri beş maddede toplamıştır. 1-en çok kabul edilen görüş, toplam: 70; 2- 70 Ensâr+ 4 Mühacir, toplam:74; 3-toplam72; 4- 74 Ensâr+ 6 Mühacir, toplam: 80; 5-61 Ensâr+ 4 Mühacir, toplam: 65. Sıbtu İbni’l-Acemî, *Nûru’n-nibrâs*, c. 5, s.223.

⁶⁵⁰ Ali İmran, 3/165.

⁶⁵¹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 48.

⁶⁵² İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 207.

⁶⁵³ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 192, 197, 339-347, 361-365; ‘*Uyûn*, c. 2, s. 273, 296, 373, 396.

⁶⁵⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 416.

⁶⁵⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 237.

“Gözler O’nu idrak edemez”⁶⁵⁶ âyetinin anlamı ilgili İbn Seyyidinnâs, “bu âyet, Rüyyetullah’ın gerçekleştiği görüşüyle çelişmemektedir. Zira görme, idraki gerekli kılmaz” (yani görmenin gerçekleşmesi, yüce Allah’ın zatını hakkıyla idrak etmeyi gerektirmemektedir) (c. 1, s. 251)⁶⁵⁷ diyerek görüşünü beyan etmiştir.

10) İbn Seyyidinnâs’ın yaptığı nakiller ile ilgili yöntemi: Okuyucuyu usandıracak uzunlukta değil her an okunabilinen, yararlanılabilen kullanışlı ve rahat bir kitap yazmayı gaye edinen İbn Seyyidinnâs, eserini kaynaklarda dağınık halde bulunan haberlerden güzel bir seçim yaparak tasnif edeceğini belirtmiştir.⁶⁵⁸ Bu gayeye binaen o topladığı veya duyduğu bilgileri yalnızca nakletmekle kalmamış kaynaklardan aldığı rivâyetler üzerinde hem şekil hem de muhteva açısından tasarrufta bulunmuştur.

Şekil açısından İbn Seyyidinnâs anlattığı hadiseyi okuyucu zihninde tasvir edebilmek için aktardığı haberlerin kendine göre en önemli bölümlerini seçmeye çalışmış, duruma göre bazen ihtisar ederek vermiş bazen de harfi nakillerde bulunmuştur. İhtisar ettiği haberi ya da harfiyen yaptığı alıntılar bazen belirten İbn Seyyidinnâs, çoğunlukla belirtmemiştir. Örneğin Tufeyl b. Amr ed-Devsî’nin haberini İbn Sa’d’tan ihtisar ettiğini bizzat kendisi ifade etmiştir.⁶⁵⁹ Bi’r-imaüne Vakası’nda şehit olanların isimlerini et-Taberî’nin *Zeylü’l-müzeyyel* adlı kitabından olduğu gibi naklettiğini bizzat kendisi belirtmiştir.⁶⁶⁰ Yine Bedir’de öldürülen veya esir edilen müşriklerin isimlerini İbn Abdilber’den olduğu gibi naklettiğini kendisi ifade etmiştir.⁶⁶¹ İbn Seyyidinnâs yaptığı nakillere yer yer kendisine ait bazı ilavelerde bulunmuştur. Örneğin Uhud gazvesi’nde yaşları küçük oldukları için geri çevrilenlerin isimlerini hocalarından aldığı rivâyet içerisinde aktarmış ve kendisi bunlara yedi isim daha eklemiştir.⁶⁶² Yine Hz. Peygamber eşlerinin ele alındığı bölümün sonunda hocası Abdulmü’min ed-Dimyâtî’nin “Hz. Peygamber’in nikâhlayıp da duhulün gerçekleşmediği, kendilerini (mehirsiz) hibe edenler ve Hz. Peygamber’in kendilerine evlilik teklif ettiği fakat evlenmenin gerçekleşmediği

⁶⁵⁶ En’âm 6/103.

⁶⁵⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 251.

⁶⁵⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 52.

⁶⁵⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 240.

⁶⁶⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 71.

⁶⁶¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 432-434; bu konudaki diğer bazı örnekler için bkz. *Uyûn*, c. 1, s. 142, 202-203, 434.

⁶⁶² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 12-13.

hanımların sayısı, bazılarında ihtilaf olmakla birlikte otuzu bulmaktadır” (c.2, s.403)⁶⁶³ şeklindeki sözlerinin aktardıktan sonra kendisi bizzat bunları kısaca zikredeceğini ifade ettikten sonra yirmi altı hanımın ismini kısa değerlendirmelerle zikretmiştir.⁶⁶⁴

İbn Seyyidinnâs özellikle hocalarından semâ‘ ve kırâ‘at yoluyla aldığı rivâyetleri aktarırken hadîs ehlinin ilim almada kullandıkları sîgalar olan “ahberanâ⁶⁶⁵”, “kare’tü⁶⁶⁶”, “semi’tü⁶⁶⁷”, “vecedtü”⁶⁶⁸ vb. tabirlerini kullanmıştır. Değişik kaynaklardan yaptığı nakillerin ve alıntılarının başında ise genellikle “kale”, “zekere” vb. ifadeler zikrederken sonunda ise belki de eserinde yoğun bir şekilde nakil ve alıntı yaptığı için çoğu kez “intehâ” ifadesini zikretmemiştir. Ancak bazen zikrettiği de olmuştur.⁶⁶⁹ Bazen de önce rivâyeti aktarıp sonunda kime ait olduğunu ya da hangi eserden naklettiğini belirtmiştir. Örneğin o, Hendek gazvesi’nde düşmanın oradan uzaklaştıktan sonra Hz. Peygamber’in buyurduğu: “Artık bundan sonra biz onlarla savaşağız, onlar bizimle savaşamayacak, biz onların üstüne yürüyeceğiz” mealindeki hadisi aktardıktan sonra bu hadisi senedi ile birlikte Buhâri’nin zikrettiğini belirtmiştir.⁶⁷⁰ Aynı şekilde yukarıda da geçtiği üzere Bi’ri maûne Vakası’nda şehit olanların isimlerini aktardıktan sonra et-Taberî’nin *Zeylû’l-müzeyyel* adlı kitabından naklettiğini ifade etmiştir.⁶⁷¹

İbn Seyyidinnâs, kendi görüş ve değerlendirmelerini, aktardığı nakillerden ayırmak için genellikle başta “kültü” ifadesini kullanmakla birlikte⁶⁷² bazen de “bu haberle ilgili benim görüşüm ise” (c.1, s. 215)⁶⁷³ ve “müellif der ki” (c.2, s. 403)⁶⁷⁴ örneklerinde olduğu gibi değişik deyişler de kullanmıştır. Değerlendirmelerin

⁶⁶³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 403.

⁶⁶⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 403-405.

⁶⁶⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 82, 86, 90, 127, 132, 144, 155, 164, 165, 189, 192, 220, 230, 254, 257, 303, 304, 325, 377, 402, *Uyûn*, c. 2, s. 9, 146, 203, 215, 231, 235.

⁶⁶⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 80, 91, 99, 109, 147, 150, 193, 206, 212, 216, 235, 241, 243, 255, 296, 297, 321, 375, 376, *Uyûn*, c. 2, s. 5, 12, 35, 37, 194, 216, 219, 313.

⁶⁶⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 146, 160, 163, 166, 303, 306, 322, 326, 352, 366, *Uyûn*, c. 2, s. 12, 30, 33, 34, 131, 176, 183, 197, 263.

⁶⁶⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 141, 282, 320, 453, *Uyûn*, c. 2, s. 39, 173, 321.

⁶⁶⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 95, 311, 445, c. 2, s. 87.

⁶⁷⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 99.

⁶⁷¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 71.

⁶⁷² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 215, 283, 295, 323, c. 2, 20, 45, 116, 128, 165, 179, 190, 213, 225, 237, 242, 316, 392.

⁶⁷³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 215.

⁶⁷⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 403.

sonunda söylenmesi adet olan “Allahu a’lem” cümlesini ise çoğu kez ihmal ettiği görülmektedir.⁶⁷⁵ İbn Seyyidinnâs, aşağıda da görüleceği üzere yaptığı nakillerde hemen hemen tüm alanlarda kendine göre doğru olan görüşü ortaya koymuştur.

Muhteva açısından İbn Seyyidinnâs, konuları ele alırken konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak faydalı bilgileri aktarmıştır. Bunu yaparken de konunun insicamını bozmamak adına konu içinde başka sözlere yer vermemiştir. Bu tür açıklamaları ya konuların sonuna eklemiş⁶⁷⁶ ya da koyduğu “Garîb kelimelerin açıklaması” ve “Bu haberle ilgili faydaların zikri” gibi özel başlıklar altında ele almıştır. İbn Seyyidinnâs sadece bir yerde değil kitabın sonuna kadar bu yöntemi takip etmiş ve bu şekilde yirmi iki başlık açmıştır. Hudeybiye gazvesi akabinde açtığı “Hudeybiye (ile) ilgili faydaların zikri” (c.1, s.173)⁶⁷⁷ başlığında olduğu gibi bazen de direk konunun ismine atıf yaparak başlık açmıştır. İbn Seyyidinnâs bu başlıklar altında haberlerin sened ve metninde geçen kapalı konuları açıklamış, dikkat çekilmesi gereken noktalara dikkat çekmiş, tartışma gerektiren meseleleri tartışmıştır. Metinde geçen garîb kelimelerin tahlilini ve konuyu vuzuhata kavuşturacak muğlak cümlelerin izahını yapmış, metinde geçen yer ve şahıs isimlerinin okunuşunu, köken ve anlamları ile ilgili faydalı bilgileri aktarmıştır.

İbn Seyyidinnâs garîb kelimeleri açıklarken -sadece kelimelerin iştikakı ile uğraşan, bir takım delil ve misaller getiren lügat âlimlerinin yaptığı gibi- işin derinliğine inmemiş, konu içinde geçen kelimenin anlaşılması için gerekli olan kadarıyla iktifa etmiştir. Benzer şekilde diğer konulardaki açıklamalarında da sözü uzatmadan meselenin anlaşılması için gerekli olan kadarıyla iktifa etmiştir. Örneğin Medine Sözleşmesi metninde geçen “er-Reb‘ate” kelimesini şöyle açıklamıştır: “er-Reb‘ate: “İslâm’ın geldiği sırada onların içinde buldukları durum demektir”⁶⁷⁸ (c.1, s. 320).⁶⁷⁹ Yine Varaka b. Nevfel’in Hz. Peygamber’e hitaben söylediği: “Bu gördüğün Allah’ın Mûsâ’ya gönderdiği namustur”(c. 1, s. 170)⁶⁸⁰ cümlesinde geçen “namus” kelimesini namus: “Hükümdarın sırlarına sahip olan kişidir. Bazıları da namus: İyi sırlara sahip olan kişi, Câsûs ise: Kötü sırlara sahip olan kişiye denir

⁶⁷⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 80, 176, 381.

⁶⁷⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 141, 239, 386, 456, c. 2, s. 327, 329

⁶⁷⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 173.

⁶⁷⁸ “الرابعة الحالة التي جاء الإسلام وهم عليها”

⁶⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 320.

⁶⁸⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 170.

demişledir” (c.1, s.176)⁶⁸¹ şeklinde açıklamıştır.⁶⁸² Benzer şekilde Berâ b. Ma‘rûr isminin anlamını açıklarken: “Ma‘ûr, kastedilen (maksûd) demektir. Berâ ise ayın son gecesi anlamına gelir ve Berâ b. Ma‘rûr ismini bundan almıştır” (c.1, s. 282)⁶⁸³ şeklinde vermiştir. Hayber ganimetlerinin taksimi konusunda geçen ve değişik şekilde anlaşılmaya müsait olan: “Ganimetleri süvariye bir, ata iki pay şeklinde taksim etti.” cümlesinin açıklamasını: “Süvari ile birlikte at varsa kendisine üç pay verilir, eğer at yoksa bir pay verilir” (c. 2, s. 185)⁶⁸⁴ şeklinde aktarmıştır. İbn Seyyidinnâs, bazen de lügat ile ilgili görüş bildirmiştir. Örneğin o, Hüşenî’den aldığı kelime tahlilinde “والصواب” diyerek görüş belirtmiştir.⁶⁸⁵

İbn Seyyidinnâs, konuları ele alırken sadece metinde geçen yer ve şahıs isimlerinin okunuşunu, köken ve anlamlarını vermekle yetinmemiş, siyer ile irtibatı bulunan yer ve şahıslar hakkında da veciz bilgiler vermiştir. Örneğin Amr b. Âs’ın komutasında seriyye düzenlenen yerlerden biri olan Zâtü’s-Selâsil hakkında şu bilgileri aktarmıştır: “Zâtü’s-Selâsil: Vâdilkurâ’nın arka taraflarında yer almaktadır. İsmi Cüzâm (kabilesinin) topraklarında yer alan es-Selsel isimli su kaynağından almıştır. Süheylî ise birinci “sîn”e ötre ikincisine esre harekesini vererek Zâtüssülâsil şeklinde telaffuz etmiş ve ‘Cüzâm topraklarında bir sudur, bu savaş onunla isimlendirilmiştir’ demiştir” (c.2, s.214). Yine Huneyn’e dair bilgiyi “Huneyn b. Kâniye b. Mehlâyil ismindeki kişiye nispetle bu yere Huneyn ismi verilmiştir” (c. 2, s.267) şeklinde kısa bir ifade ile aktarmıştır. Aynı şekilde Kubâ,⁶⁸⁶ Bedir,⁶⁸⁷ Hudeybiye,⁶⁸⁸ Mûte⁶⁸⁹ ve Baki‘u’l-Garkad⁶⁹⁰ gibi konuyla alakalı birçok yer hakkında kısa ve öz bilgiler aktarmıştır.

İbn Seyyidinnâs konuları ele alırken şahıslar hakkında da bilgiler vermiş ve bu münasebetle ‘Uyûnü’l-eser’de birçok şahsın biyografisine yer almıştır. Örneğin o, Hz. Peygamber’in Hicret esnasında uğradığı Ümmü Ma‘bed ile ilgili şu bilgileri

⁶⁸¹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 176.

⁶⁸² الناموس صاحب سر الملك. وقال بعضهم الناموس صاحب سر الخير والنجاسوس صاحب سر الشر.

⁶⁸³ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 283.

⁶⁸⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 185.

⁶⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 288.

⁶⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 290.

⁶⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 415.

⁶⁸⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 173.

⁶⁸⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 208.

⁶⁹⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 453.

aktarmıştır: “Ümmü Ma‘bed: Âtike bint Hâlid, Huza kabilesinin Benî Kâ‘b koluna mensub bir kadındır. Bu haberi onun vasıtasıyla rivâyet ettiğimiz ve sahâbe olan Hübeyş b. Hâlid’in kız kardeşidir. Onun evi Kudeyd denilen yerde idi” (c.1, s. 309).⁶⁹¹ Yine Akr‘a b. Hâbis hakkında “el-Akr‘a b. Hâbis: Bu onun lakabıdır. İsmi Firâs’tir. Kafasında bulunan kellikten dolayı ona bu lakap verilmiştir” (c.2, s. 275)⁶⁹² şeklinde bilgi aktarmıştır. ‘*Uyûnü’l-eser*’de biyografisine yer verilen diğer bazı şahıslar şunlardır: Süddî,⁶⁹³ Şemmâs,⁶⁹⁴ Uyeyne b. Hısn, Hibbân b. el-Arîke,⁶⁹⁵ Safvân b. Mu‘attal, Câhcah b. Mes‘ud,⁶⁹⁶ Ümmü Rûmmân,⁶⁹⁷ Ebû Sinân el-Esedî,⁶⁹⁸ Ebû Cendel,⁶⁹⁹ Ebû Basîr,⁷⁰⁰ Tufeyl b. Mâlik,⁷⁰¹ Abdullah b. Sa‘d b. Ebî Sarh,⁷⁰² Ümmü Hânî,⁷⁰³ Ebû Süfyân b. Hâris ve Hâtıb b. Ebî Beltea.⁷⁰⁴

11) İbn Seyyidinnâs’ın konuları ele alırken takip ettiği en esaslı yöntemlerden biri de karşılaştırma yöntemidir. O, haberlerin en sahîhine ulaşabilmek için ele aldığı konuyla ilgili muhtelif kaynaklara aynı anda başvurmuş, farklı rivâyet ve değerlendirmeleri bir araya getirmiştir. Ele aldığı haberi hem senedinin sağlamlığı hem de muhtevasının doğruluğu yönünden karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda da hemen hemen her konunun sonunda değerlendirmelerde bulunmuş ve görüş belirtmiştir.

Örneğin, Hz. Peygamber’in bi’setinin evrenselliği ilgili ile hocalarından Abdulazîz b. Abdülmün‘im el-Harrânî’den (ö. 686/1287) kırâ‘at yoluyla aldığı: “Resûllah Tebûk yılında gece kalkıp namaz kıldığı esnada, sahâbeden bazıları toplanıp namaz kılincaya kadar onu gözetliyorlardı. Namazını bitirince onların yanın gitti ve onlara şöyle buyurdu: ‘Bu gece benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi. Onlardan ilki ben insanların tamamına gönderildim. Benden önce (bir peygamber) sadece kendi toplumuna gönderiliyordu...” Âmr b. Şu‘ayb’tan rivâyet

⁶⁹¹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 309.

⁶⁹² İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 275.

⁶⁹³ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 369.

⁶⁹⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 54.

⁶⁹⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 14-15.

⁶⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 144.

⁶⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 145.

⁶⁹⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 174-175.

⁶⁹⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 177.

⁷⁰⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 180.

⁷⁰¹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 195.

⁷⁰² İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 237.

⁷⁰³ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 239.

⁷⁰⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 246.

edilen uzun bir hadis (c.1, s.165)⁷⁰⁵ aktarmıştır. Akabinde de konu ile ilgili rivâyetleri aşağıdaki şekilde aktarmıştır.

İbn İshâk'tan yüce Allah'ın bütün peygamberlerden Resûllah'ı tasdik edeceklerine dair söz aldığı rivâyet,

Hiz. Âişe'den ilk vahyin sâdik rüyalar şeklinde olduğuna dair hadis,

Ebû Bişr ed-Dulâbî'den (ö. 310/923) ilk vahiy ile ilgili rivâyet,

İbn Âiz'den taşların ve ağaçların Hiz. Peygamber'e selam verdiğiine dair rivâyet,

Müslim vasıtasıyla Câbir b. Sümare'den Hiz. Peygamber'in "Mekke'de öyle bir taş biliyorum ki ben (Resûl olarak) gönderilmeden önce bana selam veriyordu. Şu an bile o taşı tanıyorum" mealindeki hadisi,

İbn İshâk'tan Yûnus b. Bükeyr vasıtasıyla ilk vahiyden sonra Hiz. Hatice'nin Hiz. Peygamber'i Vareka b. Nevfel ile görüştüğüne dair rivâyet,

Müslim vasıtasıyla İbn Şihâb ez-Zührî'den aynı konuyla ilgili fakat daha geniş bir rivâyet,

Dulâbî' vasıtasıyla ez-Zührî'den vahyin bir müddet kesildiğine (Fetretü'l-Vahiy) dair rivâyet,

İbn İshâk'tan aynı konuyla ilgili fakat daha geniş bir rivâyet,

Yûnus b. Bükeyr'den vahyin başlamasıyla cinlerin semâden haber almalarının engellendiğine dair rivâyet,

İbn Abbâs'tan vahyin geliş şekline dair rivâyet,

Hocalarından Abdullah b. Ahmed b. Fâris et-Temîmî'den (ö. 685/1286) vahye dair hadis,

Ebû Hüreyre ve Berâ b. Âzib'den ilk vahyin tarihine dair rivâyet,

İbn Abdilber'den ilk vahyin tarihine dair rivâyet.

⁷⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 165.

İbn Seyyidinnâs konu ile ilgili rivâyetleri bu şekilde mezc ettikten sonra konuyu şu şekilde değerlendirmiştir:

Âmr b. Şu‘ayb’dan rivâyet edilen hadiste geçen sahâbeden bazıları toplanıp namaz kılincaya kadar onu gözetliyorlardı. Bundan maksat –Allahü a‘lem- Hz. Peygamber’in namazını bitirmesini beklemektir. Hz. Peygamber’i müşriklerden korumak amacıyla yapılan gözetleme (nöbet), ‘Allah seni insanlardan koruyacaktır’⁷⁰⁶ âyetiyle son bulmuştur ve bu da Tebûk’ten öncedir.

Câbir b. Sümare’den rivâyet edilen Hz. Peygamber’in ‘Mekke’de öyle bir taş biliyorum ki, ben (Resûl olarak) gönderilmeden önce bana selam veriyordu.’ hadisi bu konuda ma‘ruf olan rivâyet ilavesiz bu şekildedir. Buna ilaveten bu taşın Hacerü’l-Esved olduğu da rivâyet edilmiştir. Taşın selam vermesi: Ya gerçek anlamdadır. (hurma) kütüğünde inlemeyi yarattığı gibi Allah, taşı da konuşurmuştur ya da ‘*şehir (halkına) sor*’⁷⁰⁷ âyetinde olduğu gibi mecazi anlamda olup gerçek manada selam veren, orada bulunan melektir. Bu duruma göre hazif mecazi sayılmaktadır. Her iki durumda da bu durum nübüvvet’in alametlerindedir.

Vahyin bir müddet kesilmesi “Fetretü’l-Vahiy”: İbn İshâk belli bir süre zikretmemiştir. Süheylî, bazı müsned hadislerde bu sürenin iki buçuk yıl olarak geçtiğini söylemiştir.(c.1, s.174-176)⁷⁰⁸

O, İbn İshâk’tan Ziyâd el-Bekkâî’nin aktardığı ve içinde Amr b. Zübeyr’in ismi geçen rivâyeti diğer rivâyetlerle şu şekilde karşılaştırmıştır: “Buhârî rivâyetinde bu isim Amr b. Saîd b. el-‘As’ olarak yer almış ve sahîh olan da budur. Bu rivâyetdeki hata İbn İshâk’tan sonraki râvilerden kaynaklanmıştır. Nitekim Yûnus b. Bükeyr bu rivâyeti İbn İshâk’tan doğru bir şekilde aktarmıştır.” (c. 2, s. 242)⁷⁰⁹

Yine Hz. Peygamber’in Kubâ’daki ikamet süresi ile ilgili İbn İshâk’ın rivâyeti içinde pazartesi, salı, çarşamba, perşembe günlerini orada geçirdiğini ve cuma günü oradan ayrıldığını aktarmış, akabinde de Buhârî’nin Kubâ’daki ikamet süresinin on dört gün olduğunu ihtiva eden rivâyetine yer vermiştir. Sonra siyer ehlinin yanında meşhur olan görüşün İbn İshâk’ın rivâyeti olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁰

Yine Mûte gazvesi’nde hezimete uğrayan tarafın kimler olduğu hakkında rivâyetler aktarmış ve bu konuda tercih edilen görüşün İbn İshâk’ın her iki tarafın da zayıf verdiği ancak mutlak manada bir zafer veya hezimetin olmadığı yönündeki rivâyeti olduğunu belirtmiştir.⁷¹¹ Bunlara benzer İbn Seyyidinnâs, kitabı boyunca

⁷⁰⁶ Mâide, 5/67.

⁷⁰⁷ Yûsuf, 12/81.

⁷⁰⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 174-176.

⁷⁰⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 242.

⁷¹⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 313.

⁷¹¹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 210.

gerek siyer kaynaklarından gerekse hadis, tarih ve hocalarından semâ‘ ve kırâ‘at yoluyla aldığı rivâyetler arasında karşılaştırmada bulunmuş, görüş belirtmiş ve değerlendirmeler yapmıştır.⁷¹²

12) İbn Seyyidinnâs’ın ‘*Uyûnü’l-eser*’de izlediği yöntem dikkatle incelendiğinde göze çarpan önemli hususlardan birisi de konuları işlerken gördüğü yanlış, hata veya eksikliklere işaret etmesi, o konudaki sahîh görüşü aktarması ve gerektiğinde eleştiri yapmaktan geri durmamasıdır. İbn İshâk’ın Hz. Âişe’yi de ilk Müslüman olanlar arasında zikrettiği rivâyetini aktaran İbn Seyyidinnâs şöyle der: “Bu doğru değildir. Çünkü Âişe bu tarihte muhtemelen henüz doğmamıştır.”⁷¹³ (c.1, s.184)⁷¹⁴

Yine İbn İshâk’tan Ebû Tâlib’in ölmeden önce iman ettiğine dair rivâyeti aktardıktan sonra Hz. Peygamber’in babası Abdullah, annesi Âmine ve dedesi Abdulmüttalib hakkında da yüce Allah’ın onları Hz. Peygamber hatırına dirilttiğini ve iman ettiklerini rivâyet edildiğini ifade eden İbn Seyyidinnâs, bu tür rivâyetleri itimat edilmez rivâyetler olarak nitelemiştir. Bu konuda sahîh olan rivâyetin Müslim’in içinde Ebû Tâlib’in Kelime-i Tevhidi söylemekten çekindiği ve son sözünün “Abdulmüttalib’in dinindenim” hadisi olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁵

Recî Vakası’nda esir düşen Hubeyb b. Adî ile ilgili Buhârî’nin rivâyet ettiği ve Bedir’de Hâris b. Âmir’i öldüren kişinin Hubeyb b. Adî olarak geçtiği haberini aktaran İbn Seyyidinnâs şöyle der: “Âlimlere göre bu (görüş) makbul değildir. Ancak Hâris b. Âmir’i öldüren kişi, Hubeyb b.İsâf b. İnebe b. Amr b. Hadic b. Âmir b. Cüşem b. el-Hâris b. el-Hazrec’dir. Kaldı ki hiçbir meğâzî erbabı da Hubeyb b. Adî’nin Bedir’e katıldığı söylememiştir.” (c. 2, s. 63)⁷¹⁶

Hendek gazvesi’nde Hz. Peygamber’in istihbarat toplamak için gönderdiği kişiyle ilgili, Buhârî’nin bu kişinin Zübeyir b. Avvâm olduğunu içeren rivâyetinin

⁷¹² İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 247-248, 364-366, c. 2, s. 95, 98, 146.

⁷¹³ İbn Seyyidinnâs, Hz. Peygamber eşlerini ele aldığı bölümde Hz. Âişe’nin veladet tarihini, Nübüvvetin dördüncü senesi olarak vermiştir. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 395.

⁷¹⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 184.

⁷¹⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 228-229.

⁷¹⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 63.

akabinde, bu konuda meşhur olan rivâyetin bu kişinin Hüzeyfe b. el-Yemân olduğunu belirtmiş ve bu konudaki rivâyeti aktarmıştır.⁷¹⁷

İbn Seyyidinnâs, İbn Sa‘d’ın “Bedir’de Muhâcirlerin sancaktarı Mus‘ab b. Umeyr, Hazrec’in Hubâb b. Münzîr, Evs’in Sa‘d b. Muâz idi” şeklindeki görüşüne de şu şekilde itiraz etmiştir: “İbn Sa‘d böyle demiş ancak bu konudaki ma‘ruf rivâyet, Bedir’de Sa‘d b. Muâz’ın Hz. Peygamber’e korumalık, muhâcirlere de Hz. Ali’nin sancaktarlık yaptığı rivâyetidir.” (c.1, s.383)⁷¹⁸

Yine Bedir konusunda Müslümanlardan her üç kişinin bir deveye nöbetleşe bindiğine dair rivâyet içerisinde Hz. Peygamber’in bu konudaki arkadaşlarının Ebû Lübebâ ve Ali olduğunu İbn Sa‘d’dan aktaran İbn Seyyidinnâs, bu konudaki ma‘ruf rivâyetin Hz. Peygamber’in Ebû Lübebâ’yı Ebû İnebe kuyusu mevkiinde Medine’ye vali olarak geri gönderdiği ve onlara Bedir’e kadar eşlik etmediği şeklinde olduğunu ifade etmiştir.⁷¹⁹

Hz. Peygamber’in Bedir’de Ensârı kast ederek ‘Ey insanlar! Bana görüşlerinizi bildiriniz.’ buyurması üzerine Hz. Peygamber’e cevap veren kişinin Hazrec’in lideri Sa‘d b. Ubâde olduğunu ifade eden Müslim’in rivâyetini naklettikten sonra İbn Seyyidinnâs şöyle demiştir: “Oysa Hz. Peygamber’e cevap veren kişi olarak bilinen Sa‘d b. Muâz’dır. Bunu bu şekilde İbn İshâk, İbn Ukbe, İbn Sa‘d İbn Âiz ve daha başkaları da rivâyet etmiştir. Ayrıca Sa‘d b. Ubâde’nin Bedir’e katılıp katılmadığı zaten ihtilâfıdır.” (c. 1, s. 386)⁷²⁰

Sa‘d b. Mu‘az’ın ölümünden dolayı arşın titrediği hadisi ile ilgili İbn Seyyidinnâs, konuyla ilgili Süheylî’nin şu değerlendirmesine yer vermiştir: “Birçok râvi tarafından rivâyet edildiği ve sahîh olduğu halde İmam Mâlik’ten rivâyette bulunanların bu hadisi rivâyet etmemelerinin sebebini anlayamadım ve belki de bunun sebebi İmam Mâlik’e göre hadisin sahîh olmamasıdır ancak Buhârî bu hadisi tahrir etmiştir.” (c. 2, s.115)⁷²¹

⁷¹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 98.

⁷¹⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 383.

⁷¹⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 384.

⁷²⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 386.

⁷²¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 115.

Bu hadisin sahîh olduğunu belirttikten sonra İbn Seyyidinnâs, konuyla ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur:

Süheylî'nin bu tesbiti (İmam Mâlik'e göre hadisin sahîh olmaması) Mâlik'in bu hadisi senesinde kaynaklanan bir durumdan dolayı kabul etmediği sonucuna götürür ki öyle değildir. Oysa âlimler bu hadis hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Onlardan bazıları bu hadise zahiri mana verirken bazıları da te'vil etme yoluna gitmişlerdir. Şer'î bir hükme taalluk etmedikçe bu durumdaki müşkil haberleri bazı insanlar rivâyet etmek istememişlerdir. Belki İmam Mâlik'in de bu hadisi rivâyet etmek istemeyişi bundandır.⁷²² (c.2, s.115-116)⁷²³

İbn Seyyidinnâs'ın hata ve eksikliklerine en fazla işaret ettiği, eleştiride bulunduğu ve aynı zamanda üç farklı eseriyle de '*Uyûnü'l-eser*'in kaynakları arasında yer verdiği kişi İbn Abdilber en-Nemerî'dir.⁷²⁴ İbn Seyyidinnâs İbn Abdilber'i bazen vehm ile itham etmiş bazen de mantıki yoldan eleştirmiştir. Örneğin o, İbn Abdilber'in Dâvûd b. Selm adlı şairden Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın oğlu Kusem b. Abbâs ile ilgili olduğunu iddia ettiği bir şiiri aktardıktan sonra İbn Abdilber'i şöyle tenkit etmiştir:

Ebû Ömer bunu böyle demiştir. Ancak bu şiir Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Yemame valisi olan Kusem b. Abbâs b. Abdillâh b. el-Abbâs b. Abdulmüttalib hakkında söylenmiş bir şiirdir. Nitekim Dâvûd b. Selm Abbâsî Devleti'nin şairlerindendir. Buna göre Dâvûd b. Selm nerede Kusem b. Abbâs'ın yaşadığı zaman nerde?(c.2, s.391).⁷²⁵

İbn Seyyidinnâs, Huneys b. Huzafe b. Kays b. Adî b. Sü'ayd b. Sehm el-Kureşî ile ilgili Uhud'a katıldığına ve burada aldığı yaralardan dolayı Medine'de vefat ettiğine dair bilgileri İbn Abdilber'den aktardıktan sonra onu şu şekilde vehm ile itham etmiştir:

Bu bir şey ifade etmez. Bu konuda doğru olan ise Huneys b. Huzafe Bedir'den döndükten sonra hicretten yirmi beş ay sonra Medine'de vefat etmiştir. Hafsa bint Ömer arkasında dul kalmış, Hz. Peygamber hicretten otuz ay sonra onunla evlenmiştir ve bunların hepsi Uhud'dan önce vaki olan şeylerdir. Ayrıca Ebû Ömer'in Adî b. Sü'ayd b. Sehm' şeklindeki ifadesinde ikinci bir vehm vardır. Ancak bu isim Adî b.

⁷²² İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*'de bu ifadeyi (Arş'ın titremesi) şu şekilde açıklamıştır: "Arş'ın titremesinden murad edilen mana, onun ruhunun gelmesiyle Arş'ın sevinmesi ve memnun kalmasıdır". İbn Hacer, âlimlerin bu konudaki ihtilaflarını ve Mâlik'in bu hadisi rivâyet etmekten sakındığını zikrettikten sonra şöyle demiştir: "S'ad b. Mu'az'ın ölümünden dolayı Arş'ın titredığı meselesi on veya daha fazla sahâbeden nakledilmiş ve *Sahiheyn*'de de bu sabittir. Dolayısıyla Mâlik'in bunu inkâr etmesinin bir anlamı bulunmamaktadır". İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, c. 7, s. 123-124.

⁷²³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 115-116.

⁷²⁴ '*Uyûnü'l-eser*'in tâlî kaynakları başlığı altında, İbn Abdilber en-Nemerî ve üç eseri hakkında geniş bir şekilde bilgi verilmiştir.

⁷²⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 391.

Sa'd b. Sehm şekilde olmalıdır. Sa'd ve Sü'ayd, Sehm'in çocuklarıdır. Adî ise Sa'd'ın çocuklarından. –Allahü a'lem-(c. 2, s. 43).⁷²⁶

Bunlara benzer Bedir'e katılan sahâbe konusunda: Ebû Sırme isimli şahıs hakkında İbn Abdilber'in "Onun Bedir'de hazır bulunduğu dair hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır" şeklindeki sözleri üzerine İbn Seyyidinnâs, "Hâlbuki ne İbn Ukbe ne İbn İshâk ne de İbn Sa'd onu Bedir'e katılanlar arasında zikretmiştir. İbn Abdilber'in böyle bir iddiada bulunması şaşkıncıdır" demiştir. (c.1, s. 425)⁷²⁷ Aynı konuda İbn Abdilber'in Bedir'e katılanlar arasında zikrettiği ve Mûsâ b. Ukbe'den aldığı belirttiği bazı isimler ile ilgili İbn Seyyidinnâs, "İbn Abdilber bunları Mûsâ b. Ukbe'den hikâye etmiş fakat Mûsâ'nın *Meğâzi*'sinde bu isimleri bulamadık" demiştir. (c.1, s.419)⁷²⁸

Aşağıdaki iki örnekte olduğu gibi bazı yerlerde de İbn Seyyidinnâs kaynak belirtmeden yapılan hatalara işaret etmiştir.

Siyer ehlinden bazıları Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin Habeşistan'a hicret edenler arasında olduğunu ifade etmişlerdir. Hâlbuki böyle değildir. Fakat (Habeşistan'da bulunmasının sebebi) Ebû Mûsâ Medine'ye gelmek amacıyla kabilesinden bir grup ile Yemendeki yurtlarından deniz yoluyla yola çıktıkları sırada fırtına onları Habeşistan'a sürüklemişti, Ca'fer b. Ebî Tâlib ile dönünceye kadar onlar orada ikamet etmişlerdi. (c. 1, s. 212)⁷²⁹

Yine Hudeybiye Antlaşması yazıldığı esnada Mekke'den kaçıp Müslümanlara sığınan ve antlaşma gereği iade edilen Ebû Cendel hakkında yapılan hata ile ilgili İbn Seyyidinnâs genel bir ifade kullanarak işaret etmiştir:

Sahâbe konusunda kitap te'lif eden bazı kimseler Ebû Cendel'in ismini Abdullah olarak vermişlerdir. Oysa bu doğru değildir. Ebû Cendel'in ismi el-Âsî'dir. Abdullah b. Süheyl'in kardeşidir. Abdullah, Hz. Peygamber ile birlikte Bedir'e katılmıştır. Yani Bedir'den önce Müslüman olmuştur. Ebû Cendel'in katıldığı ilk gazve ise Mekke'nin Fethi'dir. Nitekim İbn Âiz'in hikâye ettiğine göre Ebû Cendel Hudeybiye gününde Mikrez b. Hafs himayesinde Mekke'ye dönmüştür.(c. 2, s. 177)⁷³⁰

⁷²⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 43.

⁷²⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 425.

⁷²⁸ İbn Seyyidinnâs'ın, Ebû Ömer'e yaptığı diğer bazı eleştiri ve itirazlar için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 372, 426, c. 2, s. 54, 17, 387,385.

⁷²⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 212.

⁷³⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 177.

2.5. ‘Uyûnü’l-Eser’in Kaynakları

İbn Seyyidinnâs’ın yaşadığı döneme gelindiğinde siyer ve siyere yardımcı alanlarda yazılan; şemâil, delâil, hadis, ricâl, ensâb ve tarih gibi sahalarda muazzam bir literatürün oluştuğu müşahede edilir. İbn Seyyidinnâs, ilim ve kültürle şöhret bulmuş bir ailede büyümüş, önemli bir ilim irfan merkezi olan Kahire’de hayatını sürdürmüştür. Dolayısıyla eserini yazarken istifade etmek istediği kaynaklara kolayca ulaşmış ve bu muazzam mirastan en iyi şekilde istifade etmeye çalışmıştır. İbn Seyyidinnâs temel kaynaklar olarak İbn İshâk ve el-Vâkidî’yi almış ve onlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Başvurduğu diğer kaynaklarını isnatlarıyla birlikte kitabının sonuna eklemiştir. Fakat İbn Seyyidinnâs’ın kaynakları İbn İshâk, el-Vâkidî ve isnatlarıyla birlikte kitabının sonuna eklemiş olduğu kaynaklardan ibaret değildir. İbn Seyyidinnâs eserini yazarken bu kaynaklara ilaveten başka birçok kaynağa daha başvurmuştur. İbn Seyyidinnâs’ın, ‘Uyûnü’l-*eser*’de başvurduğu kaynakları aşağıda geniş bir şekilde değerlendirilecektir. Ancak kaynaklara geçmeden önce burada kaynaklarla ilgili birkaç hususa değinmek istiyoruz.

İbn Seyyidinnâs ‘Uyûnü’l-*eser*’de her biri kendi alanında tanınmış, güvenilir ve otorite kabul edilen, kaynaklardan istifade etmiştir. Hadis alanında Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875), siyer alanında İbn İshâk, İbn Hişâm, Mûsâ b. Ukbe ve İbn Aîz, gazve ve seriyelerle ilgili kısımda el-Vâkidî ve İbn Sa’d, fetihler alanında Belâzurî (ö. 279/892-3), genel tarihe ihtiyaç duyduğu yerde Taberî’ye (ö. 310/923) başvurmuştur. Neseble ilgili yerlerde Hişâm el-Kelbî (ö. 204/819), Zübeyir b. Bekkâr (ö. 256/870) ve Ruşâtî, dil ve edebiyat alanında Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791) ve İbn Sîde (ö. 458/1066) gibi âlimlere başvurmuştur. Bunlara ilaveten Süheylî gibi meşhur siyer şârihlerine de başvurmuştur.

‘Uyûnü’l-*eser*’in bir tarih/siyer eseri olması hasebiyle İbn Seyyidinnâs, akaid ve kelam ile ilgili konulara hiç değinmemiştir. Fıkıh ile ilgili konulara ise sınırlı bir şekilde, siyer kaynaklarından ilgili konuda aktardığı görüşlerinin üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur.

Değerlendirmeler yapılırken İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Şâfiî'nin (ö. 240/819) isimlerine sarahaten atıf yapılmış Hanefî mezhebinin görüşü ise genel bir ifade ile “kâle'l Kûfiyyûn”⁷³¹ ifadesi ile verilmiştir.⁷³² Korku namazı ile ilgili rivâyette olduğu gibi, bazen de konuya işaret etmekle yetinmiş ve burası yeri değildir demiştir.⁷³³ Fıkıh ile ilgili bazı konularda da: “fukâha bu meselede ihtilaf etmiştir” deyip isim vermeden genel bir şekilde iki tarafın görüşlerini aktarmıştır.⁷³⁴ Dolayısıyla bu iki alandaki eserler ‘Uyûnü’l- eser’in kaynakları arasında yer almamıştır.

İbn Seyyidinnâs, yazdığı her satırda büyük bir mesuliyet hissetmiş olacak ki kaynak belirtmeye önem vermiş, bir isim veya kelime dahi olsa kimden aldığını belirtmiştir. Ancak iktibas yaparken bazen eser ismi vermeden sadece müellif isimi zikretmiş ya da müellifin nisbesini kullanmış veya künyesine atıfta bulunmuştur. Bazen de bir müellif için meşhur olan künyesinin yanında farklı bir künye kullanmıştır. Bu durum İbn Seyyidinnâs’ın ‘Uyûnü’l- eser’de atıf yaptığı kaynakların tespitinde zorluğa neden olmuştur. Bazen da müellif ile eserine birlikte atıfta bulunduğu da olmuştur. Onun kaynak göstermede kullandığı diğer bir yöntemi ise, eserin adı yerine eserin ait olduğu ilim dalının ismini zikretmesidir. Örneğin İbn Seyyidinnâs, İbn Hazm’ın *Cemheretü ensâbi’l- Arab* adlı eserinden söz ederken “Ebû Muhammed İbn Hazm’ın nesebe dair kitabında...” ifadesini kullanmıştır.

İbn Seyyidinnâs’ın, ‘Uyûnü’l- eser’de az da olsa net bir kaynak belirtmeden bazı bilgiler aktarmıştır. Kaynakların net olarak belirtilmediği yerlerde İbn Seyyidinnâs’ın kullandığı şu ifadeleri misal olarak verilebilir: “Siyer ehlinden bazıları demiştir ki”, “siyer ve ahbâr ehlinin zikrettiklerine göre”, “ilim ehlinden bazıları zikretmişler”, “siyer, ilim ve haber ehli zikretmişlerdir”, “rivâyet edilir ki”, “denilir ki”, “bu konuda şöyle de zikredilmiştir.”⁷³⁵ Aynı zamanda bu durum bir nevi temriz siygasıyla bilgi vermektir ve verilen bilgiler hakkında müellifin ihtiyatlı olduğuna işaret eder.

⁷³¹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 188, 231.

⁷³² Muhtemelen İbn Seyyidinnâs bu ifadeyi, Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanife’nin (ö. 150/767) Kûfeli olması ve mezhebin buradan yayılmış olmasından dolayı kullanmıştır.

⁷³³ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 79.

⁷³⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 2, s. 185.

⁷³⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 22, 81, 94, 175, 178, 230; ‘Uyûn, c. 2, s. 27, 48, 347, 349.

İbn Seyyidinnâs, gerekli gördüğü yerlerde bazı kaynakları hakkında kısa bilgiler vermiştir. Bu tür kaynaklar değerlendirilirken İbn Seyyidinnâs'ın verdiği bu bilgiler aktarılmaya çalışılacaktır.

İbn Seyyidinnâs, kaynaklarından istifade ederken sadece o kaynakla iktifa etmemiş, o kaynağın farklı râvilerine veya üzerine yapılan çalışmalara da başvurmuştur. Nitekim temel kaynağı olan İbn İshâk'a başvururken, İbn İshâk'ın kitabını tehzib eden İbn Hişâm'a ve İbn İshâk'ın farklı râvilerine de başvurmuştur. Benzer şekilde Vâkıdî'den istifade ederken onun muayyen bir eserine başvurmamış, kendisinin de belirttiği üzere Vâkıdî'den aktaracağı haberleri, çoğunlukla İbn Sa'd ve başka müellifler vasıtasıyla aktarmıştır.⁷³⁶ Dolayısıyla başvurduğu bu kaynaklar da İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almışlardır ve bu durum '*Uyûnü'l-eser*'in kaynaklarına kemiyet yönünden de etki etmiştir. Konun bütünlüğünü muhafaza etmek ve tekrara düşmemek için, bu tür kaynakları ilgili olduğu kaynakla birlikte ele almanın daha münasip olacağı düşünülmüştür. Aynı şekilde değişik sahadaki eserleriyle İbn Seyyidinnâs'a kaynaklık eden müellifler sadece en çok başvurulduğu alana ait başlık altında ele alınacaktır. Bu sebeplerden dolayı '*Uyûnü'l-eser*'in kaynaklarını değerlendirirken ilk önce 1- temel ve 2- tâlî kaynaklar şeklinde iki kategoriye ayırdık, tâlî kaynakları da alanlara göre: 1- Siyer kaynakları 2- Hadis kaynakları 3- Genel tarih kaynakları, ensâb vb. alanlarda yazılan kaynaklar ve 4 - hocalarından edindiği bilgiler şeklinde bir taksime tabi tutulmuştur. Her alana ait başlığın altındaki kaynaklar kronolojik sıralanacak ve her kaynaktan aktarılan rivâyetlerin tamamına dipnotlarda işaret edilecektir.

İbn Seyyidinnâs bazı kaynaklara yoğun bir şekilde başvurmuşken, bazılarında çok az başvurmuştur. Yoğun bir şekilde başvurduğu kaynaklar üzerinde durulacak, diğerlerinin isim ve başvurduğu yerleri zikredilmekle yetinilecektir.

⁷³⁶ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 54.

2.5.1. Temel Kaynakları

İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-eser*'in girişinde temel iki kaynağına yapılan tenkitlere yer vermiş, bu tenkitlere cevap vermiş ve önemli açıklamalarda bulunmuştur. Öyle ki bu önemli açıklamaları kendisinden sonra gelen yazar ve araştırmacılar için bir başvuru kaynağı olmuştur. İbn Seyyidinnâs'ın şu şekilde tavsif ettikleri temel iki kaynağı, İbn İshâk ve el-Vâkidî'dir.

Bu kitapta aktaracağımız konularda temel dayanağımız İbn İshâk olacaktır. Zira bu konuda hem bizim için hem de başkaları için temel dayanak odur. Belki de başkalarının yanında bulunmayan çoğu haberleri, Muhammed b. Sa'd ve başka âlimler tarihiyle, çoğu kez el-Vâkidî'den nakledeceğim. Çünkü aynı şekilde (İbn İshâk gibi) bu ilim, kendi zamanında Muhammed b. Ömer el-Vâkidî'ye ulaştı.(c. 1, s. 54).⁷³⁷

Diğer müelliflere göre İbn İshâk ve el-Vâkidî'nin durumu, İbn Seyyidinnâs için daha fazla ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-eser*'de çoğu konuda İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye itimat etmiştir. Dolayısıyla ikisinden aldığı rivâyetleri sağlamlaştırmak istemiş hem de birçok kimse tarafından eleştiriye maruz kalıp cerh edilmiş olan bu iki müellifi savunmuştur.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye yöneltilen eleştirilere verdiği cevaplarda, muhaddislerin üslubunu kullanarak durumu netleştirmeye çalışmıştır. Şöyle ki; ilk olarak İbn İshâk'tan başlayarak âlimlerin onlar hakkında ortaya koydukları cerh ve ta'dil görüşlerini serd etmiştir.⁷³⁸ Sonra da bazen muhaddis ve tarihçilerin sözlerinden istifade etmiş, bazen de içtihatla bulunarak veya görüşler arasında tercih yaparak İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. İbn İshâk ve el-Vâkidî hakkında değişik görüşler arasında mukayeselerde bulunurken İbn Seyyidinnâs, onları zayıf düşürmeyen ve onların rivâyetlerinin değerini eksiltmeyen -bazı istisnalar dışında- ta'dil tarafını cerh tarafına tercih etmiştir. Bu açıklamadan sonra İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye yöneltilen eleştirilerle ilgili yaptığı analizlerine geçmek istiyoruz. İbn Seyyidinnâs'ın buradaki analizleri: Onları güvenilir kabul eden âlimler, onları tenkit eden âlimler, onlar hakkında kendilerinden farklı rivâyetler gelen âlimler, İbn Seyyidinnâs'ın

⁷³⁷ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 54.

⁷³⁸ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 54-72.

onlara yapılan tenkitlere verdiği cevaplar ve onların başka muhaddislerle mukayese edilmesi gibi başlıkları altında değerlendirilmiştir.

2.5.1.1. İbn İshâk

Tam ismi, Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hiyâr el-Medîni'dir.⁷³⁹ Yesâr'ın babasının ismi Kûsân olduğu da rivâyet edilmiştir. Kays b. Mahreme b. Muttalib b. Abdi Menâf'ın azatlısıdır. Künyesi Ebû Abdillâh veya Ebû Bekir'dir. Muhammed b. İshâk, Enes b. Mâlik ve Saîd b. Museyyib'i görmüş; Kasım b. Muhammed b. Ebi Bekir es-Sıddık, Ebân b. Osman b. Affan, Muhammed b. Ali b. Huseyin b. Ali b. Ebi Tâlib, Ebû Seleme İbn Abdurrahman b. Avf, Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rec, Abdullah b. Ömer'in azatlısı Nafi, İbn Şihâb ez-Zührî ve daha başka zevattan hadis dinleyip ders almıştır. Kendisinden ilim alan ve hadis rivâyet eden pek çok âlimden birkaçı şunlardır: Yahyâ b. Saîd el-Ensâri, Süfyân es-Sevri, İbn Cüreyc, Şu'be, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, İbrahim b. Sa'd, Şerik b. Abdullah en-Nehâî, Süfyân b. Uyeyne.

1) İbn İshâk'ı güvenilir kabul eden âlimler: İbn Seyyidinnâs'ın kaydettiğine göre İbn İshâk'ı güvenilir kabul eden âlimlerin başında siyer ve megâzî alanında imam, hem bu alanda hem de başka alanlarda İbn İshâk'ın hocası olan İbn Şihâb ez-Zührî gelmektedir. Zührî, "İbn İshâk kaldığı müddetçe Medine'de ilim devam eder", bir başka rivâyette ise "Hicaz'da ilim eksik olmaz." demiştir.⁷⁴⁰ O, kendisinden megâzî sorulunca, "bu (İbn İshâk) megâzî konusunda insanların en iyi bilenidir"⁷⁴¹ diyerek İbn İshâk'ın megâzî konusundaki yüksek derecesine işaret etmiştir.

⁷³⁹ İbn İshâk'ın hayatı ve onun hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Halife b. Hayyât, Ebu Ömer el-Leysî, *Tabakât*, 2. baskı, thk. Ekrem Ziya Umerî, Riyad, Dâr Taybe, 1982, s. 271; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 1, s. 231-232; İbn Seyyidinnâs, *en-Nefhu's-şezi*, c. 1, s. 730-791; İbn Hallikân, c. 4, s. 276; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, c. 1, s. 130; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 504-507; a. mlf. *Takrîb*, s. 825; ayrıca bkz. Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğusu, İlk Siyer-Megâzî Eserleri ve Müellifleri*, çev: Ramazan Altınay- Ramazan Özmen, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2002; Hamâde, s. 89-93; Ebu Suaylik, Muhammed Abdullah, *Muhammed b. İshâk imamu ehli'l-megâzî ve's-siyer*, Dımaşk, Dâru'l-Kalem, 1415/1994; Mustafa, Fayda, "İbn İshâk", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 93-96; James Robson, İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı(I), çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1962, S. 10, s. 117- 126.

⁷⁴⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 55.

⁷⁴¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 56.

İbn Seyyidinnâs'ın kaydettiğine göre İbn İshâk'ın talebesi olan Şu'be b. Haccâc (ö.160/776) da: “Muhammed b. İshâk hadiste sadûk'tur”⁷⁴², “Muhammed b. İshâk muhaddislerin emîridir” demiştir. Sebebi sorulunca? da ‘hıfzından dolayı.’ cevabını vermiştir.”⁷⁴³, “Muhammed b. İshâk ve Câbir el-Cu'fî'ye gelince ikisi de sadûk'tur” diyen Şu'be, başkalarına da ondan rivâyette bulunmalarını tavsiye etmiştir: “Haccâc b. Ertât ve Muhammed b. İshâk'a sarıl.”⁷⁴⁴ Şu'be'nin, İbn İshâk hakkındaki ifadelerine baktığımızda Şu'be, hocasını hem adalet hem de zabt yönünden güvenilir ilan etmektedir.

İbn İshâk'a yapılan tenkitlere cevap verenlerden biri de “İbn İshâk'ı itham eden birini görmedim” diyen Süfyân b. Uyeyne'dir (ö.198/813). Medine ehli Muhammed b. İshâk'tan, niçin rivâyette bulunmuyor? diye kendisinden sorulunca o: “Yetmiş küsur sene İbn İshâk'la birlikte oldum. Medine ehlinde ne onu itham eden ne de onun aleyhinde bir söz söyleyen oldu”⁷⁴⁵ diye cevap vermiştir.

İbn Seyyidinnâs'ın Ali b. Abdillâh el-Medinî'den. (ö. 234/848) İbn İshâk'ın güvenilirliği hakkında aktardığı görüşler ve el-Medinî'nin İbn İshâk'a yapılan tenkitlere verdiği cevapları da kısaca şöyledir: Ali b. Abdillâh el-Medinî, hadisin aralarında döndüğü sika altı kişiden, hadis alan on iki kişi arasında İbn İshâk'ı da zikretmiştir.⁷⁴⁶ el-Medinî İbn İshâk'ın rivâyet ettiği hadislerin sıhhatli olduğunu, onun bütün hadisleri içerisinde iki veya dört münker rivâyet gördüğünü söylemiştir.⁷⁴⁷ el-Medinî, İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Hişâm'ın (ö. 146/763) İbn İshâk hakkındaki sözlerini kendisinden soran kişiye: “Mâlik, onunla oturmamış ve onu tanımamıştır. Hişâm'ın söyledikleri hüccet değildir. Muhtemelen hanımının yanına henüz çocukken girmiş ve ondan hadis işitmiştir”⁷⁴⁸ diyerek İbn İshâk'ı savunmuştur. “Onun hadisinin doğruluğu ortadadır. O, bir keresinde: “Haddesenî Ebu'z-Zinâd” diğer seferinde “zekera Ebu'z-Zinâd” diye rivâyet etmektedir.

⁷⁴² sadûk ifadesi: sıdk kökünden türetilmiş bir kelime olup, mübaleğa sîgasıdır kizb kelimesinin zıttıdır. Mübalağalı bir şekilde birini sıdk ile vasfetmeği ifade eder: yani böyle bir vasfı taşıyan kişi ziyadesiyle doğruyu söyler; hatası çok olmaz, ama az da olsa hata eder. Aynı zamanda ta'dil sîgası olan “sadûk”, ta'dilin, Zehebî ve Irâkî'ye göre üçüncü, Sehâv'î'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîgadır. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Aydınlı, s. 261.

⁷⁴³ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 55.

⁷⁴⁴ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 57.

⁷⁴⁵ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 55.

⁷⁴⁶ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 56.

⁷⁴⁷ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 58.

⁷⁴⁸ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 57.

Şeyhten hadisi dinleyen bir adamdan⁷⁴⁹ rivâyet ederken de şöyle diyor: “haddesenî Süfyân b. Saîd ‘an Sâlim Ebi’n-Nadr ‘an Umeyr (...), o, (Süfyân b. saîd), Ebi’n-Nadr’dan en çok hadis rivâyet eden kişidir.”⁷⁵⁰

Ali b. el-Medinî, Süfyân’a: “İbn İshâk, Fâtıma bnt. el-Münzir’le bir araya gelmiş midir?” diye sordum. Süfyân: “Bana ondan rivâyet ettiğini ve onun yanına girdiğini İbn İshâk, haber verdi. Fâtıma’nın eşi Hişâm ise İbn İshâk’ın Fâtıma’dan rivâyetini inkâr ederek şöyle diyordu: “Fâtıma benimle evlendiği zaman 9 yaşında idi ve o Allah’a kavuşuncaya kadar onu kimse görmedi”⁷⁵¹ diye cevap verdi. el-Medinî, İbn İshâk için bir defa “sâlihun⁷⁵² vesatun”⁷⁵³ tabirini kullanmıştır.

Ali b. el-Medinî, “Yahyâ b. Saîd’e İbn İshâk Küfe’deyken sen de orada mıydın?” dedim. O, “evet”, dedi. “Onu itimat edilen biri olarak bıraktın mı?”, diye sordum. “Evet, fakat ondan hiç hadis yazmadım”⁷⁵⁴ dedi.

Buhârî, “Ali b. el-Medinî’nin İbn İshâk hadisiyle delil getirdiğini gördüğünü” söylemiştir.⁷⁵⁵ Yine Buhârî: “Bana ulaştı ki, Muhammed b. İshâk kimsenin iştirak etmediği bin hadisle infirad etmiştir.” İbn Seyyidinnâs’ın Buhârî’den aktardığı diğer bir rivâyette ise Osman b. Ömer, “ez-Zührî, İbn İshâk’tan megâzî alıyordu” demiştir.

İbn Seyyidinnâs’ın İbn İshâk’ın, güvenilirliği hakkında aktardığı diğer âlimlerin görüşleri de şöyledir:

Ebû Hâtım (Muhammed b. İdris el-Münzirî, ö. 277/880), “hadisi yazılır”; İmam Şâfiî, “Megâzîde derinleşip geniş bir bilgiye sahip olmak isteyen Muhammed b. İshâk’a muhtaçtır”; Asım b. Ömer b. Katâde, “İbn İshâk yaşadıkça insanlar arasında ilim yok olmaz”; Ebû Muâviye (Muhammed b. Hâzım ö. 195/810), “İbn İshâk insanların en iyi ezberci olanlarından biriydi. Bir adamın yanında beş

⁷⁴⁹ Şunu demek istiyor: İbn İshâk, o, hocadan en çok hadis rivâyet eden kişi vasıtasıyla bir hadisi rivâyet ediyor, çünkü o, o, hadisi bizzat aradaki kişiden işitmiş, hocadan işitmemiştir. Bu da onun adil ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

⁷⁵⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 57-58.

⁷⁵¹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 558.

⁷⁵² Sâlih: Aliyyu’l-Kârî’ye göre ta’dîlin beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, yazılır ve incelenir. Aydınlı, s. 271; Vasat: Ta’dîlin Irâkî’ye göre 4, Sehâvî’ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani : ‘i’tibâr’ için alınır. Aydınlı, s. 328.

⁷⁵³ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 59.

⁷⁵⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 60.

⁷⁵⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 58.

veya daha fazla hadis olduğu zaman kendisine gelir, ezberindekileri ona aktarır ve şöyle derdi: ‘Benim adıma onları ezberinde tut. Şâyet ben hâfızamdakileri unutacak olursam sen onları benim için ezberinde tutmuş olursun’ demiştir; Abdullah b. Fâid’e, “Herhangi bir ilmî konuyu ele aldığı zaman, sohbeti o konuyla bitirirdi”; İbn İshâk hakkında “sadûk” ifadesi kullanan Ebû Zür’a Abdurrahman b. Amr en-Nasrî (ed-Dımeşkî, ö. 282/895): “İbn İshâk, ilim ehlinin önde gelenlerinin kendisinden hadis alma konusunda icmâ ettikleri bir kişidir. Süfyan, Şu‘be, İbn Uyeyne, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, İbnü’l-Mübarek, İbrâhîm b. Sa‘d, Yezid b. Ebi Hubeyb kendisinden rivâyet etmiştir. Hadis ehli onu sınamış, İbn Şihâb’ın kendisini övmesinin yanında, kendisindeki doğruluk ve hayrı görmüşlerdir.”; “İmam Mâlik’in onun hakkındaki sözleri hadis ile ilgili değil, ancak kaderiyeci olmakla ilgili itham etmesinden dolayıdır”;

İbrâhîm b. Ya‘kûb el-Cüzcânî (ö.259/873), “İnsanlar onun hadislerini almada çok istekli davranıyorlardı, bidatçılık dışında bir şeyle itham ediliyordu.” Muhammed b. Abdullah b. Numeyr (ö.234/848), “İbn İshâk kaderiyecilik⁷⁵⁶ ile itham olunmuştur, hâlbuki o, bu konuda insanların en uzağı idi” ;

İbn İdris (ö. 192/807),⁷⁵⁷ İbn İshâk’ı beğenir, çok anardı, onu ilim, marifet ve hıfz ile vasfederdi; Mus‘ab (b. Abdullah b. Mus‘ab b. Sâbit ez-Zübeyrî ö.236/851), “Onu hadis türü olmayan bir şeyle ta’n ediyorlardı.”; Yezîd b. Hârûn (ez-Zâzî es-Silmî, (ö. 206/821) de “Eğer hadiste biri emîr ilan edilecekse o Muhammed b. İshâk’tır”⁷⁵⁸ demiştir;

el-‘Iclî (Ahmed b. Ubeydullah b. Sâlih el-Kûfî, ö. 261/874) de İbn İshâk’ın sikâ olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁹

2) İbn İshâk’ı tenkit eden âlimler: İbn İshâk siyer ilminde herkesten daha fazla şöret kazanmıştır. Hadis ilminde de üstün bir dereceye ulaşmış; fakat bazı hadis bilginleri tarafından tenkitlere maruz kalmıştır. Muhammed b. Abdullah b.

⁷⁵⁶ Şerif el-Cürcânî, Kaderiyye: “İnsanı kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu ileri süren ve sorumluluk doğuran fiillerle (küfür isyan gibi) ilgili ilâhî kaderi reddeden kimseler” şeklinde tarif etmiştir. Bkz. el-Cürcânî, s. 174.

⁷⁵⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. İdris b. Yezid b. Abdurrahman el-Evdî el-Küfî, fakih, abid ve sikadır. Bkz. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 491.

⁷⁵⁸ Emîru’l-Mü’minîn fi’l-hadis: hadis ilmindeki derin vukufu ve liyakati sebebiyle bu ilimde önder sayılan âlim, muhaddis. Aydınlı, s. 65.

⁷⁵⁹ Bu sözlerin tamamı için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 56-58.

Numeyr: “İbn İshâk, tanınmış kişilerden hadis dinleyip rivâyet ettiği zaman, o, sadûktur ve hadisi hasendir. Ancak o, meçhul kimselerden batıl hadisler rivâyet ediyor” demiştir; Ebû Mûsâ Muhammed b. el-Musennâ: “Yahyâ b. Saîd el-Kattân’ın (ö. 198/813) İbn İshâk’tan bir şey rivâyet ettiğini hiç görmedim” demiştir.

Nesâî (ö. 303/915), İbn İshâk için: “Leyse bi’l-kaviyy”⁷⁶⁰ ifadesini kullanmıştır. el-Berkânî (Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ğalib, ö. 425/1033), ed-Dârekutnî’ye (ö. 353/995) Muhammed b. İshâk b. Yesâr ve babasını sordum?, ed-Dârekutnî, “ikisinin de rivâyeti hüccet olmaz ancak i’tibâr olunur” şeklinde cevap vermiş, Yahyâ b. Saîd da “İbn İshâk’tan hiç hadis yazmadım” demiştir.

Hammâd b. Seleme (ö.162/778) onun için, “Zaruret olmasaydı Muhammed b. İshâk’tan hadis rivâyet etmezdim” derken İmam Mâlik, onun hakkında “deccâlerden bir deccaldır”, “yalancıdır” gibi ağır ifadeler kullanmıştır. Hişâm b. ‘Urve’ye, İbn İshâk Fâtıma’dan şöyle şöyle, rivâyet ediyor denildiğinde, “Habis, yalan söylüyor” demiştir. Başka bir rivâyette ise onun, “Allah düşmanı!, Yalancı!, Hanımım Fâtıma’dan rivâyet ediyor. Onu nerede görmüş?” dediği nakledilmiştir.⁷⁶¹

İbn İdris: “Mâlik’e dedim ki, İbn İshâk, ben onun (*el-Muvatta*) baytarım, diyor. Mâlik dedi ki, biz onu Medine’den sürdük.”⁷⁶²

Mekkî b. İbrahim (ö. 215/830), “Muhammed b. İshâk’la oturdum sıfatlarla ilgili hadisler zikretti, anlattıklarından nefret ettim bir daha da onunla buluşmadım” demiş, bir defa de şöyle söylemiştir: “Rey’de yirmi meclisine katılıp ondan hadis dinlediğim halde, hadisini terk ettim.”⁷⁶³

Mufaddal b. Ğassân (ö.246/860), “Yezîd b. Hârûn, el-Bakî’ı’da hadis rivâyet ederken, ben de meclisine katıldım. Medineliler, ondan dinliyorlardı. O, Muhammed b. İshâk’tan rivâyet etmeye başladı. Meclistekiler durdular ve “Bize ondan rivâyet etme, biz onu (sizden) daha iyi biliyoruz.” dediler. Yezîd, onları bu kararlarından

⁷⁶⁰ Leyse bi’l-kaviyy: zehebî, Irâkî ve Sahâvî’ye göre “Leyse bi-Hucce” manasındadır. Adınlı, s. 163.

⁷⁶¹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 60.

⁷⁶² İbn Seyyidinnâs’ın anlatımına göre İbn İshâk’ın, İmam Mâlik’in kitabı hakkında söylediği sözleri, İmam Mâlik’e nakleden kişi İbn İdris’tir.

⁷⁶³ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 60.

vazgeçirmeye çalıştı ise de kabul ettiremedi, bunun üzerine Yezîd ondan rivâyet etmeyi bıraktı.”⁷⁶⁴

el-Fellâs (Amr b. Ali b. Bahr el-Bâhilî, ö. 249/863): “Vehb b. Cerîr’in yanından döndüğümüz sırada Yahyâ el-Kattân’la karşılaştık. O: ‘Siz neredeydiniz diye sordu? Biz de, Vehb b. Cerîr’in yanındaydık.- Muhammed b. İshâk’ın, *Kitâbu’l-megâzî*’sini ondan dinliyorduk-şeklinde cevap verdik.’ Yahyâ el-Kattân, bize, ‘Yanında çok yalan bulunan birinin yanından dönüyorsunuz’ dedi.”⁷⁶⁵

İbn Ebî Hatim (Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hatim, ö. 327/938), “Kavi değil, zaifu’l-hadistir. Bana Efleh b. Saîd’den daha sevimlidir, onun hadisi yazılır”⁷⁶⁶ derken, Süleyman (b. Tarhan) et-Teymî (ö. 187/803), onun hakkında, “Yalancıdır”⁷⁶⁷ demiştir.⁷⁶⁸

3) İbn İshâk hakkında farklı görüşleri nakledilen âlimler: İbn Seyyidinnâs’ın Yahyâ b. Maîn’den İbn İshâk’la ilgili aktardığı farklı görüşleri şu şekildedir: “Sebtün fi’l-hadis”⁷⁶⁹ “O, Sadûktur” “Leyse bihi be’s”,⁷⁷⁰ “Zayıftır.”, “Zayıf değildir.”, “Sikadır, hüccet değildir.” Kendisine İbn İshâk’ın hüccet olup olmadığı soran Ebû Zür’a, Abdurrahman b. Amr’a, İbn Maîn şu ceabı vermiştir: “O, sikadır, ancak hüccet olanlar Ubeydullah b. Ömer ve Mâlik b. Enes’tir.”, “Leyse bi zâk⁷⁷¹ daifün”, “hüve indi sakim⁷⁷² Leyse bi’l-kavi”, “Farzlar (ahkâm) konusunda onu hüccet göstermek istemem.”⁷⁷³ Ayrıca İbn Maîn, Yahyâ el-Kattân’nın İbn İshâk’tan razı olmadığı ve ondan hadis rivâyet etmediğini kendisinden aktarmıştır.

Kendisinden İbn İshâk’la ilgili farklı görüşler gelen diğer bir âlim de Ahmed b. Hanbel’dir (ö. 241/855). İbn İshâk hakkında “Hasenü’l-hadis” tabirini

⁷⁶⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 60.

⁷⁶⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁷⁶⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁷⁶⁷ İbn Hacer’e göre, Süleyman et-Teymî’nin bu ifadesi, İbn İshâk’ın hadisi ile ilgili değildir. Çünkü o, cerh ve ta’adil ehlinde değildir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 507.

⁷⁶⁸ Bu sözlerin tamamı için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁷⁶⁹ Yani adâlet ve zabt sahibi güvenilir râvi. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis delil olarak alınır. Aydınli, s. 273.

⁷⁷⁰ Leyse Bihi Be’s: Ta’dilin, Zehebî ve Irâkî’ye göre üçüncü, Sehâvî’ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, yazılır ve araştırılır. Aydınli, s. 163.

⁷⁷¹ Leyse bi Zâk: Zehebî, Irâkî ve Sehâvî’ye göre Leyse bi-Umde manasındadır. Aydınli, s. 164.

⁷⁷² Hakkında bu sîga kullanılan râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere alınır. Aydınli, s. 163.

⁷⁷³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 58-59.

kullanmıştır. Meymunî, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'in, İbn İshâk'ın hasen gördüğü bir hadisi kendisine haber verince ona şöyle demiştir: “Ey Ebâ Abdallah! İbn İshâk'tan getirdiğin bu kıssalar ne kadar da güzel.” Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel de garipseyen bir şekilde ona tebessüm etmiştir. İbn İshâk hakkında görüşünü soran bir adama, Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, (ö. 290/903) şu cevabı vermiştir: “Babam, İbn İshâk'ın hadisini araştırır, âli ve nâzil isnâdla çokça yazar, *Müsned*'inde de tahrir ederdi. Onun hadisinden sakındığımı hiç görmedim.” Kendisine baban onunla hüccet getirir miydi?, diye sorulunca da “Sünen (helal haram) konusunda onunla hüccet getirmezdi.” demiştir. İbn İshâk, bir hadiste infirad ettiği vakit kabul eder misin? sorusuna Ahmed b. Hanbel, “Hayır vallahi! Onun bir cemaatten tek bir hadis rivâyet edip şunun sözünü bunun sözünden ayırt etmeden hadis rivâyet ettiğini gördüm” cevabını vermiştir.⁷⁷⁴

Hişâm b. Urve'ye, “İbn İshâk Fâtıma'dan, şöyle şöyle rivâyet ediyor” denildiğinde, o “Habis, yalan söylüyor.” demiştir. Başka bir rivâyette de, “Allah düşmanı, yalancı, hanımımından rivâyet ediyor. Onu nerede görmüş?” demiştir. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, Hişâm b. Urve'nin İbn İshâk hakkındaki bu sözlerini babama haber verdiğimde o, şöyle dedi: “Hişâm bunu neden inkâr ediyor ki! Muhtemelen İbn İshâk ona gelerek izin istemiş, o da izin vermiş ve ondan rivâyet etmiştir. Sanırım babam şunu da ekledi ve Hişâm bunu bilmiyor olabilir.” Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk için dile getirdiği diğer bir husus şudur: “İbn İshâk, hadise hevesliydi. İnsanların kitaplarını alır, kendi kitaplarının arasına koyardı.”⁷⁷⁵ Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî mi yoksa Muhammed b. İshâk mı sana daha sevimli gelir?”, sorusuna “Muhammed b. İshâk” cevabını veren Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk'ın İbrahim b. Sa'd'ın kitabı⁷⁷⁶ hariç tedlis⁷⁷⁷ yaptığını, onun sima'ı (dinleme) olduğu zaman “haddeseni” dediğini aksi takdirde “kâle” dediğini ifade etmiştir.”

“İbn İshâk Bağdat'a geldiğinde Kelbî'den (Muhammed b. Sâib, ö.146/763) ve diğerlerinden rivâyet edenlere dikkat etmezdi” sözünü de Ahmed b. Hanbel, İbn

⁷⁷⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 58-61.

⁷⁷⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 60.

⁷⁷⁶ İbrahim b. sa'd b. İbrahim b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî, Ebû İshâk el-Medenî,(108-183), bu kitapta İbn İshâk'tan megâzî haricinde, ahkâma dair on yedi bine yakın hadis rivâyet etmiştir. Bu kitapta İbn İshâk tedlisten uzaktır. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, s. 66.

⁷⁷⁷ Nevevî, Tedlis: “hoca ile aynı asırda yaşamış olup ondan işitmediği halde ‘kâle fülânün’ veya ‘an fülânin’ diyerek işittiğini ima edecek biçimde rivâyet etmesi” şeklinde tarif etmiştir. Süyûtî, , *Tedribu'r-râvî*, c. 1, s. 342.

İshâk'ı eleştirmiş ve “hüccet değildir”⁷⁷⁸ demiştir.⁷⁷⁹ Ahmed b. Hanbel'den gelen diğer bir rivâyette ise İbn İshâk hakkında o, şöyle demiştir: “Megâzî ve benzeri konularda onun rivâyetleri yazılır, helal ve haram konusuna gelince –elini uzatıp parmaklarının birbirine geçirerek- bunun benzerine muhtaçtır”⁷⁸⁰ demiştir.⁷⁸¹ Yine şunu söylemiştir “O, tedlisi çok biridir. Bana göre onun hadisinin en güzeli (ahsen) “ahberani” ve ”semi'tü” ifadeleriyle söyledikleri hadislerdir.”⁷⁸²

Şüphesiz İbn İshâk hakkında değerlendirmelerde bulunan âlimler sadece bunlardan ibaret değildir. Birçok kimse onun hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. İbn Seyyidinnâs'a göre, bu değerlendirmelerden ortaya çıkan gerçek şudur: Bu âlimlerin bir kısmı, ahkâm dâhil onun rivâyetleriyle ihticâc ederken, diğer bir kısmı ise Şîlik,⁷⁸³ Kaderci ve tedlis gibi çeşitli nedenlerden dolayı ondan yüz çevirmişlerdir. Doğruluğu da reddedilmiş değildir.⁷⁸⁴ Nitekim Buhârî, onun rivâyetiyle delil getirmiş; Müslim, mutâba‘at şeklinde ondan hadis tahrir etmiştir.

Ebu'l-Hasan b. el-Kattân (Ali b. Muhammed b. Abdülmelik, (ö.628/1230) da İbn İshâk hakkında insanlar ihtilafa düştükleri için, onun hadislerinin hasen sayılması görüşündedir.⁷⁸⁵

4) İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk'a yapılan tenkitlere verdiği cevaplar: İbn İshâk'a yapılan bu tenkitler arasından İbn Seyyidinnâs, ciddi gördüklerine cevap vermiştir. Biz burada, İbn Seyyidinnâs'ın bu tenkitlere verdiği cevapları değerlendirmeye çalışacağız.

Tedlîs, Kaderiye ve Şîlik ithamları ile ilgili olarak İbn Seyyidinnâs: “Bunlar tek başına onun rivâyetlerini zayıf düşürecek ve reddini gerektirecek şeyler değildir” demiştir. (c. 1, s. 63)⁷⁸⁶

⁷⁷⁸ Leyse bi-Hucce: Cerhin, Zehebî ve Irâkî'ye göre beşinci, Sehâvî'ye göre altıncı mertesbesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i'tibâr* için alınır. Aydınli, s. 163.

⁷⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁷⁸⁰ Onu destekleyecek, takviye edecek, demek istiyor; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁷⁸¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁷⁸² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁷⁸³ Şîa:“Hz. Ali'yi destekleyen, Resûl-i Ekrem'den sonra onun İmam (devlet başkanı) olduğunu söyleyen ve İmametin sadece onun ve evlâtlarının hakkı olduğuna inan kimseler.”, Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 133.

⁷⁸⁴ Yani birçok kimse onun doğruluk ve güvenilirliğini dile getirmiştir. Onun hakkında “sika” , “ sadûk” ve benzeri sîgalar kullanılmıştır.

⁷⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 62.

İbn Seyyidinnas burada tedlîs çeşitleri⁷⁸⁷ ve hükmü gibi konulara girmemekle beraber, adalet vasfını zedeleme bakımından tedlisi ikiye ayırmış ve burada İbn İshâk hakkında dile getirilen mutlak tedlisîn, adaleti nakz eden tedlîse haml edilemeyeceğini belirtmiştir. Aynı şekilde Kaderiyye ve Şîlik ithamları ile ilgili olarak da bunların tek başına onun rivâyetlerini zayıf düşürecek ve reddini gerektirecek yeterli şeyler olmadığını ancak bunlara ilave olarak cerhe sebep teşkil edecek başka hallerin⁷⁸⁸ olması durumunda cerhin geçerli olacağını, burada ise böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirtmiştir. İbn Seyyidinnas'ın burada işaret ettiği konu, *Hadîs Usûlü* kitaplarında izah edilen bid'at ehli olan bir kimsenin hadislerini alıp alınmaması konusudur. Cerh sebepleri arasında sayılan bid'at, bir râvide bulunması durumunda: Eğer bid'atından dolayı o, kimse tekfir ediliyorsa İmam Nevevî'nin belirttiği gibi böyle bir kimsenin hadisi ile ihticâc edilemeyeceği üzere ittifak hâsıl olmuştur.⁷⁸⁹ Ancak başkalarını bid'atlarına dâvet etmeyen ve yalan söylemeyi büyük günah sayan bazı bid'at ehlinden olanların hadîslerini alıp almamak hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁷⁹⁰

Abdullah b. Numeyr, "İbn İshâk kaderci olmakla ile itham olunmuştur, hâlbuki o, bu ithama insanların en uzağı idi"⁷⁹¹ dediği halde. Şaban Öz, İbn İshâk'ın "Kaderî İthamı" başlığı altında İbn Numeyr'in bu sözünü yanlış tercüme ederek "İbn İshâk kader konusunda insanların en aşırısı idi"⁷⁹² şeklinde aktarmıştır. Hâlbuki İbn Numeyr, İbn İshâk'ın kaderci olduğunu söylemiyor "İbn İshâk kaderci olmakla ile itham olunmuştur", diyor ve onun bundan uzak olduğunu belirtiyor. Üstelik İbn Seyyidinnâs, İbn Numeyr'in bu sözünü İbn İshâk'ı tenkit eden âlimler başlığı altında değil onu güvenilir kabul eden ve onu öven âlimlerin sözleri içerisinde zikretmiştir. Öte yandan İbn İshâk'ı kaderci olmak ile itham edenlerin sözleri içerisinde de onu aşırılıkla itham edenlere rastlamadık. Dolayısıyla İbn Seyyidinnâs'ın da belirttiği gibi ve *Hadîs Usûlü* kitaplarında: "Bu hallerden birisinin de bid'at ehli olan bir râvî

⁷⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 63.

⁷⁸⁷ Tedlis çeşitler ve hükmü için bkz. Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, c. 1, s. 342-353; Talât Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, 4. baskı, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2004, s. 79-82; Tedlis ve Mursel-i hafî arasındaki fark için bkz. İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 82.

⁷⁸⁸ Örnek olarak: bid'at sahibi olan bir kimsenin, başkalarını da bid'atlarına dâvet etmesi gibi.

⁷⁸⁹ Nevevî, s. 42.

⁷⁹⁰ Bkz. Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, c. 1, s. 490-500.

⁷⁹¹ Bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 56.

⁷⁹² Bkz. öz, s. 285.

başkalarını bid'atlarına dâvet ediyorsa hadisi ile ihticâc olunmaz”⁷⁹³ şeklinde ifade edilen durumun İbn İshâk için da söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Mekkî b. İbrahim, Yüce Allah'ın sıfatlarıyla ilgili hadisler zikrettiğinden dolayı Muhammed b. İshâk'tan nefretedip hadisini terk ettiğini söylemiştir. İbn Seyyidinnâs'a göre bu durum cerhe sebep teşkil etmiyor. Özellikle hadis bir hüküm veya emir içeriyorsa seleften bir grup te'vili ile birlikte olması şartıyla, bu türden müşkil hadislerin rivâyetine ruhsat vermişlerdir.⁷⁹⁴ Muhtemelen İbn İshâk'ın rivâyette bulunduğu hadisler bu tür hadislerdendir. Sehâvî de “Allah'ın sıfatlarını konu edinen hadisler ve benzerleri şeylerde, anlamayan kimselerin yanında te'viliyle beraber anlatılması dışında, bu konulardan kesinlikle uzak durmak gerektiğini”⁷⁹⁵ söylemiştir.

Medinelilerin, Yezîd b. Hârûn'a, İbn İshâk hakkında: “Bize ondan rivâyet etme, biz onu (sizden) daha iyi biliyoruz”⁷⁹⁶ meâlindeki sözlerle itiraz ederek İbn İshâk'ın hadislerinden uzak durduklarını ifade ettikleri rivâyette ise niçin böyle davrandıklarına dair bir açıklama bulunmamaktadır. Açıklama olmayınca da zan ile cerh etme durumu ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki makbul olan bir adalete, cerh zannettiğimiz bir şey ile mukavemet etme hakkına sahip değiliz. Ayrıca Medinelilerin, İmam Mâlik ve Hişâm b. Urve'yi taklit ederek İbn İshâk hadislerinden uzak durmuş olmaları uzak bir ihtimal de değildir.⁷⁹⁷

“Muhammed b. İshâk'ın hadisini ancak Allah için terk ettim ve şahitlik ederim ki o, yalancıdır”⁷⁹⁸ diyen Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve aşağıda aktaracağımız rivâyetin senedinde isimleri zikredilen Mâlik ve Vüheyb b. Halid'in İbn İshâk'ı tekzip ederek hadîslerini terk etmelerinin sebebi olarak İbn Seyyidinnas, onların Hişâm b. Urve'ye tabi olmaları ve onu taklid etmeleri göstermiştir.

İbn Seyyidinnas'ın işaret ettiği rivâyet şu şekildedir: “Yahyâ b. Saîd, Vüheyb b. Halid, bana, ‘Muhammed b. İshâk yalancıdır.’ dedi. Ben de, ‘Vüheyb’e onun yalancı olduğunu nereden biliyorsun’ diye sordum. O: ‘Bana Mâlik b. Enes söyledi.’

⁷⁹³ Bkz. Süyûtî, *Tedribu'r-râvî*, c. 1, s. 492.

⁷⁹⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 63.

⁷⁹⁵ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 116.

⁷⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 60.

⁷⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 63.

⁷⁹⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

dedi. Bunun üzerine Mâlik'e sordum. O, 'Bana Hişâm dedi.' dedi. Hişâm'a sorunca: 'O, hanımım Fâtıma bnt. el-Münzir'den rivâyet ediyor. Fâtıma benimle evlendiği zaman 9 yaşında idi ve o Allah'a kavuşuncaya kadar onu kimse görmedi' dedi."⁷⁹⁹

İbn Seyyidinnâs bu rivâyeti tenkite tabi tutmadan, Yahyâ el-Kattân ve bu rivâyetin senedinde ismi geçen diğerlerinin İbn İshâk'ı tekzip etmelerinin sebebi olarak Hişâm'ı taklid ettiklerini söylemiştir. Aynı şekilde İbn Hacer de bu konuda Vüheyb ve el-Kattân'nın Mâlik ve Hişâm b. Urve'yi taklid ettiklerini söylemiştir.⁸⁰⁰ Ancak Zehebî bu rivâyeti Süleyman b. Dâvûd'tan aktardıktan sonra: "Bu hikâyeye Süleyman'ın uydurmasıdır. Hikâyenin batıl olduğu da ortadadır. Zira Fâtıma 9 yaşındayken eşi Hişâm henüz doğmamıştı çünkü o, yaşı itibarıyla Hişâm'dan 10 küsur sene büyüktür"⁸⁰¹ diyerek bu rivâyeti tenkit etmiştir.

İbn Seyyidinnâs, Hişâm b. Urve'nin İbn İshâk hakkındaki tenkitlerine, Ahmed b. Hanbel ve Ali b. el-Medinî'nin verdiği cevapların yeterli olduğunu belirtmiştir.⁸⁰² Onların verdikleri cevapları, yukarıda aktarmıştık. İbn Seyyidinnâs'ın onların cevapları ile iktifa etmesi, bu konuda onlara muvafakat ettiğini göstermektedir.

İbn Numeyr'in "İbn İshâk, meçhul kimselerden batıl hadisler rivâyet ediyor" şeklindeki tenkiti İbn Seyyidinnâs'a göre hem yersiz hem de ilginçtir. Yersizdir, çünkü eğer İbn İshâk'ın güvenilirliği ve adaleti hakkında hiçbir şey nakledilmemiş olsaydı İbn İshâk ile kendisinden rivâyet ettiği kişi arasında, bu ithamın hangisine haml edilmesi tereddüdü oluşurdu. Fakat İbn İshâk'ın güvenilirliği ve adaleti birçok kimse tarafından nakledildiği için, buradaki itham İbn İshâk'a değil, işaret olunan o, meçhullere haml edilir. Ayrıca İbn Numeyr'in eleştirisi ilginçtir. Zira Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve başka kişileri de meçhul kimselerden hadis rivâyet etmişlerdir.⁸⁰³ İbn Seyyidinnâs, cevabının sonunda: "Böyle bir durumda en fazla yapılacak şey, meçhul kimselerden rivâyet ettiği hadisi reddetmek, maruf kimselerden rivâyet ettiği hadisi kabul etmektir"⁸⁰⁴ diyor. Ancak İbn Numeyr'dan

⁷⁹⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁸⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 507.

⁸⁰¹ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 7, s. 49.

⁸⁰² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 63.

⁸⁰³ Süfyân es-Sevrî'nin meçhul kimselerden hadis rivâyet ettiğine dair rivâyet için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 64.

⁸⁰⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 64.

aktardığı rivâyette zaten İbn Numeyr'in kendisi de “İbn İshâk, tanınmış kişilerden hadis dinleyip rivâyet ettiği zaman, sadûktur ve hadisi hasendir” demiştir.⁸⁰⁵ İbn Seyyidinnâs'ın İbn Numeyr'a ayrıca cevap vermesi ilginçtir.

5) İbn Seyyidinnâs'ın Ahmed b. Hanbel'in tenkitlerine verdiği cevaplar: İbn İshâk'a bazı ciddi tenkitlerde bulunan âlimlerden biri de Ahmed b. Hanbel'dir.⁸⁰⁶ Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında görüşleri farklılık arz etmekle birlikte, İbn İshâk hakkında “Hasenü'l-hadis” tabirini kullanması, Mâlik'in İbn İshâk hakkındaki görüşlerini kabul etmediğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca Hişâm b. Urve'nin, İbn İshâk hakkındaki sözlerine de: “Niye inkâr ediyor ki? Belki de (İbn İshâk Fâtıma'den) izin istemiş o da ona izin vermiştir” şeklindeki cevabıyla İbn İshâk'ı savunmuş ve Hişâm b. Urve'nin İbn İshâk'ı yalancılıkla itham etmesini da reddetmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in oğlu, babasının İbn İshâk'tan hadis yazdığını beyan etmiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel'in kendisi, İbn İshâk'a, müfesser cerh sayılan bazı ciddi tenkitlerde bulunmuştur.⁸⁰⁷ İbn Seyyidinnâs, onun tenkitlerine tek tek cevap vermiştir.

Ahmed b. Hanbel: “Onun bir cemaatten tek bir hadis rivâyet edip şunun sözünü bunun sözünden ayırt etmeden hadis rivâyet ettiğini gördüm”⁸⁰⁸ diyerek İbn İshâk'ı tenkit etmiş ve bu sebepten bir hadis ile infirad ettiği vakit hadisini kabul etmeyeceğini söylemiştir. İbn Seyyidinnâs, Ahmed b. Hanbel'in bu tenkidini kökten reddetmiyor. Fakat ona göre, her ne kadar cemaat birçok kişiden oluşuyorsa da kendilerinden nakledilen lafızları aynı olabilir, bu durumda zaten sıkıntı olmaz. Lafızları aynı olmaması takdirinde, cemaatten nakledilen mana aynı olabilir. Bu takdirde nakil “manânın rivâyet edilmesi (rivâyet bi'l-mânâ)”⁸⁰⁹ babına girmektedir ve bunun naklide âlimlerin çoğuna göre caiz görülmüştür. Nitekim konuyla ilgili olarak Vâsile b. Eska' (ö. 85/704): “Size mana olarak bir hadis naklettiğimde bu sizin

⁸⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 59.

⁸⁰⁶ Ahmed b. Hanbel'in, İbn İshâk hakkında yaptığı tenkitlerin tamamı için bkz. *Mevsû'atü akvâl'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi ricâl'l-hadis ve ilelihi*, haz. ve düzenleyen: es-Seyyid Ebu'l-Me'âtî en-Nurî, vd., 1. baskı, 3 cilt, Beyrut, Alemu'l-kütüb 1997, c. 3, s. 235-240.

⁸⁰⁷ Müfesser cerh: Râvîyi, sebeplerini de açıklayarak, adalet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyip tenkit etmektir. Aydınlı, s. 48.

⁸⁰⁸ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 59.

⁸⁰⁹ Manâ üzere rivâyeti caiz görenlerden bazıları şunlardır: Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Abbâs, Hasan Basrî, Amr b. Dinâr. Fakat Kâdî İyâz, “manâ üzere rivâyet konusunda kapıyı kapatmak gerektiğini söylemiş, Nureddin İtr de, hadisler yazılı hale geldiğinden mana üzere rivâyete ihtiyaç kalmamıştır dolayısıyla mana üzere rivâyetin cevazı bitmiştir” demiştir. Bu konu için bkz. İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar* s. 94-95; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 220-221.

için kâfidir” derken Muhammed b. Sîrîn de (ö. 110/729): “Ben, on kişiden hadis işitirdim. Bunların lafzı farklı, manası birdi”⁸¹⁰ demektedir. İbrâhîm el-Harbî de (İbrâhîm b. İshâk ö. 285/898) bunun bir ayıp olmadığını söylemiştir.⁸¹¹

Ahmed b.Hanbel’in “İbn İshâk, hadis rivâyet etmeye hevesliydi. İnsanların kitaplarını alır, kendi kitaplarının arasına koyardı”⁸¹² “kendi mesmuatlarıymış gibi gösterirdi” sözüne gelince, bir hadisin râvinin mesmuatları arasında olmadığı halde rivâyet ettiği tespiti yapılmadıkça cerh meydana gelmez. Bu tespitten sonra onun o, hadisi aktarırken hangi eda siğâlarını kullandığına bakılmalıdır. O, açık olarak sema⁸¹³ gerektirmeyen lafızlar kullanmışsa bunun hükmü müdellislerin hükmüne girer. Bu durumda o lafızların delalet ettikleri mana incelenmedikçe onun hakkında söz söylemek hoş olmaz. Yok, işitmediği halde sema‘ belirterek bir rivâyette bulunuyorsa bu şüphesiz açık bir yalan, sırf uydurmadır. Ancak bu ifadelerin anlaşılmasında başka çıkar yol kalmayıncaya kadar bunu İbn İshâk’a atfetmek hoş olmaz.⁸¹⁴

Ahmed b. Hanbel yine: “O, Kelbî’den ve diğerlerinden rivâyet edenlere dikkat etmezdi”⁸¹⁵ diyerek İbn İshâk’ı tenkit etmiştir. İbn Seyyidinnâs göre, Kelbî zayıf sayıldığı için Ahmed b. Hanbel İbn İshâk’ı zayıf kimselerden rivâyette bulunmakla cerh etmiştir. Zayıflardan rivâyet eden bir kişi için iki durum söz konusu olabilir:

- a) Ya zayıf kişinin ismini açıkça belirtir.
- b) Ya da gizler (tedlîs).

Zayıf kişinin adını açıkça belirtiyorsa bunda abartılacak bir durum söz konusu değildir. Çünkü râvi ya durumunu bilmediği halde bir şahıstan rivâyet etmiştir, ya da durumunu bilmektedir ve sorumluluktan kurtulmak için o şahsın ismini açıkça zikretmektedir. Tedlîs yapıyorsa o zaman da ya naklettiği kişinin zayıflığını bilerek ya da bilmeyerek bunu yapmaktadır ki bilmiyorsa durum yukarıdakine benzer. Fakat

⁸¹⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 64.

⁸¹¹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 70.

⁸¹² İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 60.

⁸¹³ Sema‘: Bizzat hocanın ağzından hadis işitme, hadis alma. Bu usûl hadis öğrenme yollarından biri ve en üstünüdür. Aydınlı, s. 274.

⁸¹⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c.1, s. 64.

⁸¹⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 61.

naklettiği kişinin zayıflığını biliyor da o haberin revaç bulup sıdk ehlinin haberlerinden olmadığı halde öyle zannedilsin amacı ile o zayıf kişiyi gizliyor, değiştiriyor veya üzerini örtüyorsa bu, yapan için bir cerh sebebidir ve büyük bir vebaldir. Hâlbuki Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk ile ilgili söylediklerinde İbn İshâk'ın zayıflığını bildiği halde tedlîs⁸¹⁶ yaptığını gösterecek bir durum yok ki bunun üzerine cerh bina edilsin.⁸¹⁷

Ahmed b. Hanbel'in bu tenkidine, ikinci olarak şöyle bir cevap da verilebilir: İbn İshâk ilminin genişliğiyle ve ezberinin çokluğuyla meşhurdur. Dolayısıyla o, zayıf sayılan Kelbî ve diğer kimselerin hadisinden makbul olanı merdud olandan ayırt edebilecek vasfa sahiptir. Bundan dolayı o, razı olduğunu yazar, razı olmadığını ise terk eder. Nitekim Ya'la b. Ubeyd (ö. 209/824) şöyle demiştir: “Süfyân es-Sevri bize ‘Kelbî’den sakının!’ dediğinde kendisine, ama sen ondan rivâyet ediyorsun?, denildi o: ‘Ben onun doğrusunu yalanından ayırt edebiliyorum? diye cevap verdi.”⁸¹⁸

Ayrıca İbn İshâk'ın Kelbî'den naklettiği rivâyetlerin çoğu neseb, insanların halleriyle ilgili olan haberler, eyyamü'l-Arap ve onların yaşayışları gibi kendisinden ahkâmın nakledilmediği, nakletmeye birçok insanın müsamaha gösterdiği hususlarla ilgilidir. Üstelik bu konular İmam Ahmed'in de nakletmeye ruhsat verdiği ve hatta Yahyâ b. Maîn gibi ahkâmla diğer konuları nakletmeyi aynı seviyede tutanların dahi ruhsat verdiği konulardır.⁸¹⁹

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın: “Babam, sünen (halel haram) konusunda onunla hüccet getirmezd”⁸²⁰ sözüne gelince, İbn Seyyidinnâs'a göre Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk'ın bilgisinin çoğunu oluşturan siyer ve megâzide, sünen dışındaki müsamasasını görünce, onun sünenle ilgili rivâyetlerini de diğer rivâyetlerine kıyas etmiş ve onun hakkında genelleme yapmıştır. İbn Seyyidinnâs'a göre Ahmed b. Hanbel'in bu konuda genelleme yapması, İbn İshâk'ın güvenilir

⁸¹⁶ İbn Seyyidinnâs'ın tedlîs ilgili söylediklerine ilaveten ayrıca bkz. James Robson, İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı(I), çev. Talat Koçyiğit, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1962, S. 10, 119.

⁸¹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 65.

⁸¹⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 65.

⁸¹⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 65.

⁸²⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 59.

olduğuna hükmedenlerin görüşüyle zıt düşmektedir.⁸²¹ Ayrıca yukarıda aktardığımız üzere babasının İbn İshâk'tan hadis yazdığını kendisi beyan etmiştir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine bakıldığında da İbn İshâk'tan çok sayıda hadis tahrir ettiği görülecektir.⁸²² Kanaatimizce Ahmed b. Hanbel onun hadisi ile ihticâc etmeseydi binlerce hadis içerisinde seçip derlediği bu eserde onun hadislerine yer vermezdi. Buna göre Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk için kullandığı, "Hüccet değildir"⁸²³ ifadesini de sahîh derecesinde değil, belki birçok âlimin de görüşü olan, "Hasen derecesindedir" şeklinde yorumlamak mümkün olmaktadır.

6) İbn Seyyidinnâs'ın Yahyâ b. Maîn'nin tenkitlerine verdiği cevaplar: Ahmed b. Hanbel gibi, Yahyâ b. Maîn'in İbn İshâk hakkındaki görüşleri de farklılık arz etmektedir. Sehâvî, İbn Maîn'nin bazı kişiler hakkında farklı görüşleri arz etmesinin nedenini şöyle açıklamıştır: "Fakihlerin muhtelif içtihadları sonucunda mühtelif görüş ve düşünceler ortaya çıktığı gibi, İbn Ma'în de ricâl hakkında içtihad etmiştir. Birçok hadis hâfızı, ricâl hakkında ona sorular sormuş, bundan dolayı da bazı kişiler hakkında onun görüş ve yorumları muhtelif olmuştur."⁸²⁴ Ayrıca İbn Maîn'nin Yahyâ el-Kattân'nın İbn İshâk'tan razı olmadığı ve ondan hadis rivâyet etmediğini söylemesi de onun İbn İshâk hakkındaki görüşlerinde Yahyâ el-Kattân'dan, etkilenmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.⁸²⁵

İbn Maîn'nin İbn İshâk hakkında, "Sikadır, hüccet değildir" şeklindeki sözüne İbn Seyyidinnâs, "Tevsik bizim için kâfidir"⁸²⁶ demiştir. Buradan anlaşılan İbn Ma'în ve İbn Seyyidinnâs, hucce ve sika tabirleri arasında bir ayrıma gitmişlerdir. Hadis tenkitçilerinin kullandığı bu tür tabirler bir hadisçiden diğerine değişebilmektedir. Hatîb el-Bağdâdî,⁸²⁷ İbn Ebî Hâtim ve İbn Salâh⁸²⁸ bu tabirler arasında bir ayrıma gitmemişlerdir. Bunlara göre ta'dîle delâlet eden tabirlerin derece bakımından en yükseği, 'hucce' veya 'sika'dır. Cerh tabirleri içinde derece

⁸²¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 65.

⁸²² İbn İshâk'tan, alınan hadislerin bazıları için bkz. İbn Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 259, 352, 389; c. 2, s. 43, 59, 146, 226, 272, 467; c. 3, 12, 111, 121, 184, 194; c. 4, s. 16, 158, 207, 209, 215.

⁸²³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61.

⁸²⁴ Sehâvî, *el-İ'ân*, s. 342.

⁸²⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 59.

⁸²⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 65.

⁸²⁷ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdullah es-Sûrkî-İbrahim Hamdî el-Medenî, Medine, Mektebetü'l-İlmiye, t.y., s. 22.

⁸²⁸ İbnü's-Salâh, s. 61.

bakımından en düşüğü ise, ‘kezzâb’ veya ‘sâkıt’ tabirlerdir. Durum böyle olunca da İbn Maîn ve diğerlerinin İbn İshâk hakkında kullandıkları tabirlerin farklılık arz ettiklerini de göz önünde bulundurmamak gerekir. Biz burada konumuz olmadığı için bu ifadelerin tafsilatına girmiyoruz. Ancak İbn Maîn’in İbn İshâk hakkındaki bu görüşünü takviye edecek diğer bir ifadesine değinmek istiyoruz: İbn Maîn’in İbn İshâk hakkında aktardığımız görüşleri arasında “Leyse bihi be’s” ifadesi de geçmektedir.⁸²⁹ Hatîb el-Bağdâdî’nin senediyle birlikte İbn Ebî Heyseme’den aktardığı bir rivâyette İbn Maîn, bu ifadeyi şöyle açıklamıştır: “İbn Ebî Heyseme, İbn Maîn’e dedim ki birisi hakkında, ‘Leyse bihi be’s’ ve ‘falan zayıftır.’ diyorsun. O dedi ki: ‘Ben sana, Leyse bihi be’s, dediğim zaman o kişi sikadır; zayıftır dediğim zaman o kişi sika değildir, hadisi yazılmaz.’”⁸³⁰ İbn Salâh da bu rivâyeti aktardıktan sonra: “Rivâyetten de anlaşılacağı üzere İbn Maîn’in bu görüşü kendisine has görüşüdür”⁸³¹ demiştir. Aynı zamanda bu rivâyet gösteriyor ki cerh ve ta’dilde kullanılan tabirler, söyleyen kişiye göre farklılıklar gösterebilmektedir.

İbn Maîn’in, “Farzlar (ahkâm) konusunda İbn İshâk’ı hüccet göstermek istemem”⁸³² tenkitine ise İbn Seyyidinnâs, Ahmed b. Hanbel’e bu konuda verdiği cevabın burada de geçerli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca “Yahyâ b. Maîn’in bu konuda bilinen (maruf) görüşü, ahkâmla diğer konulardaki rivâyetleri aynı seviyede tutması ve mutlak manada ya kabul ya da reddetmesi yönündedir”⁸³³ demiştir.

İbn Maîn’in, İbn İshâk hakkında yukarıda aktardığımız: “Sebtün fi’l-hadis”, “zayıftır.”, “hüve indî sakîm Leyse bi’l-kavi” gibi sözlerinden anlaşılan ta’dil ve cerh birbiriyle çekişme halindedir. Fakat diğer sözlerinden farklı olarak, “Farzlar (ahkâm) konusunda onu hüccet göstermek istemem” ifadesi ile ilgili olarak her ne kadar İbn Seyyidinnâs, onun bilinen (maruf) görüşü, ahkâmla diğer konulardaki rivâyetleri aynı seviyede tuttuğunu belirtmişse de sanki İbn Maîn burada ahkâm ile megâzî rivâyetleri arasında bir ayırım yapmıştır. Yaptığı bu ayırma da İbn Seyyidinnâs’ın maruf dediği görüşün mukabili olarak, İbn Maîn’in gayri maruf görüşüdür, denebilir. Buna göre, İbn Maîn’in, İbn İshâk hadislerini hasen kabul ettiğini söylemek mümkün olmaktadır.

⁸²⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 58.

⁸³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi’l-ilmî’r-rivâye*, s. 22.

⁸³¹ İbnü’s-Salâh, s. 61.

⁸³² İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 61.

⁸³³ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 66.

“Yahyâ b. Saîd’in İbn İshâk’ı tenkit edip hadislerini terk etmesinin sebebi ile ilgili olarak İbn Seyyidinnâs şunu söylemektedir: “Muhtemelen Yahyâ b. Saîd, Mâlik’i taklit etmiştir. Çünkü o, Hişâm’ın, İbn İshâk hakkındaki sözlerini Mâlik’ten rivâyet etmiştir.”⁸³⁴ Yani: Yahyâ b. Saîd’in, Mâlik’ten etkilendiği görüşündedir.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk’a yöneltilen tenkitlerden (ta’n), kendisinin ciddi gördüklerine bu şekilde cevap vermiş, bunların dışındakileri ise müfesser olmayan cerhler⁸³⁵ ve ta’dil gerektiren çelişkili ifadeler olarak nitelemiş ve bu tür tenkitlere cevap verme gereğini duymamıştır.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk’ın hadisini sahîh kabul ederek ahkâm konusunda onunla ihticâc edenlerden birinin de et-Tirmizî (ö. 279/892) olduğunu belirterek İbn İshâk’ın âlimler tarafından tanındığını ve kendisinden birçok râvînin hadis rivâyet ettiğini, bundan dolayı da ona yöneltilen bu tenkitlere, cevap verme gereğini hissettiğini şu şekilde izah etmiştir:

İbn İshâk’a yöneltilen tenkitlere, cevap vermeye bizi sevk eden amil, bu tenkitlere karşı âlimlerin onu ta’dil ve sena etmiş olmasıdır. Eğer bu âlimlerin ta’dil ve sena ifadeleri olmasaydı onun haberlerini reddetmeye, biraz cerh bile yeterdi. Çünkü önceden durumu meçhul olan veya kimse tarafından ta’dil edilmeyen birinin reddi için müfesser olsun veya olmasın biraz cerh yeterlidir.(c. 1, s. 66)⁸³⁶

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk’a yapılan tenkitlere cevap verirken birçok kişinin bu konuda, Mâlik ve Hişâm’ı taklit ettiğini belirtir. O, Mâlik ve Hişâm’ın İbn İshâk hakkında olumsuz düşünceler taşımasının nedeni ve aralarındaki münakaşanın sebebi hakkında ayrıntılı bilgiyi İbn Hıbbân’dan (ö. 354/965) aktarmıştır. İbn Hıbbân’ın yaptığı açıklamalar için, “Yürekte gizli olanı ortaya dökmüş.” nitelemesinde bulunan İbn Seyyidinnâs, bununla da ona muvafakat ettiğini göstermiştir. İbn Hıbbân, *es-Sikât* adlı eserinde İbn İshâk’ı zikretmiş ve şöyle demiştir:

İbn İshâk aleyhinde iki kişi -Hişâm ve Mâlik- konuşmuştur. Hişâm, onun Fâtıma’dan hadîs dinlediğini inkâr ediyor. Oysa Hişâm’ın söyledikleri ile kişi hadiste cerh edilmez. Çünkü tabînden Esved ve Alkame gibi kişiler, Âişe’den onu görmeden, sesini işiterek hadîs dinlemişlerdir. Aynı şekilde İbn İshâk da aralarında bir örtü olduğu halde Fâtıma’dan, onu görmeden, onun söylediklerini dinlemiştir. Mâlik konusuna gelince o, İbn İshâk’ı sadece bir kere tenkit etmiş, sonra bu tenkitinden dönmüştür. Şöyle ki: Hicaz’da insanların neseblerini ve eyyâmını İbn İshâk’tan daha

⁸³⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 65.

⁸³⁵ Müfesser olmayan cerh: Râvîyi, sebeplerini açıklamaksızın, adalet ve zabt sıfatlarının birini veya her ikisini tam olarak taşımadığını söyleyip tenkid etmektir. Aydınlı, s. 48.

⁸³⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 66.

iyi bilen yoktu ve o Mâlik'in Zû Asbah'ın mevâlisinden olduğunu iddia ediyordu. Mâlik ise kendisinin aslen Zû Asbah'tan olduğunu iddia etmekteydi. Böylece aralarında munakaşa çıktı. Mâlik, *Muvattâ'*yı tasnif edince İbn İshâk: "Onu bana getirin, ben onun baytarıyım (mütehassısıyım)" dedi. Bu, Mâlik'e nakledilince Mâlik, onun için "Yahudilerden rivâyet eden deccâllerden bir deccâldır." dedi. Sonra insanlar arasında vuku bulan şeyler onların da arasında oldu. Ta ki İbn İshâk, Irâk'a gitmeye karar verdiği zaman barıştılar⁸³⁷. Vedalaşırken Mâlik, İbn İshâk'a o yılki mahsulünün yarısını ve 50 dinar verdi. Mâlik'in onu tenkit etmesi hadis yüzünden değildi. Mâlik'in İbn İshâk'ı tenkit ettiği konu, onun Nebî'in (s.a.v) gazvelerini Müslüman olan Yahudilerden sorup araştırmasıdır. İslâmiyet'i kabul etmiş olan Yahudilerin çocukları Hayber, Kureyza, Nadîr ve buna benzer hâdiseleri atalarından hıfz etmişlerdi. İbn İshâk onlardan bu bilgileri elde etmek için onlara başvuruyordu ancak o bilgileri delil olarak kullanmıyordu. Mâlik ise sadece mutkîn (mükemmel, sağlam) ve sadûk olandan rivâyet alıp rivâyet ediyordu.(c. 1, s. 66-67)⁸³⁸

Ahmed b. Hanbel ve Ali b. el-Medinî'nin yukarıda aktardığımız İbn İshâk'la ilgili görüşlerini de bu açıklama ile yan yana getirdiğimizde şu sonuca varıyoruz: Gerek İmam Mâlik gerekse de Hişâm b.Urve'nin İbn İshâk hakkındaki olumsuz görüşlerinin, haklı bir temeli görünmemektedir. Dolayısıyla İbn İshâk'ın ilmî konumuna, olumsuz anlamda bir etkileri söz konusu olmadığı neticesi ortaya çıkmıştır. Ancak, özellikle fıkıh ve hadiste otorite olması münasebetiyle olsa gerek, İmam Mâlik'in tenkitleri İbn İshâk üzerinde derin izler bırakmış, o günden bu güne İbn İshâk'ı tartışılan bir kişi haline getirmiştir.

İmam Mâlik ve İbn İshâk arasında yaşanan tartışmayı İbn İshâk'ın Mâlik'in nesebi konusundaki görüşüne bağlayan İbn Seyyidinnâs, bu görüşü ilk ortaya atanın İbn İshâk olmadığını, Zührî ve başkalarından da bu konuda bazı şeyler nakledildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte İbn Seyyidinnâs: "Kişi kendi nesebini herkesten daha iyi bilir. Mâlik'in adalet ve imameti, sözünün ameline aykırı olmasına imkân vermez"⁸³⁹ diyerek bir anlamda İbn İshâk'ı bu tartışmada haksız görmektedir.

İbn İshâk'ın İmam Mâlik'in kitabı (*el-Muvatta*) hakkında:

Onu bana getirin, ben onun cihbiziyim"⁸⁴⁰ demesi doğrusu şaşılacak bir şeydir. O, bunu söylemekle zor bir yokuşa tırmanmış, kendini yormuştur. Kendini mükemmellikte Mâlik'in mertebesinde sanan, onun mükemmelliğini idrak edememiştir. Umutları onu tehlikelere atmıştır. Burnu topraklarda gömülü olduğu halde, yıldızlar gibi olanla

⁸³⁷ Buradan anlaşılıyor ki İmam Mâlik'in, İbn İshâk için sarfettiği "Yahudilerden rivâyet eden Deccâllerden bir deccâldır." sözünü, kırgınlık ve kızgınlık halinde sarf etmiştir.

⁸³⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 66-67.

⁸³⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 67.

⁸⁴⁰ الجيهيد: kapalı ve anlaşılmaz konularda mütehassıs olan kişi, anlamına gelmektedir. Bkz. Zebîdî, c. 9, s. 392; İbn Seyyidinnâs, her ne kadar burada bu ifadeyi (Cihbiziyim) kullanmışsa da, ne kendi aktarımları içerisinde ne de diğer kaynaklarda bu ifadeye rastlayamadık.

reka‘bet etmiştir.(c. 1, s.67)⁸⁴¹ diyerek İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk’ın İmam Mâlik’in kitabını eleştirmesini yadırgamıştır.

7) İbn Seyyidinnâs’ın İbn İshâk’ı bazı muhaddislerle mukayesesi: İbn Seyyidinnâs’ın İbn İshâk ile ilgili yaptığı analizlerde dikkat çeken bir husus da yaptığı aktarımlar içerisinde İbn İshâk’ın durumunu netleştirmek için cerh ve ta‘dil âlimlerinin onu başkalarıyla mukayesesine yer vermesidir.

Ebû Zür‘a, Abdurrahman b. Amr’ın naklettiğine göre kendisi, Yahyâ b. Maîn’e İbn İshâk’ın hüccet olup olmadığını sormuş, İbn Maîn : “O, sikadır, ancak hüccet olanlar Ubeydullah b. Ömer ve Mâlik b. Enes’tir” cevabını vermiştir.⁸⁴²

İbn Ebû Hatim: “O, bana Efleh b. Saîd’den daha sevimlidir, onun hadisi yazılır” demiştir.⁸⁴³

Ahmed b. Hanbel: “Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî mi yoksa Muhammed b. İshâk mı sana daha sevimli gelir?, sorusuna, Muhammed b. İshâk” cevabını vermiştir.⁸⁴⁴

el-Berkânî: “ed-Dârekutnî’ye Muhammed b. İshâk b. Yesâr ve babasını sordum. ed-Dârekutnî, “İkisiyle de ihticâc olunmaz, ancak i‘tibâr olunur” cevabını verdi.⁸⁴⁵

Görülüyor ki İbn İshâk Ubeydullah b. Ömer ve İmam Mâlik ile mukayese edilmiştir. İbn Maîn, onun sika olduğunu, diğerlerinin ise hüccet olduğuna hükmetmiştir. Bunlardan İmam Mâlik’in durumu herkesin malumu olduğundan üzerinde durmuyoruz.

İbn Hacer’e göre Ubeydullah b. Ömer (ö. 147/764), “Medine’nin yedi fakihinden biridir.”⁸⁴⁶ Hadis ilmindeki derecesini ifade etmek üzere onun hakkında “sika, imam, hâfız, sebt, hüccet, mütkin” gibi lafızlar kullanılmıştır.⁸⁴⁷ Yahyâ b. Maîn, Ubeydullah’ın hadis rivâyetindeki güvenilirliğine dair şöyle demiştir: “Râvi zincirinde Ubeydullah, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir ve Hz. Âişe’nin

⁸⁴¹ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 67.

⁸⁴² İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 59.

⁸⁴³ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 61.

⁸⁴⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 60- 61.

⁸⁴⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûn, c. 1, s. 59.

⁸⁴⁶ Abdullah Kahraman, Ubeydullah b.Ömer’in meşhur yedi fakih arasında yer almadığını belirtmiştir.

Bkz. Abdullah Kahraman “Ubeydullah b.Ömer b. Hafs”, *DİA*, Ankara 2012, c. 42, s. 25-26.

⁸⁴⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 22-23.

bulunduğu bir rivâyet inci gerdanlık gibidir.”⁸⁴⁸ İbn Maîn’in, burada vardığı hüküm yerindedir. Fakat onun bu hükmü İbn İshâk’ın değerini düşürme olarak anlaşılmamalıdır. Ancak o, adı geçenleri övmüş ve daha sıkı olduklarını belirtmiştir.

Efleh b. Saîd (ö. 156/772) ise kaynaklarda onun hakkında “sadûk sıkı” gibi lafızlar kullanılmıştır. Müslim ondan hadis rivâyet etmiştir.⁸⁴⁹ İbn Ebû Hatim’in “İbn İshâk bana ondan daha sevimlidir” demesi, İbn İshâk’ın Efleh’ten daha sıkı olduğuna delalet etmektedir.

Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel’in İbn İshâk’ı, Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezî’den (ö. 153/770) üstün tutması da yerinde bir karardır. Çünkü kaynaklarda Mûsâ hakkında “zayıf, münkerü’l-Hadis, leyse bi şeyin”⁸⁵⁰ gibi ifadeler kullanılmıştır.⁸⁵¹ Dolayısıyla İbn İshâk’a nisbeten çok aşağı bir seviyede kalmaktadır.

Netice itibarıyla: İbn Seyyidinnâs’ın sözlerine yer verdiği Ali b. Abdullah el-Medinî, İbn Şihâb ez-Zühri, Şu’be b. Hacâc ve İmam Şâfiî gibi birçok âlimin, İbn İshâk’ı övmeleri, sıdkına şehadet etmeleri, İbn İshâk’ı yalancılıkla itham edenlerin, sözlerinin reddi için yeterlidir.

İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk’a yapılan tenkitlere verdiği cevaplarda, birçok kişinin İbn İshâk konusunda, İmam Mâlik ve Hişâm b. Urve’yi taklit ettiğini belirtir. İbn Seyyidinnâs’ın aktarımlarına göre, gerek İmam Mâlik gerekse de Hişâm b. Urve’nin İbn İshâk hakkındaki olumsuz görüşlerinin, haklı bir temeli görünmemektedir. Dolayısıyla İbn İshâk’ın ilmî konumuna, olumsuz anlamda bir etkileri de söz konusu değildir.

İbn İshâk hakkında farklı görüşlere yer veren Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin görüşleri arasında karşılaştırma yaptığımızda, bunların İbn İshâk’ın rivâyet ettiği hadisleri, ahkâm konuları dâhil (helal haram) “hasen” mertebesinde gördüklerini söyleyebiliriz. Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk’a, “müfesser cerh” sayılan bazı ciddi tenkitlerde bulunmuş. İbn Seyyidinnâs da, onun tenkitlerini tek tek ele alarak ilmî kıstaslar çerçevesinde cevaplamıştır. İbn İshâk’ın sîret ve

⁸⁴⁸ İbn Hacer, *Lisân*, c. 7, s. 514.

⁸⁴⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 1, s. 186-187; Zehebi, *el-Müştebih fi’r-ricâl*, s. 516; a. mlf. *Mizânu’l-i’tidâl*, c. 1, s. 274.

⁸⁵⁰ Bu iki sigâ aynı manaya gelmektedir: çokça munker hadis rivâyet eden râvî. Bu râvînin rivâyet ettiği hiçbir hadis alınmaz. Aydınlı, s. 164, 213.

⁸⁵¹ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 182-183.

meğazî konusundaki önderliğini görmeyerek ona nisbet edilen tedlisi her şeyin önüne geçirenler için İbn Seyyidinnâs'ın burada Ahmed b. Hanbel'e, özellikle tedlis konusunda verdiği cevaplar önemlidir. Sonuç olarak İbn Seyyidinnâs'ın değerlendirmelerinden ortaya çıkan gerçek şudur: Âlimlerden bir kısmı, ahkâm dâhil onun rivâyetleriyle ihticâc ederken, diğer bir kısmı ise Şûilik, Kaderî ve tedlîs gibi nedenlerden dolayı ondan yüz çevirmişlerdir. İbn İshâk'ın doğruluğu reddedilmemiş, birçok kimse onun doğruluk ve güvenilirliğini dile getirmiştir. Buhârî, onun hadisleriyle delil getirmiş; Müslim, mutâb'at şeklinde ondan hadis tahrir etmiş; et-Tirmizî hadisi ile ihticâc etmiştir.

İbn Seyyidinnâs âlimlerin İbn İshâk hakkında ortaya koydukları cerh ve ta'dil görüşlerini serd etmiş. Ona, yöneltilen tenkitleri inşafî bir şekilde ele almış, onu layık olduğu mertebeye koymuştur. Onu zorlama delillerle İmam Mâlik gibi kimselerin mertebesine çıkarmadığı gibi, zayıf ve yalancı râvîlerin seviyesine de düşürmemiştir.

8) İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk'a başvurduğu konular:⁸⁵² *'Uyûnü'l-eser'* in kaynakları arasında birinci sırada yer alan İbn İshâk'ın ismiyle hemen hemen *'Uyûnü'l-eser'* in her sayfasında karşılaşmak mümkündür. İbn Seyyidinnâs birçok yerde ondan uzun iktibaslar yapmış, hatta bazı konularda onunla yetinmiştir.⁸⁵³ Ancak isnâda verdiği ehemmiyetten dolayı, müsned olan haberi kusurlu ve eksikte olsa diğerlerine tercih etmiştir. İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'* in girişinde,⁸⁵⁴ İbn İshâk'tan yapacağı iktibaslarla ilgili olarak da, aktaracağı haber İbn İshâk'ın yanında mursal olup başkalarının yanında müsned ise isnâdın ehemmiyetinden dolayı müsned haberi tercih edip zikredeceğini belirtmiştir. Ancak eğer İbn İshâk'ın mursal haberinin içeriğinde bir fazlalık varsa aktaracağı müsned haberin sonuna uygun bir şekilde sadece o fazlalığı ilave edeceğini belirtmiştir. *'Uyûnü'l-eser* incelendiğinde İbn Seyyidinnâs'ın burada koyduğu bu kurala bağlı kaldığı görülür. Bir örnek vermek gerekirse İsrâ ve Mi'râc haberinde İbn Seyyidinnâs bu haberi diğer

⁸⁵² İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 77-78, 85, 99, 105, 118, 121, 125, 129-134, 142, 162, 166, 168, 177-188, 191, 195-198, 200, 204, 216-219, 224, 226, 231, 235, 244, 248, 262, 268-269, 271, 286, 288-291, 315, 318-320, 323-324, 329-354, 357-455; *'Uyûn*, c. 2, s. 5-30, 56-57, 63-68, 79, 82, 84-96, 103-104, 107-111, 123-138, 155, 162-168, 181, 185-197, 208, 221-234, 248-251, 253, 255-261, 270-273, 286, 292-298, 300, 306, 308, 313-315, 317-318, 321, 328, 373.

⁸⁵³ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 226, karş. İbn Hişâm, c. 1, s. 16-17.

⁸⁵⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 54.

kaynaklarından müsned bir şekilde aktarmış haberin sonunda da, haberin içinde bulunmayan fazlalığı Yûnus b. Bûkeyr vasıtasıyla İbn İshâk'tan alarak ilave etmiştir.⁸⁵⁵

İbn Seyyidinnâs '*Uyûnü'l-eser*'in sonuna eklemiş olduğu kaynaklarını isnatlarıyla birlikte zikretmiş, İbn İshâk'tan aktaracağı rivâyetlerin, İbn Hişâm'ın, Ebû Zeyd b. Abdillâh b. Tufeyl el-Bekkâî el-Âmirî'den (ö. 183/799) onun da İbn İshâk'tan rivâyet ettiği *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eserinden aktaracağını belirtmiştir.⁸⁵⁶ Fakat gerektiğinde İbn Seyyidinnâs İbn İshâk'ın muhtelif râvilerine başvurmuştur. Şimdi İbn İshâk'ın râvileri ve İbn Hişâm hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

9) İbn İshâk Râvileri: İbn İshâk'ın meşhur *Kitâbü'l-meğâzî* adlı kitabı farklı kişiler tarafından rivâyet edilmiştir. İbn İshâk'ın kitabını rivâyet edenlerden bazıları şunlardır:

- 1) el-Bekkâî.
- 2) Seleme b. Fazl el-Ebreş (ö. 191/806).
- 3) Ebû Yahyâ Bekr b. Süleyman el-Basrî el-Esvârî.
- 4) Yûnus b. Bûkeyr eş-Şeybânî (ö. 199/814).
- 5) Ebû Amr Sadaka b. Sabiki'z-Zemen el-Kûfî.
- 6) Cerir b. Hâzım b. Zeyd b. Abdullâh el-Ezdî el-Basrî (ö. 170/786).
- 7) Muhammed b. Seleme el-Harrânî (ö. 191/806).
- 8) İbrahim b. Sa'd b. Abdirrahman b. Avf ez-Zührî el-Medenî (ö. 183/799).
- 9) Abdullâh b. İdris el-Udî (ö. 192/807).
- 10) Saîd b. Bezî.⁸⁵⁷

⁸⁵⁵ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 241-244.

⁸⁵⁶ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 2, s. 456.

⁸⁵⁷ İbn İshâk'ın râvileri için bkz. Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *es-Sîre*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya, 1981, s. 36-37; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 158; Şulul, *Kronoloji*, s. 47-48.

Şüphesiz İbn İshâk'ın bu meşhur kitabını rivâyet edenler ismini verdiğimiz bu râvilerden ibaret değildir. Ne hazindir ki kitap, altmışa yakın kişi tarafından rivâyet edilmesine ve daha sonraki neslin elinde onlarca nüshası bulunmasına rağmen tam bir nüshası günümüze ulaşamamıştır.⁸⁵⁸ Bunlar içerisinde İbn Seyyidinnâs'ın da istifade ettiği Ziyâd el-Bekkâi rivâyeti İbn Hişâm'ın tashih ve düzeltmesiyle günümüze gelmiş ve itimat edilen rivâyet haline gelmiştir.

Kitabın Yûnus b. Bükeyr'e nisbet edilen rivâyeti de yakın bir zamanda eksik bir şekilde bulunmuş ve iki ayrı baskısı yapılmıştır. Bunlar:

1- *Sîretü İbn İshâk el-Müsemmâ bi-Kitâbi'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzi* başlığı ile Muhammed Hamidullah'ın tahkik ve neşri (Rabat 1396/1976'da ve Konya 1401/1981'de basılmıştır).

2- *Kitâbü's-Siyer ve'l-Meğâzi*, başlığı ile Süheyl Zekkâr'ın tahkik ve neşri, (Dımaşk 1396/1976).

Her iki kitabın neşri de Fas'taki Karâvîyyîn (nr. 202) ve Rabat (nr. 1712) Kütüphaneleriyle Dımaşk Dârü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye'de (mecmua nr. 110, vr. 158 174) bulunan üç eksik yazması nüsha esas alınarak hazırlanmıştır.

Bu duruma göre İbn İshâk'ın kitabı -eksik bir şekilde de olsa- müstakil bir şekilde günümüze iki yolla gelmiştir:

1) İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı esrinin içinde bulunan ve İbn Hişâm'ın Ziyâd el-Bekkâi'den aktardığı rivâyeti.

2) Muhammed Hamidullah ve Süheyl Zekkâr'ın ayrı ayrı tahkik ve neşr ettikleri Yûnus b. Bükeyr'e nisbet edilen rivâyeti.⁸⁵⁹

Bu iki rivâyet arasında bir mukayese yaptığımızda, İbn Hişâm'ın Ziyâd el-Bekkâi'den aktardığı rivâyetin daha çok öne çıktığını görmekteyiz. Zira Ziyâd el-Bekkâi ve Yûnus b. Bükeyr⁸⁶⁰ hakkında yapılan değerlendirmelerde her ikisi hakkında da sadûk ve sika gibi ifadeler kullanılmıştır. Ancak İbn İshâk ile münasebetlerinde, Ziyâd el-Bekkâi münasebetine vurgu yapılmış, uzun süre birlikte

⁸⁵⁸ Bkz. Mustafa, Fayda, "İbn İshâk", *DİA*, Ankara, 1999, c. 20, s.93-96.

⁸⁵⁹ Bu üç eser de, farklı kişiler tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

⁸⁶⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 9, s. 245-248; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 1098.

dolaştığı İbn İshâk rivâyetleri⁸⁶¹ ve meğâzî⁸⁶² konusunda en sağlam kişi kabul edilmiştir.

Sehâvî de İbn İshâk kitabının birçok kimse tarafından rivâyet edildiğini belirtmiş ve râvilerinden Ziyâd el-Bekkâî ve Yûnus b. Bükeyr'i ismen zikrettikten sonra, İbn Seyyidinnâs'ın da istifade etmiş olduğu, el-Bekkâî rivâyetinin Yûnus'un rivâyetinden daha sahîh olduğunu belirtmiştir.⁸⁶³

Muhammed b. Sâmil es-Sülemî'nin beyanına göre, İbn Hişâm'ın Ziyâd el-Bekkâî'den aktardığı rivâyet ve sonradan bulunan Yûnus b. Bükeyr'e nisbet edilen rivâyet karşılaştırıldığında söz bağlamında, takdim ve tahirde ve bazı fazlalıkların bulunması gibi, önemli olmayan bazı değişiklikler bulunmaktadır.

Yine Muhammed b. Sâmil es-Sülemî'nin tespitine göre, hem İbn Hişâm hem de Yûnus b. Bükeyr İbn İshâk kitabının aslında bulunmayan siyer sahasıyla ilgili bazı rivâyetleri eklemişler ve kitabın düzeni ile ilgili tasarrufta bulunmuşlardır.⁸⁶⁴

Yukarda da belirttiğimiz üzere İbn Seyyidinnâs, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı esrinin içinde bulunan ve İbn Hişâm'ın Ziyâd el-Bekkâî'den aktardığı rivâyeti kaynak olarak kullanmıştır. Ancak belirtmemiz gerekir ki İbn Seyyidinnâs, İbn İshâk'tan istifade ederken el-Bekkâî rivâyetiyle yetinmemiştir. Bazen sarahaten isimlerini zikrederek Yûnus b. Bükeyr ve İbrahim b. Sa'd gibi râviler bazen de isim vermeden "el-Bekkâî rivâyeti dışındaki bir rivâyette"⁸⁶⁵ gibi ifadelerle İbn İshâk'ın diğer râvilerine de atıfta bulunmuştur.

İbn Seyyidinnâs, el-Bekkâî dışındaki râviler arasında dokuz yerde⁸⁶⁶ başvurmasıyla en fazla Yûnus b. Bükeyr'e başvurmuştur. Dört yerde⁸⁶⁷ İbrahim b.

⁸⁶¹ Konu ile ilgili bir rivâyette, "İbn İshâk rivâyetleri konusunda Ziyâd el-Bekkâî'den daha sağlam biri yoktur. Zira o, İbn İshâk'tan iki defa imla ettirmiştir." Diğer bir rivâyette ise "İbn İshâk konusunda sika'dır. Meğâzî konusunda insanların en sağlamıdır. Evini satıp İbn İshâk'ın peşine takılıp onunla dolaşmıştır." , Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 9, s. 6.

⁸⁶² İbn Hacer, *Takrîb*, s. 346.

⁸⁶³ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 158.

⁸⁶⁴ Sülemî, s. 432.

⁸⁶⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 123.

⁸⁶⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 168, 173, 213, 231, 244, 410; *Uyûn*, c. 2, s. 69, 154, 242.

⁸⁶⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 364, 419; *Uyûn*, c. 2, s. 45, 407.

Sa'd'a başvururken üç yerde⁸⁶⁸ de el-Bekkâî rivâyeti dışındaki bir rivâyette diyerek, bunlar dışındaki râvilere işaret etmiştir.

İbn Seyyidinnâs, el-Bekkâî dışındaki râvilerden istifade ederken, bazen onların rivâyetini el-Bekkâî'nin rivâyeti ile karşılaştırmış,⁸⁶⁹ bazen de el-Bekkâî'nin rivâyetinde bulunmayan bir ayrıntıyı⁸⁷⁰ onlardan almıştır. Bir yerde de İbrahim b. Sa'd'ın İbn İshâk dışındaki hocalarından ve yetişmesinde büyük katkıları olan, İbn Şihâb ez-Zührî'den aldığı bir rivâyeti onun vasıtasıyla aktarmıştır.⁸⁷¹

10) İbn Hişâm: Tam ismi Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb ez-Zühelî, es-Sedûsî'dir. Nesebi için el-Hımyerî el Meâfirî de denilmiştir⁸⁷². Aslen Basra'lı olan İbn Hişâm daha sonra Mısır'a yerleşmiş ve vefatına kadar orada hayatını sürdürmüştür. İmam Şâfiî ile aynı çağda yaşamış olan İbn Hişâm Mısır'da onunla görüşmüştür. Siyer müellifi Arap dili, edebiyatı, neseb âlimi ve tarihçi olarak tavsif edilen İbn Hişâm'ın hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Son derece güvenilir ve meşhur bir tarihçi olan İbn Hişâm, siyer ilmine büyük hizmetlerde bulunmuştur.⁸⁷³

Siyer ilmine yaptığı hizmetlerin başında, İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-meğâzî*'sine en az İbn İshâk kadar emek harcayarak onu, meğâzî konusunda güvenilir kabul edilen Ziyâd el-Bekkâî vasıtasıyla bize nakletmesi gelmektedir. Her ne kadar İbn İshâk'ın kitabı bize tam olarak ulaşmamış olsa da, İbn Hişâm'ın İbn İshâk *Kitâbü'l-meğâzî*'si üzerine yaptığı çalışma kendinden sonra gelen âlimlerin güvenini kazanmış ve ilgilerini çekmiştir. Öyle ki İbn Hişâm'ın bu çalışması üzerine birçok şerh ve haşiyeler⁸⁷⁴ yazılmış ve birçok kimse tarafından ihtisar edilmiştir.⁸⁷⁵ İbn Hişâm'ın

⁸⁶⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 123; *'Uyûn*, c. 2, s. 10, 93.

⁸⁶⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 213.

⁸⁷⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 410.

⁸⁷¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 364.

⁸⁷² İbn Hişâm'ın hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hallikân, c. 3, s. 177; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 10, s. 28-29; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 15, s. 281-282; Safedî, *el-Vâfi*, c. 19, s. 142; Süyûtî, *Büğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lağviyyine ve'n-nuhât*, 2. baskı, 2 cilt, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Saydâ/Lübnan, Mektebetü'l Asriyye, 1979, c. 2, s. 115; Şibli Numânî, s. 43; İsmail Cerrahoğlu, "İbn Hişâm ve Siresindeki Garîbu'l-Kur'ânî" *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi* [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi], 1977, S. 3, s. 1-28; Fayda, "İbn Hişâm" *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 71-73.

⁸⁷³ Bkz. Şibli Numânî, s. 43

⁸⁷⁴ İbn Hişâm'ın kitabı üzerine yazılan şerh ve haşiyeler için bkz. Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 158.

⁸⁷⁵ İbn Hişâm'ın kitabının muhtasarlari için bkz. Yüsri Selâme, s. 238-241.

siyer ilmine yaptığı diğer bir hizmet de, kaynaklarda geçtiği üzere⁸⁷⁶ siyer ilmindeki şiiirlerin içinde geçen anlaşılması zor deyim ve kelimeleri açıklayan bir kitap yazmıştır. İbn Hişâm asıl şöhretini İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-meğâzî*'si üzerine yaptığı çalışmadan almış öyle ki eseri kendisine nisbet edilir hale gelmiş ilk müellif İbn İshâk neredeyse unutulmuştur.

İbn İshâk kitabının rivâyetini Ziyâd el-Bekkâî'den alan İbn Hişâm bu kitabı güzel bir şekilde düzenlemiş, birtakım ilavelerde bulunmuş ve bazı şeyleri çıkarmıştır⁸⁷⁷. Bu kitap *es-Sirtü'n-Nebeviyye* adıyla meşhur olmuştur. İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnü'l-eser*'de İbn Hişâm'ın yaptığı bu ilave tahlillerinden birçok yerde istifade etmiştir. İbn Seyyidinnâs, hem İbn İshâk'tan hem de İbn Hişâm'dan yaptığı iktibasları bu eserden yapmıştır. İbn İshâk'tan yaptığı iktibaslara قال ابن إسحاق, İbn Hişâm'dan yaptığı iktibaslara da قال ابن هشام diyerek söze başlar. Ancak bu durum az da olsa iltibasa neden olmuştur. Yaptığımız tespite göre bir yerde İbn Hişâm'a ait olan sözler İbn İshâk'a nispet edilmiştir.⁸⁷⁸

İbn Seyyidinnâs, İbn Hişâm'ın ihtisas alanları olan neseb, tarih, dil ve edebiyat alanlarında ona başvurduğu gibi, birçok yerde siyer haberlerinin ayrıntılarında da ondan istifade etmiştir. Nitekim Hıristiyan Necran kabile reislerinin yanında bulunan Hz. Peygamber'in biseti hakkındaki heber,⁸⁷⁹ Hz. Ebû Bekir'in davetiyle İslâm'a girenler, Müslümanlara boykot uygulanması, Hz. Peygamber'in Tâif dönüşü Mut'im b. Adi himayesinde Mekke'ye girmesi, Akabe biatları'na katılanların isimleri gibi, Mekke dönemi ile ilgili haberlerin ayrıntısında İbn Hişâm'a başvurulmuştur. Sahâbenin Medine'ye hicret ederken karşılaştıkları zorluklar, Hz. Ömer'in rüyasında ezanı görmesi münafıkların durumu gibi hicret sonrası haberlerin detayında yine İbn Hişâm'a başvurulmuştur.

Gazvelerin aktarıldığı kısımda, gazvelerin tarihleri verilirken ve olayların ayrıntılarında; gazvelere katılan veya şehit olanların isim ve nesebi aktarılırken, neseb listelerinde ve metin içinde geçen anlaşılması zor kelimelerin açıklanmasında,

⁸⁷⁶ İbn Hallikân, , c. 3, s. 177; Süyûtî, *Büğyetü'l-vuât*, c. 2, s. 115.

⁸⁷⁷ İbn Hişâm çalışmasında takip edeceği metodu kitabının başında güzel bir şekilde açıklamıştır. Bkz. İbn Hişâm, c.1, s. 19.

⁸⁷⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 115, karş. İbn Hişâm, c. 1, s. 143.

⁸⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 143.

diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak sık sık İbn Hişâm'a başvurulmuştur.⁸⁸⁰ İbn Hişâm isminin öne çıktığı asıl konu gazveler aktarılırken Hz. Peygamber'in gazvelere çıkarken Medine'de yerine kimleri vekil olarak bıraktığı konusudur. İbn Seyyidinnâs, bu konuda istisnasız İbn Hişâm'ı takip etmiş,⁸⁸¹ gazvelerde kullanılan parolaları da ondan aktarmıştır.⁸⁸²

2.5.1.2. el-Vâkıdî

Vâkıdî'nin tam ismi; Muhammed b. Ömer b.Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî'dir.⁸⁸³ Vâkıdî, İbn Ebi Zi'b, Ma'mer b. Râşid, Mâlik b. Enes, Zührî'nin kardeşinin oğlu, Muhammed b. Abdillâh, Muhammed b. Aclân, Rabi'a b. Osman, İbn Cüreyc, Üsame b. Zeyd, Abdülhamid b. Cafer, Sevr b. Saîd b. Mesrûk, Ebû Ma'ser es-Sindî gibi kişilerden hadis dinlemiştir.

Kâtibi, Muhammed b. Sa'd, Ebu Hassan ez-Ziyadî, Muhammed b. İshâk es-Sağani, Ahmed b. Halil el-Burcülânî, Abdullah b. Hüseyin el-Haşimî, Ahmed b. Ubeyd b. Nasih, Muhammed b.Sucâ' es-Selcî, Haris b. Ebi Üsame ve başkaları ondan hadis rivâyet etmişlerdir.

Vâkıdî'nin öğrencisi ve kâtibi İbn Sa'd, hocasının hayatı hakkındaki bilgileri kısaca şöyle aktarmıştır:

Muhammed b. Ömer b.Vâkıd, Ebu Abdillâh, Abdullah b. Büreyde el-Eslemî'nin mevlasıdır. Vâkıdî, Medine ehliendir. Altına girdiği borçlarından dolayı h. 180 senesinde Bağdat'a geldi. Şam ve Rakka'ya seyahatlerde bulundu, sonra Bağdat'a döndü. Me'mûn Horasan'dan gelince, onu Askerü'l-Mehdî kadılığına tayin etti. Vâkıdî, kadılık görevini 207 yılının 11 Zilhicce Salı gecesi Bağdat'ta vefat edinceye kadar sürdürdü. Salı günü Hayzürân Mezarlığı'na defnedildi. Vefat ettiğinde 78 yaşında olan Vâkıdî, Mervan b. Muhammed'in iktidarının sonlarına doğru h. 130

⁸⁸⁰ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 143, 184, 191, 224, 234, 238, 274, 281, 284, 285, 288, 290, 325, 328, 336, 354-359, 361, 382, 386, 395, 401-402, 429, 443-444, 447, 450, 452, 454-455; 'Uyûn, c. 2, s. 8, 11-12, 17, 21-22, 25, 45-46, 57, 60, 67, 74, 79, 82-83, 94, 104, 106, 109-110, 117, 124, 127, 134, 138, 160-161, 165-166, 181, 186, 212-213, 242, 270-271, 286, 293, 321, 356,

⁸⁸¹ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 354, 357, 359, 443, 447, 454, 455; c. 1, 8, 57, 74, 79, 82, 83, 104, 123, 127, 134, 160, 181.

⁸⁸² İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 401; 'Uyûn, c. 2, 94, 138, 186.

⁸⁸³ Hayatı ve eserleri için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 1-21; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, c. 54, s. 433-471; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 9, s. 454-469; a. mlf. *Tezhîbü Tehzîb*, c. 8, s. 234-235; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 656-659; a. mlf. *Lisân*, c 7, s. 521.

yılında Medine'de doğmuştur. Vâkıdî Meğâzî, insanların hadis ve (fıkıhta) ihtilaf ettikleri hususlarda âlim idi. (c. 5, s. 425-434)⁸⁸⁴

Ünlü tarihçi, Hatîb el-Bağdâdî, Vâkıdî'nin hatırı sayılır bir şöhrete sahip olduğunu şöyle zikretmiştir:

O, şöhreti dört bir yana yayılanlardandır. İnsanların haberlerini bilen hiçbir kimseye onun durumu gizli değildir. Çeşitli ilim dallarında -meğâzî, siyer, tabakât, Hz. Peygamber'in haberleri, Hz. Peygamber'in zamanında ve vefatından sonra meydana gelen hâdiseler, fıkıh kitapları, hadiste insanların ihtilaf ettikleri hususlarda ve daha başka ilimlerdeki kitapları ilim yolcuları tarafından dünyanın uzak köşelerine de alınıp götürülmüştür. Vâkıdî, asil, onurlu ve cömertliğiyle meşhur biriydi. (c. 3, s. 3-4)⁸⁸⁵

1) Vâkıdî'yi güvenilir kabul eden âlimler: Muhammed b. Sellâm el-Cumahî (ö. 231/845): "Vâkıdî, zamanın âlimidir."⁸⁸⁶, İbrahim el-Harbî: "Vâkıdî, Müslümanların emindir", "Vâkıdî, İslâmî dönemi insanların en iyi bilenidir, cahiliye döneminden ise bir şey bilmiyordu."⁸⁸⁷ el-Harbî Vâkıdî'yi, Mâlik b. Enes ve İbn Ebi Zi'b'in sair sika râvilerinden üstün tutarak şöyle demiştir: "Mâlik b. Enes ve İbn Ebi Zi'b'in ilmi meselelerini Vâkıdî'den daha sika birinden alınabileceğini söyleyen kimse doğruyu söylememiştir. Zira o, onlardan naklederken Mâlik'e sordum. İbn Ebi Zi'b'e sordum, diyor."⁸⁸⁸

Ahmed b. Hanbel'in Vâkıdî'yi hangi konuda eleştirdiği sorusuna İbrahim el-Harbî: "Ahmed b. Hanbel, Vâkıdî'yi isnâdları birleştirip tek bir metinle hadis rivâyet etmekle eleştirmiştir. Hâlbuki bu ayıp değildir. Nitekim Zührî ve İbn İshâk da bunu yapmışlardır"⁸⁸⁹ diyerek Vâkıdî'yi savunmuştur. Ancak İbn İshâk'ın da bu konuda eleştirildiği unutulmamalıdır.

İbn Seyyidinnâs'ın el-Müseyyibî'nin (ö. 236/850),⁸⁹⁰ öğrencisi İbrahim el-Harbî'den aktardığı diğer bir rivâyette ise Vâkıdî'nin isnâdları birleştirip tek bir metinle hadis rivâyet etme nedenini el-Müseyyibî ve Vâkıdî arasında geçen şu diyalogdan öğreniyoruz: el-Müseyyibî ve arkadaşları, Vâkıdî'ye, râvîleri (ricâl)

⁸⁸⁴ İbn Sa'd, c. 5, s. 425-434; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 68.

⁸⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 3-4; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 67- 68.

⁸⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 3.

⁸⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 3; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 68; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3 s. 657.

⁸⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 4-5; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 68.

⁸⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.3, s.16; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54, s. 455; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 70.

⁸⁹⁰ Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3 s. 503.

birleştirip falan ve falan bize haber verdi, (حدثنا فلان و فلان) diyor sonra tek bir metin aktarıyorsun. Eğer her râvinin hadisini ayrı ayrı bize aktarsan daha iyi olur, dediler. Vâkıdî, o şekilde haberleri rivâyet etmesi halinde rivâyetin çok uzayacağını belirterek öğrencilerine özür beyan etmesi üzerine; el-Müseyyibî ve arkadaşları, buna razı olduklarını belirtmişlerdir. el-Müseyyibî, bu konuşmadan sonra Vâkıdî'nin bir cuma ortalıktan kaybolduğunu, sonra Uhud gazvesi'ne dair yirmi (diğer bir rivâyette yüz) ciltle geri döndüğünü belirtmiştir. Bunun üzerine el-Müseyyibî ve arkadaşları Vâkıdî'den ilk haliyle kendilerine rivâyet etmelerini istemişlerdir. Zira her ne kadar lafızlar değişik olsa da her iki şekilde de mana aynıdır.⁸⁹¹ Dolayısıyla el-Müseyyibî ve arkadaşları da isnâdları birleştirip tek bir metinle hadis rivâyet etme konusunda Vâkıdî'ye muvafakat etmişlerdir.

Ayrıca Vâkıdî'yi hadislerin senedini değiştirmekle itham eden Ahmed b. Hanbel'in, her cuma öğrencisi ve amcasının oğlu, Hanbel b. İşhâk'ı, Vâkıdî'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd'a göndererek Vâkıdî'nin hadislerinden ikişer cüz aldırđıđı, onları inceledikten sonra geri iade ettiğini ve başka hadislerini aldırđıđı belirten İbrahim el-Harbî, Ahmed b. Hanbel'in Vâkıdî'yi eleştirdiği halde kitaplarından istifade ettiğini bize aktarmıştır.⁸⁹² Bu rivâyeti teyit edecek diğer bir rivâyeti de İbn Seyyidinnâs, İbrahim b. Câbir'den aktarmıştır: “İbrahim b. Câbir, Ahmed b. Hanbel oğlu Abdullah'ın kendisine şöyle haber verdiğini söylemiştir: ‘Babam Ebû Yûsuf ve Muhammed'den üç yük kitap yazdı.’ İbrahim b. Câbir: ‘Yazdıklarını inceler miydi?’ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel:’ Bazen bakardı. Ancak çoğunlukla Vâkıdî'nin kitaplarını mütalaa ederdi’⁸⁹³ şeklinde cevap vermiştir.”

İhtilaf ve icma hususlarında Vâkıdî'nin birikim sahibi olduğunu belirten İbrahim el-Harbî, ünlü muhaddis ve İslâm hukukçusu Ebû Ubeyde b. Kâsım b. Sellam'ın (ö. 224/838), fikhî bilgilerinin Vâkıdî'nin kitaplarından aldđığını söylemiştir.⁸⁹⁴

⁸⁹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54, s. 446; İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 69.

⁸⁹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54, s. 448; İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 71.

⁸⁹³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 15; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54, s. 455. İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 70.

⁸⁹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 12; İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 70.

Ya'kûb b. Şeybe, "Vâkıdî, batı tarafından buraya taşınırken, kitaplarının 120 (ağır) yük olduğu söylenir." Vâkıdî'nin 600 kımtar (sandık) kitabı olduğu da söylenmiştir.⁸⁹⁵ İbn Sa'd hocasından: "Herkesin kitapları hıfzından daha çok olur ancak benim hıfzım kitaplarımdan daha çoktur" dediğini nakletmiştir.⁸⁹⁶

İbn Seyyidinnâs'ın Ya'kûb b. Şeybe'den aktardığı bu iki rivâyette ise fıkıh ve hadiste otorite kabul edilen İmam Mâlik'in, Vâkıdî'ye bazı ilmî meselelerde başvurduğunu göstermektedir. Ya'kûb anlattığına göre İmam Mâlik'e sihir (الساحرة) yapan kimsenin durumu⁸⁹⁷ sorulduğunda İmam Mâlik sorulara cevap vermemiş, bu konuda Vâkıdî'nin yanında bir bilgi olup olmadığına bakmalarını istemiştir. Vâkıdî ile konu müzakere edilip Vâkıdî bu konuda Dahâk b. Osman'dan bir şeyler zikretmiştir. İmam Mâlik Vâkıdî'nin söyledikleriyle ikna olmuştur.⁸⁹⁸

İmam Mâlik'e Hayber Savaşı'nda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yemeğine zehir katan kadının durumu sorulduğunda. İmam Mâlik bu konuda bilgisinin olmadığını, ehl-i ilme sorduktan sonra cevap vereceğini belirtmiş. Daha sonra Vâkıdî ile karşılaşınca: "Hayber Savaşı'nda Hz. Peygamber (s.a.v.) yemeğine zehir katan kadına ne yaptı?" diye sormuş. Vâkıdî, bildiği kadarıyla, onu öldürmüştür cevabını verince İmam Mâlik, Vâkıdî'den aldığı cevabı soran kişiye olduğu gibi aktarmıştır.⁸⁹⁹

Kaynakların kendisinden naklettiğine göre, Vâkıdî bizzat kendisi, bilgi toplama yöntemini şöyle açıklamıştır: "Ulaştığım bütün sahâbe ve şehitlerin

⁸⁹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 3-4; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 68.

⁸⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 68.

⁸⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 69; İbn Seyyidinnâs bu ibareyi, (ان مالكا سئل عن قتل الساحرة) "Malik'e büyücü kadının öldürülmesi soruldu" şeklinde aktarmıştır. Anacak burada büyü yapan kadının fıkhi açıdan hükmü mü? Sorulmuş ya da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yapılan büyü konusunda bahsi geçen kadının durumu mu? Sorulmuş anlaşılabilir. Ulaşabildiğimiz kaynaklarda da bu ibareyi açıklayıcı bir bilgiye rastlamadık. Şâyet sorulan soru: Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yapılan büyü konusunda bahsi geçen kadının durumu hakkında ise Şâmî, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) büyü yapan kişinin Benî Züreyk kabilesinden Yahudî Lebîd b. A'sâm olduğunu aktardıktan sonra bazı rivâyetlerde de büyü yapanların Lebîd İbn-i A'sâm'ın kız kardeşleri olduğunu belirtmiştir. Fakat kızların akıbeti hakkında bilgi vermemiştir. Lebîd İbn-i A'sâm'ı ise Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından af edildiğini belirtmiştir. eş- Şâmî'nin İmam Nevevî'den aktardığı bilgilere göre İmam Malik'e göre fıkhi açıdan: büyü yapan kafirdir. Tövbesi kabul olunmaz, katli vaciptir. Bkz. eŞâmî, c. 3, s. 596-602; Süheylî ise Lebîd İbn-i A'sâm'a büyü işinde, Zeynep adındaki Yahudi bir kadının yardım ettiğini belirtmiştir. Bkz. Süheylî, c. 4, s. 407.

⁸⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 6; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 69.

⁸⁹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 6; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54, s. 447-448; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 69.

evlatlarına ve mevâlîlerine, ailesinden şehid olanların şehadet yerlerini ve nasıl şehid olduklarına dair bir şey işitip işitmediğini sorardım. Eğer bana bilgi verdiyse, o yere gidip ve o yeri tespit ediyordum. Nitekim Müreysi gazvesi'nin meydana geldiği yere gittim ve orayı inceledim. Öğrendiğim her gazvenin yerine gidip incelemiştir.”⁹⁰⁰

İbn Seyyidinnâs'ın Hârûn el-Fervî'den (ö. 253/867) aktardığı şu rivâyet de Vâkıdî'nin anlattıklarını teyid etmektedir. Hârûn el-Fervî: “Vâkıdî'yi, Mekke'de yanında bir su kabı olduğu halde gördüm. Ona, ‘Nereye gidiyorsun?’ dedim. O, ‘ savaş alanını görmek için Huneyn'e gidiyorum’ dedi.”⁹⁰¹

İbn Seyyidinnâs, Vâkıdî için “Sikatün” ve “Me'mun”⁹⁰² ifadelerini kullanan⁹⁰³ el-Müseyyibî'den, Vâkıdî'nin ilmî çalışmaları hakkında şu bilgileri aktarmıştır: “Vâkıdî'yi Mescid-i Nebevi'de bir sütuna dayanmış halde ders çalışırken gördüm. Ona hangi dersi çalıştığını sorduk. Megâzî'den (günlük) hizbimi⁹⁰⁴ çalışıyorum, dedi.”⁹⁰⁵ Bu rivâyet göstermektedir ki Vâkıdî kendisine şöhret kazandıran Megâzî konularına ayrı bir önem vermiş, Megâzî okumalarını mutâd bir şekilde sürdürmüştür. Bu rivâyeti yukarıdaki iki rivâyetle yan yana getirdiğimizde şu sonuca varıyoruz: Vâkıdî, sahada topladığı malzemeyi iyice incelemiş, üzerine çalışmış, elde ettiği verileri düzenli ve titiz bir şekilde kayıt altına almıştır.

İbn Seyyidinnâs'ın kendisinden aktardığı şu rivâyet de Vâkıdî'nin elde ettiği bilgileri düzenli olarak yazıyla kayıt altına aldığını teyit etmektedir o: “ Elde ettiğim bilgi ve rivâyetleri kaydettiğim levhalarım bazen kaybolurdu. Medine'de

⁹⁰⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 4; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 68.

⁹⁰¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 4; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 68-69.

⁹⁰² Sıka: 1. Adâlet ve ve zabt niteliklerini tam olarak taşıyan, hadis rivâyetinde güvenilir râvî. 2. Zabıt niteliği tam olmasa da adil, dolayısıyla makbul olan râvî; Me'mun: Ta'dîlin Irâkî'ye göre 3., Sehâvî'ye göre 5. Mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır, yanî i'tibar için alınır. Aydınlı, s. 175, 277.

⁹⁰³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 70.

⁹⁰⁴ (حزب) kelimesi hı harfinin esresiyle sözlükte pay, hisse ve bölüm gibi manalara gelir. Kur'ân'ın 5'er sayfalık bölümleri; İnsanın adet haline getirdiği ve mutâd olarak kıldığı namaz, yaptığı kitap okuma ve duâ miktarını ifade etmektedir. Bkz. İbrahim Mustafa vd. , *Mu'cemü'l-vasit*, s. 170.

⁹⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, c. 54, s. 446; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 69.

kazandıkları şöhretten dolayı tekrar bana getirilir ve bunlar Vâkıdî'nin levhalarıdır denilirdi” demiştir.⁹⁰⁶

Vâkıdî'nin tarihi olayları yerinde incelemesi ve elde ettiği verileri düzenli ve titiz bir şekilde kayıt altına alması Kasım Şulul'un de belirttiği gibi,⁹⁰⁷ onu selefleri ve çağdaşları olan ilk devir İslâm tarihçileri arasında farklı kılmıştır. Her ne kadar tenkit edilmiş olsa da bu çalışmalarıyla Vâkıdî, çalıştığı sahada kendi zihinsel izdüşümünü güçlü bir şekilde bırakmayı başarmıştır. Bu husustaki özel gayretleri ona bu alanda büyük bir şöhret kazandırmıştır.

İbn Seyyidinnâs'ın Vâkıdî'nin güvenilirliği hakkında görüşlerine yer verdiği diğer âlimler şunlardır:

Ebû Bekir (Muhammed b. İshâk) es-Sağânî (ö. 270/883): “bana göre sika olmasa, ondan rivâyet etmezdim.”

Amr en-Nâkıd (Amr b. Muhammed b. Bükeyr ö. 232/846): Derâverdî'ye (Abdülazîz b. Muhammed ö. 187/803) “Vâkıdî hakkında ne düşünüyorsun?” dedim. O, “Sen benden Vâkıdî'yi soruyorsun asıl sen, beni Vâkıdî'den sor?” dedi.

Ayrıca Derâverdî Vâkıdî için “hadiste emîru'l-mü'minîn'dir” ifadesini kullanmıştır.

Vâkıdî hakkında kendisinden sorulunca Ebû Âmir el-Akadî (Abdülmelik b. Amr ö. 204/819): “Vâkıdî bizden soruluyor ancak biz ondan sorulmalıyız. Medine'de hadis ve şeyhlerden ancak Vâkıdî (sayesinde) fayda gördük” demiştir.

Vâkıdî için “Sikatün Memun” ifadesini kullanan Mus'ab ez-Zübeyrî: “Allah'a yemin ederim ki onun gibisini asla görmedik” demiştir. Mus'ab'ın İbn el-Mübarek'ten naklettiği rivâyette ise İbn el-Mübarek şöyle demiştir: “Medine'de ancak Vâkıdî sayesinde şeyhleri bulup onlardan istifade ediyordum.”⁹⁰⁸

⁹⁰⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 70

⁹⁰⁷ Kasım Şulul, *İlk Siyer ve Megazî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî-Hayatı, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1996, s. 80.

⁹⁰⁸ Bu ifadelerin tamamı için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 6; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 70.

Mücâhid b. Mûsâ (ö. 244/858): “Ondan daha hâfızalı birinden (hadis) yazmadım.”

Vâkîdî’yi kendisinden soran kişiye M’an b. İsâ: “Bana Vâkîdî soruluyor oysa ben Vâkîdî’den sorulurum.”

Abdullah b. Numeyr’den Vâkîdî hadisleri sorulunca, “bizdeki (Irak) hadisleri düzgündür. Medine’deki hadislerini Medineliler daha iyi bilir” demiştir.

Abbâs el-Anbârî (ö. 246/860) Vâkîdî için: “Abdürrazak’tan bana daha sevimlidir” demiştir.⁹⁰⁹

Ebu Yahyâ Hârûn b. Abdullah ez-Zührî (ö. 232/846), Yezîd b. Hârûn ve Ebu Ubeyde b. Kâsım b. Sellâm, Vâkîdî için “Sika” demişlerdir.⁹¹⁰

2) Vâkîdî’yi tenkit eden âlimler: İbn Seyyidinnâs, birçok kimsenin Vâkîdî hakkında konuştuğunu, Vâkîdî’nin zayıf görüldüğünü ve ona hadis uydurmacılığı (dahi) atfedildiğini belirtmiş fakat esrinde bu görüşlerin tamamını serd etmemiştir. Ancak hadis ilminde yüksek derecelere ulaşmış, cerh ve ta’dîl âlimleri arasında otorite kabul edilen, aşağıdaki münekkit âlimlerin görüşlerine yer vermekle iktifa etmiştir.

Ahmed b. Hanbel, Vâkîdî hakkında kimi âlimlere göre cerhin birinci, kimilerine göre ikinci mertebesinde bulunan, “kezzâb”⁹¹¹ sığasını kullanarak Vâkîdî’yi adalet yönünden ta’n etmiştir. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz.⁹¹² Ayrıca Ahmed b. Hanbel, Vâkîdî hadisleri kalb⁹¹³ ediyor, Ma’mer’e ait hadisi Zührî’nin yeğenine atfediyor. Zührî’nin yeğenine ait olan bir hadisi Ma’mer’in hadisi diye rivâyet ediyor mealindeki sözleriyle de Vâkîdî’yi zabt

⁹⁰⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 11; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54, s. 449-450; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 70; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3 s. 657.

⁹¹⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 70.

⁹¹¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 13; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 71; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54-454.

⁹¹² Aydınli, s. 150.

⁹¹³ Kalb: hadisin sened ve metindeki kelime veya cümlelerin yerlerini değiştirmek, bir râvîyi aynı dönemdeki başka bir râvî ile yahut hadislerin sened ve metinlerini birbiriyle değiştirmektir. Aydınli, s. 145; maktûb hadis zayıf hadisler arasında yer almaktadır. Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s. 135.

yönünden ta'n etmiş, müfesser bir şekilde cerh etmiştir.⁹¹⁴ Dolayısıyla Vâkıdî'yi hadislerin senedini değiştirmekle suçlamıştır.

Yahyâ b. Maîn: “Sika değil.”, Buhârî, Ebu Zur'a er-Râzî ve Nesâî: “Metrûkü'l-Hadis”,⁹¹⁵ Dârekutnî, “Zayıftır”, İbn Adıyy (ö. 345/956), “Hadisi gayr-ı mahfuzdur ve nedeni de bizzat kendisidir” demişlerdir.⁹¹⁶

3) İbn Seyyidinnâs'ın Vâkıdî hakkında yaptığı tesbit ve savunma: İbn Seyyidinnâs, cerh ve ta'dîl otoriteleri tarafından Vâkıdî'ye yöneltilen bu ciddi tenkitlere tek tek cevap vermeye kalkışmamış fakat Vâkıdî'nin genel durumu ile ilgili önemli bir tespitte bulunmuştur. İbn Seyyidinnâs'ın nazarında Vâkıdî'nin âlimler tarafından eleştirilmesinin en önemli noktası ilminin genişliği ve bunun neticesinde de sayıları on binleri bulan garîb hadislerdir.⁹¹⁷ İbn Seyyidinnâs Vâkıdî'nin durumu ile ilgili şu tespitte bulunmuştur: “İlmin genişliği garîb rivâyetlerin çokluğuna, garîb rivâyetlerinin çokluğu ise (kişinin) itham edilmesine nedendir. Vâkıdî geniş bir ilme sahiptir bundan dolayı da garîb rivâyetler çoğalmıştır.”(c. 1, s. 71)⁹¹⁸

Nitekim Vâkıdî'nin garîb rivâyetleriyle ilgili Ali b. el-Medinî: “Onun yanında kimseden işitmediğimiz 20.000 hadis vardır.”

Yahyâ b. Maîn: “Vâkıdî, 20.000 garîb hadisi rivâyet etmek ile aşırıya kaçmıştır” demiştir.⁹¹⁹

Çok fazla garîb hadis rivâyet etmekle eleştirenlere karşı İbn Seyyidinnâs, Vâkıdî'yi şöyle savunur: “Vâkıdî'nin yaptığı çalışmalar, onun sayısız rivâyet ve haberlerle infırad etmesini gerekli kılmıştır.” Nitekim yukarıda kendisinden aktarılan rivâyette de görüldüğü üzere Vâkıdî, olayların gerçekleştiği mekânları incelemiş, sahâbe ve şehid çocuklarına ve onların mevalilerine, geçmişlerinin durumunu sormuş ve onlardan bilgi toplamıştır. Vâkıdî, bu özel gayretleri sonucunda elde ettiği

⁹¹⁴ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 71.

⁹¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 15; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 71.

⁹¹⁶ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 71.

⁹¹⁷ Garîb: Sözlükte “vatanından uzak yalnız ve tek başına kalan kimse; anlaşılması güç, yadırganın söz” anlamına gelir. Terim olarak: “sened veya metin yönünden tek kalmış yahut benzeri başka râviler tarafından rivâyet edilmemiş hadis” demektir. Salahattin Polat, “Garîb”, *DİA*, Ankara, 1996, c. 13, s. 375.

⁹¹⁸ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 71.

⁹¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 13; İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 71

malzemeyi iyice incelemiş, yeni bilgi ve belgelere ulaşmıştır. Dolayısıyla sadece Vâkidî tarafından rivâyet edilen ve başkaları tarafından bilinmeyen bir rivâyet veya malumatın bulunmasını garipsememek gerekir.

Ahmed b. Hanbel: “Vâkidî’nin ‘an Ma’mer an Zührî ‘an Nebhân ‘an Ümmü Seleme ‘ani’n-Nebiy (s.a.v.) senedi ile rivâyet ettiği ‘Siz de mi âmâsınız, onu görmüyor musunuz?’ hadisi görünceye kadar onun durumunu müdafaaya devam ediyorduk. Vâkidî böyle yapmakla çaresi olmayan bir şey yaptı. Hâlbuki bu hadis Yûnus’un hadisidir ve ondan başkası bu hadisi rivâyet etmemiştir”⁹²⁰ diyerek Vâkidî’nin hadislerde kalb yaptığı eleştirisinde bulunmuştur.

İbn Seyyidinnâs’a göre, birileri tarafından inkâr edilen veya garîb ve zayıf görülen bir rivâyeti araştırmadan o, rivâyet hakkında karar vermek ve râvisini suçlamak doğru değildir. Çünkü sadece bir râvinin infirad ettiği sanılan bir hadisin o hadis ile ilgili yapılacak araştırma sonucunda, o hadisin başka bir râvi tarafından da rivâyet edildiği ortaya çıkabilir. İbn Seyyidinnâs, bu hususu şu ifadelerle açıklamıştır:

Bir râvinin rivâyet ettiği rivâyetleri, o rivâyetlerin o râviye aidiyetini inkâr eden ve garîb karışlayan kimseler tarafından çoğu kez, o râvinin eleştiriye uğramasına sebep olabilmektedir. Sonra o eleştiri yapan veya başkaları için, mutâbi⁹²¹ bir hadisin mutâba’atı⁹²² neticesinde veya herhangi bir sebeple eleştiriye maruz kalan râvinin suçsuzluğu ortaya çıkar ve böylece o râvi sorumluluktan kurtulmuş olacaktır. (c. 1, s. 71).⁹²³

İbn Seyyidinnâs yukarıda dile getirmiş olduğu husus ile Vâkidî’den gelen rivâyetler için *Hadîs Usûlü* kitaplarında ferd sanılan bir hadisin, başka yollardan da rivâyetinin bulunup bulunmadığının araştırılması şeklinde tarif edilen, i’tibâr⁹²⁴ yapılmasına işaret etmektedir. Buna göre zayıf veya garîb bir hadisi kuvvetlendirmek için o hadisin mutâbi ve şâhidi⁹²⁵ araştırılır. Araştırma neticesinde o hadisin mutâbi veya şâhidi tesbit edildiği takdirde zayıf veya garîb sanılan hadis takviye edilmiş

⁹²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 16; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 71

⁹²¹ Rivâyet ettiği hadisle tek kaldığı sanılan bir râvinin hadisine uygun olarak, o râvinin şeyhinden veya daha yukarıdaki şeyhlerden bir başka râvi vasıtasıyla rivâyet edilen aynı hadis. Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 47.

⁹²² Mutâba’at: bir hadisin lafızlarına veya manasına uygun başka bir hadisin, öncekinin râvisinden ayrı biri tarafından, tamamen veya kısmen aynı senedle rivâyet edilmesi; böylece bu iki hadis ve râvinin birbirini desteklemesi. Aydınlı, s. 228.

⁹²³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 71.

⁹²⁴ Koçyiğit, *Hadîs Usûlü*, s. 49.

⁹²⁵ Herhangi bir hadise, aynı sahâbeden gelen benzer muhtevadaki ikinci hadis; Herhangi bir hadise, başka bir sahâbeden gelen aynı veya benzer muhtevadaki ikinci hadis. Aydınlı, s. 300.

olur. Böylece zayıf veya garîb sanılan hadis mutâbi veya şâhidinin bulunmasıyla makbul sayılır. Fakat bu araştırma her zayıf râvînin rivâyeti için yapılmaz; fazla zayıf olmayan ama rivâyeti ile de ihticac edilmeyen râviler için yapılır.⁹²⁶

Netice olarak Vâkıdî için “zayıftır, metrûktür, hadisleri hiçbir surette alınmaz” diyenlere mukabil İbn Seyyidinnâs, Vâkıdî’nin büyük bir ilmi mirasa sahip olduğunu bu mirasın heder edilmemesi adına Vâkıdî’den gelen rivâyetlerin değerlendirilmek üzere yanı: i’tibâr için alınması gerektiğine işaret etmiştir. Kanaatimize göre İbn Seyyidinnâs’ın burada vardığı netice Vâkıdî hakkında görüş ortaya koyanlar içinde onun hakkında verilmiş en adil karardır.

Nitekim Ahmed b. Hanbel’in Vâkıdî’yi hadislerde kalb yaptığı eleştirisinde delil olarak kullandığı ve: “Bu, Yûnus’un hadisidir ve ondan başkası bu hadisi rivâyet etmemiştir” dediği hadisi İbn Seyyidinnâs, Ahmed b. Mansûr er-Remâdî’den (ö. 265/877) aktardığı şu rivâyet ile bu hadisin başkaları tarafından da rivâyet edildiğini ve Ahmed b. Hanbel’in yaptığı eleştirinin geçersiz olduğunu ortaya koymuştur.

İbn Seyyidinnâs’ın er-Remâdî’den aktardığı rivâyet şöyledir:

er-Remâdî, Ali b. el-Medinî, 207 yılında Bağdat’a geldi. O dönemde başımızda kadı olarak Vâkıdî bulunuyordu. Ben kendilerinden hadis dinlenen şeyhleri Ali ile birlikte dolaşıyordum. Ona, Vâkıdî’den (hadis) dinlemek ister misin? dedim. Daha sonra ona tekrar söyledim. O, “Evet ondan dinlemeyi arzuluyordum” dedi fakat Ahmed b. Hanbel bana yazarak: “Ümmü Seleme’nin mevlası Nebhân hadisini, Ma’mer’den rivâyet eden bir adamdan yazmayı nasıl uygun (helal) görüyorsun? hâlbuki bu Yûnus’un hadisidir. O bu hadisle infırad etmiştir” dedi.”

Remâdî, “Daha sonra Mısır’a gittim, orada İbn Ebî Meryem Nebhân hadisini, “an Nâfi b. Yezîd an Ukeyl an Şihâb an Nebhân senedi ile bize rivâyet etti. Nitekim bu hadisi Remâdî’nin rivâyet ettiği şekilde Ya’kûb b. Süfyân da an Saîd b. Ebî Meryem an Nâfi b. Yezîd tariki ile rivâyet etmiştir.

Remâdî, “İbn Ebî Meryem hadisin rivâyetini bitirince ben güldüm. O, “Neye gülüyorsun?” dedi. Ben ona Ali’nin sözünü, Ahmed’in ona yazmış olduğu mektubu anlattım.” İbn Ebî Meryem, “Şüphesiz Mısırlı şeyhlerimizin, Zührî hadisine (ayrı) bir ihtimamları vardır” dedi. Remâdî bu rivâyeti aktardıktan sonra “Bu Vâkıdî’ye zulüm yapılan konulardan biridir” demiştir.(c. 1, s. 71-72)⁹²⁷

⁹²⁶ Nevevî, s. 35.

⁹²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 3, s. 18-19; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 71-72; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 657.

İbn Seyyidinnâs'a göre er-Remâdî'nin rivâyeti bize şunu göstermektedir. Yûnus bu hadis ile infirat etmemiş ve Ukeyl de Yûnus'a bu hadisin rivâyetinde iştirak etmiştir. Dolayısıyla eğer Ukeyl, Yûnus'a bu hadisin rivâyetinde iştirak etmişse Ma'mer'in de ona iştirak etmesine bir engel bulunmamaktadır. Hatta Ukeyl Yûnus'a bu hadisin rivâyetinde iştirak etmemiş olsa bile Ma'mer'in ona iştirak etmesi muhtemeldir.

İbn Seyyidinnâs'a göre, Vâkîdî'ye yöneltilen diğer ithamların da bu şekilde olması muhtemeldir. Dolayısıyla Vâkîdî'ye yöneltilen eleştirilerin her zaman haklı ve doğru görülemeyeceğini ortaya konulmuştur.

Ayrıca İbn Asâkir de bu rivâyetin akabinde Yûnus'un bu hadisle infirad etmediğini, Ukeyl b. Halid'in de bu hadisi Zührî'den rivâyet ettiğini belirtmiştir.⁹²⁸

Vâkîdî'nin durumu ve kendisinden nakledilen rivâyetlerin değeri âlimleri ciddi manada meşgul etmiştir. Her ne kadar Vâkîdî tarihçilerin nazarında, özellikle siyer ve megâzî sahasında önder ve üstad olarak görülmüş olsa da diğer taraftan cerh ve ta'dîl âlimleri arasında otorite kabul edilen âlimler tarafından en ağır şekilde cerh edilmiştir. Vâkîdî, çağdaşı olan ve onun ilmi kapasitesine yakından şahit olan bazı âlimler tarafından sika, hadiste emîru'l-mü'minin, İslâmi konularda ümmetin emini, hâfızası kuvvetli gibi ifadelerle övülmüştür. Âlimler tarafından Vâkîdî'ye yapılan bu övgüler, ona yapılan ağır eleştirileri hafifletmiş gibi gözükse de ancak hadis otoritelerinin Vâkîdî'ye yaptığı eleştiriler ve ona karşı takındıkları tavırları öyle etkili olmuş ki Vâkîdî'nin zayıf bir râvi olduğuna genel bir kanaat hâsıl olmuş ve senedinde Vâkîdî'nin ismi geçen bir rivâyet inandırıcı olmaktan uzak görülmüştür. Nitekim İmam Nevevî ve Zehebî⁹²⁹ gibi âlimler Vâkîdî'nin zayıf olduğuna âlimlerin ittifak ettiklerini belirtmişlerdir.

İbn Seyyidinnâs'a göre Vâkîdî'nin âlimler tarafından eleştirilmesinin en önemli noktası ilminin genişliği ve bunun neticesinde de sayıları on binleri bulan sadece Vâkîdî tarafından nakledilen garîb rivâyetlerdir.

Kanaatimize göre Vâkîdî'nin eleştirilere maruz kalmasının bir nedeni de Vâkîdî gibi kendisinden on binlerce rivâyet aktarılan, binlerce cilt kitaba sahip ve

⁹²⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 54, s. 436.

⁹²⁹ Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 659.

özel kâtipleri olan birisi, kendisinden veya râvi ve kâtiplerinden sehven vuku bulmuş bir hata nedeniyle de eleştiriye maruz kalmış olabilir. Zira bir rivâyetin aktarımı esnasında o rivâyetin içinde geçen bir tarih⁹³⁰ veya bir şahıs ismi sehven değişikliğe uğramış olabilir. Sehâvî'nin⁹³¹ de işaret ettiği gibi, bir bilgi bir kitaptan bir kitaba veya bir dilden diğer bir dile aktarılırken farkına varılmadan o bilgiye fazlalık veya noksanlık şeklinde bir kusurun bulaşması kuvvetle muhtemeldir.

Vâkıdî'ye yapılan eleştirileri ağır ve aşırı bulmuş olacak ki İbn Seyyidinnâs, Vâkıdî'nin durumu ile ilgili: "İlmin genişliği garîblerin çokluğuna, garîblerin çokluğu ise (kişinin) itham edilmesine neden olmaktadır. Vâkıdî geniş bir ilme sahiptir bundan dolayı da garîbleri çoğalmıştır" diyerek Vâkıdî'nin kendisinden sonra devasa bir ilmi miras bıraktığına işaret etmiştir. Dolayısıyla bu devasa ilmi mirasını görmezden gelerek Vâkıdî hakkında: "O cerh edilmiştir, binlerce rivâyetleri arasına zayıf ve mevzu rivâyetler karışmıştır..." gibi gerekçelerle Vâkıdî'den gelen rivâyetlerin özellikle siyer ve megâzî sahasında kökten reddedilmesinin riskli olduğuna ve Vâkıdî'den gelen rivâyetlerin değerlendirilmek üzere yanı i'tibâr için alınması gerektiğine işaret etmiştir.

İbn Seyyidinnâs'ın Vâkıdî hakkındaki bu olumlu görüşüne benzer bir görüşü Megâzî ve tarihte Vâkıdî'ye ihtiyaç olduğunu belirten İbn Seyyidinnâs'ın öğrencisi Zehebî'de de görmekteyiz. Zehebî, Vâkıdî hakkındaki olumlu ve olumsuz görüşleri aktardıktan sonra *Kütüb'i-Sitte*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve benzeri eserlerin, zayıf hatta metrûk bazı kimselerin hadislerinin tahricine ruhsat verdikleri görüldüğü halde Vâkıdî'den hiçbir hadisi tahric etmediklerini belirtmiştir. Bununla birlikte Zehebî Vâkıdî hakkındaki kanaatini: "Zayıf olmakla birlikte Vâkıdî'nin hadisi yazılır ve rivâyet edilir. Zira ben onu hadis uydurmakla itham etmiyorum"⁹³² şeklinde açıklamıştır.

⁹³⁰ Bu çalışmaları yaparken Vâkıdî'nin vefatıyla ilgili, yazarlardan biri 78 yazılması gerekirken 87 yaşında iken vefat ettiğini yazdığını müşahede ettik. Bu hata yazardan sehven vuku bulabildiği gibi, kitabın basımı esnasında da vuku bulmuş olabilir. Ancak her iki durumda da iki rakamın yer değişikliğiyle oluşmuş bir hata olup Vâkıdî'nin yaşını 10 yıl uzatmaktadır. Özellikle tarih ve şahıs isimlerinde bu tür hatalar çokça meydana gelebilmektedir. Örnek olarak: Ömer ve Amr isimlerinin yazılışına baktığımızda, Amr şu şekilde عمرو yanı vav harfi eklenerek yazılır, Ömer ise vav harfi olmadan عمر şeklinde yazılır. Fakat bu isimler özellikle başka bir dile aktarıldığı zaman çokça birbirine karıştırılabilmektedir.

⁹³¹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 148.

⁹³² Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 9, s.469.

Sonuç olarak bu âlimlerin Vâkıdî hakkında yaptıkları değerlendirmelere binaen şu neticenin ortaya çıktığını söylemek mümkündür: Vâkıdî'nin ihtisas alanı olan meğâzî, siyer ve tarih gibi alanlarda rivâyetleri alınır. Fakat akâid ve ahkâm konularında ona itimat edilmez. İhtilaf olması halinde daha sika olanların rivâyeti Vâkıdî'nin rivâyetine tercih edilir.

İbn Seyyidinnâs, temel kaynakları olan İbn İshâk ve Vâkıdî hakkında âlimlerin ortaya koydukları cerh ve ta'dil görüşlerini özlü bir şekilde aktarmış, onlar hakkındaki tenkitleri adil bir şekilde ele almıştır. Buradaki değerlendirmeleriyle İbn Seyyidinnâs, her iki grubun görüşleri arasından ilmi kıstaslar çerçevesinde adil bir karar ortaya çıkartmış, siyer ilminde imam olan İbn İshâk ve Vâkıdî'yi layık olduğu mertebeye koymuştur. İbn Seyyidinnâs'ın İbn İshâk ve Vâkıdî hakkında burada yaptığı bu değerlendirmelerin önemine müellifler de eserlerinde işaret etmişlerdir.⁹³³

4) İbn Seyyidinnâs'ın Vâkıdî'ye başvurduğu konular⁹³⁴: İbn Seyyidinnâs'ın temel kaynaklarından biri olan Vâkıdî, *'Uyûnü'l-eser'*de onun ihtisas alanı olan meğâzî, siyer ve tarih gibi alanlarda sık sık başvurulan kaynakların başında gelmektedir. Nitekim Vâkıdî'den alınan rivâyetlere baktığımızda (ona) Hz. Âmine'nin hamilelik döneminde gördüğü olağanüstü haller konusundan başlayarak Hz. Abdullah'ın vefatı, Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesi hayatı, Hz. Hatice ile evliliği, Hz. Peygamber'in önceki kitaplarda anlatılan sıfatları konularında başvurulmuştur. Hz. Peygamber'in nübüvvet sonrası hayatı ile ilgili ilk Müslümanlar, Habeşistan'a hicret, Hz. Hatice'nin vefatı, mi'râc, kabileleri İslâm'a davet, Medine'ye giriş, Hz. Peygamber'den sonra Mescid-i Nebevi'nin genişletme faaliyetleri, muahât, Medine ile ilgili bazı coğrafik bilgiler, münafıklar hakkında aktarılan rivâyetler gibi konularda başvurulmuştur. Ramazan orucunun farz kılınışı, fitır sadakası ve miktarı, kurban ile ilgili hükümler, bayram namazı ve bayram gününde yapılan etkinlikler ve Hz. Peygamber'in bu konulardaki uygulamaları gibi konularda aynı şekilde Vâkıdî'ye başvurulmuştur. Gazvelerle ilgili detaylar, gazvelere katılan şahıslar veya şehit olanlar diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak yine Vâkıdî'den istifade edilmiştir. Özellikle Medine'ye gelen heyetler ve

⁹³³ Bkz. Sıbtu İbni'l-Acemî, *el-Keşfu'l-Hasis 'amen rumiye bi vazi'l-hadis*, 1. baskı, thk. Subhî es-Semmerrâî, Beyrut, Alâmu'l-Kütub, 1987, s. 243.

⁹³⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 79, 103, 110, 114, 119, 130, 131, 161, 205, 215, 227, 258, 311, 316, 324, 334, 336, 365, 373, 374, 404; *'Uyûn*, c. 2, s. 14, 32, 33, 41, 44, 45, 196, 330, 331, 334, 339, 341, 342, 344, 347, 349, 351, 352, 355, 356, 433, 449.

Hız. Peygamber'in krallara ve kabile reislerine gönderdiği davet mektupları konusunda kaynaklar arasında Vâkıdî'nin ismi öne çıkmaktadır.

5) Vâkıdî'den yararlanırken İbn Seyyidinnâs'ın başvurduğu kaynaklar: Başta Vâkıdî'nin öğrencisi ve kâtibi İbn Sa'd olmak üzere, yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz İbrahim el-Harbî ve diğerleri daha sonra İbn Seyyidinnâs ve Zehebî gibi muhaddis ve tarihçilerin Vâkıdî'ye karşı takındıkları olumlu tavırları onun mirasını yok olmaktan kurtarmıştır. Özellikle İbn Sa'd her türlü eleştiriye maruz kalmış hocasının mirasını, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr* adlı eseri vasıtasıyla sonraki nesillere aktarmakla belki de öğrencinin hocasına karşı yapacağı en önemli vazifeyi yerine getirmiştir. Daha sonra meğâzî, siyer ve tarih alanlarında eser yazan hemen hemen her yazar Vâkıdî'nin bu engin mirasından istifade yoluna gitmiştir.

İbn Seyyidinnâs şu müellifler vasıtasıyla Vâkıdî'den istifade etmiştir.

1- İbn Sa'd,

2- Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014) ve

3- Ebû Reb'î Süleyman b. Musa b. Sâlim el-Kilâ'î es-Sebtî (ö. 634/1237).

1) İbn Sa'd: Vâkıdî'nin aksine öğrencisi ve kâtibi İbn Sa'd, birçok kimse tarafından övülmüş ve güvenilir olarak kabul edilmiştir.⁹³⁵ Münekkî hadîs âlimleri onun durumu hakkında: "Her ne kadar hocası (Vâkıdî) güvenilir biri değilse de İbn Sa'd'ın kendisi güvenilir biridir"⁹³⁶ demişlerdir.

Kaynaklarda İbn Sa'd'ın hadîs ilmindeki mertebesini göstermek için onun hakkında fazilet, ilim ve adalet sahibi,⁹³⁷ büyük hâfız,⁹³⁸ sika,⁹³⁹ sadûk⁹⁴⁰ gibi ifadeler kullanılmıştır. Dolayısıyla İbn Sa'd muteber ve meşhur hadîs âlimleri arasında yer almaktadır.

⁹³⁵ Hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, s. 321; Zehebî, *Tezhîbü Tezhîb*, c. 8, s. 109-110; İbn Hacer, *Tezhîb*, c. 3, s. 571; Mustafa Fayda, "İbn Sa'd", *DİA*, Ankara, 1999, c. 20, s. 294-297.

⁹³⁶ Sehâvî, *el-İ'ân*, s. 233.

⁹³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, s. 321.

⁹³⁸ Zehebî, *Tezhîbü Tezhîb*, c. 8, s. 109; İbn Hacer, *Tezhîb*, c. 3, s. 571.

⁹³⁹ İbn Hacer, *Tezhîb*, c. 3, s. 571.

⁹⁴⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 847.

İbn Seyyidinnâs'ın istifade ettiği İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-Tabakâtü'l-kebîr*'i birçok müellif tarafından değerlendirilmiştir.⁹⁴¹ Kaynaklarda bu eseri öne çıkaran hususları kısaca şöyle özetleyebiliriz: Müellifinin meşhur ve muteber hadis hâfizlarından olması, *Tabakât* türü içerisinde bize ulaşan en eski kaynak olması, Hz. Peygamber'in hayatına yer vermesi nitekim *Tabakât*'ın giriş kısmını teşkil eden Haberü'n-Nebî bölümünden birçok siyer yazarı istifade etmişlerdir. Muhaddisler yanında önem arz eden isnatlara yer vermesi, *Tabakât*'ın içerik bakımından zengin olması -öyle ki birçok alanda tarih, neseb, cerh ve ta'dil ve benzeri alanlarda birçok kimse ona başvurup itimat etmişlerdir.- İbn Sa'd eserine aldığı hadisleri ekseriyetle tetkik ettikten sonra almış, bu durum eserin kıymetini artırmıştır.

Ayrıca birçok müellif *Tabakât*'ı methetmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, *Tabakât* hakkında şöyle demiştir: "İbn Sa'd sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonrakileri kendi dönemine kadar olan âlimlerin tabakaları hakkında büyük bir kitap tasnif etmiştir. Kitabını ustaca kaleme almış ve güzel bir şekilde düzenlemiştir."⁹⁴²

Mevlânâ Şiblî Numânî ise *Tabakât* hakkında: "İbn Sa'd, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve sahâbe-i kirâmın durumlarını anlatan öyle geniş ve büyük bir kitap yazmıştır ki bugüne kadar benzeri yazılmamıştır" demektedir.⁹⁴³

Diğer taraftan İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî ve Vâkıdî'den çokça rivâyette bulunması, âlimler tarafından ayıplanmasına neden olmuştur.⁹⁴⁴

İbn Sa'd *Tabakât*'ının büyük bölümü Vâkıdî'den alınmıştır.⁹⁴⁵ Fakat İbn Sa'd bütün rivâyetleri senedlerle aktardığı için Vâkıdî'nin rivâyetleri sühuletle fark edilebilmektedir. Zehebî, İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında Vâkıdî'den aktardığı rivâyetlerin, başkalarının ondan aktardıklarına göre az da olsa âlimlere göre daha makbul olduklarını belirtmiştir.⁹⁴⁶ İbn Seyyidinnâs da bu kanaatte olacak ki yukarıda isimleri geçen müellifler arasında daha çok İbn Sa'd vasıtasıyla Vâkıdî'den istifade etmiştir.

⁹⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, s. 321; Zehebî, *Tezhîbü Tehzîb*, c. 8, s. 109; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 571; Şiblî Numânî s. 43-44; Hamâde, s. 96-97; Sülemî, s. 454-461.

⁹⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, s. 321.

⁹⁴³ Şiblî Numânî, s. 43.

⁹⁴⁴ Hamâde, s. 96.

⁹⁴⁵ Şiblî Numânî, s. 44.

⁹⁴⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 9, s. 464.

İbn Seyyidinnâs ‘*Uyûnü’l-eser*’de İbn Sa’d’dan istifade ederken sadece İbn Sa’d’ın Vâkıdî’den aktardığı rivâyetlerle iktifa etmemiş, birçok konuda bizzat İbn Sa’d’ın kendisine de başvurmuştur. Nâtık Sâlih Matlûb, “*Dirasefi’s-Sîreti’n-Nebeviyye li İbn Seyyidinnâs*”⁹⁴⁷ adlı makalesinde ‘*Uyûnü’l-eser*’in kaynaklarını ele alırken İbn Seyyidinnâs’ın *Tabakât*’tan nakledeken Vâkıdî’den aktardığı rivâyetler için “kâle Vâkıdî” sigasını kullandığını ve bu ifade ile başlayan rivâyetler Vâkıdî’nin hocalarından aktardığı rivâyetlere işaret ettiğini belirtmiştir. İbn Sa’d rivâyetleri için ise “kâle İbn Sa’d” sigasını kullandığını ve “kâle İbn Sa’d” ile başlayan rivâyetlerin İbn Sa’d’ın Vâkıdî dışındaki hocalarından aktardığı rivâyetlere işaret ettiğini ve İbn Seyyidinnâs’ın böyle yapmakla ikisinin rivâyetlerini birbirinden ayrıştırdığını belirtmiştir. Ancak bizim tespitlerimize göre İbn Seyyidinnâs ‘*Uyûnü’l-eser*’de İbn Sa’d’ın *Tabakât*’ından istifade ederken sadece bu iki sigayı değil: “kâle”,⁹⁴⁸ “zekere”,⁹⁴⁹ “raveynâ”,⁹⁵⁰ ya da cümle içinde “ve enkere el-Vâkıdî”⁹⁵¹ gibi değişik birçok ifadeler kullanmıştır. Ayrıca bazı yerlerde İbn Seyyidinnâs, Vâkıdî nisbesi yerine “kâle Muhammed b. Ömer” diyerek direkt onun ismini zikretmiştir.⁹⁵² İbn Sa’d rivâyetleri içinde özellikle “raveynâ ‘an Muhammed b. Sa’d” ifadeleriyle başlayan birçok rivâyetin senedin de Vâkıdî’nin ismi (Muhammed b. Ömer) şeklinde geçmektedir.⁹⁵³ Yani İbn Sa’d ismi ile başlayan rivâyetlerin tamamı İbn Sa’d’ın Vâkıdî dışındaki hocalarından aktardığı rivâyetlere işaret etmemektedir. Bu rivâyetlerin içinde İbn Sa’d’ın Vâkıdî dışındaki hocalarından aktardığı rivâyetler⁹⁵⁴ mevcut olduğu gibi Vâkıdî’den aktarılan rivâyetler de yer almaktadır. Bu durumun Vâkıdî ve İbn Sa’d’a ait rivâyetleri birbirinden ayrıştırılmasında az da olsa sıkıntı oluşturduğu kanaatinde olduğumuzu ifade ettiğimizi belirtmeliyiz.

İbn Seyyidinnâs’ın meğâzî ve siyer kaynakları arasında yer alan İbn Sa’d, bu alanlarda sık sık başvurulan kaynakların başında gelmektedir.⁹⁵⁵ İbn Seyyidinnâs

⁹⁴⁷ Matlûb, s. 187.

⁹⁴⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 215.

⁹⁴⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 258.

⁹⁵⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 118, 128, 239, 353.

⁹⁵¹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 324.

⁹⁵² İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 114, 119, 374.

⁹⁵³ Vâkıdî’nin ismi geçen bu tür rivâyetler için bkz. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 145, 239, 353, 373; c. 2, 206, 207, 257.

⁹⁵⁴ Bu tür rivâyetler için bkz. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 361, 381, 396, 434; ‘*Uyûn*, c. 2, s. 72, 129, 173, 200.

⁹⁵⁵ İbn Seyyidinnâs’ın, İbn Sa’d’a başvurduğu yerler için bkz. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 73, 76, 88, 90, 100, 105, 112-113, 118, 128, 145, 225, 231-232, 238-239, 249, 263, 290, 331,-332, 335,

'*Uyûnü'l-eser*'in ilk konusu olan Hz. Peygamber'in nesebi konusundan başlayarak Hz. Peygamber'e isim konulması, Hz. Peygamber'in emzirilmesi, amcası Ebû Tâlib ile Şam'a yolculuğu, çobanlık yapması, Ficâr savaşı ve Hilfu'l-Fudul'a katılması gibi Hz. Peygamber'in çocukluk ve gençlik yılları ile ilgili birçok haberin detayını İbn Sa'd'dan almıştır. Mekke dönemi ile ilgili Müslümanlara uygulanan ambargo dönemi, Hz. Peygamber'in Tâif'e çıkışı, cinlerin İslâm'a girişi, Tufeyl ed-Devsî'nin Müslüman olması ve I. Akabe biatı; Medine dönemi ilgili Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olması ve Medine'de bulunan Yahudi ve münafıklarla ilgili haberlerin detaylarında aynı şekilde İbn Seyyidinnâs, İbn Sa'd'a başvurmuştur.

İbn Sa'd'ın kaynaklar arasında isminin öne çıktığı asıl konu gazve ve seriyeler bölümüdür. İbn Seyyidinnâs Resulluh'ın gazve ve seriyelerinin sayısı başlığı altındaki rivâyeti senediyle birlikte olduğu gibi İbn Sa'd'dan aktarmıştır. Bu rivâyette Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı savaşlar, kaçında çarpışmanın yaşandığı ve toplam kaç seriye tertiplediği aktarılmıştır. Gazveler aktarılırken temel kaynak İbn İshâk olmakla beraber, gazve tarihi verilirken ve olayın detayı aktarılırken sık sık İbn Sa'd'a başvurulmuş, Karkaratü'l-Küdr gazvesi'nde olduğu gibi bazı gazvelerin tamamı İbn Sa'd'dan alındığı da olmuştur⁹⁵⁶. Gazvelerde sancak taşıyan sancaktarların ismi İbn İshâk'ın rivâyeti içinde geçmiyorsa ki, çok az geçmektedir, başka bir kaynağa başvurulmaksızın '*Uyûnü'l-eser*'de bütünüyle İbn Sa'd'dan alınmıştır.⁹⁵⁷

İbn Seyyidinnâs, seriyeleri aktarırken temel kaynak olarak İbn Sa'd'ı takip etmiştir. İbn Sa'd'dan aktardığı rivâyet içerisinde seriye sayısını 47⁹⁵⁸ olarak vermiş fakat '*Uyûnü'l-eser*'de 50 tane seriye zikretmiştir. Bu 50 seriye içerisinde Mûsâ b. Ukbe'den⁹⁵⁹ bir, İbn İshâk'tan aldığı üç⁹⁶⁰ seriye dışında değerlerinin tümünü İbn Sa'd'dan aktarmıştır. Buna göre seriyelerin anlattığı bölümde temel kaynak

353, 356-359, 362, 364-66, 370, 373, 378-379, 381-384, 390, 395-397, 430, 434, 441-443, 445-448, 452, 454-456; '*Uyûn*', c. 2, s. 5-7, 14, 18-19, 23, 31-39, 42, 44-46, 48, 57-59, 62, 65, 71-73, 75, 78-79, 83-84, 86, 89, 92, 96, 99, 104, 109-110, 113, 118, 121, 124, 128-129, 131, 134, 147, 149-152, 155-161, 169, 172-173, 191, 194, 199-207, 210, 214, 216, 219-220, 223, 228, 234, 243, 249-250, 257, 259, 269-273, 277-278, 292, 298, 358, 378, 393, 448.

⁹⁵⁶ Bkz. İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 447.

⁹⁵⁷ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 356, 357, 358, 359, 383, 443, 445, 447, 454; '*Uyûn*', c. 2, s. 57, 84, 89, 134.

⁹⁵⁸ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 353.

⁹⁵⁹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 2, s. 131. Seriyeyi İbn Ukbe'den aktarmakla birlikte seriyenin tarih ve detayında yine İbn Sa'd'a başvurmuştur.

İbn Sa‘d’dır, diyebiliriz. İbn Seyyidinnâs, seriyeler bölümünde İbn Sa‘d’a öyle bağlı kalmış ki bazen metni olduğu gibi aktarmıştır.⁹⁶¹ Bazı yerlerde de ufak müdahalelerde bulunmuş, metin içinde geçen bir kelimenin harekelemesini yapmış veya bir yer ismini açıklamıştır. Örnek olarak: Hz. Ömer’in Turaba Seriyesini olduğu gibi aktarmış metin içinde geçen Turaba (تربة) kelimesinin harekelemesini yapmış ve Mekke’ye iki günlük mesafede olan bir mevki olduğunu belirtmiştir.⁹⁶² İbn Sa‘d’dan aktardığı rivâyet ile diğer müelliflerin rivâyetleri arasında bir değişiklik bulunuyorsa o değişikliğe işaret etmiş ve İbn Sa‘d’da bulunmayan ayrıntıyı diğer kaynaklardan aktarmıştır. Örnek olarak: Abdullah b. Revâha’nın Üseyr b. Râzım Seriyesinde geçen Üseyr isminin İbn Sa‘d dışındaki müelliflerin yanında Yesîr olarak geçtiğini belirtmiş, rivâyeti İbn Sa‘d’dan aktardıktan sonra rivâyetin içinde bulunmayan ayrıntıları İbn Aiz ve İbn İshâk’tan aktarmıştır.⁹⁶³ Bazen de İbn Seyyidinnâs metinlere yaptığı müdahaleyi sarahaten belirtmiştir. İbn Sa‘d’dan aktardığı “Tufeyl b. Amred-Devsî’nin Müslüman olması” haberini aktardıktan sonra bu haberin İbn Sa‘d yanında daha geniş bir şekilde geçtiğini kendisinin ihtisar ettiğini belirtmiştir⁹⁶⁴.

2) el-Hâkim en-Nîsâbûrî: İbn Seyyidinnâs’ın Vâkıdî’den istifade ederken başvurduğu kaynaklardan biri de, *el-Müstedrek ala’s-Sahîhayn* adlı eseriyle meşhur olan hadis hâfızı, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nuaym b. el-Hakem en-Nîsâbûrî’dir.⁹⁶⁵ İbn Seyyidinnâs bu kaynaktan istifade ederken, “Ebû Abdillâh el-Hâkim isnâdıyla birlikte *el-İklîl* adlı kitabında Vâkıdî’den hikâye ettiğine göre” (c. 2, s. 76) diyerek istifade ettiği kitabın ismini sarahaten zikretmiştir.⁹⁶⁶

İbn Seyyidinnâs ‘*Uyûnü’l-eser*’de bu eserin ismini *el-İklîl* olarak vermiştir. İbn Asâkir eser hakkında malumat vermeden ismini “*el-İklîl fi delâilî’n-nübüvve*”

⁹⁶⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 448; c. 2, 120, 221.

⁹⁶¹ Bu tür nakiller için bkz. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 157, karşı. İbn Sa‘d, c. 2, s. 92; İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 200, karşı. İbn Sa‘d, c. 2, s. 117; İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 219, karşı. İbn Sa‘d, c. 2, s. 132; İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 220, karşı. İbn Sa‘d, c. 2, s. 133.

⁹⁶² İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 199.

⁹⁶³ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 157-158.

⁹⁶⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 240.

⁹⁶⁵ Hayatı ve eserleri hakkında, bkz. Zehebî, *Siyeru a‘lâm*, c. 19, s. 162-177.

⁹⁶⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 76.

şeklinde vermiştir.⁹⁶⁷ Zehebî, el-Hâkim en-Nisâbûrî'nin biyografisini aktarırken eserleri arsında *el-İklîl*'i zikretmiş ve te'lîf nedenini de dönemin yöneticilerinden Ebû Ali İbn Seymecûr'un isteği üzerine kaleme alındığını belirtmiştir. Eserin içeriği hakkında da Hz. Peygamber dönemi, zevceleri ve hadisleri hakkında olduğunu belirtmiştir. Zehebî'nin verdiği bilgiye göre eser mükemmel bir şekilde düzenlenmiştir.⁹⁶⁸ Sehâvî, *el-İ'lân*'da Hz. Peygamber ile ilgili yazılan eserlerin listesini kapsamlı bir şekilde verdiği halde bu eserden hiç bahsetmemiştir.⁹⁶⁹ Kâtip Çelebi ise bu eserin ismini "*el-İklîl fi'l-hadis*" şeklinde vermektedir.⁹⁷⁰

M. Yaşar Kandemir bu eserin günümüze ulaşip ulaşmadığının bilinmediğini belirtmiştir.⁹⁷¹ Fakat Faruk Hamâde'nin aktardığı bilgilere göre, 138 varaktan oluşan orijinal bir nüshasının İspanya Escorial Kütüphanesi 1599 numarada kayıtlı olduğunu, ayrıca bir mikrofilm kopyasının da Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye 87 numarada bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁷² el-Hâkim en-Nisâbûrî *el-İklîl* yazdıktan sonra Ebû Ali İbn Seymecûr'un isteği üzerine bu eserdeki sahîh ve zayıf rivâyetlerin tespiti için isminden de anlaşıldığı üzere bu esere bir giriş mahiyetinde *el-Medhal ilâ ma'rifeti kitâbi'l-iklîl* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser hadis usulü ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.⁹⁷³

İbn Seyyidinnâs *el-İklîl*'e sekiz yerde başvurmuş, bunlardan altısında el-Hâkim en-Nisâbûrî vasıtasıyla Vâkıdî'den istifade ederken iki yerde el-Hâkim en-Nisâbûrî'nin yorumlarına yer vermiştir.⁹⁷⁴ *el-İklîl* hakkında yukarıda aktardığımız bilgilere, İbn Seyyidinnâs'ın *el-İklîl*'e başvurduğu konuları da eklediğimizde *el-İklîl* hakkında şu tespiti yapabiliriz: *el-İklîl* Hz. Peygamber dönemi, ailesi ve nübüvvetinin alâmetlerini kapsar. Hadislerden derlenmiş olmakla birlik *el-İklîl*'de meğâzî ve siyer alanında Vâkıdî gibi âlimlere de başvurulmuş, müellifi el-Hâkim

⁹⁶⁷ Ali b. Hasan b. Hibetillah b. Abdillâh İbn Asâkir, *Tebyinü kizbi'l- müfteri*, Dimaşk, Matbaatü't-Teyfik, 1347/1928, s. 228.

⁹⁶⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 19, s. 167-168.

⁹⁶⁹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 157-171.

⁹⁷⁰ Kâtip Çelebi, c. 1, s. 144.

⁹⁷¹ M. Yaşar Kandemir, "Hâkim en-Nisâbûrî", *DİA*, Ankara 1997, c. 15, s. 190-193.

⁹⁷² Hamâde, s. 118.

⁹⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nuaym b. el-Hakem en-Nisâbûrî, *el-Medhal ilâ ma'rifeti kitâbi'l-iklîl*, 1. baskı, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2003.

⁹⁷⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 76, 82, 118, 146, 149, 150, 152, 156.

en-Nîsâbûrî olayları tahlil etmiş, kendi değerlendirmelerini de esere katmış ve harika bir şekilde tertip etmiştir. *el-İklîl* üzerine henüz bir çalışma yapılmamıştır.

İbn Seyyidinnâs, Hz. Peygamber'in amca ve halalarını ele aldığı bölümde, *el-İklîl* dışında, el-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin meşhur *el-Müstedrek*'inden de konuyla ilgili iki rivâyete aktarmıştır.⁹⁷⁵

3) İbn Seyyidinnâs'ın Vâkıdî'den istifade ederken başvurduğu kaynakların üçüncüsü, büyük hadis imamlarından Endülüslü Ebu'r-Rebî Süleyman b. Mûsâ b. Sâlim b. Hısân el-Kelâî el-Himeyrî el-Belensî'dir.⁹⁷⁶

İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-eser*'de bu müellifi Ebu'r-Rebî b. Sâlim künyesiyle zikretmiştir. İbn Seyyidinnâs, yedi yerde bu kaynağa başvurmuştur.⁹⁷⁷ '*Uyûnü'l-eser*'in birinci cildinde dört yerde başvurduğu halde eserinin ismini zikretmemiş, ancak ikinci ciltte İbn Seyyidinnâs, "Ebu'r-Rebî b. Sâlim, *el-İktifâ fi meğâzî Resûlillahi ve meğâzî selâseti'l-hulafâ* adlı eserinde şöyle demiştir"⁹⁷⁸ diyerek istifade ettiği eseri açık bir şekilde zikretmiştir. Hz. Peygamber'in siyerini ve ilk üç halifenin tarihini bir kitapta birleştiren Ebu'r-Rebî b. Sâlim, iç isyanlarla meşguliyetinden dolayı dördüncü halife Hz. Ali'nin fetih ve gazvelerine değinmemiştir. Eserini İbn İshâk'ı örnek alarak yazmış, Mûsâ b. Ukba, Vâkıdî, Zübeyr b. Bekkâr, Ebû Bekir b. Heysen vb. âlimlerin eserlerinden istifade ederek derlemiştir. Hadis ilminde özellikle cerh ve ta'dil konularında zamanın önde gelen âlimlerinden olan Ebu'r-Rebî b. Sâlim, siyer ilminin önemini şu sözlerle dile getirmiştir:

En güzel ve doğru haber, en faziletli ibret olan Allah'ın Kitabı'ndan sonra Resûllullah'ın (s.a.v.) haberlerinden daha güzel bir şekilde sıkıntıları giderip kalbe sükûnet veren bir şey yoktur. Resûllullah'ın (s.a.v.) haberleri üzerinde tefekkür edildiğinde İslâm'ın tatlılığı bulunur ve İslâm ülkesine giden yolların nasıl açılıp hazırlandığı bilinir.(c. 1, s. 6)⁹⁷⁹

⁹⁷⁵ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 2, s. 285, 389.

⁹⁷⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 23, s. 134-138; ayrıca hayatı ve eserleri için bkz. Kandemir, "Kelâî", *DİA*, Ankara 2002, c. 25, s. 193-194.

⁹⁷⁷ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 82, 88, 103, 115-118; '*Uyûn*, c. 2, s. 332, 353, 449.

⁹⁷⁸ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 2, s.332.

⁹⁷⁹ Ebu'r-Rebî Süleyman b. Mûsâ b. Sâlim b. Hısân el-Kelâî el-Himeyrî el-Belensî, *el-İktifâ fi meğâzî Resulillah ve selâseti'l-hulafâ*, 2 cilt, thk. Mustafa Abdulvahid, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 1968, c. 1, s. 6.

İbn Seyyidinnâs Ebu'r-Rebî b. Sâlim vasıtasıyla, Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *Tefsîr*'in'den de bir rivâyet aktarmıştır.⁹⁸⁰

2.5.2. Tâlî Kaynakları

İbn Seyyidinnâs siyer ve hadis sahası ile ilgili başvurduğu kaynaklarını isnatlarıyla birlikte kitabının sonuna eklemiş fakat genel tarih kitapları, ensâb vb. alanlardaki kaynaklarını bu listenin içinde zikretmemiştir. İbn Seyyidinnâs bu tür kaynaklardan yapacağı nakillerle ilgili yöntemini şu şekilde izah etmiştir: “Az sayıda nakilde bulunduğum kitaplardan veya değişik yerlerde dağınık bulunan faydalı bilgilerden yaptığım nakillerde, o nakillerle birlikte senedlerini de yerinde zikredeceğim” (c. 1, s. 53).⁹⁸¹

İbn Seyyidinnâs koyduğu bu kurala, hadis ve siyer ile ilgili rivâyetlerde genelde riâyet etmiş, o nakillerle birlikte senedlerini de yerinde zikretmiştir. Fakat genel tarih kitapları, ensâb vb. alanlardaki kaynaklardan yaptığı nakillerde bu kurala riâyet ettiği söylenemez. Zira *'Uyûnü'l-eser*'in içinde zikrettiğimiz alanlarda, “zekere”, “kâle” ve benzeri tabirlerle sadece müellifin ismi zikredilerek yapılan birçok nakil bulunmaktadır. Nâtık Sâlih Matlûb bunun nedenini şöyle izah etmiştir:

Belki de bu tür eserlerin umumi ders halkalarında resmi bir statüsü bulunmamaktadır. Dolayısıyla talebenin bu tür eserleri herhangi bir hocadan takrir etme zorunluluğu yoktur. Bundan dolayı da bu tür eserlerin tahammülü genelde ilmi icazet ile gerçekleşmiş olmaktadır. Ayrıca bir önceki kaynaklara kıyasen bu kısımdaki eserler siyer yazarları açısından yardımcı kaynak mesabesinde olduklarından isnatlarını zikretme ihtiyacı duyulmamıştır. (Matlûb, s. 190)⁹⁸²

İbn Seyyidinnâs'ın, bu tür kaynaklardan istifade ederken, nasıl bir yol izlediğini anlayabilmemiz için, öncelikle bu kaynaklardan alıntı yaparken, ne tür tâbirler kullandığına bakmamız gerekmektedir. Çünkü İbn Seyyidinnâs aynı zamanda hadis alanında derin bilgi sahibi hâfız bir muhaddis olduğu için eserinde kullandığı tabirleri titizlikle seçmiştir. İbn Seyyidinnâs bu kaynaklardan alıntı yaparken sened

⁹⁸⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 82.

⁹⁸¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 153.

⁹⁸² Matlûb, s. 175-202.

zikretmeden, “zekere”⁹⁸³, “ravâ”,⁹⁸⁴ “kâle”,⁹⁸⁵ “zâde”⁹⁸⁶, “falanın kitabında gördüm”⁹⁸⁷, “hocamın yazısı ile gördüm”,⁹⁸⁸ özellikle garîb kelimelerin açıklamalarını yaparken “dedemin yazısıyla gördüm”⁹⁸⁹ gibi tabirler kullanmıştır. Ayrıca İbn Seyyidinnâs’ın yaptığı bu tip nakillerin tamamı aktarılan bir rivâyetin içinde geçen bir kelimenin açıklaması veya küçük bir rivâyet farkının gösterilmesi ya da bir neseb silsilesinde geçen bir ismin tashihi vb. kısa nakillerden oluşmaktadır. Özellikle gazvelere katılan veya o gazvede şehit düşenlerin isim listelerini verirken İbn Seyyidinnâs, kaynaklar arasında çok mukayese yapmış ve bu türden isnâdsiz nakillere yer vermiştir.⁹⁹⁰

Şimdi de konunun daha iyi açıklığa kavuşturulması, aynı zaman da İbn Seyyidinnâs’ın bu tür kaynaklardan yaptığı diğer birçok nakil de bu şekil olduğundan bu nakillerin geneli hakkında bir fikir ortaya çıkartılması için, İbn Seyyidinnâs’ın bu tür kaynaklarından birinden yaptığı nakillere bir göz atmak istiyoruz.⁹⁹¹ Sonunda da İbn Seyyidinnâs’ın bu tür kaynaklardan istifade ederken, nasıl bir yol izlediğini ortaya koymaya çalışacağız.

Muhammed b. Cerir et-Taberî (ö. 310/923), iki farklı eseri ile İbn Seyyidinnâs’ın bu tür kaynakları arasında yerini almıştır. Taberî’nin eserlerinden ilki, *Tarihü’l-ümem ve’l-mülûk* diğeri ise *Zeylü’l-müzeyyel* adlı eseridir. İbn Seyyidinnâs, Ebû Leheb’in ölümü hakkındaki haberi İbn İshâk’tan aktarırken, haber içinde Ebû Leheb’in cesedinde bir sivilcenin (العدسة) çıktığını ve bu sivilcenin onun ölümüne sebep olduğu geçmektedir. Haberin sonunda bu sivilce ile ilgili malumatı Taberî’den şu şekilde nakletmiştir:

Muhammed b. Cerir et-Taberî *Tarih*’inde zikret ki: (ذكر) A’dese, Arapların uğursuz saydıkları bir yara/çıbandır. Anlattıklarına göre çok hızlı bir şekilde insana bulaşır. Ebû Leheb bu hastalığa yakalanınca oğulları ondan uzak durdular. Ölümünden sonra cenazesine yaklaşamadığından üç gün defin edilmeden öylece kaldı, cenazeyi öylece

⁹⁸³ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 98, 409-410.

⁹⁸⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 157.

⁹⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 285.

⁹⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 232.

⁹⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 389.

⁹⁸⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 410.

⁹⁸⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 141, 320, 453; ‘*Uyûn*, c. 2, s. 173, 321.

⁹⁹⁰ Bu tür mukayeseler için bkz. İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 279; ‘*Uyûn*, c. 2, s. 416, 422-423-424, 425, 426, 427.

⁹⁹¹ Bu tür nakiller için bkz. ‘*Uyûn*, c. 1, s. 98, 105, 207, 232, 320, 416; ‘*Uyûn*, c. 2, s. 380, 387, 390, 407, 411.

birakmaları sebebiyle kınanacakları korkusundan, bir çukur kazdılar, bir ağaç dalı yardımıyla cenazeyi içine itip uzaktan üzerine taş atarak gömdüler.(c. 1, s. 410)⁹⁹²

İbn Seyyidinnâs bu nakil ile İbn İshak'tan aktardığı rivâyetin içinde geçen hem bir kelime hakkında bilgi aktarmış hem de küçük bir rivâyet farkını göstermiştir: Çünkü İbn İshak'tan aktardığı rivâyetin sonunda, Ebû Leheb için çukur kazılmadığını, sırtını bir duvara yaslayıp, duvar arkasından üzerine taşlar atılarak gömüldüğü geçmektedir. İbn Seyyidinnâs'ın, burada et-Taberî'den naklettiği ifadelerin tamamını aldık ki, bu türden yaptığı nakillerin bu tür kısa nakillerden oluştuğu da ispat olunsun.

Taberî'den yaptığı diğer nakiller ise şu şekildedir: Haberi İbn İshâk'tan aktarırken, haber içinde zikri geçen bir sahâbenin durumu hakkında İbn İshâk'ın haberini bölerek, (قال الطبري) deyip: “onun kellesini getirene yüz deve ödül koymuşlardı”⁹⁹³ kısa bir detayı almıştır. “Bu konuyla ilgili faydaların zikri” başlığı altında et-Taberî'den; tarihta savaşlarda ilk hendek kazan ve ilk pusu kuran kişilerin kimler olduğunu aktarmış ve (ذكر ذلك عن الطبري) meçhul sığasıyla “bu bilgi et-Taberî'den zikredilmiştir” demiştir.⁹⁹⁴ Aynı başlık altında, bir ismin tashihi ile ilgili(عند الطبري) demiştir.⁹⁹⁵ Bir başka yerde aynı şekilde isim tashihi ile ilgili (ذكر الطبري) tabirini kullanmıştır.⁹⁹⁶ Mekke fethi ile ilgili haberi aktarırken konuyla ilgili kısa bir detayı almış (ذكر الطبري) ifadesini kullanmıştır.⁹⁹⁷ Bunlardan farklı olarak Süheylî'den naklettiği bilgi içerisinde (وحكي عن الطبري) tabirini kullanmıştır.

et-Taberî'nin *Zeylû'l-müzeyyel* adlı eserinden yaptığı nakillerde ise İbn Seyyidinnâs, “Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin *Zeylû'l-müzeyyel* adlı kitabında gördüm” (رايت في كتاب زيل المذيل) ibaresini kullanmıştır.⁹⁹⁸ Aynı eserden Bi'rîmaûna vakası'nda şehit düşen sahâbelerin isimlerini aktardıktan sonra:

Şehitlerin (isimlerini) Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî *Zeylû'l-müzeyyel* adlı kitabında zikretmiştir. Bu kitabı İbn Abdilber, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Cesur'den, o da Ebû Bekir Ahmed b. Fazl b. Abbas el-Haffâ'tan o da, et-Taberî'den

⁹⁹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 410.

⁹⁹³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 64.

⁹⁹⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 114.

⁹⁹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 144.

⁹⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 157.

⁹⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 230.

⁹⁹⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 65.

rivâyet etmiştir. Ben (bu isimleri) Ebû Ömer b. Abdilber'in aslından (nüshasın) naklettim (نقلت) (c 1, s. 17) tabirini kullanmıştır.⁹⁹⁹

İbn Seyyidinnâs'ın eserinde, et-Taberî'nin iki farklı eserinden yaptığı nakillerin mahiyeti bu şekildedir. Yaptığı bu nakillere baktığımızda İbn Seyyidinnâs'ın, “zekere”, “kâle”, “raeytü fi kitâbi”, “nekaltü” gibi edâ sîgaları¹⁰⁰⁰ kullanmıştır. Hadis usûlü kitaplarının, tahammulü'l-hadis veya tahammulü'l-ilim başlığı altında, tali kısımları bir tarafa bırakıldığı takdirde tahammulü'l-ilim yolları, üstünlük yönünden, birbirinden farklı dereceler ifade eden sekiz kısım halinde açıklanmıştır.¹⁰⁰¹ Ayrıntıyı, hadis usûlü kitaplarının ilgili bâblarına havale ederek, bunlar; semâ, arz- kırâ'a, icâze, munâvele, mukâtebe, i'lâm, vasiyye ve vicâde'den oluşur. Biz burada, İbn Seyyidinnâs'ın kullandığı edâ sîgalarından yola çıkarak, bu tür nakillerine tatbik edebileceğimiz tahammulü'l-ilim yollarından sadece *vicâde* hakkında bilgi vermeye gayret göstererek İbn Seyyidinnâs'ın bu tür nakillerine tatbik etmeye çalışacağız.

Vicâde, Kelime olarak “bulmak” manasına gelen “vecede” kök fiilinin Araplardan işitilmemiş, sonradan türetilmiş mastarı olup, kısaca elde etmek demektir. Bir hadis usulü terimi olarak:

Vicâde: Bir şahsın herhangi bir musannif veya râvînin yazısı ile yazılmış kitabını veya bazı hadislerini ele geçirip, semâ ve icâzet olmaksızın rivâyet etmesine denir. Bir muhaddisin yazısıyla yazılmış hadislerini ele geçiren kimse onunla ister çağdaş (muasır) olsun ister olmasın, aralarında mülakat olsun veya olmasın, mülakat olduğu takdirde hadis işitilsin ya da işitilmesin fark etmez, bu hallerin her birinde vicâde husule gelmiş demektir. Bu takdirde “vecedtü” veya “kar'atü bi hattı fulan” veya “fi kitabihi bi hattihî hadasena fulan” diyerek isnâd ve metnini nakledecek veya “kara'tü bi hattı fulan an fulan” diyecektir. Eskiden ve şimdi izlenen yol budur. Bu tarzda alınan hadisler münkâtı kategorisine girer şu var ki, “vecedtü bi hattı fulan” şeklinde alınanlar bir nev'i muttasıl sened gibi görünür. Bazıları umursamadan bu gibi nakiller için “haddesenâ” ve ahberenâ sigalarını kullanmış ve bu yüzden tenkit olunmuşlardır ve buna güvenilir hiç kimse cevaz vermemiştir. Bir kimse, muhaddisin, kendi yazısında başka bir yazıyla yazılmış bir te'lîf'inde bir hadis bulduğu zaman, bunun için “zekere fulan” ve “kâle fulan: ahberenâ fulan” demiş olması gerekir. Bu tamamıyla munkatı bir rivâyettir, ittisal ifade etmez. Bu sigaların hepsi, yazının veya kitabın mü'ellif hattı olduğu kesinkes belli olması halinde kullanılır. Aksi takdirde, (durumu belli edecek şekilde) şu lafızlardan birini kullanmak gerekir: “Belağanî an fulân” veya “vecedtü an fulân” veya “kara'tu fi kitabın ahberanî fulân ennehu bi-hattı fulân”; “kara'tu fi kitabın zannentu ennehu li fulân”; veya

⁹⁹⁹ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 2, s. 71.

¹⁰⁰⁰ Edâ Sîgaları: Bir hocadan alınan öğrenilen bir hadisi veya bir bilgiyi başkasına nakledeceği zaman, alınıp şekline uygun olarak kullanılan kalıp ifadelerdir. Edâ Sîgaları için, bkz. İbn Hacer, *Nüzheti'n-nazar*, s. 121.

¹⁰⁰¹ Örnek olarak bkz. Nevevî, s. 46-57.

“zekere kâtibühü ennehu tasnifü fulân” veyahut benzer ifadelerden birini kullanmak gerekir. Bir musannıfa atfedilen bir kitaptan nakletmek istenildiği zaman ancak nüshanın sıhhatinden emin olunduğu, bu nüsha, faydalanmak isteyen kimse veya başkaları tarafından diğer birkaç nüsha ile muKa‘be le edildiği takdirde kat‘îyet ifade eden “kâle fulân” kullanılmalıdır. Bu mümkün olmadığı takdirde, “belağanî an fulân” veya “vecedtü fi nüshatın min kitabihi” veya benzer ifadeler kullanmalıdır. Fakat bu asırlarda birçok kimse müsamahakâr davranarak, esaslı surette araştırıp soruşturmadan, tesbit etmeden, bunlar için kat‘îyet ifade eden “kâle” tâbirini kullanıyorlar. Mesele; her hangi bir musannıfa nisbet olunan bir kitap görüp sıhhatinden kesin bir şekilde emin olunmadan “kale fulân” veya “zekere fulân” tâbirlerini kullanıyorlar. İsbetli (savab) olan görüş, bizim zikrettiğimiz gibidir. Böyle bir kitap ile karşılaşan kimse şâyet bütün melhuz hataları gözden kaçırmayacak kadar dikkatli bir âlim ise, bu tâbiri kullanmasının câiz olacağını ümit ediyoruz. İnsanların kitaplarından nakleden birçok musannif böyle bir kuraldan hareket ederek rahata kavuştu. Vicade yoluyla elde edilen Hadislerle amel etme konusuna gelince, Mâlikîlerden çoğu muhaddis ve fukahanın ve onlardan başkaları da bu çeşit hadislerle amel etmeyi câiz görmezken, İmam Şâfiî ve ileri gelen arkadaşlarının büyük bir kısmı bunu câiz görmüşlerdir. Hatta Şâfiî mezhebine mensup bazı muhakkik âlimler, kitaba güven hâsıl olunca, bu çeşit hadislerle amel edilmesinin vâcip olduğunu kesin bir şekilde belirtmişlerdir. Bu devirlerde başka çıkaryol kalmadığından sahîh olan görüş budur.(c. 1, s. 604-608)¹⁰⁰²

Kısaca, bir vesileyle ele geçirilen bir kitaptan, semâ, icazet ve benzeri yetkiler olmaksızın hadîs alıp rivâyet etme anlamına gelen vicâde, tahammülü‘l-hadisın muteber ve maruf yollarından biridir. Ancak bir musannif veya hadîscinin kitabını veya cüzünü ele geçiren kimsenin (vâcid), bunlardan yapacağı rivâyetlerde dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır. Yazının veya kitabın mü‘ellif hattı olduğundan şüphe duyulmuyorsa en makbul şekil, “vecedtü” veya “kar‘atü bi hattı fulan” veya “fi kitabihi bi hattihi hadasena fulan” diyerek isnâd ve metnini nakletmelidir. Yukarda örnek verdiğimiz, İbn Seyyidinnâs’ın, et-Taberî’nin *Zeylû‘l-müzeyyel* adlı eserinden yaptığı nakiller bu şekildedir. “Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerir et-Taberî’nin *Zeylû‘l-müzeyyel* adlı kitabında gördüm (رایت في كتاب زيل المذيل). Aynı eserden rivâyetin metnini aktardıktan sonra, isnâdını da aktarmış ve eserin râvînin asıl nüshası olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰³ Ayrıca buna benzer “dedemin yazısıyla gördüm” “hocamın yazısı ile gördüm” gibi nakiller de mevcuttur.¹⁰⁰⁴

Vicade yoluyla elde edilen yazılı bir metindeki hadîsleri sema‘a delalet eden eda lafızlarıyla rivâyet etmek caiz görülmemiştir. Dolayısıyla bu gibi nakiller için “haddesenâ” ve “ahberenâ” gibi tabirler kullanılmamalıdır. İbn Seyyidinnâs, bu çeşit nakillerin hiç birinde bu tür tabirler kullanmamıştır.

¹⁰⁰² Süyutî, *Tedribu‘r-râvî*, c. 1, s. 604-608.

¹⁰⁰³ Bkz. İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 2, s. 71.

¹⁰⁰⁴ Bkz. İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 410; *‘Uyûn*, c. 1, s. 141, 320, 453; c. 2, s. 173, 321.

Bir musannife atfedilen bir kitaptan nakletmek istenildiği zaman ancak nüshanın sıhhatinden emin olunduğu, bu nüsha, faydalanmak isteyen kimse veya başkaları tarafından diğer birkaç nüsha ile muKa‘be le edildiği takdirde kat’iyet ifade eden “kâle fulân” kullanılmalıdır. İbn Seyyidinnâs’ın bu çeşit kaynaklardan yaptığı nakillerde genelde bu tabiri kullanmıştır. İbn Seyyidinnâs’ın kaynakları ve bu kaynakların musanniflerine aidiyetinde hiç bir şüphe bulunmamaktadır. Çünkü aşağıda bu tür kaynaklarını aktardığımız vakit de görüleceği üzere, başvurduğu kaynaklarının ekseriyeti alanında meşhur, herkes tarafından bilinen, birçoğu da İbn Seyyidinnâs’ın yaşadığı döneme ulaşan ve günümüzde hala mevcut olan kitaplardır.

İbn Seyyidinnâs’ın bu çeşit kaynaklardan yaptığı nakillerde sadece bir yerde “belağanî” tabirini kullanmıştır. Bunu da bir hadis üzerine yaptığı tartışma esnasında şu şekilde aktarmıştır: “el-Hâfız Abdülazim el-Münzirî’den bana ulaştı ki, o, bu hadisi râvîler cihetinden külliyyen redetmiştir.”¹⁰⁰⁵ Bunu dışında, “belağanî ‘an fulân” veya “kara’tu fi kitabın zannentu ennehu li fulân” veya “zekere kâtibühü ennehu tasnifü fulân” yazının musannif veya râvînin yazısı olmadığı ve kitabın musannifine aidiyetinde şüphe uyandıracak tabirleri kullandığına rastlamadık. Ayrıca imam Nevevî’nin de belirttiği gibi¹⁰⁰⁶ “böyle bir kitap ile karşılaşan kimse şâyet bütün melhuz hataları gözden kaçırmayacak kadar dikkatli bir âlim ise, bu tâbiri kullanmasının câiz olmasıdır.” İbn Seyyidinnâs’ın hadis alanında derin bilgi sahibi hâfız bir muhaddis olduğu birçok kimse tarafından dile getirilmiştir.¹⁰⁰⁷

Sonuç olarak, İbn Seyyidinnâs bu çeşit kaynaklardan yaptığı nakillerde, tahammülü’l-hadisın muteber ve maruf yollarından biri olan vicâde metodunu kullanmıştır. Nâtık Sâlih Matlûb’un açıklamasında ortaya koyduğu icâzet metodu değildir. Çünkü İbn Seyyidinnâs’ın bu çeşit kaynaklardan yaptığı nakillerde kullandığı edâ sîgaları arasında icâze sîgalarını tespit edemedik. Yukardaki metinden de İmam Şâfî gibi büyük muhaddislerin, vicâde yolu ile bir kitaptan kâle ve benzeri tâbirlerle yapılan nakillere cevaz verdikleri ve daha o dönemde muteber saydıklarını görmüştük. Günümüzde de hemen hemen herkesin başvurduğu metod, vicâde metodudur. Zira biz, iki kapak arasında bize ulaşan kitaplara başvuruyoruz. Vicâde

¹⁰⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 215; (بلغني عن الحافظ عبدالعظيم المنذري).

¹⁰⁰⁶ Nevevî, s. 57-58.

¹⁰⁰⁷ Bkz. Zehebî, *Mu‘cem* s. 175; a. mlf. *Tezkire*, c. 4, s. 62; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 476-479.

metoduna itibar etmemek, hem günümüzde yapılan çalışmaların bir değeri olmadığı anlamına gelmekte hem de İbnu's-Salah'ın belirttiği gibi, menkûl ile amel kapısını kapatmak demektir.¹⁰⁰⁸

İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-eser*'i te'lif ederken yukarıda zikredilen temel kaynaklardan yoğun bir şekilde istifade etmekle birlikte bunlar dışında Hz. Peygamber'in hayat hikâyesi ile ilgili siyer, hadis, tarih, dil ve edebiyat vb. alanlarda birçok kaynaktan da istifade etmiştir.

2.5.2.1. Siyer Kaynakları

İbn Seyyidinnâs'ın siyer rivâyetlerini tahlil ederken temel kaynaklarından sonra yoğun bir şekilde karşılaştırmalı olarak başvurduğu kaynakların başında İlk Meğâzî müelliflerinden Mûsâ b. Ukbe, İbn Âiz ve yukarıda hakkında bilgi verilen *Tabâkat* yazarı İbn Sa'd, daha sonraki dönem siyer yazarlarından İbn Abdilber ve Süheylî gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz üzere bu kaynakları kronolojik sıraya göre aktarmaya çalışacağız.

1) İbn Şihâb ez-Zührî, fukahâ-i seb'anın tamamından ilim tahsil etmiş ve onların ilmini şahsında toplamıştır.¹⁰⁰⁹ Zührî'nin saygınlık ve mükemmelliği üzerine ittifak hâsıl olmuş,¹⁰¹⁰ rivâyetleri güvenilir kabul edilmiştir. Hadisleri (ilim) ilk tedvin edip yazmıştır.¹⁰¹¹ Siyer anlatıcılığının ana çatısını ve bunun sonraki nesillerde izleyeceği yolu belirleyen Zührî, kendisinden sonra Mûsâ b. Ukbe, Ma'mer b. Râşid ve özellikle tarihçiliğini çok takdir ettiği İbn İshâk gibi talebeleri onun yolunu sürdürmüşlerdir.¹⁰¹² Urve b. Zübeyr'den meğâzî rivâyet etmiş olan Zührî,¹⁰¹³ birçok zahmete katlanarak Hz. Peygamber hakkındaki bilgi ve hadisleri toplamıştır. Katıldığı meclislerde karşılaştığı kişilere sorular sormuş, Medine'de Ensârilere ait evleri dolaşmış; yaşlı genç, kadın erkek kimi bulmuşsa hepsinden Hz. Peygamber'in

¹⁰⁰⁸ Süyûtî, *Tedribu'r-râvî*, c. 1, s. 608.

¹⁰⁰⁹ İbn Hallikân, c. 4, s. 177.

¹⁰¹⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, s. 896.

¹⁰¹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 5, s. 334.

¹⁰¹² Özkan, "Zührî", *DİA*, c. 44, s. 548.

¹⁰¹³ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 159.

hadis ve hallerini sorup öğrenmiş ve yazmıştır.¹⁰¹⁴ Süheylî'ye göre İslâm tarihinde ilk siyer¹⁰¹⁵ kitabını te'lif eden müelliftir.¹⁰¹⁶ Ancak Zührî'ye nispet edilen eser,¹⁰¹⁷ günümüze müstakil bir şekilde ulaşamamıştır. Zührî'nin meğâzî ile ilgili rivâyetleri, günümüze ancak değişik eserlerin içinde parçalar halinde gelebilmiştir. Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Musannef* adlı eserinin meğâzî bölümünde yer alan rivâyetlerin büyük çoğunluğu Ma'mer b. Râşid'in Zührî'den aktardığı haberlerden oluştuğu için bu kısmın Zührî'nin meğâzîye dair eseri olduğu görüşü dile getirilmiş, aynı kısım Süheyl Zekkâr tarafından *el-Meğâzî'n-nebeviyye* adıyla müstakil olarak neşredilmiştir.¹⁰¹⁸ Müellifimiz İbn Seyyidinnâs da Zührî'nin rivâyetlerine yer verirken İbn İshâk,¹⁰¹⁹ İbn Vehb,¹⁰²⁰ İbn Sa'd,¹⁰²¹ Buhârî,¹⁰²² Müslim¹⁰²³ ve İbn Abdilber en-Nemerî¹⁰²⁴ gibi âlimler vasıtasıyla ondan istifade etmiştir.

İbn Seyyidinnâs, şu konularda Zührî'den istifade etmiştir:

Hz. Âmine'nin Hz. Peygamber'e hamile kalması hakkındaki hadis,

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlendiğinde yirmi bir yaşında olduğuna dair rivâyet,

Vahyin başlangıcına dair hadis,

Hz. Peygamber'in Kur'ân okurken Ebû Cehil, Ebû Süfyân ve diğer bazı Mekkeli ileri gelenlerin onu gizlice dinlemeleri ile ilgili rivâyet,

El-kasas Sûresi'nin 52-55 âyetlerinin nüzul sebebi,

Hudeybiye ile ilgili detay,

Mi'râc hakkında detay,

¹⁰¹⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 698.

¹⁰¹⁵ Kettânî de, Süheylî'ye uyararak ez-Zührî'nin eseri için *es-Sire* adını kullanmıştır. Muhtemelen ikisi de *el-Meğâzî* yerine bu ismi kullanmışlardır. Bkz. Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 106-107.

¹⁰¹⁶ Süheylî, c. 2, s. 239-240.

¹⁰¹⁷ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1747.

¹⁰¹⁸ Muhammed b. Müslüm b. Ubeydullah İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzî'n-nebeviyye*, 1. baskı, thk. Süheyl Zekkâr, Dimaşk, Dâru'l-Fikr, 1980.

¹⁰¹⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 204, 226; *Uyûn*, c. 2, 163.

¹⁰²⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 78.

¹⁰²¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 78, 118.

¹⁰²² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 247, 299.

¹⁰²³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 169.

¹⁰²⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 369.

Mekke fethi ile ilgili detay,

Hz. Peygamber'e kendisini hibe eden hanımın Hz. Meymûne olduğuna dair rivâyet.¹⁰²⁵

2) Mûsâ b. Ukbe b. Ebi'l-Ayyâş el-Esedî, Zübeyr b. Avâm ailesinin mevlâsıdır.¹⁰²⁶ İbn Ömer ve başka sahâbeleri gördüğünden dolayı tabiiilerden sayılmıştır.¹⁰²⁷ İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi güvenilir mezhep imamları tarafından meğâzî sahasında mütehassıs kabul edilmiştir.¹⁰²⁸ Hadis ilmindeki derecesini ifade etmek için hadis âlimleri onun hakkında "sika, imam, hâfız, sebt" gibi lafızlar kullanmışlardır.¹⁰²⁹ Kütüb-i Sitte sahipleri ve birçok muhaddis, hem ahkâm hem de meğâzî konularında Mûsâ b. Ukbe'nin rivâyetlerine itimat etmişlerdir.¹⁰³⁰

Mûsâ b. Ukbe'nin biyografisini ele alan bütün kaynaklarda ona ait meğâzî kitabından da söz edilmiştir. Bu eser siyer ve meğâzî sahasında Zehebî¹⁰³¹ ve Sehâvî'ye göre tasnif edilen ilk eser; İmam Mâlik, Sehâvî ve başkalarına göre de bu sahadaki en sahîh eserdir.¹⁰³²

Mûsâ b. Ukbe'nin hayatında birçok râvi *Kitâbu'l-meğâzî*'yi ondan rivâyet etmiştir. Ancak tam bir şekilde bize ulaşamayan bu eserin değişik eserler vasıtasıyla bize ulaşan alıntıları şu iki râvî vasıtasıyla ulaşmıştır: Mûsâ b. Ukbe'nin yeğeni İsmâil b. İbrâhîm b. Ukbe (ö.170/786) ve Muhammed b. Fuleyh b. Süleyman (ö.197/812).¹⁰³³ İbn Seyyidinnâs, *Kitâbu'l-meğâzî*'nin Muhammed b. Fuleyh'ten gelen isnâdına sahiptir.¹⁰³⁴

¹⁰²⁵ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 78, 115, 118, 169, 204, 226, 247, 299, 369; 'Uyûn, c. 2, s.163, 165, 237, 403.

¹⁰²⁶ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 111.

¹⁰²⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 183.

¹⁰²⁸ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 111; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s.184; Hamâde, s. 88.

¹⁰²⁹ Zehebî, *Tezhîbü Tehzîb*, c. 9, s. 150; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 183-184.

¹⁰³⁰ Muhammed Bakşış, *Meğâzî li Mûsâ b. Ukbe*, Ağâdir 1994, s. 49.

¹⁰³¹ Zehebî, *Siyer u a'lâm*, c. 6, s.114.

¹⁰³² Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 158.

¹⁰³³ Bakşış, s. 28.

¹⁰³⁴ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 2, s. 457.

Başta Mûsâ b. Ukbe'nin öğrencisi İmam Mâlik olmak üzere birçok âlim bu eser hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur:¹⁰³⁵

İmam Mâlik: “Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzî'sine yapışın. Çünkü o sika bir adamdır ve ilerlemiş yaşına rağmen Resûlullah'la beraber savaflara katılanları kayıt etmek için çalışmış ve başkalarının yaptığı gibi, o (kitabını) uzatmamıştır” demiştir. Zehebî, bu rivâyetin akabinde İmam Mâlik'in burada üstü kapalı bir şekilde İbn İshâk'ı eleştirdiğini belirtmiş, Mûsâ b. Ukbe ve İbn İshâk'ın eserleri hakkında şu değerlendirmede bulunmuştur:

Şüphesiz İbn İshâk eserini uzun nesebler, şiirler ve sahîh olmayan haberlerle uzatarak birçok sahîh haberi ihmal etmiştir. Dolayısıyla onun kitabı gözden geçirilmeye, tashih edilmeye ve ihmal ettiği sahîh haberleri ilave edilmeye muhtaçtır. Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzî'si ise küçük bir cilttir. Geneli sahîh ve mursal haberlerden oluşmaktadır. Fakat muhtasar olup ilave ve açıklamalara ihtiyaç duymaktadır.(c. 6, s. 115-116)¹⁰³⁶

İmam Şâfiî: “Her ne kadar küçük olup başkasının kitabında zikredilen çoğu şey bu kitapta bulunmuyorsa da meğâzî konusunda Mûsâ'nın kitabından daha sahîh bir kitap yoktur.”¹⁰³⁷

Ahmed b. H anbel, “Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzî'sine yapışın. Çünkü o sika bir adamdır.”¹⁰³⁸

Bir zamanlar elden ele dolaşmış olan Mûsâ b. Ukbe'nin eseri günümüze müstakil bir şekilde ulaşmamış olsa da hadis ve tarih sahalarında yazılan ilk eserlerin hemen hepsinde ondan alınmış birçok rivâyet mevcuttur.¹⁰³⁹ Daha sonraki dönemlerde başta Beyhakî olmak üzere İbn Abdilber en-Nemerî, İbn Asâkir, müellifimiz İbn Seyyidinnâs, Zehebî, İbn Kayyım (ö.751/1350), İbn Kesîr, İbn Hacer ve Makrîzî gibi birçok ünlü muhaddis ve tarihçi Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzî'sinden uzun iktibaslar yapmışlardır.

Mustafa Fayda, Diyarbekrî'nin *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesü'n-nefis* adlı eserinde Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzî'sinden geniş bir şekilde istifade ettiğine bakarak

¹⁰³⁵ Bu değerlendirmeler için bakz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 6, s.114-118; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 183; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 109-110; Şiblî Numânî, s. 41-42; Hamâde, s. 88; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 25-26.

¹⁰³⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 6, s.115-116.

¹⁰³⁷ Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 110.

¹⁰³⁸ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 111; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 110.

¹⁰³⁹ Yüsri Selâme, s. 92-93.

Kitâbu'l-meğâzi nüshalarının tam bir şekilde hicrî onuncu yüzyılda/miladi on altıncı yüzyıl hâlâ mevcut olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴⁰ Ancak Diyarbekrî eserinin girişinde kaynaklarını zikrettiği halde Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzi'sini zikretmemiş, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzi'sinden uzun iktibaslar yapmış ve aralarında müellifimiz İbn Seyyidinnâs'ın da bulunduğu birçok müellifi kaynakları arasında saymıştır.¹⁰⁴¹ Muhtemelen Diyarbekrî bu müellifler vasıtasıyla Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzi'sinden istifade etmiştir. Bu eserin izine yaklaşık Diyarbekrî'den bir asır sonra yaşamış olan er-Ruvdânî'nin (1037-1094/1627-1683) merviyâtları arasında rastlıyoruz.¹⁰⁴² er-Ruvdânî, *Sılatü'l-halef bi mûsûli's-selef* adlı eserinde Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzi'sinin senedini de zikrederek merviyâtları arasında kaydetmiştir.¹⁰⁴³ Kâtip Çelebi de bu eserden söz etmiş fakat rivâyet hakkına sahip olup olmadığı ve eserin akıbeti hakkında bir bilgi vermemiştir.¹⁰⁴⁴ Ulaşabildiğimiz kaynaklara göre bu dönemden sonra Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzi'sinin ortadan kaybolduğu anlaşılmaktadır. Prusya Devlet Kütüphanesi'nde bu eserden bir parçayı 1904 yılında Eduard Sachau, Almanca tercümesiyle birlikte neşretmiştir.¹⁰⁴⁵

Muhammed Bakşış, Mûsâ b. Ukbe'nin Meğâzi'sinden iktibas yapılmış; hadis, tarih, siyer ve delâil kitaplarında dağınık halde bulunan bu rivâyetleri toplayıp *Meğâzi li Mûsâ b. Ukbe* adıyla neşretmiştir.¹⁰⁴⁶

İbn Seyyidinnâs, Mûsâ b. Ukbe'nin ihtisas alanı olan gazve ve seriyeler konusunda sık sık ona başvurmuştur. Nitekim Mûsâ b. Ukbe'den yapılan alıntılara baktığımızda Mekke dönemi ile ilgili sadece Kureyş'in Ka'be'yi inşası ve Hz. Peygamber'in Tâif'te uğradığı eziyet konularında başvurulmuş; Medine dönemiyle ilgili ise hicret konusundan başlanarak Mûte gazvesi'ne kadar olan konu detaylarında diğer siyer müellifleri ile karşılaştırmalı olarak yaklaşık altmış yerde ondan istifade edilmiştir.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁰ Fayda, "Siyer ve Megâzi", *DİA*, c, 37, s. 321-322.

¹⁰⁴¹ Diyarbekrî, c. 1, s. 5-6.

¹⁰⁴² Ruvdânî'nin hayatı ve eserleri için bkz. Zirikli, c. 6, s. 151.

¹⁰⁴³ Ruvdânî, s. 393.

¹⁰⁴⁴ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1747.

¹⁰⁴⁵ Sülemî, s. 339; Fayda, "Siyer ve Megâzi", *DİA*, cilt, 37, s. 322.

¹⁰⁴⁶ Muhammed Bakşış, *Meğâzi li Mûsâ b. Ukbe*, Ağâdir, 1994.

¹⁰⁴⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 121, 232, 279, 286, 303, 355, 362, 364, 378, 380, 381-382, 385, 388, 394, 397-398, 399, 403, 411, 429-430, 432, 443, 451; *Uyûn*, c. 2, s. 8-9, 11, 14, 20, 24, 31,

3) İlk siyer müellifleri arasında ismi zikredilen Süleyman b. Tarhân et-Teymî,¹⁰⁴⁸ İbn Seyyidinnâs'ın kitap ismi zikretmeden istifade ettiği âlimler arasındadır. İbn Hayr el- İşbilî, *Fehrese*'de onun *Kitâb-ü sîret-i Resûlillah* adlı bir eserinden söz etmiştir.¹⁰⁴⁹ Muhtemelen İbn Seyyidinnâs oradan iktibasta bulunmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Tâif'ten çıkarılması esnasında yaşadıkları hususunda Mûsâ b. Ukbe ve İbn Sa'd ile karşılaştırmalı olarak İbn Seyyidinnâs'ın et-Teymî'den aktardığı tek bir rivâyet vardır.¹⁰⁵⁰

4) İbn Seyyidinnâs'ın eser ismi belirtmeden başvurduğu kaynaklardan biri de ilk dönem siyer müelliflerinden olan ve eseri günümüze ulaşmayan Ebû Ma'ser es-Sindî'dir (ö. 170/787).¹⁰⁵¹ Bedir'e katılanlar, Uhud ve Hayber'de şehit olanların isimleri konusunda bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹⁰⁵²

5) Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ et-Teymî el-Basrî en-Nahvî (ö. 209/824[?]):¹⁰⁵³ Arap dili ve edebiyatı, tarih ve neseb gibi değişik alanlarda iki yüzün üzerinde eser kaleme almıştır.¹⁰⁵⁴ İbn Seyyidinnâs, Ebû Ubeyde'ye ait istifade ettiği eserin ismini zikretmemiş fakat yaptığı iktibasların muhtevassından istifade edilen eserin onun Hz. Peygamber'in eşleriyle çocuklarının isim ve şahsiyetleri hakkında kaleme aldığı *Tesmiyet-ü ezvâci'n-nebî ve evlâdih* adlı eseri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁵ Bundan dolayı da onu siyer kaynakları başlığı altında ele almanın daha uygun olacağı düşünülmüştür. Diğer kaynaklara muhalif olarak Ebû Ubeyde'nin Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile hicretin altıncı senesinde evlendiği görüşü, Hint bnt. Yezid b. el-Bersâ ismindeki hanımı Hz. Peygamber'in eşleri

38, 42-47, 60-61, 65, 73-75, 98, 115, 121, 128, 131, 133, 134, 151, 160, 170, 172, 176, 179, 181, 196, 211, 298.

¹⁰⁴⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Sa'd, c. 7, s. 225; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 6, s. 195-202; Bilal Saklan "Süleyman b. Tarhan", *DİA*, Ankara 2010, c. 38, s. 109.

¹⁰⁴⁹ İbn Hayr el- İşbilî, s. 286.

¹⁰⁵⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 232.

¹⁰⁵¹ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 7, s. 33-440; Sülemî, s. 346-348; Selman Başaran, "Ebû Ma'ser es-Sindî", *DİA*, Ankara 1994, c. 10, s. 184-185.

¹⁰⁵² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 424, 426, 429; *Uyûn*, c. 2, s. 44, 196.

¹⁰⁵³ Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 13, s. 252; ayrıca hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 9, s. 445; Hamâde, s. 104; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 37.

¹⁰⁵⁴ İbn Hallikân, c. 5, s. 235.

¹⁰⁵⁵ Bu eser, Nâsır Hillâvî (Basra 1969) ve Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut 1985) tarafından neşredilmiştir.

arasında sayması, Hz. Peygamber'in dört cariyesi bulunduğuna dair rivâyet ve bir kavramın açıklaması yapılırken bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹⁰⁵⁶

6) Ebû Abdillâh Muhammed İbn Âiz b. Ahmed el-Kâtib el-Kureşî ed-Dımaşkî: Abbâsî Halifesi Me'mûn döneminde (813-817) Şam'da Dîvânü'l-Harâc'ın¹⁰⁵⁷ başında bulunmuştur.¹⁰⁵⁸ Kaderiyeci olduğu söylenmekle birlikte¹⁰⁵⁹ İbn Âiz, birçok hadis âlimi tarafından sika olarak kabul edilmiş¹⁰⁶⁰; Ebû Dâvûd, *Sünen*'de ondan hadis tahrir etmiştir.¹⁰⁶¹ Kaynaklarda kendisine nispet edilen eserlerden de anlaşıldığı üzere tarihçi olan İbn Âiz, meğâzî ile ilgilenmiş ve bu alanda eser yazmıştır. Öyle ki kaynaklarda "Sahibu'l-Meğâzî" lakabıyla anılmıştır.¹⁰⁶²

Kaynaklarda İbn Âiz'in hadis ilmiyle iştiğal ettiği belirtilmiş fakat bu alanda kitap yazdığına dair bir bilgi zikredilmemiştir. Kendisine nispet edilen *el-Meğâzî*, *el-Fütûh*, *es-Savâ'if*, *es-Siyer* ve daha başka eserler de tarih sahası ile ilgili eserlerdir.¹⁰⁶³

İbn Seyyidinnâs'ın istifade ettiği İbn Âiz'in *Kitâbu'l-meğâzî*'sinden birçok kaynaktaki söz edilmiş¹⁰⁶⁴ ancak Şâmî'nin, "üç ciltlik büyük bir kitaptır. İbn Hişâm'ın kitabında bulunmayan faydalar ihtiva etmektedir"¹⁰⁶⁵ değerlendirmesi dışında bu eser hakkında yapılmış değerlendirmelere rastlamadık. Günümüze ulaşmayan bu eserden başta müellifimiz İbn Seyyidinnâs olmak üzere İbn Kesir, İbn Hacer¹⁰⁶⁶ ve İbn

¹⁰⁵⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 320; *Uyûn*, c. 2, s. 400, 405-406.

¹⁰⁵⁷ Dîvânü'l-Harâc: toprak vergileriyle ilgilenen birim. Dîvânü'l-harâc, gelir müfredatının özelliğini araştırmak ve hesapları kontrol etmekle görevli cehbezlerden birini de içine alan değişik bölümlere sahipti. Bu dönemlerde haraç divanı arazilerin yüzölçümü, vergi oranları ve kullanılan ölçülerle ilgili kayıtları muhafaza ediyordu. Bunların kaynağı vergi geliri olan haraç, cizye ve zekâtı. Abdülazîz ed-Dûrî, "Divan" (*Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler ve Fâtımîler'de Divan*), *DİA*, Ankara 1994, c. 9, s. 377-381.

¹⁰⁵⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 11, s. 105.

¹⁰⁵⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, c. 53, s. 293; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c.11, s. 105; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 599; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafê*, s. 110.

¹⁰⁶⁰ Zehebî, *Siyer u a'lâm*, c.11, 104-107; Zehebî, *Tezhîbü Tehzîb*, c. 8, s. 146-147; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 599.

¹⁰⁶¹ Zehebî, *Tezhîbü Tehzîb*, c. 8, s. 146.

¹⁰⁶² Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c.11, s. 104; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 599.

¹⁰⁶³ Adil Bebek, "İbn Âiz", *DİA*, Ankara, 1999, c. 19, s. 300.

¹⁰⁶⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c.11, 104; a. mlf., *Tezhîbü Tehzîb* c. 8, s. 146; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 3, s. 599; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 157; Kâtîp Çelebi, c. 2, s. 1747; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafê*, s. 110.

¹⁰⁶⁵ Şâmî, c. 4, s. 11.

¹⁰⁶⁶ Sülemî, s. 353.

Teymiyye¹⁰⁶⁷ gibi âlimler eserlerinde iktibaslar yapmışlardır. İbn Seyyidinnâs bu eserin Ebû Abdülmelik Ahmed b. İbrahim el-Kureşî'den gelen isnâdına sahiptir.¹⁰⁶⁸

Zehebî, İbn Âiz'in *Kitâbu'l-meğâzi*'sini mesmuatları arasında zikretmiş,¹⁰⁶⁹ Sehâvî ve Kâtip Çelebi bu eserden söz etmiş fakat rivâyet hakkına sahip olup olmadıkları ve eserin akıbeti hakkında bir bilgi vermemişlerdir.¹⁰⁷⁰

Ruvdânî (1037-1094/1627-1683), bu eseri merviyâtları arasında zikretmiştir.¹⁰⁷¹ Buna göre İbn Âiz'in *Kitâbu'l-meğâzi*'sinin nüshaları tam bir şekilde hicrî on birinci yüzyılda/miladi on yedinci yüzyılda hâlâ mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Günümüze ulaşmayan bu eserden İbn Seyyidinnâs, Mekke dönemi ile ilgili sadece Hz. Ömer'in Müslüman olması konusunun detayında bir alıntı yapmıştır.¹⁰⁷² Gazvelerin ele alındığı bölümde ise diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak yaklaşık kırk küsur yerde bu eserden istifade etmiştir.¹⁰⁷³

İbn Seyyidinnâs'ın İbn Âiz'in *Kitâbu'l-meğâzi*'sinden istifade ettiği bazı konular şunlardır: Savaş hakkında nazil olan ilk âyet,

İlk seriyyenin hangisi olduğu rivâyeti,

Bedir gazvesi'nin detayları,

“Her ümmetin bir Firavunu vardır. Bu ümmetin Firavunu da Ebû Cehil'dir.” rivâyeti.

Bazı âyetlerin sebep-i nüzülü,

Hz. Peygamber'in Bedir'de müşriklerin ölülerine seslenmesi,

Uhud gazvesi'nin detayları,

¹⁰⁶⁷ Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye el-Harrânî, *es-Sârimu'l-meslûl alâ şâtimi'r-Resûl*, 3 cilt, thk. Muhammed Abdullah Ömer el-Hilvânî vd., Beyrut, Dâr İbn Hazim, 1417/1997, c. 1, s. 115, 132, 149.

¹⁰⁶⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 457.

¹⁰⁶⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c.11, s. 106.

¹⁰⁷⁰ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 157; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1747.

¹⁰⁷¹ Ruvdânî, s. 392-393.

¹⁰⁷² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 219.

¹⁰⁷³ İbn Seyyidinnâs'ın, bu eserden istifade ettiği konular için bkz. İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 219, 352, 355-356, 362, 378, 380-382, 385, 388, 393-394, 398, 404-405, 407; *Uyûn*, c. 2, s. 8, 11, 21, 29, 90-91, 95, 98-99, 104, 112-113, 118, 128, 149, 151, 153, 158, 160, 170, 172, 176, 293, 297-298, 310, 432.

Hız. Peygamber'in Uhud'tan önce gördüğü rüya,

Uhud'da İbn Kami'a'nın Hız. Peygamber'i yaralaması,

Hendek gazvesi ilgili detaylar,

“Bizi ikinci namazından alıkoydular, Allah onların karın ve kabirlerini ateşle doldursun!” rivâyeti.

Hendek'te Hız. Peygamber'in Hüzeyfe el-Yemenî'yi istihbarat toplamak için müşriklerin arasına gönderdiğine dair rivâyet,

Hendek'ten sonra Cebrail'in: “Hız. Peygamber'e ne çabuk dağıldınız. Allah'a kâsem ederim ki düşman sizi kuşattığı andan itibaren biz zırhlarımızı çıkartmadık, kalk ve silahını kuşan” diyerek Benî Kurayza'yı kuşatma haberi,

Sa'd b. Muâz'ın cenazesinde daha önce yeryüzüne hiç inmemiş yetmiş bin meleğin indiğine dair rivâyet,

Seriyyelerle ilgili detaylar,

Hudeybiye'ye katılan sahâbe sayısının bin dört yüz olduğu görüşü,

el-Fetih sûresi'nde konu ile ilgili âyetin tefsiri,

Hudeybiye'de geçen süre,

Hudeybiye antlaşmasının süresi,

Tebûk seferi ile ilgili detaylar,

“Hız. Peygamber Tebûk'e suların az olduğu bir zamanda ulaştı, suyu az olan pınardan bir avuç aldı, ağzında çalkaladıktan sonra suyun içine attı, pınar doluncaya kadar su fışkırmaya devam etti ve o su kıyamete kadar öyle kalacak” haberi,

Hız. Ebû Bekir'in hac emîrlîği konusunda detayı,

Hız. Peygamber'in Nübüvvet Mührü hakkında rivâyet.

İbn Seyyidinnâs'ın istifade ettiği konulara ve bu eserden yaptığı nakillerde kullandığı üslubuna bakarak İbn Âiz'in *Kitâbu'l-Meğâzi*'sinin öne çıkan hususlarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Müellif, muhaddisler yanında önem arz eden isnatlara yer vermiştir. İbn Seyyidinnâs da ondan aldığı rivâyetlerin çoğunu isnatlarıyla aktarmıştır. Eser Hz. Peygamber'in hayatının tamamından bahsetmektedir. İbn Seyyidinnâs, Mekke dönemi ile ilgili sadece Hz. Ömer'in Müslüman olması konusunda ona başvurmuş ancak Hz. Peygamber'in nübüvvet mührü hakkında rivâyeti ondan aktarırken İbn Âiz'in Hz. Peygamber'in sütanneye verilmesi ve (Şakk-ı Sadr) konusunda bunu zikrettiğini belirtmiştir.¹⁰⁷⁴ Malum olduğu üzere Hz. Peygamber'in sütanneye verilmesi konusu siyer kitaplarının başında zikredilmektedir.

İbn Seyyidinnâs birçok yerde Mûsâ b. Ukbe ve İbn Âiz'in isimlerini zikrederek görüşlerini birlikte vermiştir.¹⁰⁷⁵ Bu da günümüze ulaşmayan bu iki eserdeki rivâyetlerin çoğunun uyuştüğünü göstermesi açısından önemlidir.

İbn Seyyidinnâs'ın *'Uyûnü'l-eser'*de İbn Âiz'den aktardığı haberlerin geneli İbn Âiz'in Velid b. Müslim'den (ö.195/810) rivâyet ettiği haberlerdir. İbn Âiz'in hocalarından olan Velid b. Müslüm kaynaklarda Şam diyarının âlimi olarak tavsif edilmiş ve birçok hadis âlimi tarafından sika kabul edilmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında: "Şamlılar içinde ondan daha akıllısını görmedim" demiştir.¹⁰⁷⁶ Değişik alanlarda birçok eser kaleme alan Velid b. Müslim siyer-meğâzi ile ilgilenmiş ve bu alanda *es-Siyer* isminde eseri olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.¹⁰⁷⁷

Yukarıda belirttiğimiz üzere İbn Kesir, İbn Hacer ve daha başka müellifler de İbn Âiz'in *Kitâbu'l-meğâzi*'sinden iktibaslar yapmışlardır. Bu da eserin âlimler tarafından kabul gördüğünü göstermektedir.

7) Saîd b. Yahyâ b. Ebân b. Saîd b. el-Âs el-Emevî el-Kurayşî el-Bağdadî (ö. 249/863):¹⁰⁷⁸ el-Meğazi sahipleri arasında zikredilen el-Emevî,¹⁰⁷⁹ meğazi ile ilgili

¹⁰⁷⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 432.

¹⁰⁷⁵ Görüşlerinin bir olarak verildiği yerler için bkz. İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 362, 378, 381-382, 385, 394, 398; *'Uyûn*, c. 2, s. 98.

¹⁰⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 4, s. 325-326.

¹⁰⁷⁷ İbn Hayr el-İşbilî, s. 293; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 159; Hamâde, s. 102-103.

¹⁰⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 49.

¹⁰⁷⁹ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 238; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 157.

rivâyetleri babasından almış, o da İbn İshâk'tan almıştır.¹⁰⁸⁰ Günümüze ulaşmayan bu eseri, İbn Hayr el-İşbilî merviyatları arasında zikretmiştir.¹⁰⁸¹ Gazvelere katılanların isim ve nesebi konusunda, ilk iman eden kişi ilgili rivâyet, Hz. Ebû Bekir'den bir şiir, Mekke fethi gününde Hz. Peygamber'in sancağı Sa'd b. Ubâde'nin elindeydi, görüşüne dair rivâyet verilirken bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹⁰⁸² Ancak rivâyetlerin *Kitabu'l-meğâzi*'den alınıp alınmadığı tasrih edilmemiştir.

8) İbn Seyyidinnâs'ın isnatlı kaynakları arasında zikrettiği¹⁰⁸³ kaynaklarından biri de Horasanlı muhaddis ve müverrih Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd ed-Dulâbî'dir.¹⁰⁸⁴ Zeyd b. Hârise'nin Vâdi'l-Kurâ Seriyyesi'nde Ümmü Kırfe adındaki kadını öldürme sebebine dair rivâyet¹⁰⁸⁵ haricinde İbn Seyyidinnâs'ın ed-Dulâbî'den aktardığı rivâyetlerin tamamı Hz. Hatice ile ilgili haberlerdir:

Hz. Hatice ile evlendiğinde Hz. Peygamber'in yirmi beş yaşında olduğuna dair rivâyet,

Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin ticari kervanında çalıştığına dair rivâyet,

Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber ile evlenmeden önce yaptığı evlilikler ve bu evliliklerden olan çocukları ile ilgili haberler,

Vahyin başlangıcı,

Nazil olan ilk âyetler,

Vahyin kesilmesi ve bu süreçte Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'i teskin ettiğine dair haberler, Hz. Hatice'nin iman eden ilk kişi olduğuna dair rivâyet,

Hz. Hatice'nin hicretten üç yıl önce Mekke'de vefat ettiğine dair haber.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁰ Sülemî, s. 354.

¹⁰⁸¹ İbn Hayr el-İşbilî, s. 293.

¹⁰⁸² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 178, 428; *Uyûn*, c. 2, s. 144-145, 232.

¹⁰⁸³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 458.

¹⁰⁸⁴ Hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Nuri Topaloğlu, "Dulâbî Ebû Bişr", *DİA*, Ankara, 1994, c. 9, s. 551-552.

¹⁰⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 16.

¹⁰⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 78, 115, 119, 166- 167, 170, 172, 178, 226.

İbn Seyyidinnâs ed-Dulâbî'ye ait istifade ettiği eserin ismini zikretmemiş fakat yaptığı iktibasların muhtevâsından istifade edilen eserin onun *ez-Zürriyyetü't-tâhire* adlı eseri olduğu anlaşılmaktadır.

9) İbn Seyyidinnâs'ın künyesi ile atıfta bulunarak istifade ettiği diğer bir kaynak da Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvinî el-Hemedanî'dir (ö. 395/1004).¹⁰⁸⁷ Hz. Peygamber'den geriye kalan elbiseleri hakkındaki bilgi bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹⁰⁸⁸ Dil ve edebiyat âlimi olan İbn Fâris'in muhtelif alanlarda çok sayıda eseri olduğu belirtilmekte birlikte çok azı günümüze ulaşabilmiştir. İbn Fâris'in eserleri içinde Hz. Peygamber ile ilgili şu üç eser ismi geçmektedir: *Sîretü'n-Nebî*, *Kitâb-u ahlâk'n-Nebî* ve *Kitâbu-t tefsiru esmâ'i'n-Nebi*.¹⁰⁸⁹ Muhtemelen İbn Seyyidinnâs bu eserlerden birinden istifade etmiştir.

10) *el-Ahkamu's- sultaniyye* adlı eseri ile şöhret bulan, Ebû Hasan, Ali b. Muhammed el-Mâverdî (ö. 450/1058): el-Mâverdî *A'lâmü'n-nübüvve* adlı eseriyle İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.¹⁰⁹⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcası Ebû Tâlib ile ticaret için Şam'a gittiği vakit, dokuz yaşında olduğuna dair görüş Mâverdî'den aktarılmıştır.¹⁰⁹¹

11) Ebû Bekîr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî'nin *Delâilü'n-Nübüvve*'sinden Akabe biatı ve hicret ile ilgili konuda istifade edilmiştir.¹⁰⁹²

12) Siyer kaynakları arasında -temel kaynaklardan sonra- İbn Seyyidinnâs'ın en fazla başvurduğu kaynak, Endülüs mektebine mensup İbn Hazm, Süheylî ve Ebu'r-Rebî b. Sâlim gibi birçok siyer müellifinin de başvurduğu¹⁰⁹³ ve kendisi de

¹⁰⁸⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. Safedî, *el-Vâfi*, c. 7, s. 181-183; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 17, s. 103-106; Hüseyin Tural, "İbn Fâris", *DİA*, Ankara 1998, c. 19, s. 479-481.

¹⁰⁸⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 418.

¹⁰⁸⁹ Safedî, *el-Vâfi*, c. 7, s. 182.

¹⁰⁹⁰ Bu kitap günümüze ulaşmış ve neşredilmiştir. Ebû Hasan, Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 1. baskı, Beyrut, Dâru'l-kutüb'i-l-ilmîye 1986; İbn Seyyidinnâs'ın bu kitaptan yaptığı alıntı için bkz. s. 142.

¹⁰⁹¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 105.

¹⁰⁹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 274, 308.

¹⁰⁹³ Leys Suûd Câsim, "İbn Abdülber en-Nemerî", *DİA*, Ankara, 1999, c. 19, s. 269-272.

Endülüs mektebinde yetişen meşhur muhaddis ve tarihçi Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Abdilber en-Nemerî'dir.¹⁰⁹⁴

İslâmî ilimlerin çoğunda eserler kaleme almış velûd bir müellif olan İbn Abdilber, aşağıda zikredeceğimiz üç farklı eseriyle '*Uyûnü'l-eser*'in kaynakları arasında yer almaktadır.

el-İsti'ab fi ma'rifeti'l-ashâb: Sahâbe biyografileri konusunda müstakil olarak yazılmış günümüze ulaşan en erken ve en muhtevalı eserlerden biri olan *el-İstiab* İbn Abdilber'in tarih sahasındaki en meşhur eseridir.¹⁰⁹⁵ Bu eser üzerine değişik kişiler tarafından zeyl, ihtisar ve özet şeklinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹⁰⁹⁶ *el-İstiab*, Osmanlı döneminde Türkçeye tercüme edilmeye çalışılmış çeşitli nedenlerden dolayı tercümesi tamamlanamamıştır.¹⁰⁹⁷

İbn Seyyidinnâs başta sahâbe biyografileri olmak üzere Akabe biatlarında hazır bulunan sahâbeler, Bedir ve Uhud Gazveleri'ne katılanların isim listeleri ile Bi'rîmaûna vakası'nda şehid olan sahâbe isimleri gibi konularda diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak kırk küsur yerde *el-İstiab*'tan istifade etmiştir.¹⁰⁹⁸

ed-Dürer fi ihtisâri'l-meğâzi ve's-siyer: Yaklaşık hicri beşinci yüzyıla kadar Endüslü âlimler siyer alanında Doğu'dan kendilerine ulaşan Mûsâ b. Ukbe, Süleyman b. Terhân, İbn İshâk ve Vâkidî gibi ilk dönem siyer ve meğâzi müelliflerinin eserleriyle yetinmişlerdir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre siyer alanında Endülüs'te yapılan çalışmaların başında ilk olarak '*Uyûnü'l-eser*'in de siyer kaynakları arsında yer alan İbn Abdilber'in *ed-Dürer fi ihtisâri'l-meğâzi ve's-siyer* adlı eseri gelmektedir.¹⁰⁹⁹ Nitekim 575'te vefat eden Ebû Bekir b. Hayr el-İşbilî, hocalarından rivâyet ettiği siyer kitaplarını aktarırken yukarıda ismi geçen müelliflere ait eserlerle birlikte İbn Abdilber en-Nemerî'nin *ed-Dürer*'ini de rivâyet

¹⁰⁹⁴ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Tezkire*, c. 3, s. 217-219; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm*, c. 31, s. 136-142; İbn Hallikân, c. 7, s. 66-71.

¹⁰⁹⁵ Câsim, "İbn Abdülber en-Nemerî", *DİA*, c. 19, s. 271; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 91.

¹⁰⁹⁶ Bu eser üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 173; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 81; Kettânî, *er-Risâleü'l-mustatrafê*, s. 203-204.

¹⁰⁹⁷ Kâtip Çelebi, c. 1, s. 81.

¹⁰⁹⁸ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 77, 79, 96-97, 99, 103, 105, 115, 139-140, 180, 185-186, 279, 281, 286, 338, 416, 419, 425-426, 428-429; '*Uyûn*', c. 2, s. 23, 28, 39, 43, 46, 48, 71, 106-107, 138, 175, 195-196, 211, 318, 322-323, 378, 379-380, 384, 389, 391, 396-397, 402, 404, 408-409.

¹⁰⁹⁹ Muhammed Rıdvan ed-Dâyet, "es-Sîretü'n-Nebeviyyefi't-turâsil'l-Endülüsiyye", *Mecelletu't-turâsi'l-Arabî*, 1979, S. 1, s. 70.

ettiği siyer kitapları arasında zikretmiştir.¹¹⁰⁰ Adından da anlaşılacağı üzere *ed-Dürer*, muhtasar bir eser olmakla birlikte daha sonra yazılan birçok siyer eserine kaynaklık etmiştir.

ed-Dürer'i tahkik eden Şevki Dayf'ın beyanına göre üstünde çalıştığı *ed-Dürer*'in yazması müellifimiz İbn Seyyidinnâs'ın ailesi vasıtasıyla Endülüs'ten Mısır'a getirilen nüshadan istinsah edilmiştir.¹¹⁰¹ Dayf, *ed-Dürer*'e yazdığı önsözde birçok siyer yazarının ondan istifade ettiğini belirttikten sonra İbn Seyyidinnâs'ın da ona müracaat ettiğini -öyle ki- İbn Seyyidinnâs'ın '*Uyûnü'l-eser*'i neredeyse *ed-Dürer*'in bir nüshasına dönüştüğü tespitinde bulunmuştur.¹¹⁰²

Ebû Ömer en-Nemerî, İbn Abdilber künyesiyle meşhur olmasına rağmen İbn Seyyidinnâs '*Uyûnü'l-eser*'de bir iki yer dışında onu Ebû Ömer künyesiyle anmıştır.¹¹⁰³ Daha önce de belirttiğimiz üzere Ebû Ömer en-Nemerî, üç farklı eseriyle İbn Seyyidinnâs'a kaynaklık etmiştir. İbn Seyyidinnâs bu üç eserden de alıntı yaparken iki yer dışında (*el-İstiab*'ı zikretmiş)¹¹⁰⁴ kitap ismi zikretmeden (قال أبو عمر) ifadesiyle alıntı yapmış, kitabının sonuna eklemiş olduğu ve isnatlı kaynaklarını içeren listenin içerisinde de bu eserlerden sadece *ed-Dürer*'i zikretmiştir.¹¹⁰⁵ Dolayısıyla *ed-Dayf* buna bakarak bu yanlış tespitte bulunmuştur. Zira yaptığımız tespitlere göre İbn Seyyidinnâs toplam 89 yerde Ebû Ömer en-Nemerî'ye başvurmuştur. Bu yerlerden birinde aşağıda ele alacağımız onun *et-Temhîd* adlı eserine, geri kalan diğer yerlerde ise *el-İstiab* ve *ed-Dürer*'e eşit bir şekilde; kırk küsur yerde başvurmuştur. Netice itibarıyla '*Uyûnü'l-eser*'de (قال أبو عمر) ifadesiyle yapılan alıntılar sadece *ed-Dürer*'den değil, Ebû Ömer en-Nemerî'nin diğer eserlerinden yapılan alıntıları da ifade etmektedir. Dolayısıyla '*Uyûnü'l-eser*'in *ed-Dürer*'in bir nüshasına dönüştüğü tespiti yerinde bir tespit değildir.

İbn Seyyidinnâs, *ed-Dürer*'in ilk konusu olan Resûlullah'ın bi'seti konusundan başlayarak kısa ayrıntılar, yer ve şahıs isimleri gibi değişik konularda kısa alıntılar yaptığı gibi bazen de Resûlullah ve mü'minlere açıktan zülüm

¹¹⁰⁰ İbn Hayr el-İşbilî, s. 287.

¹¹⁰¹ İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 18.

¹¹⁰² İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 19.

¹¹⁰³ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 99, 115.

¹¹⁰⁴ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 2, s. 46, 71.

¹¹⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 2, s. 459.

yapanlar,¹¹⁰⁶ Resûlullah ile alay eden şahısların¹¹⁰⁷ isimleri gibi konularında uzun harfî alıntılar da yapmıştır.¹¹⁰⁸ Gazvelerin anlatıldığı bölümde olduğu gibi bazı konularda da ise çok az bu esere başvurmuştur.

et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânive'l-esânîd: İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ına şerh olarak yazdığı¹¹⁰⁹ bu eserde müellif, hadislerin senedinde geçen râvilerin biyografilerine yer vermiş ve onlardan çıkardığı fikhî hükümleri yazmıştır.¹¹¹⁰ Endülüs'te büyük kabul gören bu eser hakkında İbn Abdilber'in öğrencisi İbn Hazm (ö. 456/1064) şöyle demiştir: "Hadis fikhî konusunda benzeri dahi yazılamayan bu eserden, daha güzeli nasıl bulunsun?".¹¹¹¹ İbn Seyyidinnâs, kiblenin Beytül- Makdis'ten Ka'be yönüne çevrilmesi konusunun ayrıntılarında bu eserden istifade etmiştir.¹¹¹²

13) Kâdî İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî es-Sebtî (ö. 544/1149) meşhur *eş-Şifâ bita'rîfi hukûki'l-Mustafâ* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır. İsnatlı kaynakları arasında zikrettiği halde¹¹¹³ ve İslâm âleminde çok yaygın ve meşhur bir eser olmasına rağmen İbn Seyyidinnâs sınırlı bir şekilde bu kaynaktan istifade etmiştir. Ayın ikiye yarılması olayı, minber olarak kullanılan kütüğün ağıladığına dair rivâyet, Bedir gazvesi'nde kolu kopan sahâbenin koluna Hz. Peygamber'in tükürüğünü sürdükten sonra o kolun tekrar yerine yapıştığına dair rivâyet, Bedir hakkında kısa bir ayrıntı, Hz. Peygamber'in sıfatlarını anlatan Hint b. Hâle'nin hadisi içinde geçen garîb kelime ve müşkül cümlelerin açıklanmasında bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹¹¹⁴

¹¹⁰⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 202, karşı. İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 44-46.

¹¹⁰⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 206, karşı. İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 47.

¹¹⁰⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 174, 202-203, 206, 222-223, 236, 251-253, 256, 263, 269-270, 282, 284, 287-288, 290, 295, 315, 322-325, 356, 365, 432-434, 441; *Uyûn*, c. 2, s. 27, 31-32, 41, 44, 65, 69, 146, 188-189, 194, 196-197, 213, 227, 232, 238, 262, 393.

¹¹⁰⁹ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1908.

¹¹¹⁰ Câsim, "İbn Abdülber en-Nemerî", *DİA*, cilt, 19, s. 270.

¹¹¹¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 31, s. 138.

¹¹¹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 396.

¹¹¹³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 460.

¹¹¹⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 207, 376, 401, 416; *Uyûn*, c. 2, s. 247.

14) es-Süheylî,¹¹¹⁵ İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* şerhleri içerisinde en kapsamlısı sayılan meşhur *er-Ravzü'l-ünüf* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'a kaynaklık etmiştir.¹¹¹⁶

İbn Seyyidinnâs, bu eseri babasından rivâyet etmiş, ismini *er-Ravzü'l-ünüf ve'l-meşrâ'u'r-rivâ* şeklinde zikretmiştir.¹¹¹⁷ *er-Ravzü'l-ünüf* müellifinin de kitabı girişinde belirttiği üzere¹¹¹⁸ İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'de geçen garîb kelimeleri, kapalı ifadeleri ve belirsiz nesebleri açıklamış; muğlak cümlelerin irabını yapmış, dikkat çekilmesi gereken fikhî konulara işaret etmiş, eksik kalan haberleri tamamlamaya çalışmıştır. Müellifinin ifadelerinden anlaşıldığına göre bu eser, birçok kaynaktan istifade edilerek müellifin kendi ilmi birikimini de katması ve son derece derin araştırma ve incelemeler neticesinde kaleme alınmıştır.¹¹¹⁹

Hız. Peygamber'in doğumu konusundan başlayarak onun sünnetli bir şekilde doğması, ondan önce Muhammed ismi ile isimlendirilen kişiler, sütanneye verilmesi, Şakk-ı Sadr'ın iki defa meydana geldiğine dair görüşü, Ficâr Savaşına katılması, yüce Allah tarafından küçüklüğünde himaye edilmesi ve nübüvvet yaşı gibi nübüvvet öncesi hayatı ile ilgili konularda İbn Seyyidinnâs, Süheylî'den istifade etmiştir. Nübüvvet sonrası hayatı ile ilgili ise vahyin geliş şekilleri, Cebrâil'in Hız. Peygamber'e abdest almayı öğretmesi rivâyeti, Hız. Peygamber'in sütbabasının Müslüman olduğuna dair haber, İsrâ ve Mi'râc ile ilgili ayrıntılarda aynı şekilde Süheylî'den istifade edilmiştir. Fakat Süheylî isminin öne çıktığı asıl kısım, *'Uyûnü'l-eser*'de konuların sonuna konulan "Bu Haber/haberler ile İlgili Faydaların Zikri" başlığı altında yapılan açıklamalar kısmıdır. Metinde geçen garîb kelimelerin açıklanmasında, şiirlerin tahlilinde, deyimlerin açıklanmasında ve bazı âyetlerden

¹¹¹⁵ İbn Hallikân, c. 3, s. 143-144; Süheylî'nin hayatı ve eserleri için bkz. İbn Ferhun, Ebu'l-Vefa Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed, *ed-Dibacu'l-muzheb fi ma'rifetia'yani 'ulemai'l-mezheb*, 2 cilt, thk. Muhammed el-Ahmedi Ebu'n-Nur, Kahire 1972, c. 1, s. 48482; Zehebî, *Tezkire*, c. 4, s. 96-97; Şehâvî, *el-Îlân*, s. 158; Kâtip Çelebi, c. 1, s. 917-918; Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 107-108.

¹¹¹⁶ Fayda, "İbn Hişâm", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 72.

¹¹¹⁷ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 460.

¹¹¹⁸ Süheylî, c. 1, s. 33.

¹¹¹⁹ Süheylî, c. 1, s. 35.

çıkarılan fikhî hükümlerde yaklaşık kırk küsur yerde İbn Seyyidinnâs, Süheylî'den istifade etmiştir.¹¹²⁰

15) Ebû Muhammed Takiyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâîlî:¹¹²¹ *Uyûnü'l-eser*'de ismine atıf yapılarak istifade edilen âlimlerdendir. Siyer ve sahâbe ile ilgili birçok faydalı eseri bulunan el-Makdisî'nin bu alandaki en meşhur eseri *ed-Dürretü'l-müdi'e fi's-sîreti'n-nebeviyye*'dir.¹¹²² Muhtemelen İbn Seyyidinnâs bu eserden istifade etmiştir. Makdisî'den Hz. Peygamber'in amcalarından Haris'in İslâmi döneme yetişmediğini, çocuklarından ise dört tanesinin İslâm'ı kabul ettiğine dair haber aktarılmıştır.¹¹²³

16) Endülüslü siyer şârihi Mus'ab b. Muhammed b. Mes'ûd el-Huşenî el-Ceyyânî (ö. 604/1207): İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sinde geçen garîb kelimeleri açıklayan *İmlâu'l-muhtasar fi şerhi garîbi's-siyer* adlı eseriyle *Uyûnü'l-eser*'in kaynakları arasında yer almıştır. el-Huşenî'den garîb kelimelerin açıklanmasında istifade edilmiştir.¹¹²⁴ Bu müellif *'Uyûnü'l-eser*'de el-Huşenî ve el-Ceyyânî nisbeleri ile anılmıştır.

2.5.2.2. Hadis Kaynakları

Hz. Peygamber'i tüm yönleri ile tanımada Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci temel kaynak bizzat kendisinden rivâyet edilen haberlerdir. Hz. Peygamber'den gelen bu haberleri derleyen birçok kitap yazılmıştır. Cerh ve ta'dil âlimlerinin yaptıkları ayrıntılı inceleme ve tenkitler neticesinde, hadis kitaplarında bulunan haber ve rivâyetlerin, sahîh ve hasan olanları tespit edildiği gibi sika ve adil râviler de tespit edilmiştir. Bu durum mevsukiyet açısından hadis kitaplarına üstünlük sağladığı gibi, araştırmacılar için de tenkit yapmak ve sahîh haberleri tanımak için bir kolaylık

¹¹²⁰ İbn Seyyidinnâs'ın, bu eserden istifade ettiği konular için bkz. İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 86, 88, 94- 95, 96-97, 107, 109, 113, 153, 159, 175-177, 230-231, 249, 266, 282-284, 295, 370, 415, 455, *'Uyûn*, c. 2, s. 40-41, 55, 114-115, 123, 144, 174, 177, 214, 246-248, 288-290, 371, 403, 416.

¹¹²¹ Hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 21, s. 443-471; Kandemir, "Cemmâîlî", *DİA*, Ankara 1993, c. 7, s. 338-340.

¹¹²² Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 161.

¹¹²³ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 387.

¹¹²⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 320; *'Uyûn*, c. 2, s. 174, 288. 416.

sağlamıştır. Kendisi de hadis hâfızı olan İbn Seyyidinnâs, ‘Uyûnü’l-eser’i kaleme alırken istifade ettiği hadis kaynaklarını iki kısma ayırmak mümkündür: bunlardan bir kısmı herkes tarafından bilinen, meşhur olan ve günümüze ulaşmış hadis kitaplarıdır. Diğer kısmı ise fazla tanınmayan veya bir kısmı günümüze ulaşmayan, hadis alanı ile ilgili birçok faydaları ihtiva eden mu‘cem, müstedrek ve benzeri çalışmalardır.

1) İbn Seyyidinnâs’ın ‘Uyûnü’l-eser’de sadece bir yerde istifade ettiği kaynaklardan biri, titiz ve güvenilir bir muhaddis olan Abdurrahmân b. Mehdî b. Hassân el-Basrî’dir (ö. 198/813-814).¹¹²⁵ İbn Mehdî, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Ali b. Abdullah el-Medinî gibi münekkit âlimler tarafından medh edilmiştir. Yazmaktan çok ezbere önem verdiği ifade edilen İbn Mehdî’ye nisbet edilen bir eser bulunmamaktadır.¹¹²⁶ ‘Uyûnü’l-eser’de bir ismin okunuşu hakkındaki görüşüne yer verilmiştir.¹¹²⁷

2) Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hümâm es-San‘anî el-Himyerî’nin (ö. 211/826-827) *el-Musannef*’ından, Habeşistan’a hicret konusunda istifade edilmiştir.¹¹²⁸ Ayrıca Abdurrezzâk’ın *Tefsir*’inden de Mir‘âc konusunda istifade edilmiştir.¹¹²⁹

3) Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî’nin (ö. 249/863-64) günümüze bazı cüzlerinin ulaştığı ifade edilen *el-Müsnedü’l-kebîr*’inden¹¹³⁰ Hz. Peygamber’in Medine’ye gelmeden önce orada Cuma namazı kılındığına dair haber istifade edilmiştir.¹¹³¹

4) İbn Seyyidinnâs’ın hadis kaynaklarının başında gelen Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh* adlı meşhur eserinin yanı sıra tarih alanında da İbn Seyyidinnâs’ın kaynakları arasında yer almıştır. İbn Seyyidinnâs, tarih alanında el-Buhârî’nin *et-Târihu’l-evsat* adlı eserinin ismini

¹¹²⁵ Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 241.

¹¹²⁶ Hayatı ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Tezkire*, c. 1, s. 241-242; Mücteba Uğur, “Abdurrahmân b. Mehdî”, *DİA*, Ankara 1998, c. 1, s. 167-168.

¹¹²⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 416.

¹¹²⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 209.

¹¹²⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 250.

¹¹³⁰ Zehebî, *Tezkire*, c. 2, s. 89; Talat Koçyiğit, “Abd b. Humeyd”, *DİA*, Ankara 1998, c. 1, s. 58.

¹¹³¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 267.

serahatan zikrederek istifade etmiştir.¹¹³² İbn Seyyidinnâs, *el-Câmi‘u’s-sahîh*’in Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî’den gelen isnâdına sahiptir.¹¹³³

el-Câmi‘u’s-sahîh’ten şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber’in Tâif dönüşünde başına gelenleri Hz. Âişe’ye anlattığı rivâyet, İsrâ ve Mir‘âc hakkında hadis, Ümmeye b. Halef’in Bedir gazvesi’ne katılmak istemeyişinin sebebini ihtiva eden rivâyet, Bedir gazvesi’nde Meleklerin Müslümanlara yardım ettiğine dair hadis, Bedir’de esir edilen ve öldürülen müşrik sayısı ile ilgili hadis, Bedir’e katılanların fazileti hakkında hadis, Rec‘î Vakası hakkında hadis, Benî Nadîr gazvesi’nin tarihi ve hakkında biraz ayrıntı, Hendek gazvesi hakkında hadisler, Zûkared (Ğâbe) gazvesi ile ilgili hadis, İfk hâdisesi ile ilgili rivâyetin tamamı, Hudeybiye ile ilgili bazı rivâyetler, Hayber gazvesi ile ilgili hadis, bazı seriyeler ile ilgili rivâyetler, Mekke fethi ile ilgili rivâyet, Tebûk gazvesi’nde geride kalanlarla ilgili rivâyetin tamamı.¹¹³⁴

et-Târihu‘l-evsat’tan ise Sa‘d b. Mu‘az’ın İslâm’a girişi ilgili bir rivâyette istifade edilmiştir.¹¹³⁵

5) Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî meşhur *el-Câmi‘u’s-sahîh* adlı eseriyle İbn Seyyidinnâs’ın kaynakları arasında yer almıştır. İbn Seyyidinnâs bu eserin İbn Süfyân’den gelen isnâdına sahiptir.¹¹³⁶

Müslim’in *el-Câmi‘u’s-sahîh*’inden istifade edilen konular şunlardır: Yüce Allah’ın insanlar içerisinde Hz. Peygamber’i Risâlet için seçtiğine dair hadis, Nübüvvetten önce Mekke’de taşların Hz. Peygamber’e selam verdiğiğine dair hadis, Mi‘râc konusunda Hz. Peygamber’in yüce Allah’ı görmediğine dair hadis, Bedir gazvesi’nde tarafların asker sayısı ve Meleklerin Müslümanlara yardım ettiğine dair hadis, bazı seriyeler hakkında hadisler, Benî Mustalık (Müreysi’) gazvesi ile ilgili hadis, Hudeybiye’de az bir su ile bütün sahâbenin abdest aldığına dair hadis, Rıdvân biatı’nda biatte bulunan ilk kişi ile ilgili hadis, Mekke fethi ile ilgili ayrıntı, Huneyn gazvesi’nde Hz. Peygamber’in dua eşliğinde ufak taşları düşmanın üzerine fırlatması

¹¹³² İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 270.

¹¹³³ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 2, s. 455.

¹¹³⁴ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 109, 233, 243, 313, 381, 396, 427, 432, 435; *‘Uyûn*, c. 2, s. 62, 73, 77, 98-99, 130, 139, 175-176, 195, 201, 218, 230, 301.

¹¹³⁵ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 270.

¹¹³⁶ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 2, s. 455.

sonucunda düşmanın hezimete uğradığına dair hadis, Hz. Ali'nin Ebû Cehil'in kızı ile evlenmek istemesi ve Hz. Peygamber'in buna karşı çıktığına dair hadis.¹¹³⁷

6) İbn Seyyidinnâs'ın isnatlı kaynakları arasında zikrettiği halde sınırlı bir şekilde istifa ettiği kaynaklardan biri de İbn Mâce olarak bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî'dir (ö. 273/886).¹¹³⁸ Risâletten önce Kureyş'in kâhine bir kadına gidip kendi içlerinden kimin ayak izlerinin Hz. İbrahim'in ayak izlerine daha çok benzediğini sormaları üzerine, kadının Hz. Muhammed'in ayak izlerinin daha çok benzediğini söylediğine dair rivâyet, Hz. Peygamber'in Medine'ye giriş yaptığı günde her tarafı bir aydınlık kapladığını, vefat ettiği günde ise Medine'nin üzerine bir karanlığın çöktüğü rivâyeti, Uhut şehitleri üzerine on kişilik gruplar halinde ceneze namazı kılındığına dair hadis, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inden yapılan iktibaslardır.¹¹³⁹ Bir yerde de diğer kaynaklardan aktardığı rivâyetten sonra, İbn Seyyidinnâs İbn Mâce'e ait senedi de zikrederek onun da bu rivâyeti aynı manada rivâyet ettiğine işaret etmiştir.¹¹⁴⁰

7) Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen* ve *en-Nâsîh ve'l-mensûh* adlı eserleriyle İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.

es-Sünen'den istifa edilen konular şunlardır: Cinlerin İslâm'a girdiğine dair bir rivâyet, Medine'de Cuma namazını ilk kıldıran kişinin Es'ad b. Zürâre olduğuna dair rivâyet, Abdullah b. Zeyd'in ezana dair gördüğü rüya hakkında hadis, Bedir'den sonra Hz. Peygamber'in kızı Zeynep'in Medine'ye getirildiğine dair hadis, ganimet taksim edilmeden önce Hz. Peygamber'in kendisi için ayırdığı safiy denilen pay ve Hz. Peygamber'in eşlerinden Safiyye'nin safilerden olduğuna dair hadis, Hayber'in nasıl fethi edildiğine dair hadisler, Mekke fethinden sonra Hz. Peygamber'in Mekke halkına yaptığı muameleye dair hadis, Hz. Peygamber'in kâtipleri ile ilgili hadis, Hz. Peygamber'in kullandığı kaplar hakkında hadis, Hz. Peygamber'in peygamberlikten

¹¹³⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 75, 168, 250, 395; *Uyûn*, c. 2, s. 118, 135, 154, 171, 175, 233, 258-259, 380-381, 435.

¹¹³⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 456.

¹¹³⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 159, 312, *Uyûn*, c. 2, s. 31.

¹¹⁴⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 177.

önce alış veriş yaptığı kişiye verdiği söz üzere o kişi orada üç gün beklediğine dair hadis.¹¹⁴¹

en-Nâsîh ve'l-mensûh adlı eserden ise kiblenin değişimi konusunda iki rivâyet istifade edilmiştir.¹¹⁴²

8) Muhammed b. İsâ b. Sevre el-Hakîm et-Tirmizî (ö. 280/893): et-Tirmizî *es-Sünen* ve *es-Şemâil* adlı eserleriyle İbn Seyyidinnâs'a kaynaklık etmiştir. İbn Seyyidinnâs, bu eserlerden *es-Sünen*'in Ahmed b. Muhammed el-Mahbûbî'den gelen isnâdına sahiptir.¹¹⁴³

es-Sünen'den şu konulardan istifade edilmiştir: Hz. Peygamber'in isimlerine dair hadis, amcası Ebû Talip ile Şam'a yaptığı sefer ilgili rivâyet, Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'i tehdit etmesi ve bu konuda nazil olan âyetlerin içinde geçtiği hadis, Ayın iki yarılması olayının iki defe gerçekleştiğine dair hadis, Mi'râc sırasında

Hz. Peygamber'in Beyti'l-Makdis'te Burak adlı binitini bağladığı kaya hakkında ve Hz. Peygamber'in yüce Allah'ı iki defe gördüğüne dair rivâyet.¹¹⁴⁴

es-Şemâil'den ise Hz. Peygamber'in kullandığı yatak ile ilgili bir hadis aktarılmıştır.¹¹⁴⁵

9) Kâsım b. Sâbit b. Hazm el-Avfî es-Serakustî (ö. 302/914): hadis ve lügat âlimi, künyesi Ebû Muhammed'dir. el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî'nin *Kitâbü'l-'ayn* adlı meşhur lügat kitabını Endülüs'e getiren ilk kişi olduğu ifade edilmiştir. Kaynaklarda Kâsım b. Sâbit'e nispet edilen tek eser olan *ed-Delâil 'ala me'anî'l-hadis bi's-şâhid ve'l-misl* adlı eserle İbn Seyyidinnâs kaynaklık etmiştir.¹¹⁴⁶ İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser*'de bu eserin ismini sadece *ed-Delâil* olarak zikretmiştir.¹¹⁴⁷ Hz. Peygamber'in (Hac mevsiminde) Arap kabilelerini İslâm'a davet

¹¹⁴¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 236-237, 266, 327-328, 415, 445; *'Uyûn*, c. 2, s. 187-188, 190, 193, 236, 413, 418, 440.

¹¹⁴² İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 371.

¹¹⁴³ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 456.

¹¹⁴⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 88,107, 198, 207-208, 248, 250.

¹¹⁴⁵ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 418.

¹¹⁴⁶ İbnü'l-İmad, c. 5, s. 174.

¹¹⁴⁷ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 409.

ettiğine dair rivâyet ve Bedir hakkında kısa bir detayı bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹¹⁴⁸

10) Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şü‘ayb b. Alî el-Horasânî en-Nesâî: en-Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sını isnatlı kaynakları arasında zikrettiği halde İbn Seyyidinnâs, bu kaynaktan az istifade etmiştir.¹¹⁴⁹ Müsle ile ilgili hadis, Hz. Âişe’nin evlilik yaşına dair hadis ve Hz. Peygamber’in kullandığı kaplar hakkında bir rivâyet bu kaynaktan istifade edilen konulardır.¹¹⁵⁰

11) Ebû Ya‘lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsîlî (ö. 307/919): el-Mevsîlî *el-Müsned*’i ile İbn Seyyidinnâs’ın kaynakları arasında yer almıştır. İbn Seyyidinnâs bu esrin Muhammed b. İbrahim b. el-Mukrî’den gelen senedine sahiptir.¹¹⁵¹ Cahiliye döneminde şair olan ve kehanetle uğraşan Sevâd b. Kârib’in Müslüman olduktan sonra İslâm’a giriş serüvenini anlattığı rivâyet, İsrâ hadisesine ve müşriklerin buna verdiği tepkilere dair hadis, bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹¹⁵²

12) Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî (ö. 327 /938):¹¹⁵³ İbn Ebî Hâtim *el-Cerh ve’t-ta’dil* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs’ın kaynakları arasında yer almıştır. Bazı isimlerin tespiti ve bazı şahıslar hakkında yapılan değerlendirmelerde diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak İbn Ebî Hâtim’den istifade edilmiştir.¹¹⁵⁴

13) İbn Seyyidinnâs’ın sadece bir konuda istifade ettiği kaynaklardan biri de, Buhari’nin *Sahîh*’ini eserin râvilerinden olan Muhammed b. Yûsuf el-Firebrî’den dinleyen ve bu eseri Mısır’a ilk defa getiren Ebû Alî Saîd b. Osmân b. Saîd b. es-Seken el-Bağdâdî’dir (ö. 353/964).¹¹⁵⁵ Hz. Peygamber’in doğduğu gecede etrafın aydınlanması ve yıldızların yere düşercesine yeryüzüne yaklaşmaları rivâyeti, eser ismi tasrih edilmeden bu kaynaktan alınmıştır.¹¹⁵⁶ Kâtip Çelebi İbnü’s-Seken’in iki

¹¹⁴⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 258, 409.

¹¹⁴⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 456.

¹¹⁵⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 133, 394, 418.

¹¹⁵¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 458.

¹¹⁵² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 150-153, 241-242.

¹¹⁵³ Hayatı ve eserleri için bkz. Raşit Küçük, “İbn Ebû Hâtim”, *DİA*, Ankara 1999, c. 19, s. 432-434.

¹¹⁵⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 61, *Uyûn*, c. 2, s. 13, 35.

¹¹⁵⁵ Hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 16, s. 117; Salahattin Polat, “İbn’s-Seken” *DİA*, Ankara 2000, c. 21, s. 202-203.

¹¹⁵⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 81.

ayrı hadis kitabından söz etmiştir. Bunlardan biri *es-Sahîhü'l-müntekâ*¹¹⁵⁷ ki Zehebî de İbnü's-Seken'in eseri için aynı ismi zikretmiştir.¹¹⁵⁸ Diğeri ise *es-Sünenü's-sihâhu'l-me'sûre*'dir.¹¹⁵⁹ İbn Hayr el- İşbilî, İbnü's-Seken'in eserini merviyatları arasında zikrederken, İbnü's-Seken'in Buhârî ve Müslüm'ün, kitaplarından, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin sünenlerinden derlediği sünen konusundaki tasnifatı diyerek belli bir isim zikretmemiştir.¹¹⁶⁰ Kettânî'nin beyanından ise bu isimler aynı eser için kullanılmış farklı isimler olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶¹ İbnü's-Seken'in bu eseri âlimler tarafından övülmüş, bazılarına göre ise sahîhlik açısından Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'inden sonra en sahîh hadis kitabı olarak görülmüştür.¹¹⁶²

14) Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. İbrahim el-Bezzâz eş-Şâfiî el-Bağdâdî:¹¹⁶³ Dârekutnî, devrinin muhaddisleri arasında ondan daha sika bir kimse bulunmadığını ifade etmiş,¹¹⁶⁴ Hatîb el-Bağdâdî, sika olduğunu birçok kimsenin ondan hadis yazdığını belirtmiştir.¹¹⁶⁵ İbn Seyyidinnâs Ebû Bekir eş-Şâfiî'den aktaracağı rivâyetleri, *el-Ğaylâniyyât* isimi ile meşhur olan *el-Fevâ'id*¹¹⁶⁶ adlı eserden olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶⁷ On bir Cüz'den oluşan *el-Ğaylâniyyât*, Ebû Tâlib Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Ğaylân'ın (ö. 440/965) mezkûr Ebû Bekir eş-Şâfiî'den dinledikleri ve âli senedlerle rivâyet edilen hadisleri ihtiva eden güzel bir eserdir.¹¹⁶⁸

el-Ğaylâniyyât'tan şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber'in doğumundan önce ehli Kitabın onun nübüvveti hakkında verdikleri bilgilere dair hadis, "Yahudi ve Nasrânilerden kim beni (peygamberliğimi) duyup ta Müslüman olmasa ateşe girecektir" mealindeki hadis, Hz. Peygamber'in Hırâ'dan inerken, yer ile gök arasında Cebrâil'i ilk görmesi ile ilgili hadis, Hz. Hatice ile Ali'nin İslâm'a giren ilk kişiler olduğuna dair hadis, Hz. Peygamber'in İslâm'a daveti sırasında Ebû

¹¹⁵⁷ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1075.

¹¹⁵⁸ Zehebî, *Tezkire*, c. 3, s. 100.

¹¹⁵⁹ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1006.

¹¹⁶⁰ İbn Hayr el- İşbilî, s. 104.

¹¹⁶¹ Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 25.

¹¹⁶² Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 18, s. 202.

¹¹⁶³ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, s. 456.

¹¹⁶⁴ Zehebî, *Tezkire*, c. 3, s. 65.

¹¹⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 5, s. 456.

¹¹⁶⁶ Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. İbrahim el-Bezzâz eş-Şâfiî el-Bağdâdî, *Kitâbu'l-fevâ'id eş-şahir bi'l-Ğaylâniyyât*, 2 cilt, thk. Hilmi Kamil Es'ad Abdulhadi, Riyad, Dâr İbn el-Cevzî, 1417/1997.

¹¹⁶⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 459.

¹¹⁶⁸ Bkz. Kettânî, *er-Risâletü'l-mustatrafe*, s. 92-93.

Lehb'in ona engel olduğuna dair hadis, amcası Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'e verdiği destek ve yaptığı yardımlardan dolayı ahirette bir fayda görüp görmeyeceğine dair hadis, Ümmü Ma'bed hadisi, Hz. Peygamber'in Medine'de karşılaşması ve orada bulunan bazı kişilerin ondan duydukları ilk tavsiyeler ile ilgili hadis, Hz. Hamza'nın şehit edilmesi ve cesedi ile oynandığına dair hadis, Uhud şehitleri ile ilgili hadisler, Benî Kureyzâ gazvesi ile ilgili hadis, Hapt seriyyesi ile ilgili hadis, Hz. Peygamber'in çocuklara selam verdiğiğine dair hadis.¹¹⁶⁹

15) Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî: İbn Seyyidinnâs ed-Dârekutnî'ye ait *el-Mü'te'lif ve'l-muhtelif* adlı eserin ismini sarahaten zikretmiş,¹¹⁷⁰ ancak yaptığı iktibasların muhtevassından, onu başka eserlerinden de istifade ettiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, kendisi hicret etmeden önce Medine'de bulunan Müslümanların Cuma namazı kılmalarına izin verdiğiğine dair rivâyet, bazı hadislerin senedleri üzerine yapılan değerlendirmeler, bazı isimlerin okunuşu, anlamı ve nesebler ile ilgili açıklamalar bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹¹⁷¹

16) Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî (ö. 360/971): et-Taberânî'ye *Mu'cem* adıyla nispet edilen üç eser bulunmaktadır¹¹⁷²: *el-Mu'cemü's-sağîr el-Evsat*, *el-Kebîr*. İbn Seyyidinnâs '*Uyûnü'l-eser*'in sonunda Taberânî'ye ulaşan bir sened zikretmiştir.¹¹⁷³ Bu eserlerden *el-Mu'cemü's-sağîr* ve *el-Me'âcimü'l-kebîr*, adlı eserlerin isimleri '*Uyûnü'l-eser*'de sarahaten zikredilmiştir.¹¹⁷⁴

Taberânî'den şu konularda istifade edilmiştir: Abdullah b. Mes'ûd'un İslâm'a giriş sebebi, Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmek için Kureyşlilerin ona yaptığı teklifler, namaz ibadetinin başlama şekline dair hadis, Ezan hakkında hadis, Bedir gazvesi ile ilgili hadis, Hayber gazvesi hakkında hadis, Huneyn gazvesi ile ilgili şiiirin senedi üzerine yapılan değerlendirme, bazı hadisler ile ilgili değerlendirmeler.¹¹⁷⁵

¹¹⁶⁹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 132-133, 166, 168, 180, 190, 230, 304-307, 312; '*Uyûn*, c. 2, s. 30, 33, 103, 216, 441.

¹¹⁷⁰ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 2, s. 411.

¹¹⁷¹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 267, 279, '*Uyûn*, c. 2, s. 33, 40, 130, 231, 352, 390, 411.

¹¹⁷² Mehmet Görmez, "Taberânî", *DİA*, Ankara 2010, c. 39, s. 310-312.

¹¹⁷³ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 2, s. 458.

¹¹⁷⁴ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 186, '*Uyûn*, c. 2, 381.

¹¹⁷⁵ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*, c. 1, s. 186, 197, 252, 256, 329, 405, '*Uyûn*, c. 2, s. 184, 264, 381.

17) Ebû Bekir Ahmed b. İbrâhîm b. İsmâîl b. el-Abbâs el-İsmâîlî eş-Şâfiî el-Cürcânî (ö. 371/982):¹¹⁷⁶ hadis ve fıkıh'ta imam olan İsmâîlî, günümüze ulaşp ulaşmadığı bilinmeyen¹¹⁷⁷ *es-Sâhîh* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın bu alandaki kaynakları arasında yer almıştır. İbn Seyyidinnâs, Hz. Alî'nin Ebû Cehil'in kızı ile evlenmek istemesi ve Hz. Peygamber'in buna karşı çıktığına dair hadisi Müslim'den aktardıktan sonra, bu rivâyetin hatalı olduğunu belirtmiş, doğru olan rivâyeti İsmâîlî'den aktarmıştır.¹¹⁷⁸

18) Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Gassânî es-saydâvî (ö. 402/1012): sınırlı bir şekilde istifade edilen kaynaklardan biridir. İbn Seyyidinnâs İbn Cümei'in *el-Mu'cem* adlı eserinin senedini zikretmiş ve ondan istifade ettiğini belirtmiştir.¹¹⁷⁹

Bu kaynaktan istifade edilen konular şunlardır: Hz. Peygamber'in sünnetli bir şekilde doğduğuna dair hadis, Hz. Muhammed'e kırk yaşında peygamberlik verildiğine dair hadis, Mi'râc biniti Burak ile ilgili hadis, "Ey Mekke! sen Allah katında yeryüzünün en hayırlı ve en sevimli yerisin; eğer çıkmak zorunda bırakılmasaydım, senden ayrılmazdım!" mealindeki hadis, Mekke fethinde genel affın dışında tutulan kişiler ile ilgili hadis.¹¹⁸⁰

19) Ebû Abdilâh Muhammed b. Ebî Nasr Fütûh b. Abdilâh el-Humeydî (ö. 488/1095):¹¹⁸¹ Endülüslü hadis, tarih ve fıkıh âlimi el-Humeydî *el-Cem' beyne's-sahîhayn* adlı eseriyle İbn Seyyidinnâs'ın Mekke'nin fethi konusunda; sadece bir yerde, istifade ettiği kaynaklardandır.¹¹⁸²

20) Ebü'l-Abbâs Ziyâüddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî (ö. 656/1258): el-Kurtubî *el-Müfhim limâ eşkele min telhisi kitâbi Müslim* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın bu alandaki kaynakları arasında yer almıştır. İbnü'l-Müzeyyen

¹¹⁷⁶ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 16, s. 292.

¹¹⁷⁷ Emin Aşıkutlu, "İsmâîlî", *DİA*, Ankara 2001, c. 23, s. 127.

¹¹⁷⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 381.

¹¹⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 459.

¹¹⁸⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 86, 164, 243-244, 296, *Uyûn*, c. 2, s. 237.

¹¹⁸¹ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Tezkire*, c. 4, s. 13-14; İbn Hallikân, c. 4, s. 282-284; Ahmed Yücel, "Humeydî, Muhammed b. Fütûh", *DİA*, Ankara 1999, c. 18, s. 358.

¹¹⁸² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 230.

diye anılan bu müellif¹¹⁸³ ‘*Uyûnü’l-eser*’de el-Kurtubî nisbesi ile anılmış ve kendisinden kıblenin değiştirilmesine dair bir rivâyet istifade edilmiştir.¹¹⁸⁴

Ayrıca İbn Seyyidinnâs, eser sahibi olmayan fakat hadis sahasında imam olan ya da eser sahibi olup, eserini belirtmeden istifade ettiği muhaddisler de vardır. Mesrûk (ö. 63/683[?]),¹¹⁸⁵ Nâfi‘ b. Hürmüz (ö. 117/735),¹¹⁸⁶ Abdümelik b. Ümeyr (ö.136/754),¹¹⁸⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sincer (ö. 258/871),¹¹⁸⁸ ve Ahmed b. Sâlih (ö. 248/861)¹¹⁸⁹ onlardan bazılarıdır.

2.5.2.3. Tefsir Kaynakları

Dinî ilimlerin ilk ve temel kaynağı olan Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin açıklanması ve anlaşılması ile ilgilenen tefsir alanında erken dönemlerden itibaren eserler te’lif edilmiştir. Telif edilen bu eserlerde âyetler yorumlanırken ve nüzul sebepleri açıklanırken siyer-meğâzî ile ilgili birçok rivâyete yer verilmiştir.

İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûnü’l-eser*’de ağırlıklı olarak erken dönemde ismi tefsir alanındaki rivâyetlerle öne çıkmış İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) veya kendilerine tefsir kitapları isnâd edilmiş es-Süddî (ö. 127 /745) gibi âlimlere başvurmuştur.

1) İbn Abbas (ö. 68/687-88): İbn Seyyidinnâs, tefsir ve hadiste otorite kabule edilen ve İbn Abbas olarak meşhur olan, Abdullah b. Abbas’tan gerek tefsir gerek hadis ve siyer alanında sadece ismine atıf yaparak veya başka kaynaklar vasıtasıyla birçok rivâyet nakletmiştir.¹¹⁹⁰

¹¹⁸³ Zirikli, c. 5, s. 136; Nuri Topaloğlu, “Kurtubî Ahmed b. Ömer”, *DİA*, Ankara 2002, c. 26, s. 454-455.

¹¹⁸⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*’, c. 1, s. 365.

¹¹⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*’, c. 2, s. 394.

¹¹⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*’, c. 2, s. 349.

¹¹⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*’, c. 1, s. 82.

¹¹⁸⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*’, c. 1, s. 220.

¹¹⁸⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*’, c. 2, s. 405, 411.

¹¹⁹⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*’, c. 1, s. 79, 173, 197-201, 221, 229, 352, 367, 395, 444, ‘*Uyûn*’, c. 2, s. 107, 169-170,

2) Süddî (ö. 127 /745), sahâbe neslinden Abdullah b. Ömer, Hz. Hasan, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Sa'd b. Ebî Vakkâs, Enes b. Malik'i gördüğünden tâbîilerden sayılmıştır.¹¹⁹¹

İbn Seyyidinnâs, kıblenin değiştirilmesi konusunda, el-Bakara sûresi'nin 142. âyetinin tefsirinde, Kur'ân-ı Kerîm'den nesh olan ilk şey kıblenin değiştirilmesi olayı olduğuna dair uzun bir rivâyeti aktardıktan sonra bunu es-Süddî'nin *en-Nâsîh ve'l-mensûh* adlı eserinden aktardığını belirtmiştir. Aynı lakapla anılan Muhammed b. Mervân ile karıştırılmaması için de istifade ettiği es-Süddî'yi şöyle tanıtmıştır:

Bu Süddî, es-Süddî el-Kebir olarak bilinen İsmâil b. Abdîrrahman'dır. Enes (b. Mâlik) ve Abdîhayr'den (el-Hemedânî) hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden Süfyân es-Sevrî, Şu 'be (b. Haccâc) ve Zâide (b. Kudâme) rivâyet etmişlerdir. Medine'de es-Süd adındaki mekânda oturduğundan dolayı oraya nisbet edilmiştir. Müslim onunla ihticac etmiştir. Âlimlerden bazıları onu sika kabul ederken, diğer bazıları onu eleştirmiştir. es-Süddî es-Sağîr ise Muhammed b. Mervân'dır. Âlimler nezdinde zayıf biridir.(c. 1, s. 369).¹¹⁹²

3) Yahyâ b. Sellâm'in (ö. 200/815) *Tefsîr*'in'den Mi'râc konusunda istifade edilmiştir.¹¹⁹³

4) Süneyd lakbı bilinen müfessir Hüseyîn b. Dâvud el-Mıssısî (ö. 226/840):¹¹⁹⁴ *Tefsîr* dışında bir kitap isnâd edilmeyen Süneyd'den sahâbiler arasında yapılan muâhât'a dair bir rivâyet ve kıblenin değiştirilmesine dair bir rivâyet istifade edilmiştir.¹¹⁹⁵

5) İbn Seyyidinnâs, Ebu'r-Rebî b. Sâlim vasıtasıyla, Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *Tefsîr*'in'den Hz. Peygamber'in doğumuna dair bir rivâyet aktarmıştır.¹¹⁹⁶

6) Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan el-Makkârî en-Nakkâş'ın (ö. 351/962) *Tefsîr*'in'den: Hz. Peygamber'in Mi'râc'da yüce Allah'ı görüp görmediğine dair bir rivâyet aktarılmıştır.¹¹⁹⁷

¹¹⁹¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 8, s. 37; ayrıca bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Süddî", *DİA*, Ankara 2010, c. 38, s. 17-18.

¹¹⁹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 369.

¹¹⁹³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 251.

¹¹⁹⁴ Zehebî, *Tezkire*, c. 2, s. 36; İbn Hacer, *Tehzîb*, c. 2, s. 120.

¹¹⁹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s.323, 369.

¹¹⁹⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 82.

¹¹⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 250.

7) Ebü'l-Leys İmamü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) *Tefsîr*'in'den (*Tefsiru Ebü'l-Leys es-Semerkindî*):¹¹⁹⁸ ayın ikiye bölünmesini konu edinen el-Kamer sûresi'nin 2. âyetinin tefsirinde istifade edilmiştir.¹¹⁹⁹

8) Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Begavî (ö. 516/1122): hadis, tefsir ve fıkıh alanında eserleri bulunan el-Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl* adındaki tefsiri en meşhur eseridir. '*Uyûnü'l-eser*'de nisbesi ile anılan el-Begavî'den bir ismin nesebi, el-Mâide sûresi'nin 33. âyetinin nüzul sebebi ve teyemmümün meşru kılındığına dair rivâyet istifade edilmiştir.¹²⁰⁰

Ayrıca İbn Seyyidinnâs'ın sadece isimlerine atıf yaparak rivâyetlerinden istifade ettiği müfessirler de vardır. İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714),¹²⁰¹ Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732),¹²⁰² Katâde (ö. 117/735)¹²⁰³ ve Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767).¹²⁰⁴

2.5.2.4. Tarih, Ensâb, Tabakât ve Coğrafya Kaynakları

1) Ensâb bilgisi alanında vazgeçilmez olan bütün ensâb, tarih ve tabakât yazarlarının başvurduğu Hişâm b. Muhammed el-Kelbî,¹²⁰⁵ *Cemheretü'n-neseb* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.¹²⁰⁶ Ağırlıklı olarak diğer siyer ve neseb âlimlerinin rivâyetleri ile karşılaştırmalı olarak Akabe biatları'na ve Bedir gazvesi'ne katılanlar, Uhud gazvesi ve Bi'rîmaûna vakası'nda şehit olanların isim ve nesepleri konusunda bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹²⁰⁷

¹¹⁹⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 16, s. 222-223; Kureşî, c. 3, s. 544-545; İshak Yazıcı, "es-Semerkindî Ebü'l-Leys", *DİA*, Ankara 2009, c. 36, s. 473-475.

¹¹⁹⁹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s.207.

¹²⁰⁰ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 2, s. 130, 133, 148.

¹²⁰¹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 173.

¹²⁰² İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 2, s. 394.

¹²⁰³ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 178, '*Uyûn*', c. 2, s. 368, 406.

¹²⁰⁴ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 178.

¹²⁰⁵ Hayatı ve eserleri için bkz. Süleyman Tülücü, "Kelbî Hişâm b. Muhammed", *DİA*, Ankara 2002, c. 25, s. 204-205.

¹²⁰⁶ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 295.

¹²⁰⁷ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 184, 186, 281, 295, 386, 420, 422-25, 427, 429, 431, '*Uyûn*', c. 2, s. 43-48, 71, 115, 132, 157, 174.

2) Birçok alanda eser telîf etmiş çok yönlü bir âlim olan Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838)¹²⁰⁸ *Kitabu'l-emvâl* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'in kaynakları arasında da yer alan¹²⁰⁹ *Kitabu'l-emval*, mali hukuk üzerine yazılmış olmakla birlikte İslâm tarihi içinde önemli bir kaynaktır. Bazı kelime ve kavramların açıklaması, Benî Kureyze gazvesi hakkında detay ve Hz. Peygamber'in hizmetçilerinden bazılarının ismi ilgili Ebû Ubeyd'den istifade edilmiştir.¹²¹⁰

3) İslâm'ın ilk devirlerindeki velûd ve çok yönlü müelliflerden Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Abdillâh el-Medâinî el-Basrî el-Kureşî (ö. 228/843):¹²¹¹

İbn Seyyidinnâs'ın eser ismi belirtmeden istifade ettiği kaynaklardandır. Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Haram'ın genişletilmesi ile ilgili haber, Sa'd b. Ubeyde'nin Bedir gazvesi'ne katıldığına dair görüş ve Hz. Fâtıma'nın doğumuna dair rivâyet, el-Medâinî'ye istifade edilen konulardır.¹²¹²

4) Ebû Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Harîzmî (ö. 232/847'den sonra):¹²¹³ el-Harîzmî İslâm dünyasında cebir ilminin kurucusu olarak kabul edilmiş ve bu alanda son derece mühim eserler meydana getirmiştir. *'Uyûnü'l-eser'*de Ebû Bekir künyesi ile anılan¹²¹⁴ Harîzmî, kaynaklarda Ebû Ca'fer ve Ebû Abdillâh gibi farklı künyeler ile de anılmıştır. Matematik, astronomi, coğrafya ve tarih sahasında eserler veren Harîzmî daha ziyade matematik alanında şöhret bulmuştur. Sadece Hz. Peygamber'in veladeti ve vefat günü üzerine yapılan tartışmalarda Harîzmî'nin bu konulardaki görüşlerine eser ismi zikretmeden başvuran İbn Seyyidinnâs, başvurduğu konular¹²¹⁵ Harîzmî'nin bir astronom olması hasebiyle dikkate değerdir. İbn Seyyidinnâs'ın Harîzmî'den yaptığı iktibaslar onun astrolojik kurallar ile tarih arasında belirli bir

¹²⁰⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Zülfikar Tüccar, "Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm", *DİA*, Ankara 1994, c. 10, s. 244-246.

¹²⁰⁹ Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 113.

¹²¹⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 95, 320, *Uyûn*, c. 2, s. 111, 117, 408.

¹²¹¹ Hayatı ve eserleri için bkz. Cengiz Kallek, "Medâinî", *DİA*, Ankara 2007, c. 28, s. 291-292.

¹²¹² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 317, 386, *Uyûn*, c. 2, s. 380.

¹²¹³ Hayatı ve eserleri için bkz. Alî b. Yûsuf b. İbrahim el-Kıftî, *İhbârü'l-'ulemâ bi-ahbârî'l-hükemâ*, tas. Muhammed Emîn el-Hâncî, Mısır, Matbâ'atü's-Seade, 1326/1908, s. 187-188; Fehmi Efendi, s. 288; İhsan Fazlıoğlu, "Harîzmî Muhammed b. Mûsâ", *DİA*, Ankara 2007, c. 16, s. 224-227.

¹²¹⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 81.

¹²¹⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 81, *Uyûn*, c. 2, s. 449.

ilişki kurmaya gayret ederek kaleme aldığı ifade edilen ve günümüze ulaşmayan *Kitâbü't-Târih*'ten¹²¹⁶ yaptığı düşünülmektedir.

5) Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî:¹²¹⁷ İbn Seyyidinnâs bu kaynaktan sınırlı bir şekilde istifade etmiştir. Habeşistan'a hicret edenlerin isimlerine dair ve Hz. Peygamber'in azat ettiği bazı kişilerin isimleri hakkında ez-Zübeyrî'den istifade edilmiştir.¹²¹⁸

6) Abdullah b. Muhammed b. Umâra el-Ensârî (236/851'den sonra): İbnü'l-Kaddâh olarak tanınmıştır. Kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Aslen Medineli olan İbnü'l-Kaddâh, Bağdât'ta yaşamıştır. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi'z-Z'ib, Süleyman b. Bilâl, Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd ve başka zatlardan hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ömer b. Şebbe, Vâkıdî'nin kâtibi İbn Sa'd ve Fazl b. Sehl el-Arec ve başka kişiler hadis rivâyet etmişlerdir. Neseb âlimi olan İbnü'l-Kaddâh, *Kitâbu'n-nesebi'l-Ensâr* adında bir eser yazmış, Eser Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî tarafından kendisinden rivâyet edilmiştir.¹²¹⁹ 236/851'den önce hayatta olduğu söylenmekle birlikte veladet ve vefat tarihi hakkında kesin bir bilgiye rastlanılmamıştır.¹²²⁰ İbn Sa'd,¹²²¹ İbn Asâkir,¹²²² müellifimiz İbn Seyyidinnâs ve daha başka birçok ünlü tarihçi de İbnü'l-Kaddâh'ın *Kitâbu'n-nesebi'l-Ensâr*'ını kaynak olarak kullanmışlardır. İbnü'l-Kaddâh künyesi ile meşhur olan bu müellif için İbn Seyyidinnâs '*Uyûnü'l-eser*'de aynı künyeyi kullanmakla birlikte bazen de hiçbir kaynaktan rastlanamayan "İbn 'Umâra"¹²²³ künyesini de kullanmış ve bu da bu kaynağa ulaşmada ciddi zorluğa neden olmuştur. Bedir gazvesi'ne katılanlar, Uhud gazvesi ve Bi'rîmaûna vakası'nda şehit olanların isim ve nesepleri konusunda diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹²²⁴

¹²¹⁶ Fazlıoğlu, "Harîzmî Muhammed b. Mûsâ", *DİA*, c. 16, s. 227.

¹²¹⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. İrfan Yücel, "Zübeyrî", *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 526-527.

¹²¹⁸ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 211, '*Uyûn*', c. 2, s. 145, 385, 410.

¹²¹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 10, s. 62; Sehâvî, *et-Tuhfetü'l-latîfe* c. 2, s. 401-402.

¹²²⁰ Bekr Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-nessâbîn*, Riyad, Dâr er-Reşîd, 1407/1986, s. 59.

¹²²¹ İbn Sa'd, c. 3, s. 442.

¹²²² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. 10, s. 289,

¹²²³ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 424.

¹²²⁴ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 423-424, 427-429, '*Uyûn*', c. 2, s. 44-45, 70-71.

7) İbn Seyyidinnâs'ın ismine atıfta bulunarak istifade ettiği kaynaklardan biri de Ebû Amr Halife b. Hayyât eş-Şeybânî el-Basrî'dir (ö. 240/854-55).¹²²⁵ Muhacirlerden Bedir'e katılanların, Hazreclilerden Uhud'ta şehit düşenlerin ve Hz. Peygamber'e hizmet eden bazı kişilerin isim ve nesebi ile ilgili bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹²²⁶

8) İbn Seyyidinnâs'ın çok sınırlı bir şekilde istifade ettiği kaynaklardan biri de Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye'nin (ö. 245/860)¹²²⁷ peygamberler ve halifeler tarihi olma özelliğine sahip *el-Muhabber* adlı eseridir. Annesi ve dedesi vefat ettiğinde Hz. Peygamber'in kaç yaşında olduğuna dair rivâyet ve Hz. Peygamber'in eşleri ile ilgili bölümde İbn Habîb'ten istifade edilmiştir.¹²²⁸

9) Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Bekkâr el-Kureyşî:¹²²⁹ Ensâb âlimi ve tarihçi olan Zübeyr b. Bekkâr'den hem neseb konusunda hem de diğer konular da istifade edilmiştir. Birçok eseri bulunan Zübeyr b. Bekkâr, iki önemli eseri olan *Cemhert-ün nesebi Kureyş ve ahbâruhâ* ve *el-Muvaffakiyyât* adlı eserleri ile İbn Seyyidinnâs'a kaynaklık etmiştir. Bu eserlerden *el-Muvaffakiyyât*'ın ismi İbn Seyyidinnâs tarafından sarahaten zikredilmiş,¹²³⁰ diğerinin ismi zikredilmemiştir. Ancak yapılan iktibaslardan *Cemhere* olduğu anlaşılmaktadır. Neseb terimleri ile ilgili açıklamalar, Hz. Peygamber'in doğum tarihi ve mekânı hakkında rivâyet, Hz. Hamza'nın Hz. Peygamber'den dört yaş büyük olduğuna dair rivâyet, Abdulmutalib'in yaşı hakkındaki rivâyet, bazı isimlerin okunuş ve nesepleri hakkında yapılan değerlendirmeler, Uhud gazvesi'ne dair bazı hadisler, ilgili konularda bazı şiirler, Hz. Peygamber çocuklarının isim ve yaşları ile ilgili rivâyet, Hz. Hamza'nın çocukları ile ilgili rivâyet Zübeyr b. Bekkâr'den istifade edilen konulardır.¹²³¹

10) İbn Seyyidinnâs'ın eser ismi zikretmeden istifade ettiği kaynaklardan biri de Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî'dir (ö. 262/876). İbn Şebbe'ye atıf edilen

¹²²⁵ Hayatı ve eserleri için bkz. Mustafa Fayda, "Halife b. Hayyât", *DİA*, Ankara 1997, c. 15, s. 301-303.

¹²²⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, 419, *Uyûn*, c. 2, s. 46, 408.

¹²²⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. Mehmet Sami Benli, "Muhammed b. Habib", *DİA*, Ankara 2005, c. 30, s. 533-534.

¹²²⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 99; *Uyûn*, c. 2, s. 405.

¹²²⁹ Hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 8, s. 467-470; Fayda, "Zübeyr b. Bekkâr", *DİA*, Ankara 2013, c. 44, s. 524-526.

¹²³⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 32.

¹²³¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 75, 79, 91, 103, 119, 420, *Uyûn*, c. 2, s.32, 36, 180, 238, 378, 380-381, 385.

birçok eser olmakla birlikte, günümüze ulaşan tek eseri *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere* adlı eseridir.¹²³² İbn Seyyidinnâs, Benî Mustalık gazvesi'nde ismi geçen Sinân b. Vebr ismi ile ilgili farklı müelliflerden nakillerde bulunurken, (وفي كتاب ابن) (شبة) deyip, “İbn Şebbe'nin kitabında Sinân b. Übeyr” olarak geçtiğini aktarmış ve bu nakil, aynı zamanda İbn Seyyidinnâs'ın eserinde, İbn Şebbe'den yaptığı tek nakildir.¹²³³

11) Ebû Muhammed b. Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889): Dil, edebiyat, Kur'ân ilimleri, hadis ve tarih sahalarında birçok eser kaleme almış ve İslâm âleminin iftihar ettiği değerli âlimlerden olan İbn Kuteybe, *el-Mâ'rîf* adlı meşhur eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.¹²³⁴ Hz. Hatice'nin Ebû Tâlib'ten üç gün sonra vefat ettiğine dair rivâyet, Bedir gazvesi'nde İbn Mes'ûd ve Ebû Cehil arasında geçenler ile ilgili rivâyet, bazı deyim ve kavramların açıklamasında İbn Kuteybe'den istifade edilmiştir.¹²³⁵

12) Ebû Bekir Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî: el-Belâzürî büyük bir özen göstererek kaleme aldığı ve bu yüzden üstün değerde bir eser olarak kabul gören *Fütûhu'l-büldân* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.¹²³⁶ Medine'de Hz. Peygamber'in Ebû Eyûb el-Ensârî'nin evinde geçirdiği süre ve Mescid-i Nebevî'ye tahsis edilen arazi ile ilgili haber, Benî Nadîr mallarının taksimine dair rivâyet, Hayber fethine ve mallarının taksimine dair rivâyet, Vâdilkurâ'nın fethine ve mallarının taksimine dair rivâyet, Teymâ halkı ile cizye vermeleri üzerine yapılan antlaşmaya dair rivâyet el-Belâzürî'den istifade edilmiştir.¹²³⁷

13) İbn Ebî Hayseme (ö. 279/892-93): Hadis hâfızı, fakih, tarih ve ensâb âlimi olan Ebû Bekir Ahmed b. Züheyr b. Harb,¹²³⁸ zengin bir muhtevaya sahip ve sonraki birçok müellifin istifade ettiği *et-Târîhü'l-kebîr* adlı eseri ile İbn

¹²³² Bkz. Fayda, “İbn Şebbe”, *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 371-372.

¹²³³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 144.

¹²³⁴ Hayatı ve eserleri için bkz. Abdurrahman Fehmi Efendi, *İslâm Medeniyeti Tarihi, (Medresetü'l-Arab)*, haz. , Hüseyin Elmalı ve Cüneyt Eren, İzmir, Yeni Akademi yay. , 2005, s. 70-71, 231; Hüseyin Yazıcı, “İbn Kuteybe”, *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 145-149.

¹²³⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 227, 285, 320, 416, *Uyûn*, c. 2, s. 39, 115, 121, 213.

¹²³⁶ Günaltay, s. 32.

¹²³⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 315-316, *Uyûn*, c. 2, s. 77, 191-192, 197-199.

¹²³⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Abdullah Aydın, “İbn Ebû Hayseme”, *DİA*, Ankara 1999, c. 19, s. 434.

Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır. Babası vefat ettiğinde Hz. Peygamber'in iyi aylık olduğuna dair rivâyet, Hz. Muhammed'in Mekke'de doğacağına dair haber, ticaret için gittikleri yerde Cürhümlü bir adamın: “Kureyşlilere bu gece size bir Resûl gönderildi” dediğine dair haber, Hz. Peygamber'in Medine'ye giriş yaptığı gün ile ilgili hadis ve Hz. Peygamber'in köleleri hakkında bir rivâyet bu kaynaktan aktarılmıştır. Ayrıca Medine'de Müslüman ve Yahudiler arasında yapılan sözleşmenin metni İbn İshâk'tan aktarıldıktan sonra İbn Ebû Hayseme'nin de bu metni senedi ile birlikte zikrettiğini belirtmiş, İbn Ebû Hayseme'ye ait sened aktarılmıştır.¹²³⁹

14) Ebû Hanîfe ed- Dîneverî (ö. 282/895): Ünlü ve çok yönlü bir âlim olan Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd'un¹²⁴⁰ hem bir botanik tarihi hem de sözlüğü olan *Kitabu'n-nebat* adlı eserinden bitki isimlerine dair istifade edilmiştir.¹²⁴¹

15) Birçok alanda eser te'lif etmiş, tefsir ve hadiste, usûl ve furûda asrının en bilgili âlimlerinden ve müçtehid imamlardan olan Muhammed b. Cerir et-Taberî, iki farklı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yerini almıştır. Taberî'nin eserlerinden ilki, tarih alanında gâyet muteber ve vazgeçilmez olan *Tarih-i Taberi* olarak şöhret bulan *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*, diğeri ise *Zeylül-müzeyyel* adlı eseridir.¹²⁴²

16) İbn Seyyidinnâs'ın künyesine atıfta bulunarak istifade ettiği kaynaklardan biri de Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Serrâc'tır (ö. 313/923).¹²⁴³ Kaynaklarda Ebû'l-Abbâs es-Serrâc¹²⁴⁴ künyesi ve lakabı ile birlikte veya sadece es-Serrâc¹²⁴⁵ lakabı ile anılan bu müellif, *Uyûnü'l-eser*'de İbnü's-Serrâc künyesi ile

¹²³⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 78, 81, 160, 313, 320, *Uyûn*, c. 2, s. 410.

¹²⁴⁰ Hayatı ve eserleri için bkz. Muhammed Hamidullah, “Dîneverî Ebû Hanîfe”, *DİA*, Ankara 1994, c. 9, s. 356-358.

¹²⁴¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 290, 392.

¹²⁴² *Târîhü'l-ümem*'in sonunda basılan ve eksik olduğu anlaşılan kitapta Hz. Hatice hakkında kısa bilgi verilmekte, 8-161 (629-778) arasında yirmi altı farklı yılda vefat eden bazı sahâbî ve tâbiînin isimlerine, kısmen hayat ve şahsiyetlerine dair bilgiler yer almaktadır. 100 varak hacminde olduğu ifade edilen bu kitap, hadis ve tarihle uğraşanların elde etmeği çok istedikleri bir eser olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Mustafa Fayda, “Taberî Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, Ankara 2010, c. 39, s. 314-318; İbn Seyyidinnâs'ın bu eserlerden yaptığı nakiller hakkında yukarıda bilgi verilmişti.

¹²⁴³ Hayatı ve eserleri için bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 1, s. 248-252; Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 14, s. 392-397; Sibtü İbni'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, c.4, s.294; Erdinç Ahatlı, “Serrâc Muhammed b. İshâk”, *DİA*, Ankara 2009, c. 36, s. 570-571.

¹²⁴⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c. 1, s. 248.

¹²⁴⁵ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 14, s. 392.

anılmıştır.¹²⁴⁶ Hadis, ricâl ve kıraat âlimi olan es-Serrâc, değişik alanlarda birçok eser yazmış, *et-Târih* adında bir eseri olduğu da ifade edilmiştir.¹²⁴⁷ Bedir gazvesi'ne katılan isimler, bir ismin okunuşu ve Hz. Fâtma'nın doğumu ile ilgili bir rivâyet bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹²⁴⁸

17) Ebû Arûbe el-Harrânî: İbn Seyyidinnâs'ın isnatlı kaynakları arasında eser ismi belirtmeden zikrettiği¹²⁴⁹ kaynaklarından biri de Ebû Arûbe Hüseyin b. Ebî Ma'ser el-Harrânî'dir.¹²⁵⁰ Kendisinden aktarılan haberlerin muhtevasına bakarak *et-Tarih* adlı eserinden istifade edildiğini söylemek mümkündür.

Bu kaynaktan şu konularda istifade edilmiştir:

- Medine'de kılınan ilk Cuma namazı ile ilgili hadis,
- Üçüncü Akabe biatı'nda biat eden ilk kişinin Es'ad b. Zürâre olduğuna dair rivâyet,
- Kible değişmeden önce Ka'be'ye yönelerek namaz kılan şahsın Berâ b. Ma'rûr olduğuna dair rivâyet,
- Hicret izni verildikten sonra, Medine'ye varan ilk kişinin Mus'ab b. Ümeyr olduğuna dair rivâyet,
- Savaş ile ilgili ilk nazil olan âyet hakkına hadis,
- Vaddân (Ebvâ) gazvesi'nin ilk gazve olduğuna dair rivâyet,
- Rıdvân biatı'nda ilk biat eden kişinin Sinân b. Ebi's-Sinân olduğuna dair rivâyet.¹²⁵¹

18) Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934):¹²⁵² el-Ukaylî günümüze ulaşıp ulaşamadığı bilinmeyen *Kitâbü's-sahâbe* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır. Sahâbeden Abbâs b. Mirdâs

¹²⁴⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 420.

¹²⁴⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 14, s. 393; Ahatlı, *DİA*, Ankara 2009, c. 36, s. 571.

¹²⁴⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 420, *Uyûn*, c. 2, s. 174, 380.

¹²⁴⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 459.

¹²⁵⁰ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 14, s. 510-511; Kandemir, "Ebû Arûbe", *DİA*, Ankara 1994, c. 10, s. 99.

¹²⁵¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 265-266, 275, 284, 286, 352, 354, *Uyûn*, c. 2, s. 174.

es-Süllemî hakkındaki haber ve Hz. Peygamber'in halalarından Ervâ'nın sahâbeden sayıldığına dair görüş el- Ukaylî'den istifade edilmiştir.¹²⁵³

19) İbn Seyyidinnâs'ın künyesi ile atıfta bulunarak istifade ettiği diğer bir müellif de hadis hâfızı ve tarihçi Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus es-Sadeî'dir (ö. 347/958).¹²⁵⁴ Mısır Mûkavkıs'ı tarafından Hz. Peygamber'e gönderilen cariyeler hakkında kendisinden istifade edilmiştir.¹²⁵⁵ Mısır tarihçilerinden olan İbn Yûnus'un biri Mısır tarihini diğer de Mısır'a dışarıdan gelen yabancıları ele alan iki eserinin bulunduğu ifade edilmiştir.¹²⁵⁶ Muhtemelen İbn Seyyidinnâs, İbn Yûnus'un Mısır tarihini ele alan *Târîhu Mısır* adlı eserinden istifade etmiştir.

20) İbn Seyyidinnâs'ın künyesi ile atıfta bulunarak istifade ettiği kaynaklardan biri de Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' b. Mezrûk el-Bağdâdî'dir (ö. 351/962).¹²⁵⁷ İbn Seyyidinnâs istifade ettiği bu müellife ait eserin ismi zikretmemiştir fakat haberin muhtevâsından müellifin sahâbî olan veya sahâbî olduğu şüpheli görülen kişileri ele alan *Mu'cemü's-sahâbe* adlı eserinden iktibas edildiği anlaşılmaktadır. Bahreyn Sultanı Münzîr b. Sâvâ'nın İslâm'ı kabul ettikten sonra bir heyet ile birlikte Hz. Peygamber'i Medine'de ziyaret ettiğine dair görüş bu kaynaktan aktarılmıştır.¹²⁵⁸

21) İbn Seyyidinnâs'ın künyesi ile atıfta bulunarak istifade ettiği kaynaklardan biri de dedesi Mende'ye nispetle İbn Mende olarak anılan Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî'dir (ö. 395/1005).¹²⁵⁹ Hz. Peygamber hizmetçilerinin isimleri hakkında İbn Mende'nin *Ma'rifetü's-sahâbe*'sinden istifade edilmiştir.¹²⁶⁰

¹²⁵² Hayatı ve eserleri için bkz. Mehmet Emin Özaşar, "Ukaylî", *DİA*, Ankara 2012, c. 42, s. 59.

¹²⁵³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, 157, *Uyûn*, c. 2, s. 384.

¹²⁵⁴ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hallikân, c. 3, s. 137; Ali Akyüz, "İbn Yûnus Ebû Saîd", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 450.

¹²⁵⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 411.

¹²⁵⁶ İbn Hallikân, c. 3, s. 137; Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 277.

¹²⁵⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. Halil İbrahim Kutlay, "İbn Kâni'", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 104-105.

¹²⁵⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 353.

¹²⁵⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 17, s. 32-38; Kandemir, "İbn Mende Ebû Abdullah", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 177-179.

¹²⁶⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 407-408.

22) Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed el-İsfahânî (ö. 430/1038):¹²⁶¹ Çok yönlü ve velüd bir müellif olan Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır. Hz. Peygamber'in hizmetçileri ile ilgili bölümde kendisinden istifade edilmiştir.¹²⁶²

23) İbn Seyyidinnâs'ın iki yerde istifade ettiği kaynaklardan biri de ünlü Endülüs âlimi İbn Hazm; kendi ifadesiyle el-Fakîh el-Hâfız Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Fârisî'dir (ö. 456/1064).¹²⁶³ Zahiri mezhebinin en büyük temsilcisi, usulcü, fakih, muhaddis, tarihçi, edip ve şair olan İbn Hazm'ın değişik alanlarda kaleme aldığı ve birçok eseri günümüze ulaştığı bilinmektedir. İbn Seyyidinnâs kitap ismi zikretmeden: "Ebû Muhammed İbn Hazm'ın nesebe dair kitabında bu isimler dışında başka isim bulamadım"¹²⁶⁴ demektedir. Kaynaklarda zikredilen ismi *Cemherat-u ensâbi'l-Arab* olan bu eser, en kapsamlı ensâb kitaplarından biri olup müellif büyük Arap kabilelerinin kendi zamanına kadar gelen neseb silsileleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.¹²⁶⁵ İbn Seyyidinnâs yine kitap ismi zikretmeden fakat rivâyetin muhtevası itibarıyla anlaşıldığı üzere başvurduğu İbn Hazm'a ait diğer bir eser ise *Haccetü'l-Vedâ* adlı eserdir.¹²⁶⁶ İbn Seyyidinnâs Vedâ Haccı başlığı altındaki rivâyetin tamamını İbn Hazm'dan aktarmıştır.¹²⁶⁷

24) Ebû Bekir Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî:¹²⁶⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser*'in girişinde temel kaynakları olan İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye yapılan tenkitler üzerine yaptığı değerlendirme ve açıklamalarda Hatîb el-Bağdâdî'nin meşhur *Târîhu Bağdâd* adlı eserinden yoğun bir şekilde istifade etmiştir.¹²⁶⁹ Ayrıca bazı isimlerin okunuşu ve nesebi hakkında ve bazı rivâyetlerin senedleri üzerine yapılan değerlendirmelerde de Hatîb el-Bağdâdî'den istifade edilmiştir.¹²⁷⁰

¹²⁶¹ Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 17, s. 453-464; Osman Türer, "Ebu Nuaym el-İsfahânî", *DİA*, Ankara 1994, c. 10, s. 201-204.

¹²⁶² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 408.

¹²⁶³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 359; Hayatı ve eserleri hakkında bkz. İbn Hellikân, c. 20, s. 39-52; Mehmet Özdemir, "Endülüs Tarihi'nin Mevcut Kaynakları Üzerine (I)", *İSTEM*, 2009, S.14, s. 11-44.

¹²⁶⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 295.

¹²⁶⁵ nşr. Levi-Provençal, Kahire, 1948; nşr. Abdüsselam Muhammed Hârûn, Kahire, 1962, 1977.

¹²⁶⁶ nşr. Memduh Hakkı, Dımaşk, 1956.

¹²⁶⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 359.

¹²⁶⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. Fehmi Efendi, s. 44; Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, Ankara 1999, c. 16, s. 452-460.

¹²⁶⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 54-72.

¹²⁷⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 279, *Uyûn*, c. 2, s. 35, 145, 385.

25) Muhammed b. Abdîllah b. Muhammed İbn Mesleme et-Tücÿbî el-Endülüsî el-Batalyevsî (ö. 468/1075 veya 470/1077[?]): İbn Mesleme, İspanya ile Portekiz arasında stratejik bakımdan önemli bir mevkiye bulunan Batalyevs’de babası tarafından kurulmuş Eftâsiler Emîrliğinin babasından sonraki ikinci sultanıdır (1045-1068). Künyesi Ebû Bekir, lakabı el-Melik el-Muzaffer’dır. Hayatı savaş meydanlarında geçtiği halde tarih ve edebiyat sahası ile ilgili elli bölümden oluşan on ciltlik *el-Muzafferî* adlı eserini yazmıştır.¹²⁷¹ İbn Seyyidinnâs Cehcâh b. Mes’ûd adlı sahâbe ile ilgili bilgiyi, “İbn Mesleme et-Tücÿbî tarihinde böyle zikretmiştir” (c. 2, s. 144)¹²⁷² diyerek ondan aktarmıştır.

26) Ebû Nasr Alî b. Hibetillâh b. Alî b. el-İclî (ö. 475/1082’den sonra): ‘*Uyûnü’l-eser*’de İbn Mâkûlâ künyesi ve Emîr lakabı ile anılmıştır. İbn Mâkûlâ güvenilir kaynaklar arasında sayılan *el-İkmâl fi ref’i’l-irtiyâb’ani’il-müte’lif ve’l-muhtelif fi’l-esmâi ve’l-küne ve’l-ensâb* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs’ın kaynakları arasında yer almıştır.¹²⁷³ Bazı kelimelerin okunuşu ve şahısların nesebi hususunda kendisinden istifade edilmiştir.¹²⁷⁴

27) Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed el-Bekrî el-Endelüsî’nin (ö. 487/1094)¹²⁷⁵ *Mu’cem-ü mâüstu’cime min esmâi’l-bilâd ve’l-mevâz* adlı eserinden, Medine’de bulunan Hezmü’n- Nebît adındaki dağ hakkında bilgi aktarılmıştır.¹²⁷⁶

28) el-Vakşî (ö. 489/1096): Asıl adı Hişâm b. Ahmed b. Halid b. Saîd el-Kenânî et-Tuleytî el-Endülüsî’dir. Tuleytle’ye yakın Vakş köyüne nispetle el-Vakşî diye meşhur olmuştur. Yaşadığı dönemde Nahiv, lügat, hadis, fıkıh, kelim, mantık ve matematik ilimlerini en iyi bilenlerden biri olarak görülmüştür.¹²⁷⁷

¹²⁷¹ Bkz. Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 18, s. 594-595; Ziriklî, c. 6, s.228; Rıza Kurtuluş, “Batalyevs”, *DİA*, Ankara 1992, c. 5, s. 137.

¹²⁷² İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 144.

¹²⁷³ Hayatı ve eserleri için bkz. Nuri Topaloğlu, “İbn Mâkûlâ”, *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 168-169.

¹²⁷⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 279, *Uyûn*, c. 2, s. 119, 321.

¹²⁷⁵ Mehmet Özdemir, “Ebû Ubeyd el-Bekrî”, *DİA*, Ankara 1994, c. 10, s. 247-248.

¹²⁷⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 266.

¹²⁷⁷ Zehebî, *Siyeru a’lâm*, c. 19, s.134-135.

İbn Seyyidinnâs, el-Vakşî'ye ait istifade ettiği eserin ismini zikretmemiştir. Zâtürrikâ' gazvesi'nin tarihi dışında, el-Vakşî'den yapılan iktibaslar kelimelerin okunuşu ve neseb ile ilgili hususlardır.¹²⁷⁸

29) Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî'den (ö. 538/1144), Bedir'e katılan sahâbelerin ismi ile ilgili istifade edilmiştir.¹²⁷⁹ Çok yönlü müelliflerden olan ez-Zemahşerî'nin İsmâil b. Ali es-Semmân'ın Ehl-i Beyt'in ve sahâbenin faziletine dair eserinin muhtasarı olduğu ifade edilen *el-Muhtasar min kitâbi'l-muvâfaka beyne Ehli'l-beyt ve's-sahâbe*¹²⁸⁰ adlı bir eseri mevcuttur.¹²⁸¹ Muhtemelen İbn Seyyidinnâs bu eserden istifade etmiştir.

30) Endülüslü hadis, tarih ve neseb âlimi Ebû Muhammed Abdullâh b. Alî b. Abdillâh er- Ruşâtî el-Lehmî¹²⁸² *İktibâsü'l-envâr ve iltimâsü'l-ezhâr fi ensâbi's-sahâbeti ve ruvâti'l-asâr* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın isnatlı kaynakları arasında yer almıştır.¹²⁸³ Genellikle diğer siyer ve neseb âlimlerinin rivâyetleri ile karşılaştırmalı olarak Hz. Ebû Bekir'in daveti ile İslâm'a giren bazı kişilerin nesebi, Hz. Peygamber'in hizmetçilerinden bazılarının isim ve nesebi ve Hz. Alî'nin Yemen seriyesine dair hadis bu kaynaktan istifade edilmiştir.¹²⁸⁴

31) İbnü'l-Emîn olarak tanınan Endülüslü tarihçi Ebû İshâk İbrâhîm b. Yahyâ (ö. 544/1149), İbn Abdilber'in *el-İstîab* adlı eseri üzerine istidrâk¹²⁸⁵ şeklinde yazdığı *el-İlâm bi'l-hayreti'alâm min ashâbi'n-Nebiyi 'aleyhi's-selâm* adlı eseriyle İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.¹²⁸⁶ İbnü'l-Emîn'den Hz. Peygamber'i emziren hanımlar ve Hz. Peygamber'in eşleri hususunda istifade edilmiştir.¹²⁸⁷

¹²⁷⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 416, *Uyûn*, c. 2, s. 79, 212-213, 321,

¹²⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 428.

¹²⁸⁰ Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Muhtasar min kitâbi'l-muvâfaka beyne Ehli'l-beyt ve's-sahâbe*, nşr. Yûsuf Ahmed, Beyrut 1999; nşr. Seyyid İbrâhîm Sâdık, Kahire 2001.

¹²⁸¹ Mustafa Öztürk, Mehmet Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", *DİA*, Ankara 2103, c. 44, s. 235-238.

¹²⁸² Hayatı ve eserleri için bkz. Zehebî, *Tezkire*, c. 4, s. 69; Hayatı Yazıcı, "Ruşâtî", *DİA*, Ankara 2008, c. 35, s. 270-271.

¹²⁸³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 459.

¹²⁸⁴ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 184, 187, 290, *Uyûn*, c. 2, s. 119, 132, 358, 407.

¹²⁸⁵ İstidrâk: yanlış veya eksik rivâyetleri düzeltme, tenkit etme; bir kitabın eksikliklerini tamamlama. Aydınlı, s. 141.

¹²⁸⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 98.

¹²⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 98, *Uyûn*, c. 2, s. 405.

32) İbn Seyyidinnâs'ın künyesine atıfta bulunarak istifade ettiği kaynaklardan biri de *Târîh-u medînet-i Dimaşk* adlı eseri ile meşhur olan Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen İbn Asâkir ed-Dimaşkî'dir.¹²⁸⁸ Sahâbe ismi ve Hz. Peygamber'in atları konusunda kendisinden istifade edilmiştir.¹²⁸⁹

33) el-Hâzimî (ö. 584/1188): Tam ismi Ebû Bekir Zeynüddîn Muhammed b. Mûsâ el-Hâzimî el-Hemedânî'dir.¹²⁹⁰ Daha çok hadis ve fıkıh alanında eser veren el-Hâzimî, yer ve şehir isimlerini ele alan *Me'ttefekfa lafzuhû ve'ftereka müsemmâhü fi'l-emâkin ve'l-büldani'l-müştebehe fi'l-hat* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'a kaynaklık etmiştir. Bu kaynaktan yer isimlerine dair bilgiler aktarılmıştır.¹²⁹¹

34) *'Uyûnü'l-eser'* de künyesi ile anılan müelliflerden biri de Hanbelî fikhına dair meşhur *el-Muğnî* adlı eserin yazarı Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî'dir (ö. 620/1223).¹²⁹² Hz. Peygamber'in amcalarından Hâris'in nesebi hakkında kendisinden istifade edilmiştir.¹²⁹³ Fıkıh, kelam, hadis ve başka alanlarda da eseri bulunan İbn Kudâme'nin, Hz. Peygamber'in ve akrabalarının nesebi ve faziletleri hakkında kaleme aldığı *et-Tebyin fi ensâbi'l-Kureşiyîn* adında bir eser mevcuttur.¹²⁹⁴ Muhtemelen İbn Seyyidinnâs bu eserden istifade etmiştir.

35) İbn Seyyidinnâs'ın künyesine atıfta bulunarak istifade ettiği kaynaklardan biri de Ortaçağ'ın en büyük ve en güvenilir tarihçilerinden biri olan Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid İbnü'l-Esîr eş-Şeybânî el-Cezerî'dir (ö. 630/1233).¹²⁹⁵ Künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı İzzüddîn'dir.¹²⁹⁶ İbnü'l-Esîr'e birçok eser isnat edilmekle birlikte kültür dünyasına armağan ettiği üç büyük enfes eseri ile tarihe adını unutulmazlar arasına yazdırmıştır. Bu üç eseri şunlardır: *el-Kâmil fi't-târîh*, *Üsdü'l-ğabe fi ma'rifeti's-sahâbe* ve

¹²⁸⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı-Cengiz Tomar, "İbn Asâkir Ebü'l-Kâsım", *DİA*, Ankara 1999, c. 19, s. 321-324.

¹²⁸⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, 295, *'Uyûn*, c. 2, s. 412.

¹²⁹⁰ İbn Hallikân, c. 4, s. 94-95; Selman Başaran, "Hâzimî", *DİA*, Ankara 1997, c. 17, s. 124-125.

¹²⁹¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 199, 202.

¹²⁹² Hayatı ve eserleri için bkz. Abdurrahman b. Ahmed b. Receb, *ez-Zeyl alâ tabakâti'l-Hanâbile*, 5 cilt, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-'Useymî, Riyad, 1425/2005, c. 1, s. 237-240; Ferhat Koca, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 139-142.

¹²⁹³ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 390.

¹²⁹⁴ Nşr. Muhammed Nâyif ed-Düleymî, Bağdâd, 1402/ 1982; Beyrut, 1408/1988.

¹²⁹⁵ Abdülkerim Özeydın, "İzzüddîn İbnü'l-Esîr", *DİA*, Ankara 2000, c. 21, s. 26-27.

¹²⁹⁶ İbn Hallikân, c. 3, s. 348.

el-Lübâb fî tehzîbi'l-ensâb.¹²⁹⁷ İbn Seyyidinnâs, Hz. Peygamber'in eşleri ve azatlıları ile ilgili konuda İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahâbe* adlı eserinden istifade etmiştir.¹²⁹⁸

36) *'Uyûnü'l-eser*'de künyesi zikredilerek istifade edilen âlimlerden biri de Endülüslü muhaddis, tarihçi ve edip Ebü'l-Hattâb Mecdüddîn Ömer b. el-Hasen el-Belensî'dir (ö. 633/1235).¹²⁹⁹ Nesebi, baba tarafından Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği sahâbî Dihye b. Halife el-Kelbî'ye dayandığı için İbn Dihye künyesi ile anılmıştır. Hz. Peygamber'in vahyi kâtipleri hakkında İbn Dihye'den istifade edilmiştir.¹³⁰⁰

37) Nevevî: İbn Seyyidinnâs'ın eser ismi zikretmeden istifade ettiği kaynaklardan biri de İslâm âleminde büyük bir alakaya mazhar olan *Riyâzü's-sâlihîn* adlı esrin müellifi Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'dir.¹³⁰¹ Birçok alanda eser te'lif eden en-Nevevî'den Hz. Peygamber'in azatlıları ile ilgili konuda istifade edilmiştir.¹³⁰²

38) Abdülmü'min ed-Dimyâtî: Müellifimiz İbn Seyyidinnâs'ın hocalarından Ebû Muhammed Şerefüddin Abdülmü'min b. Halef b. Ebi'l-Hasan ed-Dimyâtî¹³⁰³ *Nesebü'l-Evs*, *Nesebü'l-Hazrec*, *es-Siyretü'n-Nebeviyye* adlı eserleri ve özel notları ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır. Akabe biatlarına katılanlar, gazvelere katılan veya şehit olanların isim ve nesebleri, Hz. Peygamber'in çocukları, eşleri, kâtipleri, binekleri, köleleri ve sancakları ile ilgili konularda karşılaştırmalı olarak bu kaynaktan istifade edilmiştir. Bazı bilgiler ile ilgili de İbn Seyyidinnâs: "Hocam kendisine ait *Sahîhi Müslim* nüshasının kenarında bizzat kendi hattı ile

¹²⁹⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hallikân, c. 3, s. 348-350; Fehmi Efendi, s. 226; Günaltay, s. 151-162.

¹²⁹⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 403-404, 411.

¹²⁹⁹ Hayatı, eserleri ve hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm*, c. 22, s. 389-394; Mehmet Özdemir, "İbn Dihye el-Kelbî", *DİA*, Ankara 1998, c. 19, s. 413-414.

¹³⁰⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 413.

¹³⁰¹ Hayatı ve eserleri için bkz. Kandemir, "Nevevî", *DİA*, Ankara 2007, c. 33, s. 45-49.

¹³⁰² İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 411.

¹³⁰³ Hayatı ve eserleri için bkz. Safedî, *el-Vâfi*, c. 19, s. 159-160; Ali Osman Ateş, "Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî", *DİA*, Ankara 1994, c. 9, s. 310-312.

yazdığı faydalarda böyle kaydetmiştir. Bu bilgileri ben de oradan aldım” (c. 2, s.389) diyerek hocasının özel notlarından istifade ettiğine işaret etmiştir.¹³⁰⁴

2.5.2.5. Dil ve Edebiyat Kaynakları

İbn Seyyidinnâs ‘*Uyûnü’l-eser*’de konuların sonuna koyduğu “garîp kelimelerin açıklaması” ve “bu konuyla ilgili faydaların zikri” başlıkları altında, metinde geçen garîb kelimelerin tahlilini ve muğlak cümlelerin izahını yapmıştır. Bunu yaparken de aşağıda görüldüğü üzere dil ve edebiyat alanında otorite kabul edilen el-Halil b. Ahmed (ö. 175/791), Sîbeveyhî (ö. 180/796), el-Asma’î ve İbn Sîde (ö. 458/1066) gibi birçok kaynaktan istifade etmiştir. İbn Seyyidinnâs bu kaynaklardan istifade ederken genelde isim veya künyelerine atıf yapmakla iktifa etmiştir.

1) Lügatte imam kabul edilen, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, İbn Seyyidinnâs’ın kelimelerin kökenleri, okunuşu ve anlamları konusunda başvurduğu kaynaklardandır. İbn Seyyidinnâs bu kaynaktan bazen “*el-‘ayn*”,¹³⁰⁵ diyerek doğrudan esere atıf yaparak bazen “Sahibü’l-‘ayn” ifadesi ile istifade etmiştir.¹³⁰⁶

2) İbn Seyyidinnâs’ın dil ve edebiyat alanındaki diğer bir kaynağı, Halef el-Ahmer olarak tanın Halef b. Hayyân’dır.¹³⁰⁷ Döneminin ünlü nahivcileri arasında yer alan ve en büyük şiir eleştirmeni ve otoritesi kabul edilen Halef el-Ahmer, özellikle eski şiir türlerini, üslûp ve muhtevasını bilme hususundaki şöhreti, diğer alanlardaki şöhretini gölgede bırakmıştır.¹³⁰⁸ İbn Seyyidinnâs, Halef el-Ahmer’den, Bedir gazvesi’nde savaştan kaçan Hübeyre b. Ebî Vehb el-Mahzûmî tarafından söylenen şiir üzerine yaptığı değerlendirmeyi aktarmıştır.¹³⁰⁹

¹³⁰⁴ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 281, 295, 422, 426, 429, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 46-48, 101- 102, 378, 388, 393, 403, 410, 413, 417, 421.

¹³⁰⁵ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 453.

¹³⁰⁶ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 2, s. 144, 390.

¹³⁰⁷ Ziriklî, c. 2, s. 310.

¹³⁰⁸ Hayatı ve eserleri için bkz. İsmail durmuş, “Halef el-Ahmer”, *DİA*, Ankara 1997, c. 15, s. 234-236.

¹³⁰⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 439.

3) Sîbeveyhi (ö. 180/796): Asıl adı Amr b. Osman, künyesi Ebu'l-Hasen'dir.¹³¹⁰ Basra nahiv ekolunun en önemli temsilcisi olan Sîbeveyhi'den kelimelerin tasrifî, iştikakî ve anlamı ile ilgili istifade edilmiştir.¹³¹¹

4) Arap dili ve edebiyatının dâhilerinden biri olan Ebû Saîd Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî'nin *el-Asma'ıyyât* adlı eserinden, şiirlerin içinde geçen kelimelerin anlamı ve şiirlerin değeri üzerine yapılan yorumlar konusunda istifade edilmiştir.¹³¹²

5) İbnü'l-A'râbî (ö. 231/846): Asıl adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ziyâd el-Kûfî'dir. Arap olmadığı halde lûgat, ahbâr, şiir ve emsâl dinlemek için çöl Arapları ile sürekli ilişkisinden dolayı İbnü'l-A'râbî künyesi ile anılmıştır.¹³¹³ *'Uyûnü'l-eser'*de kendisinden kelime anlamı ile ilgili istifade edilmiştir.¹³¹⁴

6) Ya'kûb (ö. 244/858): Dil hatalarını düzeltmek için yazıldığı ifade edilen *İslâhu'l-mantik* adlı eseri ile şöhret bulan, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk es-Sikkî'ten¹³¹⁵ kelime anlamı ile ilgili istifade edilmiştir. İbnü's-Sikkî künyesi ile tanınan bu müellif *'Uyûnü'l-eser'*de ismi (Ya'kûb) ile anılmıştır.¹³¹⁶

7) el-Müberred (ö. 286/900): Asıl adı Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî'dir. Basra nahiv ekolunun Sîbeveyhi'den sonra ikinci otoritesi olan el-Müberred, *el-Kâmil* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır. el-Müberred'den kelime anlamı ile ilgili ve şiir üzerine yapılan tahlillerde istifade edilmiştir.¹³¹⁷

8) Sa'leb (ö. 291/904): Arap dilinin inceliklerinde otorite kabul edilen, Küfe ekolüne mensup Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Zeyd eş-Şeybânî'den kelimelerin iştikakî ve anlamı ile ilgili istifade edilmiştir.¹³¹⁸

¹³¹⁰ Hayatı ve eserleri için bkz. Fehmi Efendi, s. 64-65.

¹³¹¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 453, c. 2, s. 248, 390.

¹³¹² İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 439, 453, *'Uyûn*, c. 2, s.23, 287, 239.

¹³¹³ Durmuş, "İbnü'l-A'râbî Ebû Abdillâh", *DİA*, Ankara 1999, c. 20, s. 487-488.

¹³¹⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 116.

¹³¹⁵ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hallikân, c. 6, s. 395-401; Fehmi Efendi, s. 96-97.

¹³¹⁶ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 145.

¹³¹⁷ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 453, c. 2, s. 212.

¹³¹⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 320, , c. 2, s. 174.

9) Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî'nin (ö. 321/933) *el-İştikak* adlı esrinden şahıs adlarının kökeni ve lakaplarının anlamı konusunda istifade edilmiştir.¹³¹⁹

10) el-Fesevî (ö. 347/958): İbn Seyyidinnâs'ın bu alandaki kaynaklarından biri de, Dil ve edebiyat alanında birçok eseri bulunan, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ca'fer b. Dürüsteveyh el-Fârisî el-Fesevî'dir.¹³²⁰ Kaynaklarda daha çok İbn Dürüsteveyh künyesi ile anılan bu zat *Uyûnü'l-eser*'de el-Fesevî nisbesi ile anılmıştır. el-Fesevî'den kelime anlamı ile ilgili istifade edilmiştir.¹³²¹

11) İbnü'l-Kûtîyye (ö. 367/977): Asıl adı Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Abdülazîz b. İbrâhîm el-Endelüsî el-İşbîlî el-Kurtubî'dir.¹³²² Arap dili ve edebiyatı âlimi ve tarihçi olan İbnü'l-Kûtîyye, *Tesârifü'l-ef'âl* ve *el-Maksûr ve'l-memdûd* adlı kitapları ile lügat sahasında faydalı eserler vermiştir. *Uyûnü'l-eser*'de İbnü'l-Kûtîyye künyesi ile anılan bu zattan eser ismi tasrih edilmeden, kelimelerin anlamı ile ilgili istifade edilmiştir.¹³²³

12) İbn Hâleveyh (ö. 370/980): Tam ismi, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî'dir.¹³²⁴ Kûfe ekolünün seçkin imamlarından olan İbn Hâleveyh, edebî ilimlerdeki yüksek derecesini gösteren *Kitâbu leyse* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.¹³²⁵ Bu kaynaktan kelime vezni hakkında istifade edilmiştir.¹³²⁶

13) Ebû Ali el-Farisi (ö. 377/987): Basra ekolüne mensup nahiv âlimlerinden Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Farisî, İbn Seyyidinnâs'ın kelimelerin vezin ve anlamı konusunda istifade ettiği kaynaklardan biridir.¹³²⁷

¹³¹⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 116, 132, 275, 390, 429,

¹³²⁰ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hallikân, c. 3, s. 44.

¹³²¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 116.

¹³²² Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hallikân, c. 4, s. 368-369; Fuat Günel, "İbnü'l-Kûtîyye", *DİA*, Ankara 2000, c. 21, s. 117-118.

¹³²³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 55, 287.

¹³²⁴ Hüseyin Tural, "İbn Hâleveyh", *DİA*, Ankara 2000, c. 20, s. 14-16; ayrıca bkz. Fehmi Efendi, s. 79.

¹³²⁵ Bu esere "*Leyse*" adının verilmesi yazarın Arap kelimelerinde kullanılmayan kelime ve ifadeleri "leyse fi kelâmi'l-Arab kezâ..." (Arap kelimelerinde şu yoktur.) şeklindeki kalıplaşmış ifade ile açıklamasından dolayıdır. Bkz. Kâtib Çelebî, c. 2, s. 1454.

¹³²⁶ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 95.

¹³²⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 116, 153.

14) Endülüslü Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasen b. Abdillâh b. Mezhic ez-Zübeydî (ö. 379/989), yukarda zikredilen Halil b. Ahmed'in Arap dilinin ilk tam sözlüğü olan *Kitâbü'l-'ayn*'nin muhtasarı olan *Muhtasarü'l-'ayn* adlı eseri ile İbn Seyyidinnâs'ın kaynakları arasında yer almıştır.¹³²⁸

15) İbn Sîde: Ali b. İsmâîl el-Mursî'nin *el-Muhkem ve'l-muhitu'l-a'zam* adlı esrinden kelimelerin tasrifi, iştikakı ve anlamı ile ilgili istifade edilmiştir.¹³²⁹

16) Endülüslü dil ve edebiyat âlimi, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Sîd el-Batalyevsî'den (ö. 521/1127),¹³³⁰ şiir ile ilgili tahlilde istifade edilmiştir.¹³³¹

17) Bu bölümde en fazla istifade edilen kaynakların başında İbn Seyyidinnâs'ın dedesi, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Y'amûrî el-İşbîlî (ö. 659/1259) gelmektedir. 597/1199 yılında doğmuştur. Hadis ilmi ile ilgilenmiş, Tunus'ta vefat etmiştir. Vefatı ile Mağrib'te hadis öğrenimi son bulmuştur.¹³³² İbn Seyyidinnâs kitabının sonuna eklediği isnâdlı kaynakları arsında, garîb kelimelerin açıklamalarında dedesinin, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sinin kendine ait nüshasının kenarına, Ebû Alî eş-Şevbîn'den¹³³³ yazdığı haşiyelerden istifade ettiğini belirtmiştir.¹³³⁴ İbn Seyyidinnâs, dedesinin notlarından kelimelerin sözlük ve terim anlamları ile ilgili istifade etmiştir.¹³³⁵

2.5.2.6. İbn Seyyidinnâs'ın Hocaları

İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser*'i kaleme alırken sadece yazılı kaynakları kullanmakla kalmamış, birçok konuda hocalarından semâ' ve kırâ'at yoluyla aldığı rivâyetlere de yer vermiştir. İbn Seyyidinnâs haberlerin rivâyetinde sened kullanmayı esas almış ve hadisçilik ruhu onu, âlî isnatları almaya sevk etmiştir.

¹³²⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 213.

¹³²⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 310, *'Uyûn*, c. 2, s. 133, 199, 212, 288, 290, 343, 390.

¹³³⁰ Hayatı ve eserleri için bkz. M. Reşit Özbalkıç, "Batalyevsî", *DİA*, Ankara 1992, c. 5, s. 138-139.

¹³³¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 40.

¹³³² Zehebî, *el-İber*, c. 3, s. 296.

¹³³³ Ebû Alî Ömer b. Muhammed b. Ömer b. Abdillâh el-Ezdî el-İşbîlî en-Nahvî (ö. 645/1247), Endülüs'ün önemli Arap dili âlimlerindedir.

¹³³⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, 460.

¹³³⁵ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 141, 282, 320, 453, *'Uyûn*, c. 2, s. 39, 173, 321.

Aşağıda el aldığımız İbn Seyyidinnâs'ın hocalarının çoğu, yaşadıkları devirde âli isnatlara sahip muhaddislerdir.

1) Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 676/1277): Abdülganî el-Makdisî'nin yeğenidir. 603/1206 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. Dımaşk ve Bağdâd'ta değişik hocalardan, çeşitli alanlarda ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Mısır'a yerleşmiş, vefatına kadar hayatını burada sürdürmüştür. Hanbeli mezhebinin önemli âlimlerinden olan el-Makdisî Mısır'da bir müddet Kâdılkudâtlık görevini de yapmıştır.¹³³⁶ İbn Seyyidinnâs, dört yaşında bu hocadan hadis dinlemiştir. Ebû Cehil'in, Hz. Peygamber'i tehdit ettiğine dair hadis, Hz. Peygamber'in Hac mevsiminde Arap kabilelerini İslâm'a davet bahsinde ve kıblenin değiştirilmesi konusunda bu hocadan istifade edilmiştir.¹³³⁷

2) Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yûsuf İbn es-Sâvî (ö. 680/1281): İbn Seyyidinnâs, 676/1277 yılında Kahire'de, küçük yaşlarda, babasının kırâ'atı ile İbn es-Sâvî'den semâ' yoluyla hadis almıştır.¹³³⁸

İbn es-Sâvî'den şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber ile Hz. Hamza'nın sütkardeşi olduğuna dair hadis, Hz. Peygamber'in Ci'râne'de sütannesi Halime ile karşılaştığına dair hadis, Umretü'l-Kazâ ile ilgili hadis.¹³³⁹

3) Nizâmuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Hüseyîn el-Hâlîfî (ö. 683/1284): İbn M'atûş ve İbn el-Cevzî gibi kişilerden icâzet yoluyla ilim almıştır.¹³⁴⁰ Kendisinden İbn Seyyidinnâs, Mısır'da semâ' yoluyla hadis almıştır. Hudeybiye ile ilgili bir rivâyet ve Hayber ganimetlerine dair bir hadis bu hocadan istifade edilmiştir.¹³⁴¹

4) Abdullah b. Ahmed b. İsmâîl b. Ahmed et-Temîmî (ö. 685/1286): 601/1200 yılında doğmuştur. İbn el-Harastânî, Ebû'l-Yümn el-Kindî ve

¹³³⁶ İbn Receb, c. 1, s. 301.

¹³³⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 192, 257, 363.

¹³³⁸ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 203.

¹³³⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 90, 97; *Uyûn*, c. 2, s. 203.

¹³⁴⁰ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 51, s. 160.

¹³⁴¹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 2, s. 161, 197.

Dâvûd b. Mulâ‘ib gibi hocalardan hadis dinlemiştir. Âli isnâd ile meşhur olan¹³⁴² bu hocadan İbn Seyyidinnâs, Kahire’de, küçük yaşlarda, semâ‘ yoluyla hadis almıştır.

Bu hocadan istifade edilen konular şunlardır: Hz. Muhammed bi’setinin umumi olduğuna dair hadis, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’in arkadaşlıkları ile ilgili hadis, hicret bahsine dair bir rivâyet.¹³⁴³

5) Emetü’l-Hak Şâmîye bint el-Hasen b. Muhammed el-Bekrî: 598/1200 yılında Mısır’da doğmuştur. Muhaddis bir babanın kızı olan Şâmîye devrinin önemli şahsiyetlerinden hadis rivâyet etmiş ve âlî isnâd ile rivâyet edilen bazı hadis cüzlerinin rivâyeti ile temeyyüz etmiştir. Kendisi de Dımaşk, Mısır ve başka yerlerde hadis okutmuştur.¹³⁴⁴ Kendisinden, İbn Seyyidinnâs, 678/1279 yılında Kahire’de, semâ‘ yoluyla hadis almıştır. Kuss b. Saïde haberi ve Uhud şehidleri ile ilgili kısımda bu hocadan istifade edilmiştir.¹³⁴⁵

6) Ebû Muhammed Abdulazîz b. Abdülmün‘im el-Harrânî (ö. 686/1287): 594/1196 yılında Harrân’da doğmuştur. Hadis ilminde devrinin en önemli ismi olmuş, dönemin önemli âlimlerinden İbnu’l-Hubbâz ve Dimyâtî gibi kimseler kendisinden hadis okumuştur.¹³⁴⁶ İbn Seyyidinnâs babasının kırâ‘atı ile el-Buhârî’nin meşhur *el-Câmi‘u’s-sahîh*’inin tamamını bu hocadan dinlemiştir.¹³⁴⁷

Hz. Peygamber’in öncekilerden hiç kimseye verilmeyen beş şey bana verildi... hadisi, Ebû Cehil’in, Hz. Peygamber’i tehdit etmesi ile ilgili hadis, Hz. Ömer’in İslâm’a girmesi ile ilgili, Cebrâil’in, “ey Muhammed! Melekler Ömer’in İslâm’a girmesi ile sevindiler” mealindeki hadis, “insanlar Lâilâheillâh deyinceye kadar onlarla savaşmakla emr olundum” mealindeki hadis bu hocadan istifade edilmiştir.¹³⁴⁸

7) Abdurrahîm b. Yûsuf b. Yahyâ el-Mevsilî: İbn Seyyidinnâs’ın *‘Uyûnü’l-esser’*de en çok istifade ettiği hocalarının başında el-Mevsilî yer almaktadır. Ailesi Musûl’dan göç ederek Dımaşk’a yerleşmiş ve kendisi burada doğmuştur.

¹³⁴² Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 51, s. 202.

¹³⁴³ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 174, 303, 306.

¹³⁴⁴ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 51, s. 219; Safedî, *el-Vâfi*, c. 16, s. 52.

¹³⁴⁵ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 146; *‘Uyûn*, c. 2, s. 34.

¹³⁴⁶ Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, c. 51, s. 270-271; Safedî, *el-Vâfi*, c. 18, s. 320-321.

¹³⁴⁷ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 2, s. 455.

¹³⁴⁸ İbn Seyyidinnâs, *‘Uyûn*, c. 1, s. 165, 192, 221, 352.

İbn Taberzed ve Hanbel b. Abdillâh b. el-Farec er-Rusâfî gibi zatlardan hadis okumuştur. Daha sonra Kâhire'ye yerleşen el-Mevsilî'den, İbn Seyyidinnâs'ın babası ve birçok kimse hadis okumuştur.¹³⁴⁹ Müellifimiz İbn Seyyidinnâs Ebû Bekir eş-Şâfiî'nin On bir Cüz'den oluşan *el-Ğaylaniyyât* adlı eserini¹³⁵⁰ ve *'Uyûnü'l-eser'*de yer verdiği daha başka hadisleri babasının kırâ'atı ile el-Mevsilî'den dinlemiştir (semâ'). Ayrıca Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin *es-Sünen*'inin büyük bir bölümünü de bu hocadan dinlemiştir.¹³⁵¹

Abdurrahîm b. Yûsuf el-Mevsilî'den şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber'in doğumundan önce Yahudi bir âlimin dedesi Abdulmutalib'e soyundan bir Nebinin geleceğini söylediğine dair haber, Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'yi Cennette bir köşk ile müjdelediğine dair hadis, "Allah'ım İslâm'ı Ömer b. Hattâb ile azîz eyle" mealindeki hadis, muahât ile ilgili hadis, "kabrim ile minberim arası Cennet bahçelerinden bir bahçedir" mealindeki hadis, Bedir'de öldürülen Ebû Cehil'in, Mu'az b. Amr b. Cemûh ve Mu'az b. Afreâ adlı sahâbeler tarafından öldürüldüğüne dair hadis, Hz. Peygamber'in çobanını işkence ile öldüren Benî Ureyneliler hakkında kısas uyguladığına dair hadis, Hudeybiye antlaşmasının metninde Kureyşlilerin Muhammed Allah'ın elçisidir ifadesine karşı çıkmaları üzerine Hz. Peygamber'in bu ibareyi kendi eli ile sildiğine dair hadis, Zâtüsselâsil Seriyesi'nde Hz. Peygamber'in, muhâcirlerin başında Ebû Ubeyde'yı diğerlerin başına Amr b. Âs'ı komutan tayin ettiğine dair hadis, Mekke'nin fethine dair uzun bir rivâyet.¹³⁵²

8) Ebû'l-Heycâ Ğazî b. Ebi'l-Fazl b. Abdulvehhâb: İbnü'r-Reddâf künyesi ile tanınan ve el-Hellâvî nisbesi ile anılan bu zat hadis ilminde devrinin en önemli ismi olmuş, dönemin önemli âlimlerinden Dimyâtî, Bîrzâlî ve Mizzî gibi kimseler kendisinden hadis okumuştur.¹³⁵³ İbn Seyyidinnâs babasının kırâ'atı ile el-Mevsilî'den dinlemiş (semâ') olduğu *el-Ğaylaniyyât*'ı¹³⁵⁴ ve ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ini¹³⁵⁵ daha sonra bizzat kırâ'at (okuyarak) ederek bu hocadan

¹³⁴⁹ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 51, s. 306-307; Safedî, *el-Vâfi*, c. 18, s. 242.

¹³⁵⁰ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 459.

¹³⁵¹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 455.

¹³⁵² İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 132, 166, 216, 325, 377, 402, *'Uyûn*, c. 2, s. 131, 176, 215, 235.

¹³⁵³ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 51, s. 431.

¹³⁵⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 459.

¹³⁵⁵ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 2, s. 194.

okumuştur. İbn Seyyidinnâs rivâyetlerini genellikle birlikte verdiği bu iki hocadan şu sigalarla nakilde bulunmuştur.

(أخبرنا الشيخان أبو الفضل عبدالرحيم بن يوسف بن يحيى الموصلي وأبو الهيجاء غازي بن أبي الفضل بن

عبد الوهاب قراءة على الاول وأنا أسمع وبقراءتي على الثاني)

İbn Seyyidinnâs, Abdurrahîm b. Yûsuf el-Mevsilî ile birlikte¹³⁵⁶ aktardığı rivâyetler dışında Ebü'l-Heycâ Ğazî b. Ebi'l-Fazl b. Abdulvehhâb'tan şu konularda istifade etmiştir: Uhud gününde İbn Ömer'in on dört yaşında olduğunu Hz. Peygamber'in gazveye katılmasına müsaade etmediğini, Hendek gününde ise on beş yaşında olduğunu Hz. Peygamber'in gazveye katılmasına izin verdiğine dair hadis, Hz. Peygamber'in arazilerini işletmelerine karşılık gelirinin yarısını kendilerine vermek üzere Hayber halkı ile anlaştığına dair hadis, Hapt Seriyyesi ile ilgili uzun bir rivâyet.¹³⁵⁷

9) Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdulmü'min es-Sûrî: Devrinde hadisi senedli olarak rivâyet eden az kişilerden biri olan es-Sûrî, Ebi'l-Yümn el-Kindî, İbn Mulâ'ib ve Ebû Alî b. el-Cevâlikî gibi şahsiyetlerden hadis okumuştur. Kendisinden ise müellifimiz İbn Seyyidinnâs, Birzâlî, Mizzî ve İbnü'l-Attâr gibi âlimler çokça rivâyette bulunmuşlardır.¹³⁵⁸ 'Uyûnü'l-eser'in kaynakları arasında yer alan, Taberânî'nin *el-Mu'cem el-kebîr*, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin *el-Müsned* ve Ebû Arûbe el-Harrânî'nin *et-Tâîh* adlı eserleri İbn Seyyidinnâs, semâ' yoluyla es-Sûrî'den rivâyet etmiştir.¹³⁵⁹

Bu eserlerin rivâyti dışında da İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnü'l-eser'de semâ' veya kırâ'at yoluyla Sûrî'den aldığı hadislere de yer vermiştir. es-Sûrî'den şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber'in gençliğinde iki defa dışında cahiliye adetlerine teşebbüs etmediğine ve her iki defasında da bundan korunduğuna dair hadis, Hz. Süleyman'ın (a.s.) yüzüğünün üzerinde Lâilâheillâh Muhammed Resûlullâh ibaresinin yazılı olduğuna dair hadis, "yaratılıştta Nebilerin ilki bisette ise Nebilerin sonuncusuyum" meâlindeki hadis, muahât ilgili hadisler, kible değişiminin sabah

¹³⁵⁶ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 132, 257, 304, 325; 'Uyûn, c. 2, s. 30.

¹³⁵⁷ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 2, s. 12, 194, 216.

¹³⁵⁸ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 51, s. 436-437.

¹³⁵⁹ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 2, s. 458-459.

namazında vuku bulduğuna dair hadis, Uhud şehitleri ile ilgili hadis, Hz. Peygamber'in sıfatlarına dair hadis.¹³⁶⁰

10) Ebü'l-Feth Yûsuf b. Ya'kûb eş-Şeybânî ed-Dımeşkî İbn el-Mucâvir: 601/1204 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. Ebi'l-Yümn el-Kindî, Dâvûd b. Mulâ'ib ve Hızır Kâmil es-Surûcî gibi şahsiyetlerden ilim tahsil etmiştir. Kendisinden ise müellifimiz İbn Seyyidinnâs, Mizzî ve daha başka âlimler ilim tahsil etmişlerdir. Vefatı ile âli isnâdlardan biri inkit'aa uğramıştır.¹³⁶¹ İbn Seyyidinnâs, bu hocadan kırâ'at yoluyla rivâyette bulunmuştur.

İbn el-Mucâvir'den şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber'in kendisine gelen Abdulkays heyetine Kuss b. Saîde'yi Ukkâz panayırında gördüğünü söylemesi ve onu sorması ile ilgili hadis, hicret esnasında Hz. Peygamber'in saklandığı Sevr dağındaki mağara ve bu esnada yaşananlar ile ilgili hadisler, "Ebû Bekir'in arkadaşlığı ve malı bana faydalı olduğu kader hiç kimsenin olmamıştır. Eğer birini dost ittihaz etseydim Ebû Bekir'i dost edinirdim" mealindeki hadis, insanlar çoğalınca Hz. Peygamber için minber yapılması ve daha önce minber yerine kullanılan ağaç kütüğünün inlediğini ihtiva eden hadis, Uhud şehitlerinden Enes b. Nadr ile ilgili hadis, Hayber'de Hz. Peygamber'in Hz. Alî için söylediği, "yarın sancağı Allah ve Resûlü'nü seven birine vereceğim Allah onun eli ile fethi gerçekleştirecektir" mealindeki hadis, Dimame b. Sa'lebe'nin Hz. Peygamber'in yanına gelmesi, ona bazı sorular sorması ve Müslüman olmasını ihtiva eden hadis.¹³⁶²

11) Ebü'n-Nûr İsmâil b. Kamer b. Nûreddîn el-Hiytî es-Sâlihî (ö. 690/1291): İbn Seyyidinnâs'ın Dımaşklı hocalarındandır. Mûsâ b. Abdulkâdir el-Ciyîlî, Mûvfik b. Kudâme ve başkalarından ilim tahsil etmiştir. Kendisinden müellifimiz İbn Seyyidinnâs, İbn el- Birzâlî, Mizzî, Zehebî ve daha başka kimseler ilim tahsil etmişlerdir.¹³⁶³ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûnü'l-eser'de bu hocadan kırâ'at yoluyla rivâyette bulunmuştur.

¹³⁶⁰ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 109, 144, 163, 283, 322, 326; 'Uyûn, c. 2, s. 35, 146, 231, 424.

¹³⁶¹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 51, s. 440-441; Safedî, *el-Vâfi*, c. 29, s. 167.

¹³⁶² İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 147, 297, 303, 306, 375; 'Uyûn, c. 2, s. 36, 183, 313.

¹³⁶³ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 51, s. 401.

Ebû'n-Nûr'dan şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber'i emziren hanımlar ile ilgili haber, Bilâl Habeşî'ye yapılan eziyet ile ilgili rivâyet, "Uhud bizi sever, biz de onu severiz" mealindeki hadis, Uhud şehitlerine dair hadis.¹³⁶⁴

12) Ebû Abdillâh Muhammed b. Osmân b. Selâme ed-Dimaşkî (ö. 690/1291): 615/1218 yılında doğmuştur. Hasen b. Alî b. Huseyn b. el-Bünne el-Esedî ve daha başkalarından hadis dinlemiş, kendisinden İbnü'l-Hubbâz ve Birzâlî hadis yazmışlardır.¹³⁶⁵ İbn Seyyidinnâs, Şamlı hocalarından olan bu zattan *'Uyûnü'l-esser'*de kırâ'at yoluyla rivâyette bulunmuş ve Ebû Cehil'in, Hz. Peygamber'in üzerine deve işkembesi döktüğüne dair haber kendisinden aktarılmıştır.¹³⁶⁶

13) Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Ahmed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-Vâsîtî: 602/1201 yılında doğmuştur. Dimaşk, Haleb ve Bağdâtlı birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Hanbeli mezhebinin önemli âlimlerinden ve âlî isnâda sahip olan İbnü'l-Vâsîtî'den müellifimiz İbn Seyyidinnâs, Birzâlî, Mizzî, İbn Teymiyye ve kardeşleri, Zehebî ve daha birçok kimse ilim tahsil etmiştir.¹³⁶⁷ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnü'l-esser'*de bu hocadan semâ' ve kırâ'at yoluyla rivâyette bulunmuştur.

İbnü'l-Vâsîtî'den şu konularda istifade edilmiştir: Hz. Peygamber'in kavminden gördüğü eziyet ve bu eziyete karşı sabırlı davranması ile ilgili hadis, yüce Allah tarafından himaye edildiğine dair hadis, Habeşistan'a sığınan muhâcirlerin iadesi için giden Amr b. As'ın Habeşistan kralı Necâşi'den onları kendilerine teslim etmesini istemesi ve Ca'fer b. Tâlib'in bu konuda Necâşi huzurunda yaptığı konuşmayı ihtiva eden rivâyet, Uhud gazvesi'nde Müslümanlardan ayrılıp Medine'ye dönen kişiler ile ilgili haber.¹³⁶⁸

14) Mü'nise hatun bint. Sultan el-Melikü'l-Âdil b. Ebû Bekir b. Eyyûb b. Şâdî: 603/1206 yılında doğmuştur. Kudüs fatihi Selâhaddin Eyyûbî'nin kardeşi, Eyyûbî hükümdarı (1200-1218) Ebû Bekir Seyfüddîn el-Melikü'l-Adil Muhammed b. Eyyûb b. Şâdî'nin (ö. 615/1218) kızıdır. Babasının vefat eden son evladıdır. Mısır'ın kültürel hayatında önemli bir yeri olan Mü'nise hatun özellikle hadis alanında meşhur olmuştur. Afife el-Farkînîyye ve Aynü's-Şems es-Sekafîyye adlı

¹³⁶⁴ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 91, 206; *'Uyûn*, c. 2, s. 5, 35.

¹³⁶⁵ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 51, s. 437.

¹³⁶⁶ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 193.

¹³⁶⁷ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. 52, s. 149-150.

¹³⁶⁸ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 192, 194, 212; *'Uyûn*, c. 2, s. 9.

muhaddise hanımlardan icazet ile rivâyette bulunmuştur. Kendisinden müellifimiz İbn Seyyidinnâs, İbn Cündeb ve başka kimseler ilim tahsil etmişlerdir.¹³⁶⁹ İbn Seyyidinnâs, Mü'nise hatun'dan, '*Uyûnü'l-esser*'de semâ', kırâ'at ve icâzet yoluyla rivâyette bulunmuştur.

Mü'nise hatun'dan şu konularda istifade edilmiştir: Sefer, Cuma ve bayram namazının iki rek'ât olduğuna dair hadis, Hz. Peygamber minberine ve daha önce minber yerine kullanılan ağaç kütüğünün inlediğine dair hadis, Uhud gazvesi'nde yaşları küçük oldukları için Hz. Peygamber'in geri gönderdikleri kişiler ile ilgili hadis, Uhud günü Hz. Ömer'in, kardeşi Zeyd b. Hatâb'a zırhını teklif etmesi, Zeyd'in ben de senin gibi şehid olmak istiyorum diyerek zırhı red etmesi üzerine ikisinin de o zırhı giymediğine dair hadis, Hendek gazvesi ile ilgili bir rivâyet.¹³⁷⁰

15) Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm b. Ömer el-Vâsîtî el-Fârûsî (ö. 694/1296): Kâri, müfessir, Hatîb ve vâiz olan el-Fârûsî, 614/1217 yılında Vâsît'ta doğmuştur. İsfahân, Şirâz, Kazvîn, Dimaşk ve Mekke'de ilim tahsil etmiş ve öğretmiştir.¹³⁷¹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-esser*'in önemli siyer kaynakları arasında yer alan, Mûsâ b. Ukbe'nin *Kitâbu'l-meğâzî*'sinin büyük bir bölümünü semâ', geriye kalan kısmını icâzet yoluyla ve Ebû Bişr ed-Dulâbî'den aktardıkları rivâyetleri kırâ'at yoluyla kendisinden almıştır.¹³⁷² Ayrıca Hz. Peygamber'in nesebi hakkında bir rivâyet ve "ben nikâh yoluyla olan bir evlilikten meydana geldim. Gayr-i meşru bir yoldan gelmedim" mealindeki hadis de el-Fârûsî'den istifade edilmiştir.¹³⁷³

16) Ebû Rebî'i Süleymân b. Ahmed el-Mercânî (ö. 695/1296): Muhammed b. İmâd ve Ca'fer el-Hemedânî'den hadis rivâyet etmiş, kendisinden Birzâlî ve İbn Seyyidinnâs rivâyette bulunmuştur.¹³⁷⁴ İbn Seyyidinnâs, İskenderiyeli hocalarından olan el-Mercânî'den '*Uyûnü'l-esser*'de kırâ'at yoluyla rivâyette bulunmuştur. Muahât konusunda Hz. Peygamber'in, Hz. Alî'ye, "sen benim dünya ve ahiret kardeşimsin" mealindeki hadis el-Mercânî'den aktarılan tek rivâyettir.¹³⁷⁵

¹³⁶⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 52, s. 202.

¹³⁷⁰ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 255, 375; '*Uyûn*', c. 2, s. 12, 37, 85.

¹³⁷¹ Zehebî, *Mu'cem*, s. 10.

¹³⁷² İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 2, s. 457.

¹³⁷³ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 74, 76.

¹³⁷⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 52, s. 255.

¹³⁷⁵ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 321.

17) Ahmed b. Abdirrahmân b. el-Hasen el-Hârisî (ö. 695/1296): 618/1221 yılında doğmuştur.¹³⁷⁶ İbn Seyyidinnâs, İskenderiyeli hocalarından olan el-Hârisî'den, '*Uyûnü'l-eser*'de Hz. Peygamber, Hz. Hatice ve Hz. Alî'nin ilk namazları ile ilgili bir hadis rivâyet etmiştir.¹³⁷⁷

18) Ebû Hafs Ömer b. Abdülmün'im ed-Dımaşkî İbnü'l-Kavâs (ö.698/1298): 605/1204 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. İbn el-Harastânî, Ebû Y'alâ Hamza b. Ebî Lokma, Ebi Nasr eş-Şirâzî ve devrinin meşhur hocalarından ilim tahsil etmiş ve icâzet almıştır. Hayatının son yıllarından çokça rivâyette bulunduğu ifade edilen İbnü'l-Kavâs'tan müellifimiz İbn Seyyidinnâs, Zehebî ve birçok kimse ilim tahsil etmiştir.¹³⁷⁸ '*Uyûnü'l-eser*'in hadis kaynakları arasında yer alan, İbn Cümei' el-Gassânî'nin *el-Mu'cem*'ini İbn Seyyidinnâs, bu hocadan kırâ'at yoluyla almıştır.¹³⁷⁹ İbn Seyyidinnâs bu eserden aktardığı rivâyetler dışında İbnü'l-Kavâs'tan başka bir şey nakletmemiştir.

19) Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Hibetullah b. Asâkir (ö. 699/1300): Annesi Türk olan İbn Asâkir, 614/1217 yılında doğmuştur. Ebu'r-Rûh el-Herevî, Zeyneb bint Abdirrâhman eş-Ş'arî, İzzuddîn İbnü'l-Esîr ve devrinin diğer önemli hocalarından ilim tahsil etmiş ve hadis rivâyet etmiştir. Dımaşk'ta âlî isnâd kendisine ulaşmıştır. Kendisinden Zehebî, Birzâlî ve Mizzî çokça rivâyette bulunmuşlardır.¹³⁸⁰ İkamet halinde namazın dört, sefer durumunda iki, korku anında bir rekât olarak farz kılındığına dair hadisi İbn Seyyidinnâs, kırâ'at yoluyla İbn Asâkir'den rivâyet etmiştir.¹³⁸¹

20) Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Makdisî ez-Zâhid (617-700/1220-1300): Mecd el-Kazvîni, İbn ez-Zübeydî ve daha başkalarından hadis rivâyet etmiştir.¹³⁸² İbn Seyyidinnâs '*Uyûnü'l-eser*'de, Hz. Peygamber'in çocukken, dedesi Abdulmutalib'in kaybolan develerini arayıp bulduğuna dair hadisi kırâ'at yoluyla bu hocadan rivâyet etmiştir.¹³⁸³

¹³⁷⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 52, s. 252.

¹³⁷⁷ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 179.

¹³⁷⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 52, s. 357-358; Safedî, *el-Vâfi*, c. 22, s. 320; Ziriklî, c. 5, s.441.

¹³⁷⁹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 2, s. 459.

¹³⁸⁰ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 52, s. 389-390; Zehebî, *Mu'cem*, s. 38.

¹³⁸¹ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s. 255.

¹³⁸² Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. 52, s. 469; Safedî, *el-Vâfi*, c.7, s. 262.

¹³⁸³ İbn Seyyidinnâs, '*Uyûn*', c. 1, s 99.

21) Ebü'l-Me'âlî Ahmed b. İshâk el-Ebrekûhî (ö. 701/1301): 615/1218 yılında doğmuştur. Bağdâd, Mûsul, Harrân, Dımaşk, Kudüs ve Mısır'da birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. âlî isnâd kendisine ulaşmıştır. Zehebî, İbn Seyyidinnâs ve bu dönemin diğer bazı âlimleri kendisinden ilim tahsil etmişlerdir. 701/1301 yılında Mekke'de, Hac ibadetini ede ettikten sonra vefat etmiştir.¹³⁸⁴ İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'*in temel kaynaklarından biri olan, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'sinin çoğunu kırâ'at, az bir kısmını da semâ' yoluyla bu hocadan almıştır. İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'*de Hz. Peygamber'in Fil gününde doğduğuna dair, sadece bir hadisi bu hocasından rivâyet etmiştir.¹³⁸⁵

22) Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed el-Yûnînî ed-Dımaşkî (ö. 701/1301): 611/1214 yılında B'alebek'te doğmuştur. Fakih bir babanın çocuğu olan Alî b. Muhammed, fıkıh alanında iyi bir dereceye ulaşmış, Henbelî mezhebinin önemli âlimleri arasında yerini almıştır. Kırk yaşından sonra hadis ilmine yönelmiş Mısır ve Dımaşk'ta önemli âlimlerden ilim tahsil etmiş ve hadis almıştır. Birçok kimse kendisinden ilim tahsil etmiş, dönemin önemli âlimlerinden Mizzî ve Zehebî kendisinden çokça hadis rivâyet etmişlerdir.¹³⁸⁶ İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'*de, Hz. Peygamber'in doğduğu gecede, dünyada görülen olağanüstü durumları ihtiva eden haberi kırâ'at yoluyla bu hocadan rivâyet etmiştir.¹³⁸⁷

23) Alî b. Muhammed b. Hârûn es-Sa'lebî (ö. 712/1313): 626/1229 yılında doğmuştur. Hadis ilminde devrinin en önemli ismi olmuş, dönemin önemli âlimlerinden Birzâlî ve müellifimiz İbn Seyyidinnâs kendisinden hadis rivâyet etmiştir.¹³⁸⁸ İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'*de, Mâzin b. el-Ğadûbe adlı sahâbenin İslâm'a giriş serüvenini ihtiva eden haberi bu hocadan rivâyet etmiştir.¹³⁸⁹

İbn Seyyidinnâs'ın *'Uyûnü'l-eser'*de, semâ' yoluyla kendisinden bir rivâyet aktardığı, Ebû Muhammed İsmâîl el-Miskî hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklarda bir bilgiye ulaşamadık.¹³⁹⁰

¹³⁸⁴ Zehebî, *Mu'cem*, s. 20.

¹³⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 79-80.

¹³⁸⁶ İbn Receb, c. 1, s. 321.

¹³⁸⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 82-85.

¹³⁸⁸ Safedî, *el-Vâfi*, c. 22, s. 96.

¹³⁸⁹ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 154-155.

¹³⁹⁰ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 127.

2.6. ‘Uyûnü’l-Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Siyer-meğâzî, delâil, şemâil, hadis, tarih, ensâb ve tabakât alanındaki güvenilir temel kaynaklardan seçilerek bir araya getirilmesi, rivâyet yollarını iyi bilen hâfız bir muhaddis olan müellifin kendi birikimini katması ve içindeki rivâyetlerin muttasıl¹³⁹¹ senedlerle nakledilmesi gibi nedenlerle ‘Uyûnü’l-eser yazıldığı günden itibaren âlimler tarafından kabul görmüştür. Ders halkalarında okutulmuş ve üzerine çalışmalar yapılmıştır. Aşağıda görüleceği üzere ‘Uyûnü’l-eser’in üzerine yapılan çalışmalar onun siyer alanındaki yerini ortaya koyması açısından yeterlidir. Bize ulaştığı kadarıyla ‘Uyûnü’l-eser’in üzerine ilk çalışma bizzat müellifi İbn Seyyidinnâs tarafından ihtisar şeklinde yapılmıştır. Daha sonra şerh, ihtisar ve nazm şeklinde çalışmalar yapılmıştır.

2.6.1. ‘Uyûnü’l-Eser Üzerine Yapılan İhtisâr Çalışmaları

1) *Nûrû’l-‘uyûn fi telhisi sîreti’l-emîni’l-me’mûn: es-Sîretü’l-kübrâ* (Büyük siyer) olarak da bilinen *Uyûnü’l-eser*’e karşılık *es-Sîretü’s-süğrâ* (küçük siyer) olarak meşhur olmuştur. İbn Seyyidinnâs’ın eserlerini ele alan kaynaklar ‘Uyûnü’l-eser ile birlikte onun muhtasarı olarak *Nûrû’l-‘uyûn*’u da zikretmişlerdir. Bu eserin çeşitli baskıları mevcuttur.¹³⁹²

2) *Muhtasaru’s-sîyretü’n-Nebeviyye li İbn Seyyidinnâs*: Bu çalışma Muhammed b. Saîd es-Sûsî el-Mergîtî el-Merrâkişî (ö. 1089/1678) tarafından bir Müslümanın Hz. Peygamber hakkında bilmesi gereken hususları özet bir şekilde derlemek amacıyla yapılmıştır. Rabât Hüseyniyye Kütüphanesi’nde 1307 numara¹³⁹³ ile Cezayir Vataniyye Kütüphanesi’nde 2262 numara ile kayıtlı yazma nüshaları

¹³⁹¹ İlk kaynağına veya ait olduğu kimseye kadar kesintisiz bir senedle varan yani, seneddeki her râvinin, hocasından muteber bir öğrenme yoluyla alarak rivâyet ettiği hadis. Aydınlı, s. 237.

¹³⁹² İbn Seyyidinnâs, *Nûrû’l-‘uyûn fi telhisi sîreti’l-emîni’l-me’mûn*, thk. Muhammed Ğassân Nasûh Azkûl, Beyrut, Dârü’l-Minhâç, 2006.

¹³⁹³ Râvendî, c. 1, s. 354.

bulunmaktadır.¹³⁹⁴ Eser ilk defa Muhammed Şâib Şerîf'in tahkiki ile Dâru İbn Hazm yayımları tarafından 2009 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

3) *'Uyûnü'l-eser bi mehâsini's-sîyer*: On birinci yüzyılda yazıldığı ifade edilen bu muhtasarın yazarı bilinmemektedir. Eserin 755 sayfalık bir yazma nüshası Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de b 21648/ 1940/98 numara ile kayıtlıdır. Bu muhtasarda *'Uyûnü'l-eser*'de yer verilen senedler, İbn İshâk ve el-Vâkıdî hakkında ulemanın cerh ve ta'dil görüşleri ve yazara göre tekrar sayılan kısımlar çıkartılmıştır.¹³⁹⁵

4) *İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn*: Ebü'l-Ferec Nûrüdîn Alî b. Bürhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî'nin *es-sîretü'l-Halebiyye* adı ile meşhur olan eseridir. Halebî bu eseri *'Uyûnü'l-eser* ve Şemseddin eş-Şâmî'nin *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l'ibâd* adlı eserinden derlemiştir. Ayrıca ilgili konularda Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin (ö. 695/126) *el-Hemziyyefi'l-medâ'ihî'n-nebeviyye*, İbn Seyyidinnâs'ın *Büşra'l-lebîbbi-zikra'l-Habîb* ve Takıyyüddin es-Sübki'nin *et-Tâ'iyye*'sinden naklettiği şiiirlerle de kitabını süslemiştir.¹³⁹⁶ Halebî eserini yazarken sadece yukarıda zikredilen kaynaklarla yetinmemiş daha başka birçok kaynaktan da istifade etmiş ve uzun bir eser meydana getirmiştir. el-Halebî'nin eseri her ne kadar yazarlar tarafından *'Uyûnü'l-eser*'in muhtasarlari arasında zikrediliyorsa¹³⁹⁷ da kanaatimize göre *'Uyûnü'l-eser* için daha çok bir şerh mahiyetindedir. Çünkü *'Uyûnü'l-eser*'e göre konuların daha çok ayrıntısına girmiş öyle ki müellif konuların dışına çıkmıştır.¹³⁹⁸ Meşhur ve ellerde dolaşan bir eser olan *es-sîretü'l-Halebiyye* üzerine ihtisar ve nazım çeklinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹³⁹⁹

5) *Tîybü'l-enfâs bî muhtasari sîreti İbn Seyyidinnâs*: Muhammed b. Abdullatif b. Ahmed el-Aksurî el-Mısri el-Mahallî (ö. 872/1467) tarafından

¹³⁹⁴ Muhammed b. Saîd es-Sûsî el-Mergîfî el-Merrâkişî, *Muhtasaru's-sîyretü'n-Nebeviyye li İbn Seyyidinnâs*, thk. Muhammed Şâib Şerîf, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2009. s. 13.

¹³⁹⁵ Râvendî, c. 1, s. 355-357.

¹³⁹⁶ Halebî, c. 1, s. 9-11.

¹³⁹⁷ Râvendî, c. 1, s. 357-358.

¹³⁹⁸ Bu iki eserin karşılaştırması ve el-Halebî'nin konu dışına çıktığına dair örnek için bkz. Hz. Peygamber'in nesebi konusuna İbn Seyyidinnâs, *'Uyûn*, c. 1, s. 73-75, Halebî, c. 1, s. 13-58.

¹³⁹⁹ Cevat İzgi, "Halebî", *DİA*, Ankara 1997, c. 15, s. 232-233.

yazılmıştır.¹⁴⁰⁰ Bu eserin 344 sayfalık bir yazma nüshası Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'nde 889 numara ile kayıtlıdır.¹⁴⁰¹

2.6.2. 'Uyûnü'l-Eser Üzerine Yapılan Nazım Çalışmaları

1) *Fethü'l-karîb fî sîreti'l-Habîb*: Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed en-Nâblusî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 793/1391), kaynaklarda en-Nâblusî'nin bu eserinden bahsedilmiş fakat 'Uyûnü'l-eser'den istifade edildiği belirtilmemiştir.¹⁴⁰² Ancak 'Uyûnü'l-eser'i tahkik eden Muhammed el-Îd el-Hatrâvî ve Muhyiddin Mistû'nun beyanlarına göre dokuz bin beyitten oluşan bu eser 'Uyûnü'l-eser'den manzum hale getirilmiştir.¹⁴⁰³

2) Muhammed b. Yûnus eş-Şâfiî'nin (ö. 845/1442) eser ismi belirtmeden 'Uyûnü'l-eser'i manzum hale getiren âlimlerden olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁰⁴

3) *Nazmu 'Uyûni'l-eser*: Yazarı Muhammed b. Yûsuf olduğu ifade edilen bu eserin Râvendî'nin beyanına göre İskenderiye Kütüphanesi'nde 3474 numara ile kayıtlı bir nüshası mevcuttur.¹⁴⁰⁵

4) *Nazmu ğazevâti'n-Nebî*: Ahmed el-Bedevî b. Muhammed el-Meclisî eş-Şenkîfî (ö. 1208/1794), 'Uyûnü'l-eser'in gazveler kısmını manzum hale getirmiştir.¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰⁰ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 8, s. 76.

¹⁴⁰¹ Yüsrî Selâme, s. 227.

¹⁴⁰² İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. 5, s. 22; Sehâvî, *el-Î'lân*, s. 163; Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1012.

¹⁴⁰³ İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 9.

¹⁴⁰⁴ Kâtip Çelebi, c. 2, s. 1183; İbn Seyyidinnâs, *Uyûn*, c. 1, s. 8.

¹⁴⁰⁵ Râvendî, c. 1, s. 358-359.

¹⁴⁰⁶ Ahmed el-Bedevî b. Muhammed el-Meclisî eş-Şenkîfî, *Nazmu ğazevâti'n-Nebî*, 2. baskı, nşr. Muhammed Mahfûz b. Ahmed, Moritanya/Nouakchott 1995; Müellif bizzat kendisi 'Uyûnü'l-eser'e dayanarak eserini kaleme aldığını ifade etmiştir. Bkz. s. 15.

2.6.3. ‘Uyûnü’l-Eser Üzerine Yapılan Şerh Türü Çalışmalar

1) *Şerhu’s-sîyretü’n-nebeviyye li İbn Seyyidinnâs*: Bu eserin müellifi İzzüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilazîz b. Muhammed b. İbrâhîm b. S‘adullâh b. Cemâ‘ el-Kinânî el-Hamevî’dir (ö. 819/1416).¹⁴⁰⁷ Eserin Kudüs Halidiyye Kütüphanesi’nin siyer bölümünde 14 numara ile kayıtlı yazması ve Rabât Kütüphanesi’nde 3053 numara ile kayıtlı yazması mevcuttur.¹⁴⁰⁸

2) *Nûru’n-nibrâs ‘alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*: Bu eserin müellifi Ebü’l-Vefâ Sıbtu İbni’l-Acemî Burhanüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî’dir.¹⁴⁰⁹ ‘Uyûnü’l-eser’in şerhleri içinde günümüze eksiksiz bir şekilde ulaşmış ve dünya kütüphanelerinde birçok yazma nüshaları bulunmaktadır.¹⁴¹⁰ *Nûru’n-nibrâs*, Nûruddîn Tâlib editörlüğünde bir heyet tarafından tahkik edilmiş, Dâr en-Nevâdir yayınları tarafından ilk defa 2014 yılında 9 cilt halinde Dımaşk’ta (Şam) basılmıştır.¹⁴¹¹ Ancak daha önce 2002 ile 2009 yılları arasında Mekke Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, Davet ve Usûluddîn Fakültesi Kitap ve Sunnet bölümünde altı adet doktora tezi ile tahkiki yapılmış fakat bir araya getirilip ilim dünyasına kazandırılmamıştır.¹⁴¹²

Kendi döneminde Halep’in en önde gelen hadis hâfızı olan Sıbt İbni’l-Acemî, kendisini siyer alanında eser te’lîf etmeye iten âmili şöyle açıklamıştır:

Memleketimizde çok az kişinin Hz. Peygamber’in sîyeri hakkında bilgi sahibi olduğunu, siyer bilgisine sahip olan kişilerin insanlar nazarında değer kazandığını

¹⁴⁰⁷ Hayatı ve eserleri için bkz. İbn Hacer, *İnbâü’l-ğumr*, c. 7, s. 240-243; Bağdâtlı, c. 2, s. 182-183.

¹⁴⁰⁸ Râvendî, c. 1, s. 360; Yüsrî Selâme, s. 225.

¹⁴⁰⁹ Hayatı ve eserleri için bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, c. 1, s.138-145.

¹⁴¹⁰ *Nûru’n-nibrâs*’ın yazmaları bulunan bazı kütüphaneler: Râgıb Paşa Ktp., nr. 1055/901; Hacı Selim Ağâ Ktp. Hacı Selim Ağâ nr. 1036; Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 1963; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1550.

¹⁴¹¹ Ebü’l-Vefâ Sıbtu İbni’l-Acemî Burhanüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî, *Nûru’n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*, 1. baskı, 9 cilt, thk. NûruddînTâlib, Dımaşk, Dâr en-Nevâdir, 1435/2014.

¹⁴¹² Hadis alanında yapılan bu çalışmalar, çalışan kişiler ve *Nûru’n-nibrâs*’tan çalıştığı bölümler, *Tahkik Kitâbu Nûru’n-nibrâs fi şerhi sîreti İbn Seyyidinnâs*, başlığı altında, şu şekildedir:

İnâs Hâlid Abdilkerîm el-Münîs, kitabın başından Hz. Ebû Bekir’in İslâm’a girişi bölümüne kadar; Vedâd Yahyâ Ahmed Abdülcebbâr, Hz. Ebû Bekir’in İslâm’a girişi bölümünden meğâziler bölümüne kadar; Emîre Muhammed Emîn Kütebî, meğâziler bölümünün başından Hamrâülesed gazvesi’ne kadar; Mürşid Âlim b. Müfizu’r-Rahmân b. İsmâîl, Hamrâülesed gazvesi’nden Hayber ganimetlerinin taksimi kısmına kadar; Sâmi b. ‘Ubeydillah b. Ahmed Hoca, ganimetlerinin taksiminden, kabile reislerine İslâm’a davet mektuplarının gönderilmesi bölümüne kadar; Suâd bint Sâlih b. Said Bâbkiyyâ, Krallara ve kabile reislerine İslâm’a davet mektuplarının gönderilmesi bölümünden kitabın sonuna kadar.

müşahede ettim. Bundan dolayı da siyer alanında bildiğim kitapları inceledim. Bu kitaplar arasında bir muhaddis tarafından en iyi şekilde yazılmış olan el-Hâfız Ebü'l-Feth İbn Seyyidinnâs'ın siyerini gördüm. Zira o bu eseri ile diğer siyerleri geride bırakmıştır. Bütün siyer eserleri yıldızlar gibiyken 'Uyûnü'l-eser onlar arasında ay gibidir. Çünkü 'Uyûnü'l-eser'de başta Kütübu's-Sitte olmak üzere birçok güvenilir hadis kitabı ve cüzlerinden alınan hadisler zikredilmiş ve siyer alanında seçkin kaynaklardan istifade edilmiştir... (İbni'l-Acemî, 2014, c.1, s.5).¹⁴¹³

Hadis, fıkıh, lügat ve tarih alanında önemli bilgiler ihtiva eden *Nûru'n-nibrâs*'da müellif, 'Uyûnü'l-eser'de muğlak gördüğü yerleri açıklamış, eksik gördüğü yerlere ilavelerde bulunmuştur. Karışık konulara dikkat çekmiş, İbn Seyyidinnâs'ı bazı konularda tenkit etmiştir. Kelimelerin okunuş ve anlamları hakkında da bilgi veren müellif "tenbih" ve "feidetün" başlıkları altında konuya katkı sağlayacak önemli bilgiler aktarmıştır. Hadis istilahatları hakkında önemli bilgiler vermiş, gerekli gördüğü yerlerde de hadis tahrirlerini yapmış, senedler üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Ayrıca 'Uyûnü'l-eser'de ismi geçen şahsiyetlerin biyografilerini büyük oranda vermeye çalışmış ancak bu konuda fazla tekrara düşmüştür.¹⁴¹⁴ Eser son derece derin araştırma ve incelemeler sonucunda kaleme alınmış ve çok değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

3) *el-İktibâs li halli müşkili Sîreti İbn Seyyidinnâs*: Bu eserin müellifi İbnü'l-Mibred olarak meşhur olan Cemâluddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed b. Abdilhâdi'dir (ö. 909/1503).¹⁴¹⁵ Müellif bu eserde -adından da anlaşıldığı üzere-, 'Uyûnü'l-eser'de müşkül gördüğü bazı yerleri, şiirlerde geçen telaffuzu ve anlaşılması güç bazı kelimeleri kısa bir şekilde açıklamıştır. Eser bu haliyle metinleri geniş bir biçimde ele alıp dil, muhteva ve benzeri yönlerden açıklayan şerh türünden daha çok, metinde gerekli görülen yerleri açıklayan haşiye türü bir eserdir.¹⁴¹⁶ Eser 'Uyûnü'l-eser ile birlikte yayınlanmıştır.¹⁴¹⁷

¹⁴¹³ Sıbtu İbni'l-Acemî, *Nûru'n-nibrâs*, c.1, s.5.

¹⁴¹⁴ Mürşid Âlim b. Müfizu'r-Rahmân b. İsmâil, *Kitâbu Nûru'n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*, Basılmamış Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniv. Davet ve Usûluddîn Fakültesi, Kitap ve Sünnet Bölümü, Mekke, 2003, s. 35-43; Ayrıca bkz. er-Râvendî, c. 1, s. 362; Vedâd Yahyâ Ahmed Abdülcebbâr, *Kitâbu Nûru'n-nibrâs fi şerhi sîreti İbn Seyyidinnâs*, Basılmamış Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniv. Davet ve Usûluddîn Fakültesi, Kitap ve Sünnet Bölümü, Mekke, 2009, s. 49.

¹⁴¹⁵ Hayatı ve eserleri için bkz. Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 10, s. 308; Ferhat Koca, "İbnü'l-Mibred", *DİA*, Ankara, 2000, cilt, 21, s. 126-128.

¹⁴¹⁶ Râvendî, c. 1, s. 364.

¹⁴¹⁷ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğazi ve ş-şemâil ve's-siyer*, 2 cilt, Kâhire, Hüsameddîn Kuddüsî neşri, 1933.

4) *Ref'u'l-ilbâs fi hatmi Sîreti İbn Seyyidinnâs*: Bu eserin müellifi Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed Abdurrahmân es-Sehâvî'dir.¹⁴¹⁸ Eser, '*Uyûnü'l-eser* üzerine yapılan çalışmalar arasında zikredildiği halde günümüze ulaşım ulaşmadığı tespit edilememiştir. Hocası İbn el-Münâvî'den (ö. 846/1443) semâ' yolu ile '*Uyûnü'l-eser*'i alan¹⁴¹⁹ Sehâvî hem onu hem de üzerine yaptığı çalışmayı birçok kimseye okuttuğunu belirtmiştir.¹⁴²⁰ İsminden de anlaşıldığı üzere es-Sehâvî'nin bu çalışması muhtemelen ders esnasında '*Uyûnü'l-eser*'de muğlak gördüğü bazı cümlelerin açıklanması, eksik gördüğü yerlere ilavelerde bulunması gibi ders notlarından oluşmaktadır.

2.7. 'Uyûnü'l-Eser'in Diğer Siyer Eserleriyle Mukayesesi

Bir eserin yazıldığı ilim dalındaki yeri ortaya konulurken başvurulan yöntemlerden biri de o eserin aynı alanda yazılan başka eserlerle mukayese edilmesidir. Şüphesiz siyer-meğâzî alanında müstakil yazılan birçok eser bulunmaktadır. '*Uyûnü'l-eser*'in bu eserlerin tamamıyla mukayese imkânı olmadığından bunlar içerisinde biri '*Uyûnü'l-eser*'den önce diğeri yazıldığı döneme yakın biri de ondan sonra yazılmış olan üç eser seçilerek mukayese yoluna gidilmiştir. Bu eserler şunlardır: İbn Abdilber'in *ed-Dürer fi' htisâri'l-meğâzî ve's-siyer*,¹⁴²¹ İbn Seyyidinnâs'ın hocalarından Abdülmü'min *ed-Dimyâtî'nin*

*es-Sîyretü'n-Nebeviyye*¹⁴²² ve Buhârî şârihlerinden Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*¹⁴²³ adlı eseri.

İbn Abdilber *ed-Dürer*'de temel kaynak olarak Mûsâ b. Ukbe ve İbn İshâk'tan istifade edeceğini ancak bu iki kaynak dışında da bazı kaynaklara

¹⁴¹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 8, s. 18;

¹⁴¹⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 4, s. 169.

¹⁴²⁰ Sehâvî'nin '*Uyûnü'l-eser*'i okuttuğu bazı kişiler için bkz. es-Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, c. 1, s. 153, c. 3, s. 320, c. 4, s. 241, c. 5, s. 290,

¹⁴²¹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Asım en-Nemerî, *ed-Dürer fi' htisâri'l-meğâzî ve's-siyer*, thk. Şevki Dayf, Kahire, 1386/1966.

¹⁴²² Şerafüddîn Abdülmü'min b. Halef b. Ebi'l-Hasen *ed-Dimyâtî*, *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*, 1. baskı, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyîb, Haleb, Dâr es-Sâbûnî, 1416/1996.

¹⁴²³ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*, 2. baskı, 4 cilt, thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, Beyrut, Mektebetü'l-İslâmî, 1425/2004.

başvuracağını, eserinin tertibinde ise İbn İshâk'ı takip edeceğini belirtmiştir.¹⁴²⁴ Vedâ Haccı konusunda ise bu iki kaynağa ait sahip olduğu senedi zikretmiştir.¹⁴²⁵ İbn Abdilber bu iki kaynak dışında el-Vâkıdî, Ebû Bekir b. Ebî Hayseme (ö.279/892-93) ve hocalarından aldığı rivâyetlerden istifade etmiştir.¹⁴²⁶ *ed-Dürer*'de herhangi bir kaynak eser ismi zikredilmezken aktarılan haberler genellikle senedleriyle aktarılmış, bazı haberler sened zikredilmeden de aktarılmıştır.¹⁴²⁷

İbn Abdilber, Resûlullah'ın bi'seti konusuyla kitabına başlamış, ardından gazveler ve diğer siyer haberlerini aktarmıştır. Resûlullah'ın doğumu, nesebi, çocukluğu, gençliği ve Hz. Hatice ile evliliği gibi bi'set öncesi konuları ise *el-İstıab*'ın girişinde ele aldığından *ed-Dürer*'de değinmemiştir.¹⁴²⁸

ed-Dürer mevcut nüshalara göre dokuz bab halinde düzenlenmiştir.

Birinci babda Hz. Peygamber'in bi'seti, ilk vahyin nüzülü ve bu konuya dair diğer hususlar,

İkinci babda Hz. Peygamber'in insanları İslâm'a davet etmesi ve bu uğurda karşılaştığı eziyetler,

Üçüncü babda Habeşistan'a hicret,

Dörtüncü babda Hz. Peygamber ve onu destekleyenlere uygulanan ambargo,

Beşinci babda Medine'ye hicret,

Altıncı babda gazve ve seriyeler,

Yedinci babda Huneyn ganimetlerinin taksimi,

Sekizinci babda Hz. Peygamber'e Arap heyetlerinin gelmesi,

Dokuzuncu babda Hz. Peygamber'in vefatı anlatılmıştır.¹⁴²⁹

¹⁴²⁴ İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 29.

¹⁴²⁵ İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 275-276.

¹⁴²⁶ İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 9-10.

¹⁴²⁷ İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s.13.

¹⁴²⁸ İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 29.

¹⁴²⁹ İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 342-351.

ed-Dürer'de yer alan konuların tamamı '*Uyûnü'l-eser*'in birinci bölümünde ele alınmışken '*Uyûnü'l-eser*'in ikinci bölümünde ele alınan Hz. Peygamber'in şemâîli, ailesi ve yakın çevresi ile ilgili konular *ed-Dürer*'de ele alınmamıştır.

ed-Dürer'de konuyla ilgili Kur'ân âyetlerine yer verilmiştir. Konuyla ilgili şiirlere ise çok az yer verildiği görülmektedir. *ed-Dürer*'de fikhî hükümlere ve tartışmalı konulara değinilmişse de genellikle müellif bu tür konuları konuyla ilgili diğer eserlerine havale etmiştir.¹⁴³⁰

ed-Dürer'de birçok isim listesine yer verilmiştir. '*Uyûnü'l-eser*'in *ed-Dürer*'e en çok benzeyen tarafı budur. Fakat '*Uyûnü'l-eser*'de isim listeleri üzerine farklı kaynaklar arasında karşılaştırma yapılarak *ed-Dürer*'e göre daha titiz davranıldığı görülmektedir.

Dimyâtî eserinin girişinde istifade edeceği kaynaklar ve izleyeceği yöntem hakkında bilgi vermemiştir. Dimyâtî'nin *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*'de en önemli kaynağı İbn Sa'd olmakla birlikte o, siyer-meğâzî alanında otorite sayılan Urve b. Zübeyir, Zührî, İbn İshâk ve Vâkıdî'nin rivâyetlerine de yer vermiştir. Hadis alanında ise Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve et-Tebarânî gibi âlimlere başvurmuş, zaman zaman hocalarından aldığı rivâyetleri de zikretmiştir. *ed-Dimyâtî* eserinde aktardığı haberleri genellikle senedleriyle aktarmaya çalışmıştır.

Dimyâtî eserini kronolojik esasa göre yazmamıştır. O, Resûlullah'ın nesebi konusuyla kitabına başlamış, akabinde Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadarki gelişmeleri benzer olayları yan yana getirerek zikretmiştir. Örneğin Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliği konusundan hemen sonra Hz. Peygamber'in çocukları, amca ve halaları, hanımları, hizmetçileri, köleleri, kâtipleri ve korumaları gibi konuları ele aldığı görülmektedir.¹⁴³¹

es-Sîyretü'n-Nebeviyye'nin içeriği yüz altmış dokuz bab halinde düzenlenmiştir. Eserde her ne kadar Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadarki gelişmeler ele alınmışsa da daha çok Hz. Peygamber'in şemâîli, ailesi, yakın çevresi ve ahlâkı gibi konulara ağırlık verildiği görülmektedir. Bu hususlardaki bazı konular şu şekildedir: Hz. Peygamber'in elbiseleri, yüzükleri, ayakkabıları, misvağı, tarağı

¹⁴³⁰ Bu tür bazı yerler için bkz. İbn Abdilber en-Nemerî, *ed-Dürer*, s. 31, 38, 153, 167, 204, 271.

¹⁴³¹ Dimyâtî, *es-Sîyre*, s. 48-70.

aynası ve sürmedanlığı, Hz. Peygamber'in bıyıklarını kısaltması, Hz. Peygamber'in başındaki ağarmış saçlar, Hz. Peygamber'in saçının keyfiyeti, Hz. Peygamber'in hacematı, Nübüvvet mührü, Hz. Peygamber'in sıkıntılı yaşamı, Hz. Peygamber'in kılıçları, Hz. Peygamber'in savaşlarda kullandığı zırh, kalkan, yay ve benzeri aletler, Hz. Peygamber'in atları, katır, merkep ve koyunları.¹⁴³² *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*'deki bu konular, *'Uyûnü'l-eser*'in ikinci bölümünde ele alınmıştır. Her iki eserde de yer alan bu konular hem başlık hem içerik yönünden birbirine benzemektedir. Bu da bu konuda İbn Seyyidinnâs'ın hocasından etkilendiğini göstermektedir. Ancak *'Uyûnü'l-eser*'e göre bu konuların *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*'de daha geniş bir şekilde ele alındığı görölmektedir.

es-Sîyretü'n-Nebeviyye'de gazve ve seriyyeler ele alınmış fakat bu konuların detaylarına inilmediği görölmektedir. Hadiselerin gidişatı anlatılmaktan ziyade genellikle onları meydana getiren nedenler zikredilmiş, kısa bilgiler verilerek hadisenin bir iskeleti oluşturulmuştur. Ayrıca eserde mûcize, delâil, Hz. Peygamber'e Arap heyetlerinin gelmesi, Hz. Peygamber'in kral ve kabile reislerine mektup göndermesi gibi diğer bazı siyer konularının ihmal edildiği görölmektedir.

es-Sîyretü'n-Nebeviyye'de gazve ve seriyyelerin ele alındığı kısmın akabinde on yıllık Medine döneminde yaşanan hadiseler senelere göre özetlenmiş ve toplu bir şekilde aktarılmıştır.¹⁴³³ *'Uyûnü'l-eser*'de de bu konuda aynı başlık kullanılmış, metin üzerinde bazı tasarruflarda bulunulmuş ve konu aktarılmıştır.

es-Sîyretü'n-Nebeviyye'de fikhî hükümlere hiç değinilmemiştir. Tartışmalı konulardaki ihtilâflara kısa kısa değinen Dimyâtî'nin kendine göre sahîh olan görüşleri belirttiği görölmektedir.¹⁴³⁴ Eserde konuyla ilgili Kur'ân âyetlerine ve şiiirlere çok az yer verildiği görölmektedir, isim listelerine ise hiç yer verilmemiştir.

Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'si, "maksat" adı verilen çeşitli alt başlıklara ayrılmış on ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci maksatta Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar gelişen olaylar kronolojik sırayla ele alınmıştır.

¹⁴³² Dimyâtî, *es-Sîyre*, s.123-172.

¹⁴³³ Dimyâtî, *es-Sîyre*, s. 258-267.

¹⁴³⁴ Dimyâtî, *es-Sîyre*, s. 30.

İkinci maksatta Hz. Peygamber'in isimleri, çocukları, eşleri, akrabaları, hizmetçileri, kumandanları, elçileri, kâtipleri, mektupları, müezzinleri, hatipleri, şairleri, savaş aletleri ve hayvanları ile kendisine gelen heyet ve elçiler anlatılmıştır.

Üçüncü maksatta Hz. Peygamber'in yaratılış ve ahlâkıdaki yüceliklerinden, yeme içme ve giyim kuşamından bahsedilmiştir.

Dördüncü maksatta Hz. Peygamber'in mucizeleri ve kendine has nitelikleriyle ümmetinin özelliklerinden bahsedilmiş,

Beşinci maksatta İsrâ ve Mi'râc mucizeleri ele alınmış,

Altıncı maksatta Hz. Peygamber'in yüksek şahsiyetine dair âyetler zikredilmiştir.

Yedinci maksatta ona sevgi beslemenin ve sünnetine sarılmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Sekizinci maksatta tıbb-ı Nebevî ile Hz. Peygamber'in yaptığı rüya tabirlerinden ve geleceğe yönelik verdiği haberler zikredilmiştir.

Dokuzuncu maksatta Hz. Peygamber'in ibadet hayatından

Onuncu maksatta vefatından, kabriyle mescidini ziyaret âdâbından ve onun âhiretteki faziletinden bahsedilmiştir.

Eserde âyet, hadis ve şiirlerden epeyce istifade edilmiştir. el-Kastallânî eserinde tartışmalı konulardaki ihtilaflara değinmiş, olaylar üzerine yorumlarda bulunmuştur. Bir hadis şârihi olması hasebiyle hadislerde geçen kapalı kelimeleri açıklamış, Şâfiî olması hasebiyle genelde kendi mezhebinin fikhî hükümlerine yer vermiştir. Eserde kendilerinden istifade edilen değişik alanlara ait birçok kaynağın ismi zikredilmiştir. Eserde yer verilen bazı haberlerin senedleri zikredilmişse de sened ve kaynak zikredilmeden de birçok haber aktarılmıştır. Ayrıca Kastallânî eserinde İsrâîlî haberlerin kaynağı olarak meşhur olan Ka'bu'l-Ahbâr (ö. 34/654?) ve Vehb b. Münebbih (ö. 114/732?) gibi kişilerin rivâyetlerine de yer vermiştir.¹⁴³⁵

¹⁴³⁵ Kastallânî, *el-Mevâhib*, c. 1, s. 88, 119; c. 2, s. 331.

'Uyûnü'l-eser'de yer alan konuların tamamı *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'de ele alınmış gibi gözükse de Müslüman ve Yahudiler arasında düzenlenen "Medine Vesikası" 'Uyûnü'l-eser'de yer alırken¹⁴³⁶ *el-Mevâhibü'l-ledünniyye*'de bu konuya hiç değinilmemiştir. Ayrıca eserde neseb ve isim listelerine hiç yer verilmemiştir.

Kastallânî'nin eserinin gazve ve seriyyeler kısmında İbn Seyyidinnâs'ın 'Uyûnü'l-eser' de kullandığı üsluba benzer bir üslup kullandığı görülmekte ve Kastallânî bu konularda 'Uyûnü'l-eser' den nakillerde bulunmaktadır.¹⁴³⁷

2.8. 'Uyûnü'l-Eser'in Önemi ve İlmî Değeri

Daha önceki başlıklar altında 'Uyûnü'l-eser yöntem, muhteva, dil vb. yönleriyle mütalâa edilmiş ve incelenmiştir. Tekrarın önüne geçmek için burada 'Uyûnü'l-eser'in bu alanda yazılan diğer kaynaklardan -gerek yöntem ve gerek kaynaklar açısından- farklı kılan önemli özelliklerine işaret edilerek 'Uyûnü'l-eser'in önemi ve ilmî değeri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yöntem açısından: İbn Seyyidinnâs dönemine gelindiğinde önceki müellifler tarafından yazılan önemli siyer kaynakları hemen hemen belli bir form almasına rağmen o, bir siyer kitabı olan eserinde kendine has bir metot çizebilmiş; hadis ehlinin yolunu takip etmiştir. Siyer'e ait rivâyetlerden alelade bir tarih rivâyeti damgasını kaldırmak için metin ve sened tenkidinde muhaddislerin yöntemini tatbik ederek siyer haberlerini güvenilir hadis rivâyetleriyle aşlamıştır. İbn Seyyidinnâs haberlerin rivâyetinde senedi esas almış, sened ve metinleri tahlil etmiş ve tenkide tabi tutmuştur. İçtihat yapma ve görüş belirtmesi gerektiği yerlerde içtihat yapmış ve görüşünü belirtmiştir. Böylece eserinde rivâyet ve dirâyet ilimlerini bir araya getirmiştir. Bu esaslar üzerine oluşturulan 'Uyûnü'l-eser sarsılma imkânı olmayan sağlam bir yöntemle tahkim edilmiştir. İbn Seyyidinnâs, izlediği bu eşsiz yöntem

¹⁴³⁶ İbn Seyyidinnâs, 'Uyûn, c. 1, s. 318-319.

¹⁴³⁷ Kastallânî'nin 'Uyûnü'l-eser' e başvurduğu bazı yerler için bkz. *el-Mevâhib*, c. 1, 352, 399, 427, 434, 438, 614.

nedeniyle siyer ulemaları ve muhaddisler nezdinde eserine büyük bir kıymet kazandırmıştır.

Kaynaklar açısından: İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnü'l-eser'*de Hz. Peygamber'le ilgili değişik alanlarda derin araştırmalar sonucunda yazılmış önemli kaynakların geneline başvurmuştur. Bunlara ilaveten İslâm âleminde genel kabul görmüş hadis kitaplarından istifade etmiştir. Ayrıca meşhur siyer şerhlerine, genel tarih kitaplarına, dil ve edebiyat alanında yazılmış önemli kaynaklara da başvurmuştur. Bu kaynaklar arasında Mûsâ b. Ukbe ve Muhammed b. Âiz'in *el-Meğâzî'*leri gibi günümüze ulaşamayan bazı kaynaklar da yer almaktadır. *'Uyûnü'l-eser'* sayesinde o eserlerle ilgili bazı bilgiler bize ulaşmıştır. Ayrıca İbn Seyyidinnâs hocalarından rivâyet yoluyla edindiği bilgileri de eserinde kullanmıştır. O, başvurduğu belli başlı kaynaklarını isnatlarıyla birlikte kitabının sonuna eklemiştir. İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'*de yüzü aşkın eserden ve yirmi üç hocasından istifade etmiştir. İbn Seyyidinnâs kullandığı kaynakları iyi tahlil etmiş, alanıyla ilgili terminolojiyi ustaca kullanmıştır. Bu da onun eserini kaleme alırken gerekli ilmi birikime ve donanıma sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Muhteva ve yöntemi cihetinden daha önce yazılmış siyer-meğâzî eserleriyle benzerlik bulunsa da *'Uyûnü'l-eser'*in onlardan farklı bazı özgün yanları da bulunmaktadır. *'Uyûnü'l-eser'*in girişinde temel kaynakları olan İbn İshâk ve el-Vâkidî hakkında geniş ve önemli açıklamalarda bulunulması; yine *'Uyûnü'l-eser'*in girişinde takip edilen yönteme dair bilgi verilmesi; Hz. Peygamber'in hayatının doğumundan vefatına kadarki gelişmelerin kronolojik esasa göre incelenmesinin yanı sıra, Hz. Peygamber'in şemâîli, ailesi, yakın çevresi, mu'cizeleri ve benzeri konuların da ele alınması; konuların sonuna eklenen "Garîb kelimelerin açıklaması" ve "Bu haberle ilgili faydaların zikri" gibi özel başlıkların altında konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak faydalı bilgilerin aktarılması; *'Uyûnü'l-eser'*de siyer-meğâzî rivâyetlerinde görülen yanlış, hata veya eksikliklere işaret edilmesi, o konudaki sahîh görüşün aktarılması gibi hususlar *'Uyûnü'l-eser'*in önemli bazı özelliklerinden sayılabilir.

*'Uyûnü'l-eser'*i farklı kılan diğer bir özellik de hacim olarak orta düzeyde yazılmış bir eser olmasıdır. İbn Seyyidinnâs, eserinin önsözünde siyer alanında birçok eser te'lif edilmiş olmasına rağmen bu alanda eser te'lif etmedeki gayesini

açıklarken bu eserleri şu sözleriyle eleştirmiştir. “ İnsanların geçmişte ve günümüzde siyer, meğâzî ve Peygamber Efendimizle ilgili konularda derledikleri eserlerin ya çok uzun olup okuyucuyu usandırıcı veya kısa olup istenilen (hedeflenen) amaçların birçoğundan yoksun olduklarını gördüm”(c.1, s.52).¹⁴³⁸

İbn Seyyidinnâs’ın bu ifadelerine göre siyer alanında yazılan eserler iki tarzda yazılmıştır.

1) Çok uzun olup okuyucuyu usandıranlar: İbn Seyyidinnâs’a göre bu tarzda yazılanlarda değişik yöntemler izlenilmiş: “Uzun olanlar ya isimlere, neseblere, şiiirlere, adâblara özen göstermiş ya da her türlü yol ve yöntemi kullanarak konuyla ilgili her türlü rivâyet ve rivâyet varyantlarını toplamaya var güçleriyle yoğunlaşmışlardır”(c.1, s.52).¹⁴³⁹

2) Kısa olanlar ise İbn Seyyidinnâs’a göre: Onların sadece bir yöntemi olmakla birlikte konuyla ilgili birçok faydalı bilgileri ihmal etmişlerdir. (c.1, s.52)¹⁴⁴⁰

Buna göre İbn Seyyidinnâs, o zamana kadar yazılmış siyerlerin çok uzun veya kısa yazıldıklarından onlardan herkesin yararlanamadığını görmüş. Ne okuyucuyu usandıracak uzunlukta ne de eserin benimsenmemesine neden olacak kısalıkta kapsamlı bir esere ihtiyaç olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine ‘*Uyûnü’l-eser*’i kaleme almış ve orta düzeyde tutmaya çalışmıştır. ‘*Uyûnü’l-eser*, hacim olarak orta düzeyde yazılmış dolayısıyla rahat okunan bir kitaptır. Okuyucuyu usandıracak uzunlukta değil de rahat olarak okunabilecek nitelikte olması siyer kitapları arasında onu farklı kılmıştır. Zira bir kitap belli bir hacmi aştığı zaman ondan daha az istifade edilir ve ihtiyaç halinde başvurulacak bir kaynak eser haline gelir. Oysa müellifimizi siyer konusunda kitap te’lîf etmeye sevk eden en önemli sebep kendisinin de belirttiği üzere, okuyucuyu usandıracak uzunlukta değil her an okunabilen, yararlanılabilen kullanışlı ve rahat bir kitap derlemektir. ‘*Uyûnü’l-eser*’in bu özelliği onun her kesim tarafından okunmasına ve ondan kolayca istifade edilmesine vesile olmuştur.

‘*Uyûnü’l-eser*’in siyer alanındaki önemini ortaya koyan diğer bir husus da Hz. Peygamber hakkında yazılan eserler içinde meşhur ve muteber olan eserlerle

¹⁴³⁸ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 52.

¹⁴³⁹ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 52.

¹⁴⁴⁰ İbn Seyyidinnâs, ‘*Uyûn*, c. 1, s. 52.

birlikte özellikle ‘Uyûnü’l-eser’in zikredilmiş olmasıdır. Nitekim Mekke tarihi hakkındaki eserleriyle tanınan Takiyyüddîn el-Fâsî (ö. 832/1429) *Zeylû’t-takyîd* adlı eserinin girişinde ‘Uyûnü’l-eser’i, İbn İshâk’ın *es-Sîre*, Tirmizî’nin *eş-Şemâil*, Beyhakî’nin *ed-Delâil* ve Kâdî İyâz’ın *eş-Şifâ* adlı eserleriyle birlikte zikretmiştir.¹⁴⁴¹

Daha önce belirtildiği üzere ‘Uyûnü’l-eser yazıldığı günden itibaren âlimler tarafından kabul görmüş, ders halkalarında okutulmuş ve üzerine çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların yanı sıra ‘Uyûnü’l-eser’den sonra Hz. Peygamber hakkında değişik alanlarda kaleme alınmış ve ondan istifade edilmiş birçok siyer, şemâil vb. kitap bulunmaktadır.

Makrîzî, Hz. Peygamber hakkında yazılmış hacimli eserlerden biri olan *İmtâ’ü’l-esmâ* adlı eserinde¹⁴⁴²; Kastallânî, meşhur *el-Mevâhibü’l-ledünniyye*’sinde¹⁴⁴³; Şâmî, âlimlerce siyer kitaplarının en geniş kabul edilen *Subulü’l-hudâve’r-reşâd* adlı eserinde¹⁴⁴⁴ ‘Uyûnü’l-eser’den istifade etmişlerdir.

Diyarbekrî, *Târîhu’l-hamîs* adlı eserinde ‘Uyûnü’l-eser’i kaynakları arasında zikretmiş¹⁴⁴⁵ ve ondan epeyce istifade etmiştir.¹⁴⁴⁶

Şemâil alanında Süyûtî, *Zehrü’l-hemâil alâ şemâil (Avsâfi’n-Nebî)*¹⁴⁴⁷ ve *Şemîl eş-şerife* adlı eserlerinde,¹⁴⁴⁸ ünlü Medine tarihçisi es-Semhûdî (ö 911/1506), Medine tarihi ile ilgili *Vefâü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafâ* adlı eserinde,¹⁴⁴⁹ İbn Tolun ed-Dımaşkî (ö. 953/1546), Hz. Peygamber dönemi vesikalarına dair *İ’lâmü’s-*

¹⁴⁴¹ Ebü’t-Tayyib Takiyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-Fâsî, *Zeylû’t-takyîd fi ruvâti’s-sünen ve’l-mesânid*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, 2 cilt, Beyrut, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1990, c. 1, s. 31.

¹⁴⁴² Makrîzî, *İmtâ’ü’l-esmâ*, c. 14, s. 543.

¹⁴⁴³ Kastallânî, *el-Mevâhib*, c.1, 352, 399, 427, 434, 438, 614.

¹⁴⁴⁴ Şâmî, c. 1, s. 159, 407, c. 2, s. 124, c. 7, s. 228, c. 8, s. 68, c. 11, s. 224, 408.

¹⁴⁴⁵ Diyarbekrî, c. 1, s. 6.

¹⁴⁴⁶ Diyarbekrî, c.1, s. 336, 387-88, 390, 547, 557, 560, 565, c. 2, s. 10, 186, 437, 538, c. 3, s. 60-61, 136, 139, 147.

¹⁴⁴⁷ Süyûtî, *Zehrü’l-hemâil alâ şemâil (Avsâfi’n-Nebî)* thk. Mustafa Aşûr, Kahire, Mektebetü’l-Kur’ân, t.y. s. 46.

¹⁴⁴⁸ Süyûtî, *Şemîl eş-şerife*, thk. Hasan b. Ubeyd Bâhbişî, Dâru Tâiru’l-İlim, y. y., t. y., s. 92, 332.

¹⁴⁴⁹ Ebü’l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh es-Semhûdî, *Vefâü’l-vefâ bi-ahbâri dâri’l-Mustafâ*, 4 cilt, Beyrut, Müessesetü’t-Tarihi’l-Arabî, 2009/1430, c. 1, s. 198, 227, 246.

sâ'ilin'an kütübi seyyidi'l-mürselin adlı eserinde¹⁴⁵⁰ *'Uyûnü'l-eser'*den istifade etmişlerdir.

Ayrıca ünlü hadis şârihleri İbn Hacer ve el-Münâvî (ö. 1031/1622) de eserlerinde siyer ile ilgili konularda *'Uyûnü'l-eser'*e müracaat etmişlerdir. İbn Hacer *Fethu'l-Bârî* adlı eserinde Hz. Peygamber'in eşleri, Hz. Peygamber'e benzeyen kişiler, Bedir'e katılanlar ve Benî Mustalık gazvesi gibi konularda *'Uyûnü'l-eser'*den istifade etmiştir.¹⁴⁵¹ Münâvî ise *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i's-sağîr* adlı eserinde taş ve ağaçların Hz. Peygamber'e selam verdiğiğine dair hadis üzerine İbn Seyyidinnâs'ın *'Uyûnü'l-eser'*de yaptığı yoruma yer vermiştir. Ayrıca el-Münâvî, Selmân-ı Fârisî'nin biyografisi ve Hz. Peygamber'in nesebi gibi konularda da *'Uyûnü'l-eser'*den istifade etmiştir.¹⁴⁵²

¹⁴⁵⁰ Ebü'l-Fazl Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dımaşkî, *İ'lâmü's-sâ'ilin'ankütübiseyyidi'l-mürselin*, thk. Mahmud Arnaût, Beyrut, Müessetü'r-Risâle, 1986/1407, s. 53, 56, 59, 78, 143.

¹⁴⁵¹ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, c. 3, s. 287, c. 7, s. 97, 329, 331, 33, c. 9, s. 176, 327.

¹⁴⁵² Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'arîfin b. Nüriddîn Alî el-Münâvî, *Fezû'l-kadîr şerhu'l-Câmi 'i's-sağîr*, 2. baskı, 6 cilt, Beyrut, Dârü'l-M'arife, 1972/1391, c. 3, s. 19, c. 5, s. 109, c. 6, s. 495.

SONUÇ

Müslümanlar baştan itibaren Hz. Peygamber'in siyerine büyük bir ehemmiyet göstermişlerdir. Kaynak eserlerin te'lifinden sonra, siyer çalışmaları, bu eserler üzerine yapılan çalışmalarla gelişimini sürdürmüştür. Bu çalışmalar arasında İbn Hişâm'ın, İbn İshâk'ın *Kitâbü'l-meğâzî* adıyla bilinen ve temel kaynak olarak kabul edilen eseri üzerine yaptığı *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı çalışması, siyer çalışmalarında gelişim aşamalarının ilk merhalesi özelliğini taşımaktadır. İbn Hişâm'ın, daha güzel bir şekil vererek ve bazı eklemelerde bulunarak derlediği bu eserden sonra, birçok derleme eser te'lif edilmiştir. Bu eserlerden bazıları, çok uzun olup konuyla ilgili her türlü rivâyeti tenkide tabi tutmadan toplamaya yoğunlaşmış, bazıları da çok kısa olup konuyla ilgili birçok faydalı bilgileri ihmal etmişlerdir. Metin ve sened yönünden titiz bir şekilde tenkide tabi tutulmuş seçkin içeriğiyle ve okuyucuyu usandırmayacak orta düzeydeki hacmiyle, *'Uyûnü'l-eser'*in derleme türü eserlerin zirvesinde yer aldığını söylemek mümkündür.

*'Uyûnü'l-eser'*in müellifi İbn Seyyidinnâs Mısır'ın Kahire şehrinde doğmuş, Memlükler döneminde yaşamıştır. Kahire'deki meşhur hocalardan ders almış, dönemin önemli ilim merkezlerine birçok seyahatler düzenlemiş ve takriben bine yakın hocadan ilim tahsil etmiştir. İbn Seyyidinnâs Memlüklü Devleti'nde Dîvânü'l-İnşâ'da görev almış, Mısır'da birçok yerde hadis dersleri okutmuş Zâhiriyye Medresesi'nin hadis şeyhliğine getirilmiş ve birçok talebe yetiştirip mezun etmiştir. Çok yönlü bir âlim olan İbn Seyyidinnâs hadis, fıkıh, nahiv, siyer, tarih ve daha başka alanlarda temayüz etmiştir. Hâfız, muhaddis, fakih, edip ve tarihçi gibi sıfatlarla anılan İbn Seyyidinnâs, 11 Şâban 734/17 Nisan1334 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.

İtikat açısından Selef akidesine sahip, fıkihta Şâfiî mezhebine mensup olan İbn Seyyidinnâs, temâyüz ettiği ilim dallarıyla ve kaleme aldığı kıymetli eserleriyle çevresinin dikkatini celb edebilmiştir. Bu konularda âlimlerin güvenini kazanmış ve onların övgülerine mazhar olmuştur. Kaynaklarda İbn Seyyidinnâs'ın ilmî yönden tenkit edildiğine dair bir kayda rastlanılmamıştır.

İbn Seyyidinnâs hadis, siyer, biyografi ve edebiyat (şiir) alanlarında kıymetli eserler kaleme almıştır. Kaleme aldığı eserlerin muhtevasına bakıldığında onun Hz. Peygamber'in sünnetine ve sîretine önemli hizmetlerde bulunduğu görülmektedir. Zire o, '*Uyûnü'l-eser*'de Hz. Peygamber'in hayatının tamamını ele almış, '*Büşra'l-lebîb*'de Hz. Peygamber'in methine dair kasideler yazmış, '*Minahu'l-midah*'ta Hz. Peygamber'i metheden ashâb-ı kirâmın biyografileri ve Hz. Peygamber'in methine dair şiirler üzerine durmuş, '*el-Makâmâtü'l-'aliye*'de ise ashâb-ı kirâmın kerâmetlerini ele almıştır. '*en-Nefhu's-şezi*'de hadis edebiyatının önemli eserlerinden biri olan Tirmizî'nin '*el-Câmiu's-Sahîhi*'nin bir bölümünü şerh etmiştir. '*Ecvibe*'de ise hadis alanı ile ilgili çeşitli konularda kendisine yöneltilen sorulara cevap vermiştir. Kaleme aldığı eserlerden bazıları günümüze ulaşmışken, bazılarının günümüze ulaşamadığı tespit edilememiştir. Bir müellif olarak İbn Seyyidinnâs, eserlerinde şiir ve nesri, hadis ve tarihi, rivâyet ve dirâyeti bir araya getirmeyi başarabilmiştir

İbn Seyyidinnâs'ın günümüze ulaşan eserleri arasında en meşhuru '*Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğâzi ve's-şemâil ve's-sîyer*' adlı eseridir.

İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-eser*'de çoğu konuda İbn İshâk ve el-Vâkidî'ye itimat etmiştir. '*Uyûnü'l-eser*'in girişinde, onlara yöneltilen tenkitlere yer vermiş ve önemli açıklamalarda bulunmuştur. Dolayısıyla ikisinden aldığı rivâyetleri sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Ancak kaynakları sadece İbn İshâk, el-Vâkidî'den ibaret değildir. İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-eser*'i te'lif ederken, çok geniş bir kaynak yelpazesinden istifade etmiştir. Bu kaynaklar arsında günümüze ulaşamayan bazı eserlerin yer alması, '*Uyûnü'l-eser*'i daha değerli kılmıştır.

İbn Seyyidinnâs, '*Uyûnü'l-eser*'de, kaynak belirtmeye önem vermiş, ancak istifade ettiği kaynağa atıfta bulunurken kullandığı üslubu, kaynaklarının tespitinde ciddi zorluklara yol açmıştır.

İbn Seyyidinnâs, kaynaklardan alıntı yapmakla iktifa etmemiş, onlarda gördüğü yanlış, hata ve eksiklikleri düzeltilmiş ve gerektiğinde eleştiri yapmaktan çekinmemiştir.

İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'*de, siyer konularına odaklanmıştır. Diğer alanlardaki (akaid, kelam, fıkıh vb.) konulara ya hiç değinmemiş ya da sınırlı bir şekilde değinmiştir.

İbn Seyyidinnâs kitabı için seçtiği “Meğâzî, Şemâil ve Siyer Türlerindeki en Seçkin Haberler” anlamındaki *'Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğâzîve's-şemâil ve's-siyer* başlığına uygun olarak eserini, kaynaklardan güzel haberler seçerek ve haberlerin değerini yükselten senedleri de zikrederek derlemiştir.

Eserinde ihtisarı, sened zikretmeyi ve tekrardan kaçınmayı amaç edinen İbn Seyyidinnâs, öncelikle siyer-meğâzî haberlerini güvenilir hadis rivâyetleriyle desteklemiştir. Hadis metinlerinin güvenilirliğine birinci derecede tesir eden senedi esas almış, mûsned haberi eksik de olsa diğer rivâyetlere tercih etmiştir. İbn Seyyidinnâs eserinde sadece rivâyetleri senedleriyle birlikte zikretmekle kalmamış, âlî isnâdları almaya ehemmiyet vermiş, senedler arasında mukayese yaparak daha üstün olanı seçmiş, sened ile metin arasında güvenli bir bağlantı kurmuştur. İbn Seyyidinnâs, senedleri tenkide tabi tuttuğu gibi metinleri de tenkide tabi tutmuş ve tahlil etmiştir. Bundan dolayı da *'Uyûnü'l-eser'*de hadis ilimlerine dair birçok bilgi yer almıştır.

İbn Seyyidinnâs *'Uyûnü'l-eser'*de, konuları ele alırken konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak yararlı bilgileri aktarmış, içtihat yapma ve görüş belirtmesi gerektiği yerlerde içtihat yapmış ve görüşünü belirtmiştir. Böylece eserinde rivâyet ve dirâyet ilimlerini bir araya getirmiştir.

Hem *'Uyûnü'l-eser* üzerine yazılan hâşiye şerh, ihtisar ve nazımlar yönüyle, hem de müstakil olarak yazılan siyerlere kaynaklık etmesi hasebiyle İbn Seyyidinnâs, kendisinden sonra telîf edilen siyerlere etki etmiştir. Bu etki siyer eserleriyle münhasır kalmamış, şemâil ve Medine tarihi ile ilgili müstakil eserlere, hatta hadis şerhlerine kadar uzanmıştır.

Her ne kadar *'Uyûnü'l-eser* müellifin de belirttiği üzere bu tâifeye mensup üstadların kitaplarından güzel bir seçme ve derleme de olsa, içeriğinin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda yazıldığı günden bu güne İslâm âleminde siyer kaynaklarının en sahîhlerinden biri olarak kabul görmüş ve birçok ilim ehli tarafından övgüyle anılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman Fehmi Efendi (ö. 1904), *İslâm Medeniyeti Tarihi*, (Medresetü'l Arab), hazırlayanlar, Hüseyin Elmalı, Cüneyt Eren, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2005.
- Ahatlı, Erdinç, "Serrâc Muhammed b. İshâk", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Ahmed, Mühdî Rızkullah, *es-Sîretü'n-Nebeviyye fi'davi'l-mesâdiri'l-asliyye*, 1. baskı, Riyad: Merkez Melik Faysal lilbuhûs ve'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, 1992.
- Akpınar, Cemil, "İcâzet" *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Akyüz, Alî, "İbn Yûnus Ebû Saîd", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- el-Alevî, Abdülazîz, "İbn Fazlullah el-Ömerî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- el-Alûsî, Ebü'l-Fazl Mahmûd b. Abdillâh (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-me'ânî fi'tefsîri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-sebi'l-mesânî*, 30 cilt, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t. y.
- Apaydın, H. Yunus, "İbn Hazm", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Arslan, Abdurrahim, *Sübki'nin Tarih Tenkidi İle İlgili Görüşleri*, Yayınlanmamış Doktora Semineri, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- el-Askerî, Hasan b. Abdillâh b. Sehl Ebû Hilâl (ö. 395/1004), *el-Furûk el-luğaviyye*, thk. Muhammed İbrâhîm Selîm, Kahire: Dâru'l-İlim ve's-Sekâfe, 1997.
- Aşıkkutlu, Emin "İsmâîlî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Âşûr, Saîd Abdülfettâh, *Mısır ve's-Şâm fi asri'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, Kâhire: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 1967.

Atar, Fahrettin, “Mükâtebe”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.

Ateş, Ali Osman, “Abdümü’min b. Halef ed-Dimyâtî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

Aybakan. Bilal, “Şirâzî Ebû İshâk” *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Aycan, İrfan, “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilahatları Sözlüğü*, 3. baskı, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayımları, 2009.

....., “İbn Ebû Hayseme”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

Azimabâdî, Muhammed Şemsü'l-Hak (ö.1382/1911), *Avnu'l-ma'bûd fî şerhi Ebî Dâvûd*, 2. baskı, 14 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.

Bağdâtlı, İsmâil Paşa (ö. 1338/1920), *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellfîn ve âsârü'l-musannifîn*, 2 cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.

Bakışış, Muhammed, *Meğâzî li Mûsâ b. Ukbe*, Ağâdir: 1994.

Başaran, Selman, “Ebû Ma’ser es-Sindî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

....., “Hâzimî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Bebek, Adil “İbn Âiz”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

Bekkâr, Zübeyr b. Bekkâr (ö. 256/870), *Ahbâru'l-muvaffakıyât*, thk. Sâmi Mekkî el-‘Ânî, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1969.

Bekr, Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-nesâbîn*, Riyad: Dâr er-Reşîd, 1407/1986.

Benli, Mehmet Sami, “Muhammed b. Habib”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

el-Bikâî, Ebü'l-Hasan Bürhânüddîn İbrâhîm b. Ömer (ö. 885/1480), *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-ayâti ve's-süver*, 22 cilt, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, 1983.

Bozkurt, Nebi, “Künye”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

....., “Lakap”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *et-Târîhu 'l-kebîr*, 8 cilt, thk. Seyyid Hâşim en-Nedvî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.
- el-Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer (ö. 1221/1806), *Tühfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb el-Bağdâdî*, 1. baskı, 5 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Brockelman, Carl, *Kitâbu't-târîhi 'l-edebî'l-Arabî*, 5. baskı, 6 cilt, çev. Abdulhalim en-Neccâr, Kahire: Dâru'l-M'ârif, 1959.
- Câbiç, Ali Fehmi (1853/1918), *Hüsni's-sahâbe fî şerhi eş'âri'sahâbe*, İstanbul: Ruşen Matbaası, 1324.
- Câsim, Leys Suûd, "İbn Abdülber en-Nemerî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Cürcânî, es-Seyyid, eş-Şerif, Ali b. Muhammed b. Ali (ö. 816/1413), *et-Ta'rifât*, 3. baskı, thk. Muhammed Bâsil, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîye, 2009.
- Dalgın, Nihat, "İbn Lehîa", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- ed-Dâyet, Muhammed Rıdvan, "es-Sîretü'n-Nebeviyye fi't-turâsil'l-Endülüsiyye", *Mecelletu't-turâsi'l-Arabî*, 1979, sayı. 1, s. 70.
- ed-Dimyâtî, Şerafüddîn Abdülmü'min b. Halef (ö. 703/1306), *es-Sîyretü'n-Nebeviyye*, 1. baskı, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyîb, Haleb: Dâr es-Sâbûnî, 1416/1996.
- ed-Diyarбекrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (ö. 966/1558), *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesü'n-nefis*, 1. baskı, 3 cilt, thk. Abdullah Muhammed el-Halîlî, Beyrut: Dâr el-Kütüb el-İlmiyye, 2009.
- Durmuş, İsmail, "Halef el-Ahmer", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
-, "İbnü'l-A'râbî Ebû Abdillâh", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
-, "İbnü'n-Nehhâs el-Halebî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
-, "Safedî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- ed-Dûrî, Abdülazîz, *Neşetü ilmi't-târih 'inde'l-Arab*, Birleşik Arap Emirlikleri: Merkez Zâyed li't-Turâs ve't-Târîh, 2000.

....., “Divan” (Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler ve Fâtımîler’de Divan), *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

Ebû Bekir, Muhammed Fethi, *Zeylu kitâbu’-m-murşidü’z-zuvvâr ilâ kubûri’l-abrâr el-müsemma ed-dürral-munazzam fî ziyâreti’l-cebeli’l-mukattam*, nşr. ed-Dâru’l-Mısıryye el-Lübniyye t. y.

Ebû Suaylik, Muhammed Abdullah, *Muhammed b. İshâk imamu ehli’l-meğâzî ve’s-siyer*, Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1994.

Efendioğlu, Mehmet, “Tedvîn”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011.

el-Elbânî, Nâsirüddin, (ö. 1419/1999), *es-Semerü’l-müstetâb fî fikhi’s-sünne ve’l-kitab*, 1. baskı, 2 cilt, Küveyt: Dâr Ğarrâs, 2001.

Eruz, A. Fulya, “Memlükler” (sanat), *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.

el-Fâsî, Ebü’t-Tayyib Takiyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Alî (ö. 832/1429), *Zeylü’-t-takyîd fî ruvâti’s-sünen ve’l-mesânid*, 2 cilt, thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.

Fayda, Mustafa, “Abdullah b. Ebû Bekir b. Muhammed”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

....., “Halîfe b. Hayyât”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

....., “İbn İshâk”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “İbn Hişâm”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “İbn Şebbe”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.

....., “Taberî Muhammed b. Cerîr”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

....., “Zübeyr b. Bekkâr”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Fazlıoğlu, İhsan, “Harîzmî Muhammed b. Mûsâ”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

el-Gazefî, Saîd Abdurrahman Mûsâ, “Eser”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

- Görgün, Tahsin, “İbn Habîb es-Sülemî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Görmez, Mehmet, “Taberânî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Güleç, Hasan, “Fezârî Ebû İshâk”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları (Tarih ve Müverrihler)*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- Günel, Fuat, “İbnü’l-Kûtîyye”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Güneş, Kadir, *el-Mucem* (Arapça- Türkçe Sözlük), İstanbul: Mektep Yayınları, 2010.
- el-Halebî, Ebü’l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Bürhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed (ö.1044/1635), *İnsânü’l-‘uyûn fî sîreti’l-emîni’l-me’mûn*, 3 cilt, thk. Ahmed T’ame el-Halebî, Beyrut: Dâr el-M‘arife, 2012.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Ömer el-Leysî (ö. 240/854), *Tabakât*, 2. baskı, thk. Ekrem Ziya Umerî, Riyad: Dâr Taybe, 1982.
- Hamâde, Faruk, *Mesâdiru’s-sîreti’n-nebevviyye ve takvîmuhâ*, 3. baskı, Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1424/2002.
- Hamidullah, Muhammed, “Dîneverî Ebû Hanîfe”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- el-Harkûşî, Abdülmelik b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbûrî el-Vâ‘iz (ö. 406-407/), *Menâhilü’ş-şifâ ve menâhilü’s-safâ bi tahkiki kiâtbi Şerefü’l-Mustafâ*, 1. baskı, 6 cilt, thk. es-Seyyid Ebû Âsım Nebîl b. Hâşim, Mekke: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 2003.
- Hasan, Alî İbrahim, *Dirâse fî târihi’l-Memâlîki’l-Bahriyye*, Kahire: Mektebetü’n-Nehdati’l-Mısriyye, t. y.
- Hatîb, el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö. 463/1071), *Târîhu Bağdâd*, 14 cilt, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
-, *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye*, thk, Ebû Abdullah es-Sûrkî-İbrâhîm Hamdî el-Medenî, Medine: Mektebetü’l-İlmiyye, t.y.

- Hatipoğlu, İbrahim, “Ma’mer b. Râşid”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
-, “Musannef”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihi*, 9. baskı, Ankara: Ankara Okulu, 2015.
- Horovitz, Josef, *İslâmî Tarihçiliğin Doğusu, İlk Siyer-Meğâzî Eserleri ve Müellifleri*, çev. Ramazan Altınay- Ramazan Özmen, Ankara: Ankara Okulu, 2002.
- Hüseyin, Abdülmün‘im Muhammed, *Dirâsâtüin fi târihi‘l-Eyyübiyyîne ve‘l-Memâlik*, İskenderiye: Dâru‘l-M‘arifet‘il-Câm‘iyye, 2000.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber b. Asım en-Nemerî (ö. 463/1071), *ed-Dürer fi‘htisâri‘l-meğâzî ve‘s-siyer*, thk. Şevki Dayf, Kahire: 1386/1966.
- İbn Allân, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Allân es-Sıddikî eş-Şâfi‘ (ö. 1057/1647), *Delîlü‘l-fâlihîn li turuki Riyâzi‘s-sâlihîn*, 8 cilt, Beyrut: Dâru‘l-Kitâbi‘l-Arabiyye, t. y.
- İbn Asâkir Ali b. Hasan b. Hibetillah b. Abdillâh (ö. 571/1176), *Târîhu medineti Dımaşk*, thk. Muhibbuddîn Ebî Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî, 1. baskı, 80 cilt(74+6 cilt fihrist), Beyrut: Daru‘l-Fikr, 1997.
-, *Tebyinü kizbi‘l- müfteri*, Dımaşk: Matbaatü‘t-Teyfik, 1347/1928.
- İbn Battûta, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Levâtî et-Tancî (ö.770/1368-69), *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, İstanbul: Yeni Şafak baskısı, t.y.
- İbnü‘l-Cevzî, Ebü‘l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201), *el-Vefâ bi-ahvâli‘l-Mustafâ*, thk. Râşid el-Halilî, Beyrut: el-Mektebetü‘l-Asriyye, 2005.
-, *Sahâbenin Dilinden Hz. Peygamber‘in Hayatı*, çev. Tacettin Uzun, Anakara: Serhat Kitabevi, 2012.
- İbn Fâris, Ebi‘l-Hüseyîn Ahmed b. Fâris (ö, 395/1004), *Makâyîsu‘l-luĝa*, 6 cilt, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut: Dâru‘l-Fikr, 2002.

İbn Ferhun, Ebu'l-Vefa Burhaneddin İbrahim b. Ali b. Muhammed (ö. 799/1397), *ed-Dibacu'l-muzheb fi ma'rifeti a'yani 'ulemai'l-mezheb*, 2 cilt, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebu'n-Nûr, Kahire: 1972.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *ed-Dürerü'l-kâmine fi 'ayani'l-mieti's-sâmine*, 6 cilt, thk. Muhammed Abdülmü'id Zân, Seyderabâd: Meclis Dairetü'l Osmaniye, 1972.

....., *Fethu'l-bârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 13 cilt, thk. Abdulaziz b. Abdillâh b. Bâz, Beyrut: Dâr el-Ma'rife, 1379.

....., *İnbâü'l-ğumr bi-enbâi'l-umr*, thk. Muhammed Abdülmü'id Hân, 9 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

....., *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, 8 cilt, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

....., *Lisânü'l-mizân*, 3. baskı, 7 cilt, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1986.

....., *el-Mu'cem el-muferes ev tecridi esânidi'l-kütübi'l-meşhure ve'l-eczâi'l-mensûre*, thk. Muhammed Şakûr el-Meyâdinî, Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1998.

....., *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi nuhbeti'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, 2. baskı, thk. Nureddin Itr, Dimaşk: Dâr el-Hayr, 1993.

....., *Takrîbu't-tehzîb*, thk. Ebü'l-Eşbâl Sağır Ahmed Şağîf, Riyad: Dâru'l-Asime, t. y.

....., *Tehzîbu't-tehzîb*, 4 cilt, Beyrut: Müessetü'r-Risâle, t.y.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), *Kitâbü'l-iber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fi eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men âsarehüm min sevi's-sultâni'l-ekber*, thk. Halil Şehhâde, 8 cilt, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2001.

İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, (ö. 681/1282) *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, 1. baskı, 7. cilt, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru's- Sâdır, 1971.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, eş-Şeybânî (ö 241/855), *Müsned*, 2. baskı, 50 cilt (45+5 fihrist), thk. Şuayb el-Arnâvût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

-, *Mevsû'atü akvâl'l-İmam Ahmed b. Hanbel fi ricâl'l-hadis ve ilelihi*, haz. ve düzenleyen, es-Seyyid Ebu'l-Me'âtî en-Nûrî, vd., 1. baskı, 3 cilt, Beyrut: Alemü'l-kütüb, 1997.
- İbn Hayr el-İşbilî, Ebû Bekir Muhammed, (ö.575/1179), *Fehrese*, 1. baskı, thk. Muhammed Fuad Mansûr, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyyi, 1998.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb ez-Zühelî, es-Sedûsî (ö. 218/828), *es-Sirtü'n-Nebeviyye*, 2. baskı, 4 cilt, thk. Muhammed Nebil Tureyfî, Beyrut: Dâru's- Sâdır, 1426/2005.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (ö. 1089/1679), *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 1. baskı, 10 cilt, thk. Abdülkadir Arnâvût, Mahmûd Arnâvût, y.y: Dâr İbn Kesîr, 1413/1992.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ö. 151/768), *Kitâbü'l-meğâzî*, thk. Muhammed Hamidullah, Konya: 1981.
- İbn Kâdı Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 851/1448), *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 1. baskı, 4 cilt, thk. El-Hâfız Abdülalim Hân, Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1407/1987.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdiddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 1. baskı, 21 cilt, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Mısır: Hicr neşriyat, 1997.
- İbnü'l-Kıftî, Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Kıftî (ö. 646/1248), *İhbârü'l-ulemâ bi-ahbâri'l-hükemâ*, tashih, Muhammed Emîn el-Hâncî, Mısır: Matbâ'atü's-Seade, 1326/1908.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, 1. baskı, 15 cilt, Beyrut: Dâru's- Sâdır, t.y.
- İbnü'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk (ö. 385/995), *el-Fihrist*, Beyrut: Dâru'l-M'arife, 1978.
- İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed (ö. 736/1333), *ez-Zeyl ala tabakâti'l-Henâbile*, 5 cilt, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Riyad: 1425/2005.

- İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, (ö. 230/845), *et-Tabakâtu'l-kebîr*, 8 cilt, Beyrut: Dâru's- Sâdır, t. y.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman (ö. 643/1245), *'Ulûmu'l-hadîs*, 1. baskı, y.y: Mektebetü'l-Ferâbî, 1984.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî (ö. 734/1334), *'Uyûnü'l-eser fi funûni'l-meğazî ve's-şemâil ve's-siyer*, 1. baskı, 2 cilt, thk. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî-Muhyiddin Mestû, Medine: Mektebetu Dâri't-Turâs, 1992.
-, *en-Nefhu's-şezi fi şerhi cammii't-Tirmizî*, 1. baskı, (iki cilt bir arada) thk. Ahmed Ma'bed Abdülkerim, Riyad: Dâru'l Âsime, 1409.
-, *en-Nefhu's-şezî fi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, 1. baskı, 4 cilt, thk. Ebû Câbir el-Ensârî, Abdülazîz Ebû Rihle ve Sâlih el-Lehhâm, Riyad: Dâru's-Sumay'î, 1428/2007.
-, *Nürü'l-'uyûn fi telhîsi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*, thk. Muhammed Ğassân Nasûh Azkûl, Beyrut: Dâru'l-Minhâç, 2006.
-, *Minahu'l-midah*, 1. baskı, thk. İffet Visâl Hamza, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1987.
-, *Büşra'l-lebîb bi zikra'l-habîb*, Süleymaniye Kütüphanesi Karaçelebizâde Hüsâmeddin 361 numarada kayıtlı yazma nüsha, s. 1-2.
-, *el-Makâmâtü'l-'aliye fi kerâmâti's-sahâbeti'l-celiyye*, 1. baskı, thk. İffet Visâl Hamza, Kahire: Dâru'l-Melâh, 1986.
- İbn Tağrıberdi, Cemâleddin Yûsuf b. Tağrıberdi (ö.812/1409-1410), *Nücümü'z-zâhire fi mülüki Mısır ve'l-Kahire*, çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- İbn Teymiyye, Takıyüddîn Ahmed b. Abdülhalim b. Mecdüddin el-Harrânî (ö. 728/1328), *es-Sârimu'l-meslûl alâ şâtimi'r-Resûl*, 3 cilt, thk. Muhammed Abdullah Ömer el-Hilvânî vd. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 1417/1997.
- İbn Tolun, Ebû'l-Fazl Şemsuddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed ed-Dimaşkî (ö. 953/1546), *I'lâmü's-sâ'ilin an kütübi seyyidi'l-mürselin*, thk. Mahmûd Arnaût, Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1986/1407.

İzgi, Cevat “Halebî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Kahraman, Abdullah, “Ubeydullah b. Ömer b. Hafs”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

Kallek, Cengiz, “Fukahâ-i Seb‘a”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

....., “Medâinî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

Kandemir, M. Yaşar, “Cemmâilî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

....., “Ebû Arûbe”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

....., “Hadis”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

....., “Hatîb el-Bağdâdî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “İrakî Zeynüddîn ”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “İbn Mende Ebû Abdullah”, *DİA*: Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “İbn Seyyidinnâs”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “Kelâî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

....., “Kütüb-i sitte”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

....., “Nevevî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007.

....., “Ş‘abî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Karabulut, Ali Rıza Karabulut, *Mu‘cemü’l-mahtûtâtî’l-mevcûde fî mektebâti İstanbul ve Anadolu*, y.y., t.y.

Kâsım, Abduh Kâsım, *Asru selâtini’l -Memâlik*, Mısır: Dâru’l-‘Ayn li-d-Dirâsât ve’l-Buhûsi’l-İnsâniyye ve’l-İctimâ‘iyye, 1998.

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657), *Keşfü’z-zunun ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*, 2 cilt, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

- el-Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minahi'l-Muhammediyye*, 2. baskı, 4 cilt, thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî, Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1425/2004.
- el-Kelâî, Ebu'r-Rebî Süleyman b. Mûsâ b. Sâlim b. Hisân el-Himeyrî el-Belensî (ö. 634/1237), *el-İktifâ fî meğâzî Resûlillahi ve meğâzî selâseti'l-hulafâ*, 2 cilt, thk. Mustafa Abdulvahid, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1968.
- Keşmirî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî (1875-1933), *el-'Arfü'ş-şezî alâ Câmi'i't-Tirmizî*, 1. baskı, 9 cilt, thk. Mahmud Ahmed Şakir, Hindistan: Müessesetü'd-Duhâ t. y.
- el-Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Cafer b. İdrîs el-Hasenî (1857-1927), *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrefe*, 5. baskı, Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993.
- el-Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebîr (1888-1962), *Nizâmü hükümeti'n-nebeviye el-müsemme bi et-Terâtibi'l-idâriyye*, 2. baskı, 2 cilt, thk. Abdullah el-Hâlidî, Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebi'l-Erkâm, t.y.
- Koca, Ferhat, "İbn Kudâme Muvaffakuddîn", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
-, "İbnü'l-Mibred", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Koçyiğit, Talât, "Abd b. Humeyd", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
-, *Hadîs Usûlü*, 4. baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2004.
- Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Koprıman, Kâzım Yaşar, "Baybars I", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
-, "Divan" (Memlûkler'de Divan), *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- el-Kureşî, Abdulkadîr b. Ebi'l-Vefâ b. Muhammed b. Ebi'l-Vefâ (ö.775/1373), *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 5 cilt, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Helvî, Riyad: 1993.
- Kurtuluş, Rıza, "Batalyevs", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.
- Kutlay, Halil İbrahim, "İbn Kâni", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

Küçük, Raşit, “İbn Ebû Hâtim”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

....., “İsnad”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Harre Savaşı”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri -Cengiz Tomar, “İbn Asâkir Ebü'l-Kâsım”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

Kütübî, Muhammed b. Şakir b. Ahmed ed-Dârânî (ö. 764/1363) *Fevâtü'l-vefeyât*, 1. baskı, 4 cilt, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâru's-Sadr, 1974.

Makdisî, George, *Ortaçağ'da Yükseköğretim İslâm Dünyası ve Hıristiyan Batı*, ter. Alî Hakan Çavuşoğlu ve Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.

el-Makrîzî, Takiyüddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1442), *İğâsetü'l-ümme bî keşfi'l-ğumme*, thk. Kerem Hilmî Ferhât, Mısır: Dâru'l-'ayn li-d-dirâsât ve'l-buhûsi'l-insâniyye ve'l-ictimâ'iyye, 2007.

....., *İmtâ'ü'l-esmâ bimâ li'n-Nebiyi mine'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-met'â*, 15 cilt, thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Beyrut: 1999.

....., *Kitâbü'l-mevâ'iz ve'l-'itibâr bi zikri'l-hutatı ve'l-asâr*, 2 cilt, Kahire: Mektebtü's-Sekâfetü'd-Diniyye, 1987.

....., *es-Sülûk li m'arifeti dûveli'l-mülûk*, 8 cilt, thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiye, 1997.

el-Marar, Ali b. Ahmed el-Kindî, *el-Fevâidi'l-mecmu'a min şerhi el-Hâfiz İbn Seyyidinnâs alâ Süneni't-Tirmizî*, Riyad: Müessetü'l-Beynüne, 2011.

Matlûb, Nâtık Sâlih, “Dirâse fi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Seyyidinnâs”, *Adabur'rafidin*, Mûsul: 1982, cilt 15, s. 175-202.

el-Mâverdî, Ebû Hasan, Ali b. Muhammed (ö. 450/1058), *A'lâmü'n-nübüvve*, 1. baskı, Beyrut: Dâru'l-kutüb'i-l-ilmiye, 1986.

el-Merrâkişî, Muhammed b. Saîd es-Sûsî el-Mergîfî (ö. 1089/1678), *Muhtasarü's-sîyretü'n-Nebeviyye li İbn Seyyidinnâs*, thk. Muhammed Şâib Şerîf, Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2009.

Mustafa, İbrâhîm, Ahmet Hasan ez-Zeyyat, vd., *Mu‘cemü’l-vasit*, İstanbul: Çağrı yayınları 1992.

el-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil‘arîfin b. Nûriddîn Alî (ö. 1031/1622), *Feyzü’l-kadîr şerhu’l-Câmi‘i’s-sağîr*, 2. baskı, 6 cilt, Beyrut: Dârü’l-M‘arife, 1972/1391.

el-Müneccid, Selâhaddin, *Mu‘cem mâ üllife ‘an Resûlillah*, 1. baskı, Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Cedîd, 1982.

Münevfîlî, Emin Abdülkerîm, *İbn Seyyidinnâs ve edebühû*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kahire: Câmîatü’l-Ezher külliyyetü’l-lugati’l-Arabiyye, t.y.

Mürşid, Âlim b. Müfîzu’r-Rahmân b. İsmâîl, *Kitâbu Nûru’n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*, Basılmamış Doktora Tezi, Mekke: Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, Davet ve Usûluddîn Fakültesi, Kitap ve Sünnet Bölümü, 2003.

en-Nevevî, Muhyüddin ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerfeddin (ö. 676/1277), *et-Takrib ve’t-teysir li ma‘rifeti süneni’l-Beşiri’n-Nezir*, 1. baskı, Beyrut: Dâr el-Canân, 1986.

en-Nîsâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nuaym b. el-Hakem (ö. 405/1014), *el-Medhal ilâ ma‘rifeti kitâbi’l-iklîl*, 1. baskı, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm, Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2003.

Öğüt, Salim, “İstihâze”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.

Öz, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2006.

Özafşar, Mehmet Emin, “Ukaylî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

Özaydın, Abdülkerim, “Aynicâlût Savaşı”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.

....., “İzzüddîn İbnü’l-Esîr”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.

Özbalıkçı, M. Reşit, “Batalyevsi”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992.

Özdemir, Mehmet, “Endülüs Tarihi’nin Mevcut Kaynakları Üzerine (I)”, *İSTEM*, 2009, S.14, s. 11-44.

-, “Ebû Ubeyd el-Bekrî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
-, “Endülüs”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
-, “İbn Dihye el-Kelbî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
-, “Muvahhidler”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- Özel, Ahmet, “İbn Dakîkul’îd”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
-, “İbnü’l-Mülakkın”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Özervarlı, M. Sait, “Selefiyye”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Özkan, Halit, “Zühri”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Öztürk, Mustafa ve Mehmet Suat Mertoğlu, “Zemahşerî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2103.
- Polat, Salahattin, “Garîb”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.
-, “İbn’s-Seken”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Râğıb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed (ö. 425/1033), *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân*, 2 cilt, Dımaşk, Dâru’l-Kalem, t. y.
- er-Râvendî, Muhammed, *Ebü’l-Feth el-y’amurî hayatühü ve esârühü ve tahkiku ecvibetihî*, 2 cilt, Mağrib (Fas): Vezâretü’l-Evkâf ve’ş-Şûnu’d-Diniyye, 1410/1990.
- Robson, J. çev. Talat Koçyiğit, İbn İshâk’ın İsnad Kullanışı(I), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: 1962, cilt 9, Sayı 7, s. 117- 126.
- er-Ruvdânî, Muhammed b. Süleyman (ö.1094/1683), *Sılatü’l-halef bi mûsûli’s-selef*, 1. baskı, thk. Muhammed Hacî, Beyrut: Dâru’l-Ğarb el-İslâmî, 1408/1988.
- Sadak, Bekir, “Ali Fehmi Câbiç”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- es-Safedî, Selâhaddin Halil b. Aybek (ö. 764/1363), *A’yânü’l-asr ve a’vânü’n-nasr*, 1. baskı, 6 cilt, thk. Alî Ebû Zeyd vd. Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1418/1998.
-, *Elhânü’s-sevâci’ beyne’l-bâdi’ ve’l-mürâci’* 1. baskı 2 cilt, thk. İbrâhîm Sâlih, Dımaşk: Dâru’l-Beşâir, 2004.

....., *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 1. baskı, 29 cilt, thk. Ahmed Arnavut ve Türkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 2000/1420.

Saklan, Bilal, "Süleyman b. Tarhan", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

es-Sâvî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1241/1825), *Bülğatü's-sâlik li akrabi'l-mesâlik*, 4 cilt, thk. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman (ö. 902/1497), *el-İ'lân bi't-tevbîh limen zemme't-tarih*, thk. F. Rosenthal, Mekke: Dâru'l-Bâz, t. y.

....., *ed-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 12 cilt, Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayat, t. y.

....., *et-Tuhfetü'l-latîfe fi târihi'l-Medîneti's-şerîfe*, 3 cilt, Kahire: Matbaatü Dâru Neşri's-Sekâfe, 1979.

es-Semhûdî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh (ö. 911/1506), *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, 4 cilt, Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1430/2009.

Sezgin, Fuad, *Târihu't-türâsi'l-Arabî*, trc. Arafe Mustafa, 8 cilt, Riyad: İdâretü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi-Câmi'ati'l-İmam Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye, 1988.

....., *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara: Otto, 2001,

Siclemâsî, İbrâhîm b. Hilâl b. Ali (ö. 903/1497), *ed-dürerü'n-nesîr ala ecvibeti's-şeyh Ebi'l-Hasan es-Sağîr*, 1. baskı, Fas: Dâr İbn Hazm, 2011.

Sıbtu İbni'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Burhanüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Halîl et-Trâblusî el-Halebî (ö.841/1438), *Nûru'n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*, 1. baskı, 9 cilt, thk. Nûruddîn Tâlib, Dımaşk: Dâr en-Nevâdir, 1435/2014.

....., *el-Keşfu'l-hasîs aman rumiye bi vazi'l-hadis*, 1. baskı, thk. Subhî es-Semmerrâî, Beyrut: Alâmu'l-Kütüb, 1987.

es-Sübkî, Tâceddin Abdulvehhab b. Ali b. Abdülkâfi (ö. 771/1370), *Tabakâtü's-Şafi'iyeti'l-kübrâ*, 2. baskı, 10 cilt, thk. Mahmûd Muhammed et-Tenâhî, Abdülfettah Muhammed el-Helvi, y.y: Hicir Neşriyat, 1413/1992.

-, *Mü'idü'n-ni'am ve mübidü'nikam*, 1. baskı, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, Ebû Zeyd Şilbî ve Muhammed Ebü'l-'Uyun, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1948.
- es-Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (ö. 581/1185), *er-Ravzü'l-ünüf ve'l-meşr'u'r-rivâ*, 1. baskı, 7 cilt, thk. Abdurrahman el-Vekil, y.y. : Dâru'l- Kütüb el-Hadisyye, 1967.
- es-Sülemî, Muhammed b. Sâmîl, *Menhecü kitbeti't-târîhi'l-İslâmî*, 2. baskı, Mekke: Dâru'r-Risâle, 1998.
- Süyûtî, Celaladdin Abdurahman b. Ebû Bekir (ö. 911/1505), *Büğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lağviyyine ve'n-nuhât*, 2. baskı, 2 cilt, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Saydâ/Lübnan: Mektebetü'l Asriyye, 1979/1399.
-, *Tedribu'r-râvî*, 1. baskı, 2 cilt, Demâm: Dâr İbn el-Cevzî, 1431/2009.
-, *Zehrü'l-hemâil alâ şemâil (Avsâfi'n-Nebî)*, thk. Mustafa Aşûr, Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, t.y.
-, *Şemîl eş-şerife*, thk. Hasan b. Ubeyd Bâhbişî, Dâr Tâiru'l-İlim, y. y. t. y.
-, *Zeylû tabakâtü'l-huffâz li'z-Zehebî*, thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, t. y.
-, *Husnü'l-muhâdara fi tarihi Mısır ve'l-Kahire*, 2 cilt, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm, Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1968.
-, *el-Hâvî lil fetâve fi'l-fıkhi ve ulûmi't-tefsîr ve'l-hadis ve'l-usûl ve'n-nahv ve'l-irab ve sâir'l-fünûn*, 1. baskı, 2 cilt, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- eş-Şâfîî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Bezzâz eş-Şâfîî el-Bağdâdî (ö. 354/965), *Kitâbu'l-fevâ'id eş-şahir bi'l-Ğaylâniyyât*, 2 cilt, thk. Hilmi Kamil Es 'ad Abdulhadi, Riyad: Dâr İbn el-Cevzî, 1417/1997.
- Şakir, Mahmud, *İslâm Tarihi*, 8 cilt, çev. Ferit Aydın, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1995.
- eş- Şâmî, Muhammed b. Yûsuf es-Sâlihî, (ö. 942/1536), *Subulü'l-hudâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, 12 cilt, thk. Abdülaziz Abdülhak Hilmi, Kahire: Cumhuriyetü Mısır el-Arabiyye Vezâretü'l-Evkâf, 1997.
- eş-Şenkîti, Ahmed el-Bedevî b. Muhammed el-Meclisî (ö. 1208/1794), *Nazmu ğazevâti'n-Nebî*, 2. baskı, nşr. Muhammed Mahfuz b. Ahmed, Moritanya/Nouakchott: 1995.
- Şeşen, Ramazan, *Eyyûbîler (1169-1260)*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.
-, "Eyyûbîler", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.

-, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, Ankara: 1983.
-, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul: İSAR, 1998.
- eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî es-San‘ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *el-Bedrü’t-tâli‘ bi mehâsini min b‘adi‘l-karni’s-sâbi‘*, 1. baskı, 2 cilt, nşr. Maruf Abdullâh Bâsunduh, Kahire: Metbaatü’s-Se‘âde, 1348/1929.
-, *Neylü‘l-evtâr şerhu münteka‘l-ahbâr*, 9 cilt, nşr. İdâretü‘t-Tabâtü‘l-Münîre, y. y. ,t. y.
- Şiblî, Mevlânâ Numânî, (1857-1914), çev. Yusuf Karaca, *Son Peyygamber Hazreti Muhammed(Sîretü‘n-Nebî)*, 6. baskı, (1. ve 2. cilt bir arada), İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- eş-Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf (ö.476/1083), *et-Tenbih fî fur‘i‘l-fikhi‘ş-Şafi‘î*, 1. baskı, Beyrut: Alemü‘l-Kütüb, 1983.
- eş-Şirbinî, Muhammed b. Ahmed (ö. 977/1570), *Tefsir‘s-sirâcü‘l-münîr*, 4 cilt, Beyrut: Dârü‘l-Kütübü‘l-İlmiyye, t. y.
- Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, 3. baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
-, *İlk Siyer ve Megazî Müelliflerinden Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkidî-Hayati, Eserleri, Tarihçiliği ve Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa: 1996.
- Tekineş, Ayhan, “İlelü‘l-hadis”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Terzi, M. Zeki, “Âsım b. Ömer b. Katâde”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991.
- Topaloğlu, Nuri, “Dulâbî Ebû Bişr”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
-, “Kurtubî Ahmed b. Ömer”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
-, “İbn Mâkûlâ”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Tural, Hüseyin, “İbn Fâris”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
-, “İbn Hâleveyh” *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Tüccar, Zülfikar, “Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Tülücü, Süleyman, “Kelbî Hişâm b. Muhammed”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Türer, Osman “Ebu Nuaym el-İsfahânî”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- el-Ubûdî, Câsim, “İşbiliye”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.

- el-Üdfüvî, Kemâlüddîn Ebü'l-Fazl C' afer b. S'aleb b. C' afer eş-Şâfî (ö. 748/1348), *et-Tâl'iu's-sa'id el-câm'i li esmâi'il-fudalai ve'r-rûvât bi a'la's-sâid*, 1. baskı, Mısır: matba'atü'l-Câmeliyye, 1339/1920.
- Uğur, Mücteba, "Abdurrahmân b. Mehdî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Ulu, Arif, "Tâbiîn", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Vedâd Yahyâ, Ahmed Abdülcebbâr, *Kitâbu Nûru'n-nibrâs fi şerhi sîreti İbn Seyyidinnâs*, Basılmamış Doktora Tezi, Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Davet ve Usûluddîn Fakültesi, Kitap ve Sünnet Bölümü, 2009.
- el-Yâfîî, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad b. Alî b. Süleymân (ö.768/1369), *Mirâtü'l-cinân ve 'ibrü'l-yakzân fi m'arifeti mâ y'uteberu min havâdis'z-zaman*, 1. baskı, 4 cilt, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1417/1997.
- Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-büldân*, 5 cilt, Beyrut: Dâru's- Sâdır, 1977.
- Yardım, Ali, "İbn Ebû Şeybe", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Yavuz, Yusuf Şevki -Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Yazıcı, Hayatı, "Ruşâfî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Yazıcı, Hüseyin, "İbn Kuteybe", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
-, "Merzübânî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Yeniçeri, Celal, "Mezâlim", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Yılmaz, Hakkı Dursun, "Abbâsiler", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998.
- Yiğit, İsmail, "Emevîler", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
-, "Kutuz", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
-, "Memlükler", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
-, "Nasrîler", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006.
- el-Yûsufî, Mûsâ b. Muhammed b. Yahyâ el-Yûsufî (ö. 759/1358) , *Nüzhetü'n-nâzır fi sîreti'l-meliki'n-Nâsır*, 1. baskı, thk. Ahmed Hutût, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986.
- Yücel, İrfan, "Zübeyrî", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Yücel, Ahmet, "Humeydî, Muhammed b. Fütûh", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
-, "Kitâbet", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Yüsri Selâme, Muhammed, *Mesâdiru's-Sîreti'n-Nebevviyye ve mukeddime fi tedvini's-sîre*, 1. baskı, Kahire: Dâr en-Nedve, 1431/2010.

- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdürrazak el-Hüseynî (ö. 1205/1791), *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, 40 cilt, thk. Mustafa Hicazî, Kuveyt: Matbatü Hükümeti Kuveyt, 2001.
- ez-Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *el-İber fî haberî men ğaber*, 1. baskı, 4 cilt, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
-, *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, 4 cilt, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1995.
-, *Mu'cem muahddis'z-Zehebî*, thk. Ruhîye Abdirrahman, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1993.
-, *el-Müştebih fî'r-ricâl: esmâihim ve ensâbihim*, 2. baskı, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Delhi: ed-Daru'l-İlmiyye, 1987.
-, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, 1. baskı, 53 cilt (52+1 cilt zeyl), thk. Ömer Abdullah Tedmurî, Beyrut: Dâr el-Kitab el-Arabî, 1411/1991.
-, *Tecridü esmâi's-sahâbe*, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, t.y.
-, *Tezhîbü Tehzîbî'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, 11 cilt, thk. Guneym Abbas Guneym-Eymen Selâme, Kahire: el-Fâruk el-Hadesiye, 2004.
-, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1. baskı, 4 cilt, thk. Zekeriyâ 'Umeyrât, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1998/1416,
-, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3. baskı, 25 cilt (23+2 fihrist), thk. Şuayb el-Arnâvût-Ali Ebû Zeyd, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1982.
- ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (ö. 538/1144), *el-Muhtasar min kitâbi'l-muvâfaka beyne Ehli'l-beyt ve's-sahâbe*, nşr. Yûsuf Ahmed, Beyrut: 1999.
- ez-Ziriklî, Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî (1893-1976), *el-Alâm kâmûsu teracim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa*, 15. baskı, 8 cilt, Beyrut: Dârü'l-İlim lil-Melâyîn, 2002.
- ez-Zührî, Muhammed b. Müslüm b. Ubeydullah İbn Şihâb (ö. 124/741), *el-Meğâzî'n-nebeviyye*, 1. baskı, thk. Süheyl Zekkâr, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1980.
- ez-Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf (ö. 1122/1710), *Şerhu'z- Zürkânî alâ Müvattâi'l-İmam Mâlik*, 4 cilt, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

ÖZGEÇMİŞ

Abdurrahim ARSLAN

Beşiri İlçe Müftülüğü, Batman/Beşiri

Gsm: 05374715363

e-mail: a.rahimarslan1975@gmail.com

1975 yılında Mardin-Midyat'ta doğdu. 1995'te Siirt İmam Hatip Lisesi'nden, 2008'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Mardin ve Şanlıurfa'da Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İmam Hatip olarak görev yaptı. 2010 yılında Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında yüksek lisans çalışmasına başladı. 2012'de "Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî'nin (ö. 902/1496) Hayatı, Eserleri ve Tarih Savunmasına Dair *'el-İ'lan bi't-tevbih limen zemme't-târîh'* Adlı Eseri" başlıklı teziyle yüksek lisans çalışmasını bitirdi. 2012'de aynı Enstitü'nün aynı bölümünde doktora çalışmasına başladı. Ders dönemini başarıyla bitirip tez çalışmasını sürdürmektedir. 2014 yılında Batman'ın Beşiri ilçesine Vaiz olarak atanan Abdurrahim ARSLAN hâlen aynı yerde Vaizlik görevini sürdürmektedir.